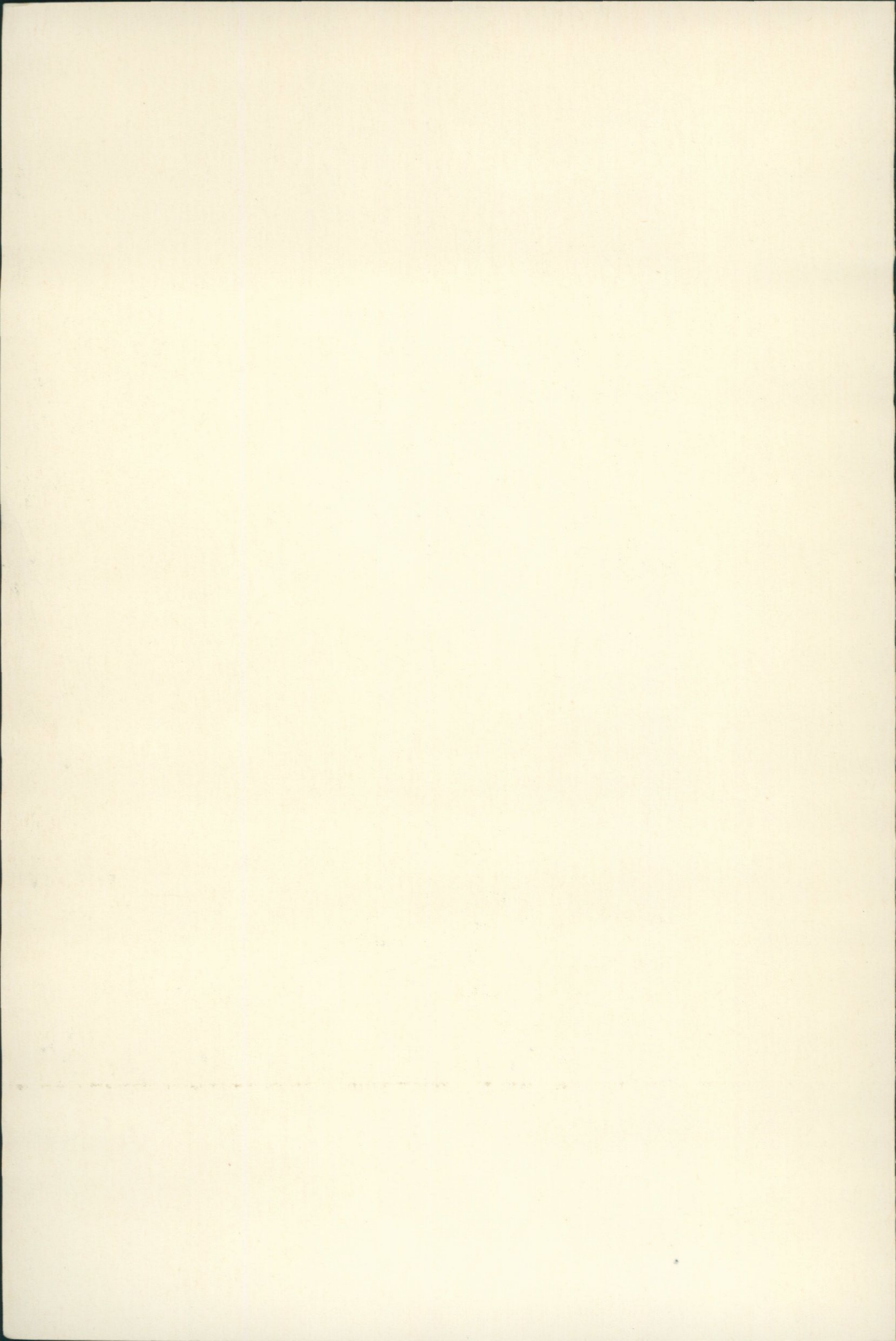

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1962

Tidig vår på Skansen.

An early spring view from the open-air museum

Skansen in Stockholm.

Foto Refot, Stockholm.

Redaktion:

GÖSTA BERG · SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

*Omslagets färgbild visar Linnés Hammarby
med trädgården i sitt flor.*

*On the cover Carl von Linné's homestead Hammarby
with the garden in blossom.*

Foto Åke Grundström, Stockholm.

Se Olof H. Sellings uppsats Arkiatern på Hammarby i denna årsbok.

*Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1962
Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm*

INNEHÅLL

GUSTAF NÄSTRÖM Linnés århundrade — en svensk blomstringstid	7
OLOF H. SELLING Arkiatern på Hammarby	23
ALBERT ESKERÖD Ett slätteröl på Svartsjö	33
MARSHALL LAGERQUIST Blomstermålning i trä	51
GÖSTA BERG Kräftorna i svensk matkultur	63
STEN LUNDWALL Nils Edvard Hammarstedt som friluftsmålare	85
SIGURD WALLIN Palbitzki i vapenlunden	97
YVONNE FRENDEL Skansenteatern — vår första friluftsscen	109

BLAND ÅRETS NYFÖRVARV

INGA WINTZELL Den kvinnliga prästdräkten	131
INGRID BERGSTRAND Sänglinne från Uppland	135
KERSTI HOLMQUIST En sengotisk ring	137
KERSTI HOLMQUIST Ett empirediadem av guld	139

CHRISTIAN AXEL-NILSSON

”Ett hus- och rese-apotheque” 142

INGER BONGE

Kunglig koppar 145

BO LAGERCRANTZ

”Kredens med 8 pokaler att dricka utur” . . . 150

ARNE BIÖRNSTAD

En svarvarverkstad från Stockholm 153

ELISABET STAVENOW

Vera Cedergrens textilsamling 158

ALBERT ESKERÖD

Erik Laid * 1904 † 1961 169

Nordiska museet och Skansen under år 1961 171

Allmogearvdelningen 171

Lapska avdelningen 175

Högreståndsavdelningen 175

Avdelningen för föremålsregistrering 184

Skansen 185

Kulturhistoriska avdelningen 185

Klädkammaren 189

Observatoriet 189

Naturhistoriska avdelningen 189

Högtidligheter, fester och övriga programinslag . . . 200

Restaurangerna och serveringarna 208

Tyresö 210

Julita gård 210

Svindersvik 212

Härkeberga 212

Arkivet 213

Biblioteket 214

Undervisningsavdelningen 215

Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folk-
livsforskning samt Institutet för folklivsforskning vid

Nordiska museet och Stockholms universitet 216

Utställningar 220

Avdelningen för textilkonservering 230

Depositioner och utlån 232

Fältarbeten 237

Offentliga uppdrag och museal rådgivning 240

Förvaltning 243

Utgivna skrifter 251

Styrelseberättelse för år 1960 256

Revisionsberättelse för år 1960 261

Förteckning över personer och institutioner som 1961
överlämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen . . . 263

LINNÉS ÅRHUNDRADE — EN SVENSK BLOMSTRINGSTID

av Gustaf Näsström

Två pistolskott inramar en epok

Natten den 30 november 1718 stupade konung Karl XII för en kula i en löpgrav nedanför fästningen vid Fredrikshald i Norge. Natten den 16 mars 1792 träffades konung Gustaf III av en lönnmördarens skrotladdade pistol under en maskerad på operascenen i Stockholm. Dessa bägge dramatiska händelser — en krigares död i löpgraven, mordet på en estet i operamiljön — inleder och avslutar en märklig epok i Sveriges historia, en blomstringstid för naturvetenskaper och humanistisk kultur, för konster och konsthantverk. Det var Linnés och Swedenborgs tid men också konst-samlaren Carl Gustaf Tessins och skalden Carl Michael Bellmans. De bägge förstnämndas berömmelse har nått ut över hela världen. De bägge senare har fått nöja sig med att förbli stora i en europeisk utkant och inom ett mycket litet språkområde.

Stormakt, katastrof, nybygge

Skottet vid Fredrikshald fällde inte bara en ensam och tragisk fältherre, som hade fascinerat hela samtiden och skulle inspirera Voltaire till en briljant monografi, utan störtade också det svenska stormaktsvälde som Gustaf II Adolf hade grundat under 30-åriga kriget och som byggdes vidare under 1600-talets senare del, då det tidvis famnade nästan hela Östersjön inom sina gränser. Svenska kanoner hade svept stora delar av kontinenten i sina krutmoln — man tyckte sig ha bevittnat ett nytt vikingatåg från det lilla

Denna uppsats har varit publicerad på holländska språket som inledning till katalogen över den svenska utställningen Zwedens gouden eeuw i Rijksmuseum i Amsterdam 17/6—24/9 1961, vilken på inbjudan ordnades av Nationalmuseum och Nordiska museet i förening.

landet i norr, som svenskarna själva i hyperboreisk förhävelse ansåg vara alla folks modersköte, "vagina gentium" — men härrarnas segertåg hade kostat hemlandet dryga offer i människoliv och bärning. Befolkningen var starkt reducerad, jordbruket låg i lägervall, statsfinanserna hade desorganiserats, pest och svält härjade vad som fanns kvar av folk och få.

Men bara ett årtionde efter Karl XII:s död hade landet börjat komma på fötter igen. Regeringsmakten hade då förskjutits från den enväldige konungen till riksrådet och de fyra ständerna, och under ändlösa strider mellan två politiska partier utvecklades en ny nationell livaktighet med stigande nativitet och en snabbt vidgad utrikeshandel (med tyngdpunkt på järnexporten till England). Det svenska Ostindiska kompaniet grundades 1731 och fick sitt centrum i västkusthamnen Göteborg, där många engelska och skotska befolkningsinslag gav sin glupska livsaptit åt den efter holländska mönster kanaliserade stadsbilden. Hantverk och småindustrier organiserades i merkantilismens tecken, men det gick trögare att få fart på jordbruket.

Stockholm befäste under 1700-talet sin ställning som administrativ huvudstad och ekonomiskt och kulturellt strålningscentrum, medan de bägge universitetsstäderna Uppsala och Lund i stort sett förblev vad man kallat "akademiska bondbyar". Dock var det i Uppsala som några lärda herrar — bara ett år efter Karl XII:s ödesdigra nederlag vid Poltava — bildade ett sällskap, Collegium Curiosorum, som under 1720 började utge lärda handlingar och 1728 upphöjdes till rang av Kungliga Vetenskaps-Societeten. Det var den första länken i en lång kedja av akademier och samfund, som ringlar sig genom 1700-talet och av vilka många lever och verkar än i den dag som är.

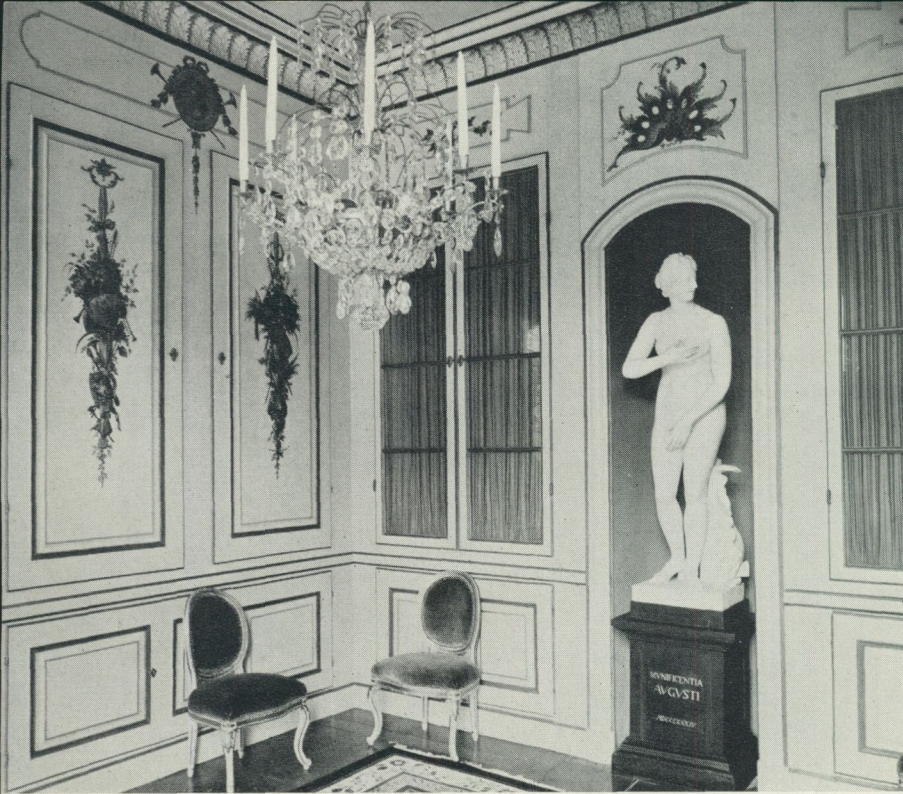
Akademier och societeter

Det betydelsefullaste av dessa samfund var Kungl. Vetenskapsakademien. Den bildades 1739 på initiativ av bl. a. den store botanisten Carl von Linné, just då återkommen från en fyraårig vistelse i Holland, där han hade fått 14 skrifter publicerade och hade drivit en framgångsrik propaganda för sin vetenskap, sitt land och — sig själv. Akademiens centrala kraft var under många

Sturefors i Östergötland, uppfört för greve Carl Piper under 1700-talets första årtionde efter ritningar av Nicodemus Tessin d. y. Huvudvåningen nyinreddes omkring 1760 under ledning av Jean E. Rehn.

Sturefors, erected at the beginning of the 18th century from plans by the architect Nicodemus Tessin the Younger.

Från greve Nils Adam Bielkes skrivkammare på Sturefors, inredd 1760 efter skisser av Jean E. Rehn. Trots vissa inslag av rokoko har rummet en klassicistisk air — en gustaviansk interiör drygt tio år före Gustaf III:s trontillträde. Statyn från 1784 är senare satt på kakelugns plats.

A study in Sturefors, furnished in classicistic style. The statue was later given the place formerly occupied by a tile stove.

Stockholms observatorium uppfördes 1747—1752 efter Carl Härlemans ritningar. Dess förste föreståndare var P. W. Wargentin, som i Stockholm också organiserade världens äldsta statistiska ämbetsverk.

The Stockholm Observatory, erected about the middle of the 18th century from plans by the architect Carl Härleman.

Stora Wäsby i Uppland, byggt omkring 1760 för hovmarskalken Charles De Geer efter ritningar av Jean E. Rehn. Bilden visar trädgårdsfasaden.

Stora Wäsby, erected about 1760 from plans by the architect Jean E. Rehn.

Arkitekten och hovintenden Jean E. Rehn, en av rokokons och den gustavianska stilens främsta företrädare inom byggnadskonst och konsthantverk. Porträttet är målat av Alexander Roslin 1756, samma år Rehn återvände till Sverige efter en studieresa i Europa. Bellinga. Foto Svenska Porträttarkivet.

The architect Jean E. Rehn, oil painting by Alexander Roslin 1756.

Inbördes tävlan mellan de båda ledande fajansfabrikerna Rörstrand och Marieberg ledde i tekniskt och konstnärligt avseende till beundransvärda resultat. Bilden visar några fajanser ur Nordiska museets samlingar.

The two leading factories for decorated earthenware and porcelain, Rörstrand and Marieberg in Stockholm, produced admirable results thanks to the competition between them in the 1760's and 1770's.

Kaffekanna av silver, gjord 1764 av Johan Bergengren i Kristianstad. Röhsska konstslöjdmuseet, Göteborg.

Coffe-pot of silver, made in 1764 in the provincial town of Kristianstad by the silversmith J. Bergengren.

Mars och Venus av Sergel, utförd i Rom 1775. Nationalmuseum.

A work executed by the sculptor Johan Tobias Sergel in Rom 1775.

år dess sekreterare, astronomen P. W. Wargentin, som i Stockholm organiserade världens första statistiska ämbetsverk, och dess ekonomi grundades delvis på det kungliga privilegiet att utge en svensk almanacka. Såväl i denna som i sina kvartalshandlingar lät akademien trycka populära uppsatser i naturvetenskapliga och samhällsnyttiga ämnen, ofta med Linné själv som spirituell författare på hög stilistisk nivå. Denna akademi består än i dag med bibliotek, museum och botanisk trädgård vid Frescati strax norr om Stockholm, där också det nyinrättade Stockholms universitet kommer att få sina lokaler.

Fyra år före Vetenskapsakademien grundades Kungl. Ritare-Akademien (1735). Det skedde i samband med de just då pågående inredningsarbetena på Stockholms slott och avsåg att utbilda inhemska konstnärskrafter vid sidan av de många utlänningar — främst fransmän — som inkallats för att snida, skulptera och måla tidsenliga interiörer i det pompösa kungapalatset vid Stockholms ström, som ursprungligen hade ritats av barockarkitekten Nicodemus Tessin d. y. Sedan slottsinredningen i allt väsentligt hade avslutats vid mitten av 1700-talet, ombildades ritareakademien småningom till Kungl. Akademien för de fria konsterna, som alltjämt existerar i hjärtat av Stockholm.

1700-talets nästa stora insats på de vetenskapliga samfundens område daterar sig till året 1753, då drottning Lovisa Ulrika, syster till konung Fredrik II av Preussen och själv en mycket intelligent och kultiverad dam, instiftade Kungl. Vitterhetsakademien. Det ägde rum på det kungliga lustslottet Drottningholm, där drottningen då residerade, och akademien hade till en början prägel av ett litterärt hovkotteri. Det förpuppades efter några år men återuppstod 1786, då Lovisa Ulrikas son, konung Gustaf III, förnyade sin moders stiftelse under det mera pompösa namnet Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien med väsentlig uppgift att gynna de humanistiska vetenskaperna. Numera är denna akademi huvudsakligen inriktad på antikvarisk forskning och byggnadsminnesvård och är nära förbunden med Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum. Dess högtidsdag firas den 20 mars (datum för förnyelsen 1786) och är en av de stora dagarna i Sveriges kulturkalender.

Från Gustaf III:s tid — närmare bestämt år 1771 — daterar sig även Musikaliska akademien, också den under kungligt beskydd. Konungen var själv livligt intresserad av operakonsten, men ännu mera tilltalade honom den dramatiska litteraturen, där han själv var utövande både som författare och aktör, samt vältaligheten och modersmålets ans och rykt. Detta ligger bakom tillkomsten av 1700-talets sista stora samfund, Svenska akademien, med stiftelseåret 1786.

Här lät Gustaf III samla 18 (ordet *aderton* klingar så vackert på svenska) representanter för litteratur och vältalighet men också för rikets högsta samhällsklasser kring det gemensamma valspråket "Snille och smak". Ännu i vår tid sammanträder Svenska akademien varje torsdag. Den 10 december utdelar den — sedan 1901 — årets Nobelpris i litteratur, och den 20 december håller den sin högtidssammankomst i Börssalen i närvaro av konungahuset och av rikets toppar inom centralförvaltning och kulturliv. Vid salens fönstervägg står Gustaf III:s staty, formad av Sergel efter förebild av Apollo di Belvedere, såsom en ständig erinran om snillets och smakens furstlige gynnare, om vilken Sergel själv i en bacchanalisk stund på sin kärnfulla svenska sade: "Ta mig tusen djävlar var icke Gustaf III en stråle av det eviga ljuset!"

Kulturellt umgängesliv

Vid sidan av dessa officiella akademier under beskydd från högsta ort organiserade sig det svenska 1700-talets kulturbärande kretsar i en mängd societeter och sällskap med syfte att främja vittherhet, musik och konst eller helt enkelt att förströ sig i musernas närhet. Man samlades på något adligt slott i Stockholms omgivningar eller hemma hos någon kulturintresserad greve (t. ex. ambassadören C. G. Tessin) eller hos någon litterärt begåvad person inne i Stockholm för att lyssna till en uppläsning av alexandrinerna om Atis och Camilla och andra gestalter ur den pastorala idyllens värld. Man hörde kungl. sekreteraren Olof von Dalin läsa sina kvicka "poésies fugitives" med ekon från de litterära salongerna i Paris. Man hörde greve Gyllenborg föredra sitt nordiskt bistra och moraliserande "Vinterkväde". Man häpnade inför skaldinnan Hedvig Charlotta Nordenflychts öppenhjärtiga bekän-

nelser om sin tragiska kärlek. Men framför allt njöt man av poeten Carl Michael Bellman, när han en lustig kväll — vid hovet, i en högborgerlig krets eller på ett utvårdshus med granris på golvet — sjöng sina epistlar om det muntra kroglivet i 1760-talets Stockholm med must av holländska genrebilder och fladder av klassisk mytologi men också med en fläkt av dagrar och stämningar kring den försupne urmakaren Fredmans och den lättfotade mamsell Ulla Winblads svenska huvudstad. Han ackompanjerade sig på luta, han sjöng sina melodier med snabba lån från öst och väst, och han imiterade med dråplig komik karaktärer och instrument.

Pressen

Ur dessa litterärt intresserade kretsar växte även den svenska pressen fram. Sverige äger visserligen världens äldsta alltjämt utkommande tidning, den 1645 grundade Post- och Inrikes Tidender, men en svensk tidningspress i modern mening, alltjämt läsbar och njutbar, uppstod först i början av 1730-talet, då Olof von Dalin utgav en veckotidning: "Then Swänska Argus", i nära anslutning till engelska och holländska förebilder (Addison, Steele, van Effen). Där gycklades med samtidens moraliska lyten och där tecknades satiriska närbilder av det mondäna livet, särskilt i huvudstadens salonger och kaffehus. Denna samhällskritiska tendens — småningom med udd mot det högkyrkliga nitet och den akademiska självgodheten — nådde sin höjdpunkt i Stockholms-Posten, sedan 1770-talets slut redigerad av skalden J. H. Kellgren, en Voltairian med blanka och skarpa vapen, som vid sin sida i redaktionen hade skaldinnan Anna-Maria Lenngren, en ironisk iakttagare av huvudstadens aristokratiska och borgerliga olater. Inom ramen av denna 1700-talspress föddes en frispråkig kritik av litteratur, konst och samhälle. Här speglades motsättningen mellan Voltaires rationella förnuftstro och Rousseaus romantik i en liten nordisk huvudstad, dock med nära litterära kontakter med Paris, Amsterdam och London. Ljuset från den europeiska kontinenten smög sig in under polarkalotten och bebådade 1789 års idéer.

När svenskarna av i dag blickar tillbaka på sitt 1700-tal — i den mån de alls hinner göra det — stannar de nog ändå inte

främst vid de litterära företeelserna utan vid de konstnärliga. Visst lever väl Bellmans frivola rokokoko på folkets läppar, men alexandrinerna har dött och herdespelet tystnat.

Konst och konsthantverk

Kvar står däremot de arkitektoniska, skulpturala, pikturala och konsthantverkliga monumenten, och kring dem samlas den nutida svenska kulturpubliken i en nationell känsla av att just på de områdena skapade detta lilla nordiska land något ganska aktningvärt, om också i skuggan av de stilbestämmande centralerna på kontinenten och i England. Framför allt angav Frankrike tonen genom sin rokokoko och Louis XVI, men vad som i Paris var prakt och yppighet, blev i Stockholm åtstramat till sparsam enkelhet i pjasformer, material och dekor. En svensk diktare i 1800-talets början har skrivit om "den svenska fattigdomens betydelse" och har därmed velat framhäva att detta land har en säregen estetisk-moralisk styrka just i sina begränsade materiella resurser, som har tvingat till en viss lantlig enkelhet, en viss kysk självbehärskning. Som en symbol för denna skapande fattigdom har han valt den svenska törnrosen, som blommar i svalt doftande och blekröd skönhet vid kanten av högsommarens ängar i Linnés eget land.

Från rokokoko till klassicism

Det svenska 1700-talets arkitektur och bildkonst inspirerades i hög grad från hovkretsarna i Stockholm, från Lovisa Ulrika och Gustaf III. Drottningen står som en centralgestalt inom rokokons värld — inte minst genom lustslottet Kina, som presenterades henne på en högtidsdag, med sitt uppbåd av kinesiserande detaljer inom en förtjusande palatsbildning i mjukt svängd rokokoko. Hennes son Gustaf III däremot symboliserade rokokons övergång till en klassicistisk stil, som särskilt efter konungens resa i Italien 1783—84 blir starkt influerad av fynden i Pompeji och Herculaneum och av den doriska stilen i t. ex. Pæstum-templen. Den romantiska kärleken till en klassisk forntid inspirerade konungen till ett storstatligt slottsbygge på Haga utanför Stockholm, där dock bara en alltjämt kvarstående liten paviljong blev

utförd, och till byggandet av en massa kolonnfasader, som föranledde en vanvördig hovman till frågan: "Kolonner, hvad gören I?"

Ja, dessa kolonner drog i varje fall med sig en allmän böjelse för klassiska ideal i byggnadsgestaltning, i interiördekoration, i dräkter och livsstil. Dessförinnan hade under en mansålder rokokon blommat och bildat en ringlande ram kring hovliv i huvudstaden och herrskapsliv på landet. Ostindiska kompaniets handelsresor hade avsatt förmögenheter, som investerades i slott och herresäten men också i ståtliga borgarhus i städerna. Grevar och baroner, köpmän och brukspatroner — alla var de angelägna att följa senaste modet från Paris och Stockholm. Därför anlätades de ledande arkitekterna — en Hårleman, en Adelcrantz, en Jean E. Rehn — som själva hade utbildat sig i Frankrike och Italien, för både byggenkap och rumsinredning, för både silver, porslin och fajans, som numera kunde framställas vid inhemska fabriker.

Om det nu berodde på själva tidsstilens höga smaknivå eller på de enskilda konstnärernas begåvning — alltnog, när man bläddrar i de bevarade ritningarna i svenska museer eller vandrar omkring i provinsernas herrgårdar, möter man nästan överallt en förfining, som kan gränsa till ett svalt raffinemang men också till en ädel enkelhet i salonger och kabinet. Och på väggarna i dessa blonda rum, liksom skapade för det svenska sommarljuset, ser man målningar av konstnärer, som förstod att skildra sin samtid med något av fransk elegans eller något av engelsk doftighet — en Roslin, Pilo eller Lafrensen å ena sidan, en Martin eller Breda å den andra. Men tvärsigenom den svala och sirliga världsmannastilen tränger den sensuella pusten av Sergels teckningar, i vilka antiken på nytt blir kött och blod och träder oss mänskligt nära.

Vill man visa vägen tillbaka till svenskt 1700-tal, där det är renast och mest genuint, måste adressen ändå inte bli slotten och herresätena med deras återklang av kontinental kultur utan Linnés lilla gård Hammarby utanför Uppsala. Där blommar den svenska sommarfloran mellan röda timmerväggar under torvtak nedanför en dunkel skogsbacke med mossiga flyttblock. Där doftar ängarna, där surrar det av humlor och bin, där sjunger lärkan och där pilar svalan, där har den glada vetenskapen, 1700-talets morgonpigga nyfikenhet på livet, sitt lantliga hemvist.

Summary

The century of Carl von Linné — a time of prosperity in Sweden

In 1718 Charles XII fell for a musket ball at the fortress Fredriksten in Norway. In 1792 Gustavus III was assassinated on the Opera House stage in Stockholm. Both these dramas — a soldier's death in the trench, an aesthete's death in opera surroundings — mark a remarkable epoch in Swedish history, a time of prosperity for natural sciences and humanistic culture, arts and handicrafts. The Kingdom was on its feet again only a decade after the death of Charles XII. Exports flourished, handicraft trades and small industries were organized in the name of mercantilism. The Swedish East India Company was founded in 1731 and had its headquarters at the seaport of Gothenburg on the West Coast. Stockholm secured its position as administrative capital and centre of radiation for economical and cultural affairs.

The formation of a number of academies and societies is easily traced all through the 18th century as a continuous thread. The foremost amongst them is the Royal Academy of Sciences which was established in 1739 on i. a. the initiative of Carl von Linné. The astronomer P. W. Wargentin was during many years its active head. He organized in Stockholm the first government statistics office in the world. In 1735 the Royal Drawing Academy was founded in connection with the internal decoration work in the palace of Stockholm. It developed later into the Academy of Art which is still extant. Queen Lovisa Ulrika founded in 1753 the Royal Academy of Letters which institution nowadays devotes itself to antiquity research work and the preservation of cultural monuments in close connection with the world's oldest office of national antiquities. The Royal Academy of Music dates from 1771, and the Swedish Academy, which from 1901 distributes the Nobel prize in literature, dates from 1786.

Along with these official academies a great many societies and cultural associations flourished in the 18th century. In this favourable atmosphere the modern Swedish press germinated, starting with Olof von Dalin's "Then Swänska Argus" and J. H. Kellgren's "Stockholms-Posten". However, the most lasting inheritance from the 18th century is to be found in the works of architecture, sculpture, pictorial art and art handicrafts. The prototypes have been taken from France and England but are distinguished by a certain provincial simplicity, a modest self-control, symbolized by the rose-bush which blooms in the high summer in softly scented, pale red beauty at the side of the meadow in Carl von Linné's own country.

The Swedish rococo radiates from the Stockholm of Lovisa Ulrika, while a classic style spreads out over the country from the capital of her son, Gustavus III. In Swedish castles and manor houses from this period a cool refinement and noble simplicity is often met with. But anyone who wants to see the Swedish 18th century at its purest and most genuine should visit Linné's small country house Hammarby outside Uppsala. There blooms the Swedish summer flora between red timber buildings under turfed roofs brightening a dark forest hill with its mossy boulders. There the fields are sweetly fragrant while the bees hum busily, there the larks sing and the swallows dart. There the 18th century's alert curiosity about life had its rural home.

ARKIATERN PÅ HAMMARBY

av Olof H. Selling

”Smaka hos mig det menlösa landets nöje. Låt oss . . . gå, som jag gick med sal. Klingenstierna endast uti lentyget och Byxorne . . . wid Middsommars dagen slipper jag utur oket.” Orden är den sextiotreårige Linnés på försommaren 1770 och oket, det var undervisningen vid universitetet. Ute på uppsalaslätten, bortom en mil av gröna fält som vibrerade i soldis och böljade i sommarvinden, låg Hammarby, hans hem på landet och hans tillflykt undan småstadens trånga villkor, undan konsistorium och kolleger: en röd tvåvåningsbyggnad med blyinfattade fönster och två låga flyglar med torvtak över tjänstefolkets bostäder, över bodar, bagarkammare och brygghus, och därbredvid fähus, fårhus, stall och vagnslider. Han var väl gift, och arvet efter svärföräldrarna hade fallit ut, och böcker och kollegier hade också gjort sitt till att han var välbärgad. Han ägde flera fastigheter där ute i socknen, men Hammarby var centralpunkten och det hem som var hans alltigenom, för hemmet i Uppsala var tjänstebostad. Han hade köpt Hammarby 1758 och fyra år senare byggt om mangården i stort sett sådan som vi ser den i våra dagar. Rumsindelningen var som i en småländsk prästgård då för tiden och kanske har föräldrahemmet i Stenbrohult inspirerat. Rakt fram i förstugan låg inte salen som mest annars i Uppland utan köket, den trubbiga men rejåla fru Sara Lisas rike med omålade väggar och tenntallrikar på hyllorna och grytor med bastanta trefötter innanför den stora härdens hörnstolpe. Där reddes kålen och steken, strömmingen och vällingen, ölsupan och punschålen, och också kaffet och teet, som husfadern brukade i överflöd.

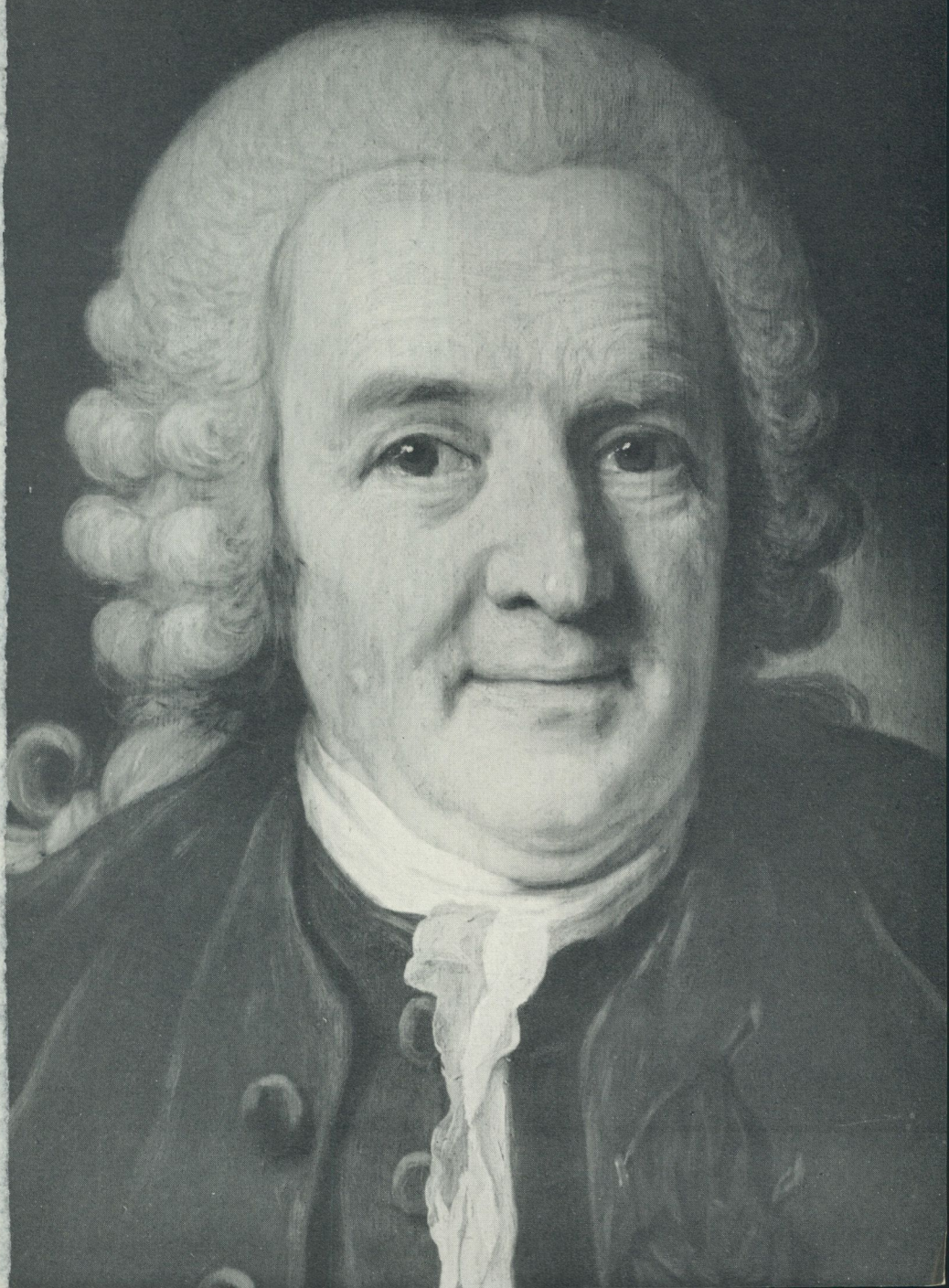
Förstugan, den som kronprinsen, sedermera Gustaf III 1769 hade stigit in i under en vetenskaplig vallfärd hit, var också i

enklaste laget: vitlimmat stockverk tätat med husmossa och stänkt i svart och rött som i många bondgårdar, där man resonerade praktiskt och målade väggarna i stil med de fläckar, som flugdöndandet ändå skulle ge upphov till. Fägården var ju också här så nära boningshuset, och den besökare, som för 200 år sen slog upp dörren till mästarens boning en het, stillastående sommareftermiddag, fick vara beredd på svärmar av surrande flugor. Sánt hörde pastoralen till.

Låt oss gå vidare på vårt besök. I matsalen, till höger om förstugan, ägde många livliga samtal rum, på svenska och ibland på latin — det blev med åren många lärjungar från utlandet som fick dela bord och kost ibland — och naturvetenskapen och medicinen interfolierades med familjens problem, dess glädjeämnen och tvister, med sonen Carls litet torra och hämmade inpass och de fyra döttrarnas glam och fnitter. ”Snälla, råa naturbarn” kallades de av besökare, och Linné var inte den som ville hålla flickorna till boken. I det stora enkla rummet upplevde de lantlivets hela behag; blyspröjsarna kastade sitt nätverk av skuggor över skurgolvets tiljor, och hela naturen var inpå dem utanför de skimrande ojämna rutorna. De okonstlade taffelborden var av furu, den omålade väggpanelen likaså, där stod en ljus låg skänk och ett högt golvur krönt av svarvade knoppar och med urtavla av mässing och tenn. Från väggarna blickade släkt och översåtar i enkla oljefärgsporträtt, och kungens konterfej minde dem om att tidens litet teatraliska herrmode ett par årtionden tidigare fått ett passande inslag av ordenstecken. Husfadern själv, arkiatern, har nordstjärnan på till vardags, det var nu en gång så föreskrivet, och även på den dammiga och slitna gröna rock han bär på sina fotvandringar till och från staden, dinglar påminnelsen om den konungsliga nåden.

”Uti et ej obehagligt ansigte hade han qvicka och eldiga, bruna ögon; litet närsynt och plirande... hemma i huset var han mäst klädd i kort Nattröja och Sammets-Calott”, heter det hos J. G. Acrel. Vetenskapsakademien lät 1773—1774 Per Krafft d. ä. måla detta porträtt av 66-åringen, som fann att det ”kan intet förbättras”. Han strödde många superlativer omkring sig, men denna bekräftas av andra.

Linné's face from a portrait by Per Krafft the Elder 1773—1774.

Hammarby, när sommarvinden brisar, är ett idylliskt stycke 1700-tal, som speglar rokokons torftiga vardagsvillkor och som förblir oavbrutet levande i många episoder kring Linnés person. Här tillbragte han sina lyckligaste stunder under senare år, här, en mil från den akademiska småstaden med dess intrigerande professorer och inte överksamma professorskor, fick han perspektiv på tillvaron, när vetenskapen syntes honom "död". Huvudbyggnaden lät han uppföra 1762, flyglarna är från 1600-talet.

The main building of Linné's homestead Hammarby near Uppsala.

*Från arbetsrummet med den världsbekanta blåskriften över dörren och familjeporträtten, vilkas likhet var "förundransvärd" i smålänningen Hedins ögon, ser man in i Linnés sovrum med planscher och gardiner som då. Längst bort, på en hörnhylla, Gudomen, Numen, i förgylld skepnad. Själv ansåg arkiatern att man "näpligen sedt prächtigare och dyrbarare tapeter", i arbetsrummet Plumiers amerikanska växter i Burmanni utgåva och i kammaren ett slaktat exemplar av Ehrets *Plantæ selectæ*. Präktiga, helt visst, men som dekoration mer pittoreska än vackra.*

View from Linné's study into his bedroom. The walls of both rooms are papered with printed drawings of plants.

Vi följer honom den branta trappan upp till arbetsrummet i våningen ovanpå. Det är Gudi klagat mer originellt än smakfullt, klätt från golv till tak med botaniska planscher, och mot den bakgrunden hänger porträtt av familjen Linné och av beskyddaren greve Tessin, som hufvudern försäkrar att han länge i hemlighet varje gång kommit ihåg i sin bordsbön efter maten: "Min Gud och min Tessin hembäras . . . af mig lof, ära, pris och tacksamhet, så länge jag orkar hviska", hade han skrivit. Blandade med porträtten är naturhistoriska planscher, en strandad val, en tvättbjörn, en urklippt fågel, och så över dörren det eftertraktade adelsvapnet. Arbetsbordet är litet och stolen en karmstol med stoppad, läderklädd sits. Vid det bordet har många av de berömda verken kommit till och många fromma tankar tänkts. "Innocue vivito, numen adest", lev oförvitligt, gudomen är nära, har han själv tecknat ovanför dörren till sängkammaren, och där inne i sitt enskilda har han också en förgylld statyett av gudomen att vila ögonen på. Också sängkammaren är fullklustrad med växtplanscher.

På vintrarna har ibland luckorna skallrat för brasorna i de djupgröna kakelugnarna här uppe, medan arkiatern, ännu i nattmössa, spejade ut i slättens dimma eller bakom fönstrens isrosor hälsade en bländande, gnistrande iskall dag och motvilligt dopade fingrarna i det minimala handfatet av tenn. För här var han inte bara på somrarna utan periodvis även andra tider på året. Svårt att ta sig hit var det bara tidigt på våren, då slätten och broarna stod under vatten och en resa kunde vara förenad med livsfara och man i varje fall riskerade att köra ned till hjulaxeln. Här har han sett yrsnön vina mellan bräckta vassrör i

"Skaparen har gjort världen till en Theater, der hade fattats mycket, om endast sombliga menniskior skolat spelat Harlekin och ej någor annor" — det är Linné om aporna i ett vänbrev 1753. Kloapan Grinn, en av de många i hans djurgård genom åren, fick han 1768 av drottningen, sedan den irriterat hovet genom sina lekar med hovfruntimrets skospännen och gräsligen skränat där vid upptuktelse. Kungen skänkte samtidigt Grinns porträtt, som nu finns i sovrummet på Hammarby och varav en detalj återges; ett omsorgsfullt verk av målaren Gustaf Hesselius d. y.

Linné's monkey (cottonhead pinché) called Grinn. Detail of an oil-painting at Hammarby by Gustaf Hesselius the Younger.

Sävjaåns breda dalgång och blåskuggorna falla i vinterkvällen, här har han hört lärkorna drilla om våren och vadarna snattra i sumpmarkerna, som var större då än nu. Hit ledde han årligen skaror av elever i försommarens tid, då slånsnåren blommade och sländorna slog över steniga backar. Här arbetade han i sitt Museum, det lilla vita stenhuset uppe på den då kala höga moränbacken bakom mangården; där uppe förvarade han sitt herbarium och andra samlingar. Hur gladdes han inte åt fågelsången om sommarmorgnarna, då han började sin dag kl. 3 för att senare på dagen ta emot elever i privatkollegier. Ibland följdes de ända till kvällens logdans, då nyckelharpan spelade, herrarna grep om bondtöserna och den gamle själv kunde överträffa de yngre i svängarna; han tyckte om att de bullrade, för då var han säker på att de hade roligt. Här ute på Hammarby kunde han också sitta med familjen i sin berså av indiankrasse eller i sin egen älskade lund nere i fruktträdgården och i brisen från slätten höra glasklockorna klinga i träden, när solen sjönk och kvällen kom, den milda sommarkvällen.

Blomsterrabatterna på båda sidor om förstubron återgav dagens värme. Vål var de mer botaniska än vackra, fyllda med allehanda specialiteter. Uppför väggarna klättrade Clematis, vinrankor, kristikorsblommor och annat, och i fönstren hade han kaffe- och tebuskar, balsamin och jerikoros och tuppkam, var och en på sitt sätt avspeglade intressanta frågor i vetenskap och samhälle, tidens behov av det nyttiga och det förunderliga, Guds rådkammare och rikets vinst. Och djuren i vår Herres hage var heller inte glömda. Arkiatern höll också sådana här ute, men den kära tvättbjörnen gick över grannens staket och dog i gapet på en hund, och påfåglarna, dem tog räven. Pompe, hunden, hans ständiga följeslagare, gick i kyrkan, även när han själv inte var med.

Finns det ett hem i detta land, där det borgerliga 1700-talet talar till oss mer levande, mer direkt, med starkare personlig accent än detta Linnés Hammarby? Det yttre speglar rokokons torftiga vardagsvillkor, förändrat i somt men alltjämt fyllt av en sällsynt levande människas liv, vars tankar och känslor i ovanlig utsträckning nått oss över seklerna och vars ord för den som vill lyssna, här ute alltjämt kan förnimmas. Här kan man se

honom stå vid grinden och bevekas av de nödlidande, som tigger spannmål, grånad, litet satt, livlig och plirande i blicken, vänlig. Här går han med skaror av elever i ullperuker och snibbhattar och med spännen på skolädrät. Här är han naturlig och slipper, som han säger, "flattera, hökla, liuga, bocka" som vid hovet på Drottningholm eller i storstaden Stockholm bland pudrade herrar av adel och penningpåse. Här vandrar han med sina vänner i lantlivets innocens, medan infallen blixtrar och den småländska prosan träffande målar naturens både väldighet och enskildheter. Glasklockorna i träden ha tystnat, men än vilar Linnæi ande över Hammarby.

Summary

The master of Hammarby

As professor at the University of Uppsala Carl von Linné was entitled to a house in the town. In 1758 he bought himself the little farm Hammarby, situated 10 km. from Uppsala which enabled him to live in rural surroundings during the greater part of the year. Here in the summertime he was teaching Swedish and foreign students. At Hammarby Linné erected the main building of red-painted timber which still remains to-day and a brick museum building where he kept his collections. These as is known, were sold to England by his heirs and are now owned by the Linnean Society, London. Linné's home with all inventory remains unchanged in place and the whole establishment including the lay-out of the gardens are cared for by a foundation as a treasured memory of the great naturalist. Inspired by the atmosphere of a still living home of which the visitor of to-day becomes aware, the author describes Hammarby as a guest visiting the Linné family would have found it in about the year 1770.

ETT SLÅTTERÖL PÅ SVARTSJÖ

av Albert Eskeröd

Pehr Hilleström är ju mest känd som det slutande 1700-talets flitige genremålare. Med sina rötter i en rent borgerlig miljö, till vilken han städse återvände i sina skildringar, kom han dock som hautelissevävare vid slottsbygget (från 1745) och senare genom sin ställning som "Kungl. Hofmålare" (från 1779) och lärare vid konstakademien (från 1794) i kontakt med samhällets högsta skikt och med de ledande inom konstens värld. Han hade också utfört åtskilliga beställningsarbeten åt kretsen kring hovet, innan Gustaf III själv engagerade honom för att föreviga de historiska tornerspel och karuseller, vari kungen kanske lättare kunde spela sin drömroll som riddare och hjälte än i verklighetens bistra värld. Det var också helt naturligt, att kungen önskade se dessa sina lysande roller förevigade åt eftervärlden. År 1778 målade Pehr Hilleström sina första karusellbilder från Drottningholm. Porträtt- och genremålaren Hilleström ställdes här inför nya och svåra uppgifter att skildra romantiska masscener. Hans krönikör, Osvald Sirén, anmärker, att han säkerligen aldrig skulle vågat sig på något sådant, "om det ej skett ex officio" (Sirén 1900, s. 104).

Änkedrottningen Lovisa Ulrika hade inne i staden Fredrikshof som sitt änkesäte och som sommarslott det av Adelcrantz åren 1770—74 omgestaltade Svartsjö. Man har anledning tro, att Hilleström fått änkedrottningens uppdrag att föreviga "ett slotter öhl" på Svartsjö och i så fall bör denna duk ha målats mellan åren 1779 och 1782.

Midsommarfesten och slåtterölet eller skördefesten har varit de två traditionella tillfällen, då slottens förnäma herrskap

bjudit sina underlydande till traktering och fest. Då fick folket dricka och roa sig av hjärtans lust och det kunde till och med förekomma, att herrskapet nedlät sig till att deltaga i dansen. Denna tradition har fortlevt på många håll i landet ända fram till vår tid. Sirén kallar målningen av slätterölet "en för Hilleströms konstnärskap högst ovanlig tavla". För målaren själv var kanske skillnaden dock inte så stor mellan en beställning från kungen på en karusell eller tornering på Drottningholm och en beställning från änkedrottningen på en skildring av ett slätteröl på Svartsjö. Änkedrottningens kända aversion mot sonens slösande och överdådiga skådespel är välkänd och man kan kanske förmoda, att det berett henne ett visst nöje och kanske även ineburit en liten fin tillrättavisning åt sonen, då hon lät hans hovmålare föreviga hennes lantliga slätteröl på Svartsjö.

Änkedrottningens intresse för de lantliga slätter- och skördefesterna kunde även ta sig andra uttryck. Hertiginnan Hedvig Elisabeth Charlotta berättar i sin detaljrika dagbok om ett divertissement, tydligen ordnat på Svartsjö och mitt i vintern år 1777, "till ämne för detsamma hade valts ett uti Skåne allmänt bruk, att folket efter skördetidens slut undfägnas av sitt husbondefolk". Dessförinnan hade emellertid två andra divertissement givits på Drottningholm, av vilka det ena synes ha varit särskilt påkostat. Det ordnades av hertig Karl, som inbjöd både kungens och änkedrottningens hov till "Ett kinesiskt bröllop" med en mängd agerande och stor prakt. "För att bereda hertigen en överraskning på hans namnsdag" (Karl, 28 jan.), som hertiginnan skriver, hade kungen anordnat ett mindre divertissement som kallades "Ett läger i Skåne". Några dagar senare gav så änkedrottningen sitt skånska skördefest-divertissement "för att överraska drottningen" och det beskrives av hertiginnan: "Uti ett rum fann man bondfolket, i ett annat soldater, sysselsättande sig dels med vapenöfningar, dels med dans; i ett tredje rum voro månglerskor, hvartill några herrar på ett mycket komiskt sätt blifvit utklädda. Drottningen blef vid sin ankomst emottagen af änkedrottningen, som föreställde den grefvinna, som rådde om den egendom, där undfägnaden bjöds. Det hela var nog mycket komiskt men föga planlagt, så att det är omöjligt att däröfver

lämna någon utförligare beskrifning. Hvad som emellertid mest öfverraskade mig var den stora vänlighet, med hvilken änkedrottningen behandlade alla, som däruti deltog. Hon gick omkring och talade med alla de unga, som under skämt och skratt sutto vid borden och förde ett fasligt väsen, samt då de vid hennes ankomst ville upphöra härmed, uppmanade hon dem att fortsätta. Jag har verkligen aldrig blifvit så förvånad och skulle inte hafva trott det, om någon hade berättat det för mig. Det var något, som man nog inte får upplefva en gång till, och aldrig mera tror jag, att en sådan uppsluppenhet kommer att tillåtas vid änkedrottningens hof." (Dagboken I, s. 67).

Detta av Lovisa Ulrika i januari månad och inomhus givna divertissement var tydligen en märklig blandning av militärt lägerliv och skånska skördeseder. Det röjer emellertid änkedrottningens intresse för de folkliga seder, som fick spela upp i hennes eget slåtteröl och i Hilleströms stora svartsjötavla. I hertiginans skildring av änkedrottningen vid detta divertissement framkommer också hennes för detta tillfälle ovanligt toleranta attityd gentemot folklig uppsluppenhet och dryckjom, vilket ju Hilleström så klart framhäver i sin målning, tämligen säkert målad senare än 1777.

Redan tidigare har vi en skildring av Lovisa Ulrikas intresse för de lantliga sederna och särskilt slåttern och skörden. I ett brev år 1775 till Brita Ekeblad, som den 6 maj gift sig med Carl Julius Ekeblad och lämnat Svartsjö, berättas att man hade tråkigt och "att nöjena bestod i promenader och spela tok, tills kungafamiljen och särskilt drottningen (skall givetvis vara änkedrottningen) börja intressera sig för slåttern. Sviten är nämligen tvungen att efterapa Hennes Majestät, när hon med egna händer skär av säden på åkern" (cit. efter Erdmann, s. 111).

I Pehr Hilleströms egenhändiga "beskrifning öfver de ämnen som föreställes på alla taflor som Hilleström, sedan 1773, till och med 1810 målat i oljoferg" (Kungl. Ak. för de fria konsternas arkiv, tryckt i Cederblom I) upptages den här behandlade tavlan som nr "388, Ett slotter öhl". Då ingen annan tavla i denna förteckning kan misstänkas hänvisa till detta motiv, synes man inte ha någon anledning misstänka annat än att full iden-

titet föreligger mellan Hilleströms "slotter öhl" och den nu till Nordiska museet donerade oljemålningen. Sirén, som inte tycks ha haft tillgång till Hilleströms egen förteckning, kallar den "folkfest vid Svartsjö slott" (Sirén, s. 243), medan Gerda Cederblom citerar Hilleströms egen beteckning med underrubriken "folkfest vid Svartsjö omkring år 1780". Sirén anser det sannolikt att denna duk målats vid mitten av 1790-talet. Grunderna härtill anges inte. Man synes också ha anledning betvivla detta, då änkedrottningen Lovisa Ulrika dog på Svartsjö den 13 juli 1782. Det är inte troligt, att några slätteröl i hovets regi gavs på Svartsjö efter änkedrottningens död och det är svårt att räkna med någon annan beställare av Hilleströms tavla än änkedrottningen. Att den tillkommit på beställning torde vara säkert.

Under åren 1757—1758 vistades Hilleström i Paris — egentligen för att lära sig väva — men han studerade ett och ett halvt år för Boucher, tog säkert starka intryck av den livliga konstnärliga verksamheten i Ludvig XV:s Paris, främst av Chardin, och företog sedan sin hemresa år 1758 över Belgien och Holland, där han säkert utnyttjat möjligheterna att lära känna den nederländska konsten. De yttre förutsättningarna finnes sålunda för det hos Hilleström så ofta framhållna beroendet av samtidens franska och såväl äldre som yngre nederländska måleri.

En tradition berättar, att Hilleströms första uppdrag efter hemkomsten från sin utländska resa skulle ha varit att lära drottning Lovisa Ulrika hautelissevävnadens teknik. Man vet inte så mycket mera härom. Drottningen grundlade emellertid en skola för sidenväveri på Drottningholm. Det torde därför vara tämligen klart, att Hilleström haft en kontakt med drottningen i sina konstnärliga uppgifter redan 1758.

Hilleströms arbetsuppgifter, för vilka han avlönades av allmänna medel, var vävarens, men han kunde rätt snart låta sitt intresse för måleriet, som tidigare måste utövas på lediga stunder, blomma upp i kungliga uppdrag. Osvald Sirén skriver härom: "Konung Gustaf III, som säkerligen ansåg det vara af långt större betydelse, att hans skådespel och karuseller förevigades i bild, än om slottet finge några nya mattor, drog icke i betänkande

*Slätteröl — folkfest med traktering vid Svartsjö slott omkring 1780. Drottning Lovisa Ulrika och hennes hov åser dansen, som trådes till musik från trenne fêlor.
De följande tre bilderna ger närmare inblickar i detta festliga folkliv.*

*Harvest-home — folk feasting and drinking — at Svartsjö castle about the year 1780. Queen Lovisa Ulrika and her court looking on at the dance to the music of three fiddles.
The following three pictures give a closer view of the feast.*

Hilfs

Hilfs

Hilfs

att taga vävaren från hans obligatoriska sysselsättning, att föra honom till sol och fest ur den tråkiga verkstaden, ut till det leende Drottningholm och där låta honom utveckla talanger av gladare art" (Sirén, s. 63). Hilleström kallades år 1778 av konungen till Drottningholm, där han fick måla två konversationscener. Samma år titulerades han "Håf tapet wäfware och målare", men år 1779 finner man endast titeln "Kungl. Håf-Målare" (Sirén, s. 103). Redan år 1778 målade Hilleström den första karusellbilden och den levererades tydligen i juli påföljande år. "Sedermera undfick jag", skriver Hilleström själv, "hög befattning att i ofwannämnda målningssätt (olja) afskildra de carouseler, som wid berörda Kongl. Lust Slott anstältes, jämte flere smärre taflor i allehanda ämnen". Men änkedrottningen konkurrerar med kungen om hans målare och år 1779 beställde hon de tre dörröverstycken med musicerande, kortspelade och konverserande hovfolk, som prydde slottssalarna på hennes stadsresidens Fredrikshof ända till hennes död.

Slåtterölet på Svartsjö försiggår på den öppna parterrplanen framför slottets västra fasad, som vetter ner mot den smala Svartsjöviken och är avskild med ett järnstaket från ett lägre plan med brygga vid vattnet. Längs staketet är de fyra byarnas trakteringsställen ordnade på ömse sidor om grinden till bryggan, Skå, Svartsjö, Sånga, Hillersjö i ordning från söder ungefär som byarna ligger i förhållande till varandra på Svartsjölandet. För varje by är det uppställt två öltunnor på sina bockar. Kring tunnorna ser vi i första hand byarnas manliga individer samlade för att släcka sin törst och skruva upp sin festglädje. För snabbar traktering kan man tydligen tappa ölet från tunnornas båda gavlar.

Utom byarnas allmoge ser vi på slottsplanen också hovet med sin uppvaktning och en del livrébetjäning. Hilleström har tydligen velat skildra slåtterölet i en situation, som är väsentlig i dess firande — byfolkets uppvaktning av de kungliga. Framför Lovisa Ulrika och Sofia Albertina med hovfolk är en grupp på nio personer samlade. Den lilla standerten med Svartsjö hålles högt av en man, hattarna har just höjts till hyllning och framför gruppen bugar en tunn, vitskägig man med kalott över det vita håret,

hatten i vänster hand och ölkannan i höger med locket uppslaget. Tydligt håller han ett underdånigt anförande eller har just avslutat det, beredd att anhålla om att få dricka de kungligas skål.

Under det gruppen från Svartsjö gör sin uppvaktning är de övriga byarnas folk samlade vid sina trakteringsställen. Tydligt deltar de i viss mån i svartsjögruppens hyllning. Vid Skås trakteringsplats är standarbäraren uppflugen på tunnorna och ledaren höjer sin ölkanna, vänd mot slottet. Vid Svartsjös egna tunnor har tre män och en kvinna dröjt kvar. En man sitter på marken, en pimplar öl med ryggen mot slottet. Mycket tyder på att de redan tagit för mycket till bästa för att kunna följa med fram i uppvaktningen. I Sångas grupp är man ivrigt sysselsatt med att tappa öl och inget större intresse ägnas åt scenen framför slottet. Endast gruppens ledare har fattat sin plikt, tagit Sångas standert i vänster hand och höjer sin stänka, tydligt för att falla in i svartsjögruppens skåldrickning. På samma sätt ägnar sig Hillersjös bönder både åt eget dryckjom och vissa försök att hålla kontakt med svartsjögruppens uppvaktning. En ung man i blå- och rödrandig tröja och stående på ena tunnans standerten i vänster hand och hatten i höger är tydligt beredd att delta i svartsjögruppens hurrarop framme vid slottet. En äldre man stöder sig lyssnande på sin stav och en annan vid hans sida sätter handen bakom örat och försöker lyssna på vad svartsjögruppens ledare har att säga.

Troligen ingår det i slätterölets ceremoniel, att samtliga fyra byar i tur och ordning skall uppvakta änkedrottningen med sin hyllning. Av de olika gruppernas görande och låtande att döma ser det närmast ut som om Skå gjort sin plikt och därför med större jämnmod kan vända ryggen åt det hela, medan en viss grad av förberedande uppmärksamhet synes råda vid Sångas och Hillersjös trakteringsplatser.

Vid sidan om dessa drickande och uppvaktande grupper fyller slottsplanen av ett rörligt folkliv. Sju par dansar en virvlande ringdans inte långt från platsen för uppvaktningen och till musiken från tre fiolspelare. Drickande, ätande och rökande, samtalande eller vilande deltagare i festen fyller förgrunden. En bonde biter ett stycke av sin hålkaka med brännvinsglaset i andra

handen, en sitter på marken med sin stånka mellan knäna, överväldigad av trötthet. Han har tappat sin kritpipa på marken och framför honom står en brännvinsflaska med en hålkaka trädd över halsen och en liten supkopp. En helt slagen hjälte har fallit omkull. Hatten, den omkullslagna stånkan och den trasiga kritpipan ligger på marken tillsammans med några strömmingar. Hustrun gör ett försök att få sin man på benen, medan en ung och ganska drucken man tycks vilja skåla med den fallne. Vid sidan sitter en annan hustru med ett barn i famnen, tre stillsamma bönder samtalar mellan blossen på kritpiporna. Man finner en dam i spetsmössa i förtroligt samtal med en bondhustru i den vanliga stora bindmössan. Två män och en kvinna följer med blicken, tydligen intresserade, detta samtal över den klasskillnad, som huvudbonaden anger.

En bonde har definitivt slocknat platt mot marken och hans brännvinsflaska och käpp vilar vid hans sida. En hustru skyndar mot öltunnan med en tom stånka. En annan med ett barn på armen samtalar med en sittande hustru, som ägnar sig åt ölet, medan en annan vid hennes sida har lagt upp saltströmming på ett fat från en lerkruka med band mellan öronen, det vanliga sättet att binda över ett lock på en kruka och samtidigt få ett handtag att bära i. Tre pojkar ses till vänster. Den ene har en kort piska och en käpp i händerna, de två andra hattar, och en tennmugg och en toppmössa ligger på marken, där en liten hund springer omkring och skäller.

Utom den stora gruppen av hovfolk, som direkt är engagerad i uppvaktningen, ser man enskilda och grupper, som tydligen mer eller mindre tillhör hovet. En lakej försöker inleda en handgriplig flirt med en bondflicka vid slottsknuten. Två andra lakejer i samma uniform, gråblå livrock med blågult skärp och gula byxor, samtalar framför fasaden, där en officer ur änkedrottningens livregemente i blå vapenrock och gula byxor ledsagar en dam i den svarta och röda hovdräkten, medan två herrar i samma svarta och röda hovdräkt av svenska dräktens snitt ägnar sig åt sig själva. På andra sidan den samlade gruppen av hovfolk, samtliga i svart och röd hovdräkt, står en reslig man med en stav i handen — man kanske kan gissa på änkedrottningens hovkvar-

termästare Isaac Laurent, som väl närmast skulle övervaka trakteringen. Enstaka par eller personer längs slottsflyglarna tillhör synbarligen hovet. Av två personer framför den västligaste flygeln ser man, att den ene är en rak hovman i svenska dräkten, medan den andre är en ödmjukt framåtböjd lakej med hatten i hand. I dörröppningar och fönster skymtar hovets funktionärer och tjänstefolk.

Man har allvarlig anledning att få veta, i vilken utsträckning Hilleström kan anses ha varit trogen mot verkligheten i sina många målningar. Gerda Cederblom har framhållit att Hilleströms skildringar av allmogegrupper i interiörer från olika svenska landskap närmast är att uppfatta som dräktbilder och att interiörerna icke äger någon motsvarighet i verkligheten (Cederblom, del II, bild 54 ff.). Hilleström besökte inte heller själv mer än några få av de landskap, vars bondemiljöer han skildrar. Interiörerna är märkliga hopkok på lite av varje, där man har anledning misstänka inslag både från hans egen ateljé, säkerligen också teaterdekorationer på Drottningholm, miljöer från borgerliga hem i Stockholm och egna skisser från hans resa på kontinenten och kanske inte minst detaljer tagna från liknande genremålningar eller stick, som konstnären haft tillgång till. Det är därför snarast att beklaga att dessa miljögrupper från olika landskap fått en så vid spridning genom att de redan under Hilleströms levnad utgivits i två gravyrserier. Gösta Selling har visat att Hilleström även i sina borgerliga genrebilder i fråga om rummet och i viss mån även dess inventarier friskt botaniserat bland förlagor eller för motivet främmande miljöer. Även om man sålunda i fråga om Hilleström måste vara mycket kritisk, då det gäller det dokumentära värdet i hans rumsmiljöer och i viss mån även av möbler och husgeråd och deras placering, vågar man ändå instämma med Selling då han säger: "Det finnes ändock så oändligt mycket kvar, som måste vara hämtat från det levande livet omkring konstnären".

Denna synpunkt torde tack vare motivets karaktär i hög grad gälla bilden av slätterölet på Svartsjö. Hilleströms förmåga att återge tidens borgerliga dräkter har aldrig dragits i tvivelsmål. På svartsjötavlan är hovfolkets både herrar och da-

mer klädda i den svarta och röda hovdräkten av svenska dräk-
tens snitt. Änkedrottningen bär en ljus blå och prinsessan Sofia
Albertina en lilafärgad modedräkt. Hilleström synes på sin mål-
ning ha återgett hovfolkets dräkter med utomordentlig noggrann-
het. Detta gäller också den förut nämnde officeren och lakejerna.

I vad mån kan vi också räkna med en riktig återgivning av
bondfolkets dräkt? Det finns ju inte så många bilder i färg av
den tidens allmoge att tillgå. Om vi därför kan lita på Hilleströms
exakthet, betyder detta ett värdefullt tillskott till källmaterialet
över det dåtida folkliga dräktskicket.

Männen på Hilleströms tavla bär som ytterplagg antingen en
långrock eller en jacka med skört. Båda har svagt markerad
krage. Färgerna är dämpade i grått, blått och grönt. Dessutom
förekommer tydligen som underplagg under långrocken eller vad-
malsjackan en annan jacka, eller kanske snarast en väst, med
skört, av randigt tyg i blå-röd, blå-vit, blå-vit-röd eller grå-röd
randning. Den förekommer också utan ärmor. Den saknar krage.
Samma tyg har använts för kvinnornas tröjor och kjolar. En skill-
nad i tillskärningen av tyget synes vara att på männens ärmor
randningen går på längden, beroende på att ärmarna tillskurits
för sig, medan kvinnornas ärmor är tvärrandade, därför att liv
och ärmor skurits i ett stycke. Männen har förstås genomgående
knäbyxor av blå vadmal eller gult skinn, blå eller vita strumpor
med röda eller vita strumpeband och lågskor med spännen.

Den vidbrättade hatten med låg kulle är genomgående för bön-
derna på tavlan. Talesmannen för Svartsjös bönder avslöjar det
kända förhållandet att även bönder kunde bära en kalott under
hatten. Brättena kunde med band knytas upp mot hatten och
om man gjorde så med alla tre brättena hade man karolinerhatten
tillbaka. Naturligtvis lever karolineruniformen kvar både i bön-
dernas långrock och i hatten. En praktisk användning för hat-
ten visar Hilleström hos en bonde, som stuckit in sin kritpipa i
brättets veck.

Bondkvinnorna på svartsjötavlan har kjolar och tröjor av blått
eller randigt tyg med samma randning som männens tröjor.
Tröjorna har skört, som räcker till halva höften. Under bars tyd-
ligen ett vitt linne med ärmor. Ett vitt halskläde, ibland med

röda ränder, hängdes med en snibb ner på ryggen och fästes framtill med ett spänne. Som huvudbonad ser man antingen huckle eller en stor bindmössa med kraftiga sidoflikar, spets framtill och band. Alla kvinnorna synes ha breda, vita eller randiga förkläden. Hilleström avslöjar inte på sin bild en enda kvinnlig strumpa, och skorna får man ingen uppfattning om.

Sammanfattningsvis synes man ha rätt att konstatera att vi, med den kännedom vi har om bevarade dräktplagg och samtidiga bilder, kan anse, att Hilleström i sin framställning av de agerandes dräkter på slätterölet, hovfolkets såväl som allmogens, gett en riktig och noggrann bild av tidens dräktskick. Den bör för den skull kunna betraktas som en värdefull samtida källa (jfr Nylén).

I fråga om svartsjötavlans övriga inventarium, som ju inte är särskilt rikligt, finnes det ingen anledning att betvivla en riktig återgivning, byggd på iakttagelser på platsen, detta så mycket mer som Hilleström här hade att skildra en värld, som han kände föga till i vardagslag. Detta torde också gälla själva handlingen i bilden. Hilleström måste ha varit närvarande vid ett slätteröl på Svartsjö och haft tillfälle att göra skisser. Ingenting motsäger att hela uppställningen och ceremonien är rätt återgiven, samtidigt som det står fullt klart att detta slätteröl helt följt anvisningar från slottsledningen.

Man kanske står lite frågande inför Hilleströms framställning av ringdansen, som pågår alldeles intill den grupp, som gör sin uppvaktning för hovet. Både uppvaktningen och dansen var givetvis väsentliga inslag i slätterölet, och vi har anledning räkna med att Hilleström därför velat visa dem båda på tavlan, även om de inte försiggått samtidigt. I de små händelserna utanför den officiella ceremonien lever det folkliga sitt eget liv på ont och gott utan att låta sig störas av det yttre ceremonielet. För överdrifterna i den folkliga festglädjen blundar också den myndiga Lovisa Ulrika en dag som denna, då nådens sol traditionellt skall stråla över det enkla folket.

Vi har egentligen inget material som kontroll, om vi vill ifrågasätta svartsjötavlans trovärdighet i fråga om själva handlingen, eftersom dylika tillställningar på slotten och de stora gårdarna

med all säkerhet inte följde något bestämt schema utan i hög grad växlade med det höga värdfolkets uppfattning och deras inställning till sina underlydande. Man skulle vara nådig och folklig gentemot sina underlydande och det förekom, att herrskapet deltog i dansen. I övrigt skulle folket med hjälp av den traktering som bjöds ha roligt på sitt eget sätt.

Man saknar också ingående beskrivningar av den här sortens arbetsfester från äldre tid och därför är det heller inte lätt att bedöma, i vilken grad Hilleströms målning är av värde som skildring av ett slåtteröl. Då källmaterialet flyter rikare under 1800-talet, finner man flera olika former av slåttergillen (Eskeröd 1944, 1953; Hobroh, s. 39 ff.). I de stora bondbyarna var det en fest efter gemensamhetsslåttern eller sedan man med ett omfattande system av arbetsbyte hade den ansträngande slåttern över för året. Skördefesten för bondgården blev nog som regel mera den enskilda gårdens gille. Prästens och klockarens slåttergillen var i regel en form av ersättning för arbetshjälpen och de skildras ingalunda som några tråkiga tillställningar. Vid herrgårdarna, där det underlydande folket hade skyldighet att göra vissa dagsverken och detta särskilt vid slåtter och skörd, tillkom gillet närmast som en extra belöning efter ett ansträngande arbete. Dessa slåtter- och skördefester liksom ofta midsommarfesten gav herrskapet ett tillfälle att visa vänlighet och en viss generositet gentemot de samlade underlydande, även om detta skedde bara en gång på året. På gårdar, där även sädesskörden var av betydelse, hölls arbetsfesten vanligen efter sädens inbärgning, men man har väl anledning tro, att slåttern i mälardalen vid denna tid var viktigare och krävde ett större uppbåd av det underlydande arbetsfolket.

Dessa slåtter- och skördefester har säkert firats ganska olika på olika slott och herrgårdar och man har anledning räkna med att slåtterölet på Svartsjö helt gick i hovets regi, även om man anknöt till en tradition i bygden.

För det slutande 1700-talets förnäma människor framstod landsbygden och dess inbyggare som en motsats till den flärd och förkonstling, som de i ärliga stunder fann i sin egen miljö. På landet härskade enkelheten och oskulden, och dess människor

levde lyckliga i naturens famn. Skalderna (Fischerström, Nordenflycht, Creutz, Gyllenberg, Oxenstierna etc.) diktade därom och de förnäma flydde då och då till sina lantgårdar, där de tämligen väl lyckades att bortse från allt utom den pastorala idyllen.

De egentliga arbetsfesterna har också under det slutande 1700-talet med dess romantiskt pastorala syn på landsbygden och dess människor utvecklats till fester för de förnämas lek i en lantlig miljö. Ett sådant slätteröl skildrar Märta Helena Reenstierna från Årsta åren 1793—95. Då slog man på stort med ett generöst gästabad ute på Naboths äng. Det ägde rum den 18 juli på hertig Fredrik Adolfs namnsdag, troligen därför att hertigen någon gång varit gäst på Årsta och därför att man så angeläget strävade efter att hålla någon kontakt med hovkretsen. De fina gästerna bjöds med biljett den 13 juli. Årstafrun har lämnat en detaljerad redogörelse både för de inbjudna, de närvarande och vad kalaset kostade (Årstadagboken I, s. 42 ff., 73 f., 94 f., 472 ff.). Sammanlagt 41 personer var bjudna, varav 27 anlände fram emot kl. 1. Det var mest personer ur ämbetsmannavärlden och några kolleger till värden, ryttmästare von Schnell, men man fann där också "hovmarskalk Drufva, baron Knut Sparre, kongl. secreter Iserhjemm och hofsecretereren och poeten Bellman". Utom de 27 särskilt inbjudna höga gästerna redovisar fru Reenstierna "Andra Departementet" bestående av: "2 lakejer, 7 musikanter, 16 karlar, 1 tjänstgosse, 4 pigor, 6 dränghustrur och en mängd barnungar". Dagen före slätterölet slaktades 2 grisar, ett får och en kalv. En stor lövsal hade byggts på ängen för festen. Man hade 8 kanoner, fyra famnar lunta och 200 patroner. Kanonsaluterna ingick i tidens prestigehungriga umgängesliv. Redan på kvällen före slätterölet brände man av 16 kanonskott. Sedan festen börjat, drack man hertigarnas, kungens och flera andras skålar under musik, sång och en kanonad, som i allt innebar 200 skott från det egna batteriet och 120 vardera från fyra grannar. Det serverades både middag och supé. Till den förra åtgick det spicke-skinka, kokt skinka, "gäsmjök", sötmjök, grädd, fårkött, kalvstekar och mandelkakor. Till supén nämnes grytstek, grissylta, rökt lax, ärtskidor, jordgubbar och "tårteletter". Till dryckjom

åtgick det 8 buteljer arrak, 4 kannor rött vin, 4 kannor franskt vin, 2 kannor brännvin, ett ankare "bryggaredricka", men också 3 buteljer citronsaft, 6 citroner och 10 kannor källvatten. "Om aftonen sent åtskildes sällskapet förnöjda och glada, samt åtföljdes stadsborna av full musik från ängen till Hornskroken. Och vi gingo tysta hem".

Man blir ju något förvånad över den ringa roll slåtterfolket tilldelats i detta slåtteröl på Årsta. Det nämnes, att slåtterkarlarna gick ut kl. 8 om aftonen dagen före festen, tydligen för att ställa i ordning för slåtterölet, vilket arbete man fortsatte nästa förmiddag med hjälp av "pigor, hustrur samt de fullsupne drängarne". Utöver detta nämnes inte gårdens arbetsfolk under själva festen men tydligt är, att de fick deltaga däri, även om den klart och tydligt främst var till de inbjudna gästernas höga nöje. Fyrtio år senare skriver Märta Helena Reenstierna, då hon erinrar sig dessa slåtteröl: "Fordon Högtidlig [dag] på Årstads Sjöäng, hvarest Firades Hertig Fredrics Namnsdag med Musique, Canon-Salvor och Bellmans Sånger, uti både ett samladt lag — ängens slotterkarlar och många åskådare — vid ett så kalladt Slotteröhl — Ack! den tiden och nu tiden — Huru olika!" (Årstadagboken II, s. 222).

Det har inte varit möjligt att här i detalj verifiera det rika innehållet i Hilleströms målning av ett slåtteröl på Svartsjö, som sannolikt ägt rum något av åren 1779—82. I nära anslutning till händelsen torde målningen ha tillkommit. Hilleström måste med nödvändighet själv ha sett slåtterölet och haft tillfälle att göra skisser på platsen. Det synes inte finnas någon anledning att ifrågasätta riktigheten vare sig i skildringen av själva handlingen, den lokala miljön, dräkterna eller övriga artefakter, även om man inte får räkna med att Hilleström gjort sin komposition med alla dess detaljer färdig i skiss på platsen. Han har säkerligen, sin vana trogen, gjort detta i sin ateljé, men han torde ha haft ett så rikt studiematerial från själva slåtterölet till sitt förfogande, att vi kan anse hans slutliga målning ha ett högt dokumentariskt värde. Det är därför glädjande, att museet tack vare en generös donation och med stöd av dess Vänner har kunnat införliva Hilleströms stora målning med sina samlingar.

Källor

Cederblom, Gerda, Pehr Hilleström som kulturskildrare. I--II, Stockholm 1927 o. 1929.

Erdmann, Nils, Vid hovet och på adelsgodsen i 1700-talets Sverige. Stockholm 1926.

Eskeröd, Albert, Årets fester. Stockholm 1953.

Hobroh, Gunnar, Med folket i arbete och fest. Lund 1939.

Nilsson (Eskeröd), Albert, Festseder och fritidssysslor. (I Arbetaren i helg och söcken. II, s. 203 ff., red. A. Lindblom. Stockholm 1944.)

Nylén, Anna-Maja, Folkdräkter. Stockholm 1949.

Reenstierna, Märta Helena, Årstadagboken, 1793—1839. Utg. gm Sigurd Erixon, Arvid Stålhane, Sigurd Wallin. Urval och förklaringar av Gunnar Broman. I—II. Stockholm 1946—1953.

Selling, Gösta, Schablon och realitet i Pehr Hilleströms måleri. (I Gustavianskt, studier tillägnade Sigurd Wallin på hans femtioårsdag, s. 126—135. Stockholm 1932.)

Sirén, Osvald, Pehr Hilleström d. ä. Stockholm 1900.

Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok I, 1775—1782. Stockholm 1902.

Ett preliminärt studium i slottsarkivet för att möjligen få fram räkenskaper belysande slätterölet på Svartsjö har inte lett till något resultat.

Summary

Harvest-home at Svartsjö

An anonymous donor, together with The Friends of the Nordiska Museum Association, has rendered possible the acquisition of the large painting "A Harvest-home at Svartsjö Castle" by the industrious genre-painter Pehr Hilleström (1733—1816). The dating of the picture is not quite certain, but the festival depicted took place in one of the last years of the Dowager Queen Lovisa Ulrika; she died at Svartsjö in July 1782. The painting represents the moment in the festival when the Dowager Queen and her daughter Princess Sophia Albertina with suite are receiving the homage of the people attached to the estate, while peasants from other villages are awaiting their turn of amusing themselves with dancing and drinking. Such harvest-homes or hay-making festivals for the servants and farm-hands attached to castles and manor-houses, when the gentry even condescended to join in the dancing, have been a tradition right up to our own days. Queen Lovisa Ulrika's interest in these festive customs of the country people is more than once documented in other contexts.

Pehr Hilleström's peasant scenes are characterized by great accuracy with regard to the details of costume, and the author shows that this is the case with "A Harvest-home at Svartsjö Castle". The painter is not, on the other hand, so reliable where it is a matter of the actual environment.

BLOMSTERMÅLNING I TRÄ

av Marshall Lagerquist

För två år sedan skildrade Karl Asplund i denna årsbok sina intryck från en husesyn på den lilla herrgården Näs i Roslagen. Hans mångfaldiga gånger öppet förklarade kärlek till vårt svenska 1700-tal och hans inlevelse i dess litterära och konstnärliga yttringar skänkte hans skildring på en gång poetisk flykt och magistral tyngd. — I blickfånget stod vid ett tillfälle under husesynens gång krigsrådet Wadenstiernas blomsterprydda sekretär, sedan länge befintlig i en miljö där alltjämt så gott som varje ting talar 1700-talets särpräglade språk. Det är nu vår avsikt att förflytta möbeln ur dess sammanhang och göra den till föremål för en mera prosaisk betraktelse.

Denna sekretär är en av ett flertal på Näs men där enastående som konstverk betraktad. Dess make finnes veterligen ej heller någonstädes i detta land. Skönheten framstår väl främst i de dekorativa blomsterinläggningarna, vilkas buketter och rankor är rangerade med sinne för balans och effekt såväl i form som i färg. Med vårt sätt att se kanske man måste erkänna att åldern förädlat dragen. Sjuttiotusen dagars ljus har undan för undan dämpat färgtonerna och hur den en gång prunkade kan blott fantasin föreställa sig. Till sin byggnad är dock sekretären icke så helt sällsynt, ty liknande — med samma mekaniskt verkande cylinderklaff — gjordes av ebenisten Jöns Efverberg i Stockholm i början av 1770-talet. Till rokokons och den gustavianska stilens standardmöbler hör den likväl förvisso icke.

Huvudbyggnaden på Näs anses ha stått slutgiltigt färdig till fast inredning och möblering omkring 1775, då krigsrådet Wadenstierna med maka och döttrar tog den i besittning som ett masion

de plaisance vid tillfällen, då bostaden i Stockholm kändes dem kvalmig och trångbodd. Grannskapet till huvudstaden ger anledning förmoda, att familjen ofta tog sin tillflykt till lantstället. Sekretären har av dess tillverkare daterats 1773, samma år krigsrådet förvärvade säteriet Näs och där påbörjade uppförandet av ett corps de logis. Det kan naturligtvis tänkas att herrn till Näs haft sitt tuscolum i tankarna när sekretären visades upp för honom, men att den en tid stått i stadsvåningen torde vara otvivelaktigt. Några av de fem möbler Georg Haupt på beställning gjorde för det nya huset på landet är daterade 1775, vilket antyder att bosättningen där var aktuell först vid den tidpunkten.

Secretären behöver icke nödvändigtvis vara ett beställningsarbete utan kan ha gjorts av mästaren för avyttring under hand. Han har arbetat i en teknik som han sedan många år varit van vid och som han under sin senare verksamhetstid ensam var mäktig. Måhända är det yrkes stoltheten mer än den bjudande plikten som föranlett honom att två gånger på olika sätt anbringa sin signatur på mästerverket. Brännstämpelns kursiva versaler *INE* — här för första och hittills enda gången iakttagna — avslöjar hans identitet inför en sentida curieux, vars skarpsinnighet likväl reduceras till sitt rätta värde när han tvingas redovisa även den påklustrade gulnade papperslappen med mästarens egenhändiga anteckning *Johan Nicolaus Eckstein Stockholm 1773*. Förgäves söker man snickarämbetets stämpel, utan vilken sekretären rätteligen ej hade kunnat försäljas från förråd. Just därför känner man sig berättigad antaga, att krigsrådet Wadenstierna, trots vad som nyss sagts, lämnat Eckstein en beställning och, varför icke, vissa direktiv.

Johan Niclas Eckstein, son till snickaråldermannen i Stockholm, blev mästare i ämbetet 1758. Den från Frankrike inspirerade rokokon behärskade då möbelhantverket i huvudstaden. Han hade 1756 återvänt från en gesällvandring utomlands och det torde i betraktande av hans senare arbeten icke vara obefogat att gissa på Paris som en hållplats på vägen. Om så varit förhållandet skulle han, väl hemkommen, snart finna att en äldre yrkesbroder nyligen praktiserat "marqueterie à fleurs et oiseaux", det senaste ropet i Paris evad det gällde lyxmöbler. Hovebenisten Jean-Fran-

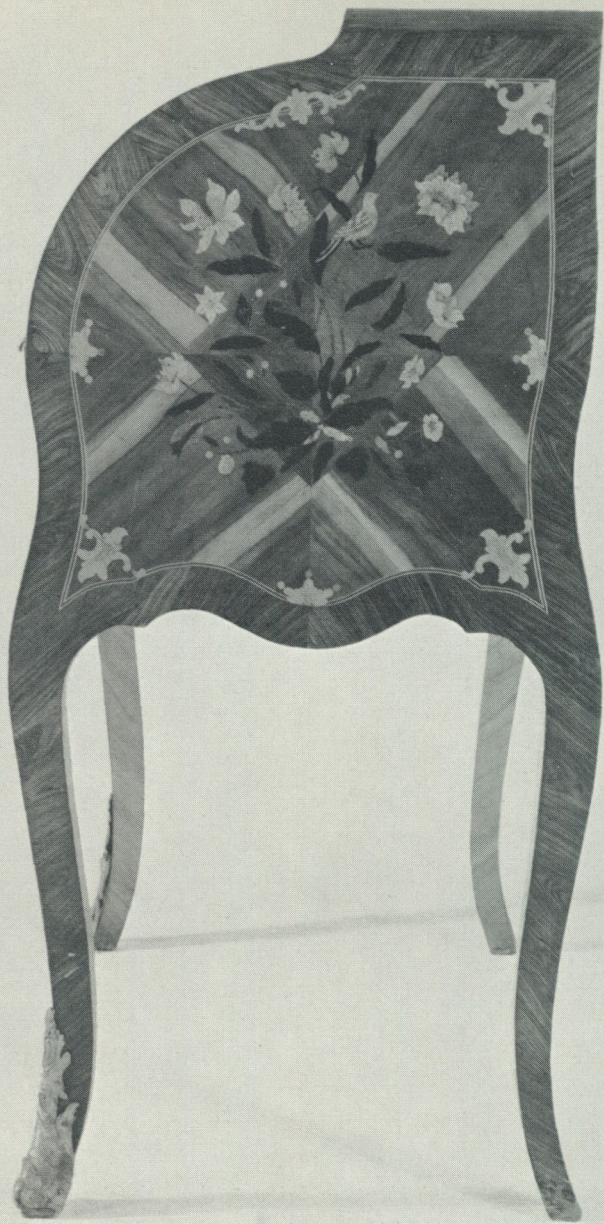

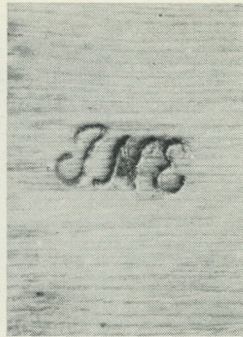
Sekretär med marqueterie à fleurs et oiseaux, utförd 1773 av Johan Niclas Eckstein i Stockholm för krigsrådet Wadenstierna.

Schatullmakaren och ebenisten Johan Niclas Ecksteins sekretär på herrgården Näs i Roslagen är en tämligen sällsynt möbel från rokokotidens Sverige med tanke på dess rika inläggningar i olika träslag av blommor och fåglar. I Ludvig XV:s Paris var möbler av detta slag däremot långt ifrån ovanliga.

Mästaren till sekretären har signerat den dels med sitt fulla namn, skrivet på en papperslapp, dels med sin brännstämpel.

çois Oebens svenske lärjunge Carl Petter Dahlström hade nämligen året dessförinnan återvänt till Stockholm från Paris och genast mottagit ett uppdrag av överintendenten Cronstedt, nämligen att framställa två moderna parbyråar med inläggningar i olika träslag av blommor och fåglar för kronprinsen Gustafs våning på Stockholms slott. Den ävenledes i Paris skolade hovschattullmakaren Lorentz Nordin var honom behjälplig med möblernas stommar, intarsiaarbetet blev Dahlströms ensak. Båda dessa byråar kan alltjämt beundras, den ena i Nationalmuseum, den andra på Stockholms slott. Dahlström fortsatte sin verksamhet i denna genre till allmänhetens tjänst fram till åtminstone 1760-talets slut, dock utan att i nämnvärd grad vinna gehör för den konstart han med sådan bravur inaugurerat. Har Eckstein å andra sidan på sin gesällvandring så att säga stannat på halva vägen, återstår det knappast annat — för att tillfredsställande förklara hans ostridliga kunnande i "blommors utskiärande, echaterande och ritande" — än en förmodan, att han lärt av Dahlström här hemma i Stockholm. Men hans blomstermålningar i trä har dock bevarat urkällans friskhet och man tycker sig inför hans verk försatt till en Oebens eller en Boudins ateljé.

Bevarade arbeten av Johan Niclas Eckstein är fåtaliga; utöver sekretären på Näs är endast två signerade möbler kända, båda försedda med "marqueterie à fleurs", nämligen ett toalettbord

från 1763 i Nordiska museet och en byrå från 1766 på Drottningholm. Omfattningen av hans produktion är under sådana förhållanden omöjlig att få ett grepp om.

Det förelåg, säreget nog, ett personligt förhållande mellan de båda intarsiakonstnärerna Johan Niclas Eckstein och Georg Haupt. När gesällen Eckstein på våren 1756 kom tillbaka till Stockholm mötte han i föräldrahemmet den femtonårige lärpojken Haupt. Snickaråldermannen Fredrik Eckstein var nämligen dennes läromästare — icke åldermannens brorson Johan Conrad Eckstein som John Böttiger i boken om Haupt tagit för givet. När sedan Georg Haupt omkring 1762 som nybliven gesäll lämnade hemlandet för att vandra i åtta långa år kan goda råd från den erfarne kamraten ha följt honom på vägen. De skulle mötas igen på likvärdig fot i början av 1770-talet, åtminstone varje kvartal i ämbetsangelägenheter. — Det är betecknande för den gustavianska stilens tidigaste skede att möbelsnickeriet på ett och samma år kunde visa upp två till sitt väsen så skilda intarsiamöbler som en sekretär av Eckstein och en byrå av Haupt. Så var förhållandet också i det samtida Paris. "Le style moderne" med "peinture en bois" trivdes gott samman med "le goût grecque", vars paroll var klassisk återhållsamhet och stram form.

Blomstermålning i trä var ingen nyhet vare sig i tekniskt eller dekorativt avseende när genren blev modern i Paris på 1750-talet. Den hade tillämpats långt tidigare både där och annorstädes. Naturalistisk floral intarsia återfinns sålunda redan på sydtyska möbler från 1500-talets mitt och på nordtyska från 1600-talets början. Den i Lübeck blomstrande intarsiakonsten har avsatt spår i Sverige, nämligen på några av de under 1600-talets andra fjärdedel tillkomna praktdörrarna för Axel Oxenstiernas Tidö. Naturalismen är dock i detta fall skenbar, ty de blommande rankorna har underkastats en örtagårdsmästares tuktande hand genom att inordnas i ett symmetriskt, tektoniskt system.

Ursprunget till rokokons marqueterie à fleurs har man emellertid att söka närmast hos de intarsiamöbler André-Charles Boulle — inspirerad därtill av ornamentstecknaren Paul-Androuet Ducerceau — gjorde för det franska hovet omkring 1680. Den yppiga blomsterornamentiken är visserligen alltjämt i stort sett

Blomstermålning i trä från 1700-talets början på ett skrivbord med hursar i Nordiska museet. Bloemen-marqueterie i holländsk stil, möjligen svenskt arbete.

regelbunden, men en naturalistisk flora och fauna smyger sig likväl in i enskildheterna. Blomsterstyckena fick en djupverkan genom skuggor och dagrar, som åstadkoms på så sätt att fanerfolierna brändes i upphettad sand. Fjärilar och fåglar fladdrade in i bilden för att ge en ytterligare vision av verklighet. Denna art kom att åtnjuta en stor popularitet i Holland och England framför allt under årtiondena närmast före och efter år 1700. Holländarna i synnerhet ägde förutsättningar att kunna berika blomsterprakten och det är också deras förädlade blommor — tulpaner, nejlikor och rosor — som man får skåda på bordsskivor, stolar och golvur. Holländarna kallade denna intarsiakonst för bloemen-marqueterie, engelsmännen benämnde den floral marqueterie. — I Sverige har bevarats några prov på marketeri av detta slag från 1700-talets början, nämligen ett skrivbord — rätteligen en bureau enligt fransk terminologi — och locket till en skrålåda. Skrivbordet är med sin rika blomsterintarsia helt i holländsk-engelsk stil och kan möjligen vara gjord här i landet. Det har en

inventariestämpel som anger att det en gång tillhört Kungl. Krigsakademien på Karlberg. Då denna militära akademi inrättades först 1792 får man tänka sig att skrivbordet utgör ett övertaget inventarium från det karolinska lustslottet Karlberg, där Karl XII:s syster Ulrica Eleonora d. y. tidtals residerade. Det andra föremålet är locket till Stockholms tenngjutareämbetes låda, daterad 1716. Båda dessa möbler tillhör Nordiska museet.

När det adertonde århundradet ingår görs ej längre marqueterie à fleurs et oiseaux i Paris. Boulle hade redan ett årtionde tidigare försvurit sig åt den groteskartade ornamentstil, som hade Berain till upphovsman och som radikalt skiljer sig från den tidigare, yvigt barockmässiga. Han övergav till och med träet som ämne för dekorativa inläggningar och arbetade istället med metall och sköldpadd i samma syfte. Røgencesstilen i Frankrike från omkring 1710 och dess av Meissonnier formade fortsättning hade vad möblerna beträffar ingen användning för blomstermålning i trä. Fanermöblernas dekorativa verkan åstadkoms med andra medel — skulptural form, användandet av ett genomgående, oftast exotiskt träslag och framför allt förgyllda bronser.

Rokokon i Frankrike hade vid 1700-talets mitt hunnit att slå ut i full blom. Människornas vid denna tid påfallande intresse för naturen och deras oförställda glädje inför dess under hade bl. a. till följd att blommor och fåglar gärna mottogs i inomhusmiljön — bildligt talat. Över huvud taget visar denna rokoko som interiörstil en glättigare och så att säga naturligare uppsyn. Tiden är inne att låta marqueterie à fleurs komma tillbaka och när så också sker är det i en mera obunden, rent naturalistisk form. Stormästaren Jean-François Oeben visar under 1750-talet och de första åren in på det följande årtiondet sina yrkesbröder i Paris hur blomsterintarsia skall komponeras och exekveras för att passa tidens smak. I de läraktigas skara finner man mästare som Denizot och den på sin tid kanske bäst kände, nämligen Boudin, vidare Hédouin och Roussel. De något yngre ebenisterna Jean-Henri Riesener och David Roentgen — båda tyskar till börden men verksamma i Paris — har ävenledes praktiserat marqueterie à fleurs. I Fredrik den stores Potsdam målar på detta sätt den yngre Spindler och i Lovisa Ulrikas och Gustaf III:s

Stockholm de båda kumpanerna Dahlström och Eckstein. Vid sidan om må här framhållas, att blomstermålning i verklig mening, dvs. med färg och pensel, förekom i samband med möbler vid denna tid; i synnerhet venetianarna och vernis martin-målarna i Paris uppnådde lysande resultat i denna genre.

Det förefaller som om vårt klimat varit alltför kärvt för att blommorna och fåglarna skulle kunna trivas. Det har här antytts, att Dahlström på det hela taget vann föga förståelse för sin konst och samma torde gälla Eckstein. I varje fall räknas numera svenska rokokomöbler med floral intarsia till sällsyntheterna. Tekniken fordrade särskilt handlag, vana och förmåga att rita. Flertalet schatullmakare i Stockholm torde ha saknat dessa förutsättningar. De var också så inrotade i den äldre franska möbelstil, som förts in hit på 1740-talet, och när nya impulser utifrån efter hand når fram, så berör dessa huvudsakligen möblernas form. Betecknande för situationen i rokokons Sverige är det uttalande presidiet i Stockholms snickarämbete gjorde 1755 om Dahlströms moderna intarsiaarbeten, att ”nu för tiden väl ingen i Ämbetet lade sig därpå, emedan det wore ett arbets slag, som nu mera wore kommit ur mode” under hänvisning till att den sedan några år tillbaka bortgångne snickaren Jakob Rögner, mästare 1718, sysslade med dylikt.

Detta förhållande av Ecksteins sekretär på Näs — utifrån estetiska synpunkter motiverat i ord och bilder — har även haft syftet att än en gång fästa uppmärksamheten på att herrskapen till Näs i Rö släktled efter släktled sökt bevara det orubbat åt efterkommande som en minnenas hemvist.

R é s u m é

Marqueterie à fleurs et oiseaux en Suède

Il faut chercher l'origine de la marqueterie rococo à fleurs et oiseaux dans la marqueterie à fleurs que A.-Ch. Boulle introduisit aux environs de 1680 dans ses meubles destinés à la cour de Louis XIV. L'ornementation y est déjà à certains égards inspirée de la nature. Cet art de la marqueterie se démoda vite en France mais fut répandu en Hollande ("bloemen-marqueterie") et en Angleterre ("floral marqueterie"), et deux meubles du Musée Nordique montrent qu'il s'est pratiqué également en Suède au début du XVIIIe siècle.

L'éveil du sentiment de la nature qui caractérise cette époque est peut-être à l'origine de la nouvelle vogue en France vers le milieu du XVIIIe siècle de la marqueterie à fleurs, art ornemental plus libre cette fois et pleinement naturaliste. J.-F. Oeben marche en tête suivi par un grand nombre de maîtres ébénistes de Paris.

Le disciple suédois de Oeben, C. P. Dahlström, introduisit cette forme difficile de marqueterie à Stockholm en 1755, mais il ne put la répandre et n'eut point de successeurs. Les meubles rococo suédois à marqueterie à fleurs sont des raretés, du moins de nos jours. On connaît toutefois trois meubles de ce genre signés par J. N. Eckstein, artisan qui revint à Stockholm en 1756 après avoir fait son voyage de compagnon à l'étranger. Le secrétaire dont on voit ici la reproduction n'a été exécuté qu'en 1773. La finesse du travail est digne des modèles parisiens; aussi bien est-ce probablement à Paris que s'est formé Eckstein. Ce meuble avait été commandé par le Conseiller à la Guerre C. E. Wadenstierna, qui avait entrepris la même année la construction du corps de logis de la propriété de Näs qu'il venait d'acheter, à quelques dizaines de kilomètres de Stockholm. Il est encore un des joyaux de cette exquise demeure du XVIIIe siècle qui, grâce aux efforts de ses propriétaires successifs, nous a été conservée à peu près dans son état primitif. (Pour plus de détails, consulter l'étude du Docteur Karl Asplund dans *Fataburen* 1960.)

KRÄFTORNA I SVENSK MATKULTUR

av Gösta Berg

Det finns ingenting som talar emot, att den vanliga flodkräftan (*Potamobius astacus*) tämligen allmänt förekommit i sjöar och vattendrag i södra och mellersta Sverige redan under förhistorisk tid. Vi veta emellertid inte, huruvida någon av landets innevånare redan då kommit på tanken att avsmaka denna läckra spis. Det är anmärkningsvärt, att inte ens ett omnämnande av kräftan ser ut att ha blivit bevarat i vårt land förrän från medeltidens utgång. De avbildningar som uppträda på en dansk muralmålning och på ett smitt järnräcke i Strängnäs domkyrka vittna inte heller om något naturstudium från konstnärernas sida utan äro snarast att betrakta som konventionella schabloner.

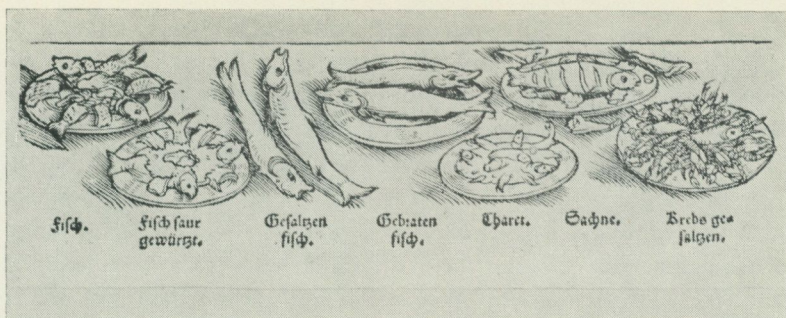
Men hänsyn till den rikliga användningen av kräftor i det medeltida tyska köket förefaller det emellertid närmast otroligt, att de inte skulle varit brukade även hos oss. Denna höga uppskattning sammanhängde inte minst med att skaldjuren tolererades som fastemat till omväxling med fisken. Därför kommo de att intaga en framträdande plats på klosterfolkets menyer. Från klostret Tegernsee i södra Bayern ha vi uppgifter om förbrukningen för de flesta av åren 1492—1522 och av dem framgår, att det åtgick i medeltal 11 500 per år, med ett maximum år 1515 av 31 200 stycken. Klostret hade vid sina fiskevatten anställda egna kräftfångare (*Krebsler*) och bestämmelser voro redan vid denna tid i kraft beträffande tillåtna fisketider och, åtminstone på sina håll, minimimått för de fångade djuren. Också en samling matrecept finnes bevarad i en samtida handskrift, som tillhört det bayerska klostret. Man möter här många av de rätter

som sedan under lång tid skulle bli traditionella även i vårt land, såsom fyllda kräftor, kräftsoppa, kräftpastejer, aladåb och mousse på kräftor, kräftpannkakor eller kräfttårter och många andra.

Användningen av kräftor var emellertid inte begränsad till klostren. Det är betecknande, att den äldsta tryckta tyska kokboken, utgiven 1485 av Peter Wagner i Nürnberg (här anförd efter en fem år yngre upplaga), av sina 55 sidor ägnar 5 åt olika sätt att laga kräfrätter. Signifikativt är dock, att de ingå i ett kapitel med rubriken Von fastenspeyss. En modern kommentator menar, att det var under denna del av året som kräftorna voro ståndsmässiga även på herremannens bord, medan det eljest var sådan uppsjö på dem, att det vid denna tid fanns förordningar i vissa städer som stadgade, att man inte fick utspisa tjänstefolket med kräftor mer än en gång i veckan (Hans Wegener)! En notis i den danska drottning Christines hovräkenskaper visar, att för hennes räkning den 18 april 1504 köptes kräftor i Lybeck för 5 schilling, medan hon fick betala det dubbla för ett par kräftögon, dvs. kräftstenar, som förvärvades i Werben i Brandenburg. Från kurfursten i sistnämnda land erhöll den danskfödda kurfurstinna Anna av Sachsen i början av maj 1575 som gåva 200 Schock kräftor, vilket bör motsvara 12 000 stycken. Hennes make kurfurst August tackar för dem i ett brev och hoppas kunna sända något i utbyte. Gåvor av detta slag, delikatesser och för det egna landet karakteristiska matvaror, voro mycket vanliga bland de högt uppsatta både i Tyskland och i Norden.

Vid denna tid ha vi många uppgifter från Kontinenten både om fångsten av kräftor, om handeln med dem och om deras bruk i hushållningen. Utom tidigare gjorda regleringar hade man nu på flera håll även utfärdat restriktiva bestämmelser för de redskap som fingo användas vid fisket och ett avsnitt om fångst av kräftor ingick stundom i tidens jakthandböcker. Nu först är det också som vi från vårt land ha fylligare uppgifter om dessa förhållanden.

Redan västerås-biskopen Peder Månssons läkebok, skriven i Rom 1522, innehåller visserligen ett recept mot febersjukdom med bl. a. "quintam essentiam aff krabbom äller kräffwittom

Insaltade kräftor på fatet t. h., tillsammans med olika fiskrätter. Efter Schachtafelen der Gesundtheyt, 1533.

som ärw j bäkkiom”, och formuleringen låter ana att författaren, även om han i övrigt bygger på utländska förlagor, här anpassat sin ordination efter svenska förhållanden. En annan framstående svensk prelat, nämligen Olaus Magnus, också han bosatt i Rom, berör kräftan på några ställen i sin 1555 utgivna Historia om de nordiska folken. Utom en fabelliknande historia om hur räven fångar kräftor genom att sticka ned svansen i vattnet, en berättelse som återgår på antika och medeltida traditioner, meddelar han att kräftkött användes att utfodra jakthökarna med. Men han framhåller i annat sammanhang också, att man kunde ha besvär av kräftorna, när man ville blöta upp torrfisk i en bäck, en uppgift som genom sin konkretion bär en klar verklighetsprägel. Kanske återspeglar den som så mycket annat i hans framställning ett barndomsminne från Östergötland.

Man har menat, att den äldsta uppgift som bestyrker kräftätande i Sverige, skulle härröra från slutet av maj 1566, då Erik XIV skickade drabanten Lasse Eriksson till Häringe på Södertörn för att hämta kräftor ”till Kongl. Maj:ts behoff”. Kungen vistades vid detta tillfälle på Svartsjö. Emellertid har riksarkivarien Ingvar Andersson fäst min uppmärksamhet på ett dokument av liknande slag, som är några år äldre. På hösten 1562 skriver nämligen Erik till fogden på Nyköpings slott Jöran Johansson (Rosenhane):

”Schall thu wethe Jörenn Jönsson, att wij både till vårt egett behoff, Thesligestt och till the fremmende herrer, som här på thenne tijd hos oss ähre, behöffwe enn heell hop Kräffwether, Will och ware affnödenn att man haffwer ther någon god för-råd vpå till then tillstundende Bröllopsz Högtijdh [prinsessan Annas bröllop i december detta år], som wij achte framdeles haffwe förhänder, Hwarföre ähr vår willie och befallningh atthu later fiske effther them allestädz, ther som så lägenheett ähr, förskaffendes i hop ther aff, thet mässte som thu kantt komme till wäge, them thu sedenn hijtt atth Stocholm skalltt leffrere, så att man them innen Martini nästkommendes, kann bekomme” (Riksregistraturet 1563, sept.-dec., fol. 140).

Även de följande vasaregenterna visade sig vara angelägna om kräftleveranser till hovet, vilket inte är svårt att förstå, när man betänker att de inte hade tillgång till sådana havets frukter som humrar, krabbor och räkor, vilka skattades högt i det italienska köket, som nu plötsligt blev mönsterbildande runt om i Europa. För att säkerställa tillgången beordrar Johan III i ett par brev 1574 och 1579 ståthållarna på Kalmar slott att anskaffa så många levande kräftor de kunna åstadkomma och släppa ut dem i dammarna i den strax utanför staden belägna slottsträdgården. Åtminstone sistnämnda gång synas kräftorna ha tagits från Tyskland. Vid ett något senare tillfälle, nämligen 1585, fick drabanten Per Eriksson kunglig fullmakt ”att haffwe inseende medh the kreffweter som äre udi Upsala åå, så att ingen skall fånge them uthan Kon. M:ttz willie”.

Så småningom börja vi också få en och annan uppgift, som ger närmare detaljer om användningen. Sålunda ingingo ”fyllda kräftor” bland de supéretter som serverades den 8 februari 1623, då Gustaf II Adolf vistades på Strömsholm och där mottog den mecklenburgske gesandten, liksom de stodo på bordet följande dag på den kungliga taffeln (konungen åt den dagen ensam i Västerås). Tiden på året för dessa måltider kan knappast innebära något annat än att man haft kräftorna sumpade sedan isläggningen. I och för sig kunde man nog äta kräftor vid olika årstider, men ville man ha dem fullmatade måste man hålla sig till sensommaren och de tidiga höstmånaderna. När Karl XI några

Kräftan som vapenbild — man lägger märke till kräftbilderna även i hjälmprydnaderna, cresten. Efter Jost Amman's Wappen- und Stammbuch, 1589.

Under bilden står i originalet att läsa:

Für sich zurück ein Krebs thut kriechen,
 Hat oft also sein fortl erschlichen:
 Den alten Pantzer auch hinlegt,
 Und nun ein neuwen Küriss tregt.
 Ein weisser Mann ist so gesinnt,
 Für sich, und auch zurück geschwind,
 Hat acht auff all gelegenheit,
 Auch täglich sein alt Haut ablegt.

dagar i slutet av juli 1673 gästade Vänersborg, anskaffades bland övriga matvaror 54 tjog kräftor till det kungliga hushållet.

Kräftorna voro vid denna tid en omtyckt delikatess även utanför hovkretsarna, som kan ses redan av den märkliga dikt från 1660-talet som kallas Bröllops-Beswärs Ihugkommelse, där det heter:

Tå skall samlas ihop hwad rart man kunde bekomma.

Kräfwetor oc antios, samt färske och rökade Laxar.

Nu se vi också hur själva fångsten börjar att bli ett omtyckt nöje. Den unge hovjunkaren Johan Ekeblad berättar för sin far i slutet av juni 1654 att han varit bjuden till kapten Sven Kafles hem Ledingenäs i Uppland, "där vi 2 nätter tillsammans voro med stor plaisir. Om dagen åto vi bär och om nätterna meta vi kräffitter." De goda kräftvattnen blevo också högt värdesatta och upptogos bland godsens härligheter, såsom när det om Knutstorp i Skåne 1658 heter: "Widh gården flyter elliest een lijten åå förbij, som kräfwetor och elleritzer finnes uthij." Vissa sjöar blevo så småningom kända som särskilt rika på goda kräftor, bland dem kanske framför allt den uppländska sjön Erken, som behöll sitt rykte ända fram till den förödande kräftpesten satte in, första gången 1930. Dit inte kräftor spritt sig på naturlig väg, och det synes särskilt ha gällt områdena norr om Bergslagen, lärde man sig tidigt att föra sådana för inplantering. Voro naturbetingelserna något så när goda, hade dessa försök ofta framgång. Ett tidigt sådant exempel kan anföras från Söderala i Hälsingland, där kräftor finnas vid 1700-talets slut i Norrbyån (förmodligen, tillägger sagesmannen, det enda stället i hela landskapet), "dem innehafwarena af regimentsskrifwarebostället wilja anse såsom ett lagfånget arf ifrån någon okänd företrädares industrie att hafwa dem i denna å planterat".

En äldre tids läkekonst synes inte ha haft någon deciderad uppfattning om kräftan som födoämne. Erik XIV:s läkare Benedictus Olai omnämner den visserligen endast som ingrediens i en salva mot "förlammadhe ledher", medan hans kollega hos drottning Kristina och Karl X Gustaf Anders Sparrman, adlad Palmcron,

Tjusts häradssigill. Avtryck i lack på handling från 1700-talet, i Kalmar läns museums arkiv. — Efter Manne Hofrén, På rättan tingstad, 1961.

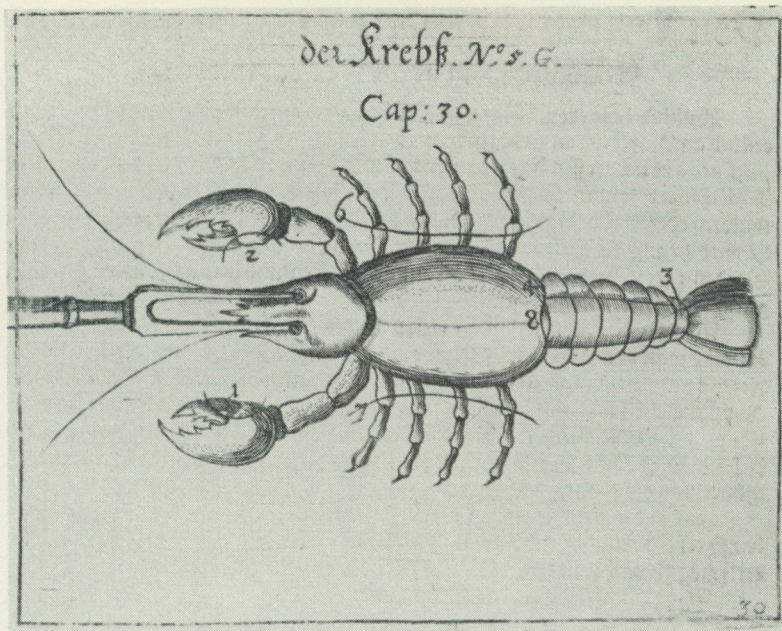
i sin Sundhetz Spiegel 1642 skriver: "Ibland Fisk som wistas i friskt watn räknar man och Krabbor eller Kräfweter: the gifwa wäl nogh Födsel, men någhot grofft, hwarföre ätas the gemenligt medh Ättickia och Peppar."

En helt annan och mycket kritisk uppfattning hade Linné, som uttalade sig härom 1733: "Insecta böra ej ätas, ty alla äro skarpe i oss — — —, ja ehuru praeparerade skadelige och giftige. Sådane äro äfwen kräfweter, humber, taskor etc. som så klart äro insecter, som lejonet diur. Ja ostrer och snäckor äfven så. Jag wett mig aldrig ätet dem utan någon känning" (Diaeta naturalis). Linné

tror inte på att man bland folken i Afrika bakar bröd av insekter, dvs. gräshoppor. I våra dagar ha flera forskare med F. L. Bodenheimer i spetsen klart ådagalagt, vilken betydande roll insekterna spela i hushållningen hos många folk i skilda delar av världen.

Om de fyllda kräftorna, som vi mötte på Gustaf II Adolfs bord, få vi närmare besked i de kokböcker, som även i vårt land kommo i bruk vid århundradets slut. Christina Valleria, professorsdotter i Uppsala, anger i sina först i våra dagar publicerade anteckningar från denna tid, att om kräftorna skulle brukas till potage kokades de i köttsoppa, men om de skulle bakas in i pastej, lades de omedelbart in okokta. Fyllningen bestod, utom av det finhackade köttet med smör och eventuellt rom, av hackade ägg med kryddor, smör och rivbröd. Ur andra, något senare källor veta vi emellertid att fyllda kräftor kunde serveras också som självständig rätt.

I "Ny Alamodisk äg mycket nyttig Trenchier-Bok", som första gången utkom 1696, beskrives inte som i de tyska motsvarigheterna, bild. s. 71, tranchering av kräftor, men däremot ges förslag till matsedlar, varvid man i ett fall finner, att i andra anrättningen — en middag var uppdelad i tre eller fyra sådana moment — kräftor stodo på bordet jämte ett svinhuvud och stekta fåglar. De serveras sedan i början av tredje anrättningen mellan ärtskockor och de stekta fåglarna. I vilken form detta skedde framgår emellertid inte av sammanhanget. Denna källa lämnar även vissa praktiska anvisningar, hur man skall underhålla sina gäster under och efter middagen, bl. a. genom "att hafwa Kräftefcor fram på bordet, hwilka äro så röda som de kokade woro, och dock likwäl lefwa". Härmed tillgick så, att man slog destillerat brännvin över dem och tände på, varefter de inburos på ett täckt fat. "När man sedan Fatet öppnar till att äta, och de lufften spörja, krypa de alla der ifrån." Sådana practical jokes böra ha passat väl in i tidens smak men ha förekommit även senare. Den kände politikern Carl Carlsson Bonde kunde under den tid han bebodde Gimmersta i Julita socken i Södermanland, dra fördel av att *röda* kräftor rätt allmänt förekommo i sjöarna Öljaren och Aspen. Några sådana lades vid festliga tillfällen nederst i faten och knepo gästerna i fingrarna. Av tran-

Hur en kräfte bör förskäras: 1—2 avskäras fötterna, 3 bortskäres stjärtspetsen, 4—5 göras långa smitt på båda sidor om stjärten och borttagas sidostyckena, 6—7 lösas benen på bägge sidor, 8 med knivspetsen böjas skalen åt sidan och borttagas, 9 skäres huvudet bort under gaffeln och presenteras kräftan. Efter Paulus Fürsts Trincir-Buchlein, Nürnberg 1642.

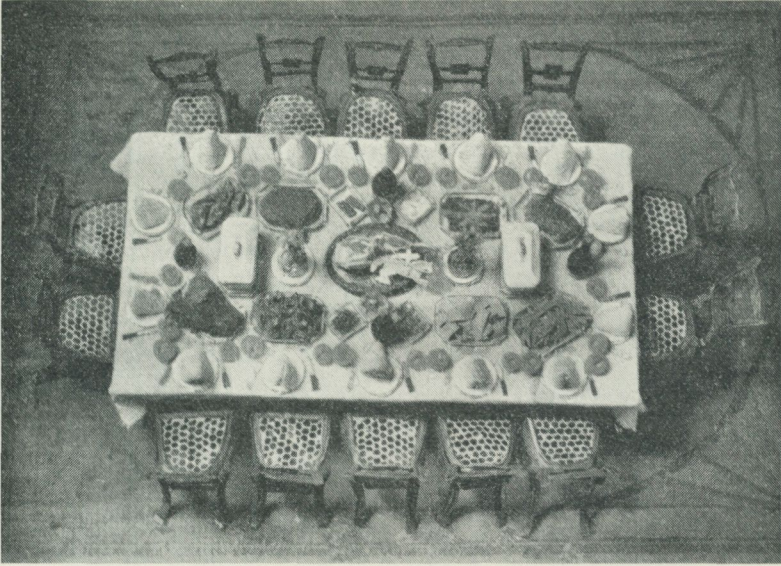
chérbokens beskrivning kunna vi emellertid först och främst se, att varma kräftor serverades utan annan beredning än att de kokades redan på 1600-talet. Om tillredningen säges i en annan källa: "Man måste kooka Kräfteffor medh Wijn-ättickia, Salt, Peppar, Nejlikor, Lagerlöf, Löök, och anrätta med grön Persilia" (Rålamb).

Det vanliga har väl dock varit, att kräftorna uppträdde på menyerna som tämligen komplicerade rätter. Populärast då och senare var nog kräftsoppan, det franska kökets bisque d'écrevisses, där även skalen tillgodogöras och skänker rätten dess vackra färg. Redan Åke Rålamb ger i "Adelig Öfnings fiortonde Tom" en god beskrivning av dess tillverkning (1690). Tillsatserna av kryddor

m. m., vad tiden kallade stofferingen, kunde dock växla avsevärt. En ovanligt utförlig beskrivning ger Johan Winberg i sin förträffliga kokbok 1761 — den börjar med de monumentala orden: "Förwäll, och bryt up 100, mer eller mindre, kräfteor." Som alternativ till de fyllda kräftekalen i soppan rekommenderar han skivor av färs, tillagad av kräfteköttet jämte äggost, njurtalg av kalv, rivet bröd och kryddor. Hur främmande denna läckerhet var i en mera folklig miljö framgår av den minnesbild kontraktsposten Fredrik Dahlbom tecknar från en installationsmiddag i Mörkö prästgård i Strängnäs stift 1892. Som liten pojke hörde han en av församlingsborna betygsätta måltiden med orden: "Fy borstingen, det var kräftekallar i soppa."

En uppskattad rätt var redan på 1600-talet ragu på kräfteor, stekt i pannan med smör och småhackade örter, citron, salt, peppar, muskot och champinjoner samt tillsatt med litet citronsaft, när den serverades. Mest typisk för tiden var kanske dock kräfteörtan, som enligt en beskrivning i en handskreven kokbok, som tillhört Charlotta Regina Palbitzki, gift med amiralen Eric Siöblad på Fogelstad, bakades på följande sätt: "Tagh kräfteor, siudh dem rätt wäl af i littet watten, giör dem wäll rena och tagh dem uthur Skalen, stöt dem uthi en mortell rät wäll, tagh rifwet Hwete brödh, nogra äggblommar så att det blifwer wäll wåt, ett gått stycke ferskt smör, af litet muskote blomma, blanda det så alt till hopa och stödt det så åter uthi mortelen ju mer ju better till des dett blir wäll wåt af äggen, doch intet förtunt, lät det så i en bläckform och lät dett så baka i formen och rät hastigt, eliest faller dett såner (?) och måste det wara ellt både öfwer och under — så är det färdiget" (kokboken finnes kvar på Fogelstad och beskrivningen är daterad 22 augusti 1681).

En raffinerad rätt, som borde kunna tillfredsställa även våra dagars smak, omnämnes av kyrkoherden i Norrköping Reinerus Broocman i hans En fulständig svensk hus-håldsboek 1736: "At stufwa Ertskockor med Kräfter", där köttstuvningen fylldes i skockorna och den röda såsen slogs över. Broocman upptager bland sina recept även de mycket populära kräftepastejerna. De tillverkades även yrkesmässigt och från Fredmans sånger erinra vi oss att Nebbens kräftepastejer i Bellmans Stockholm betraktades

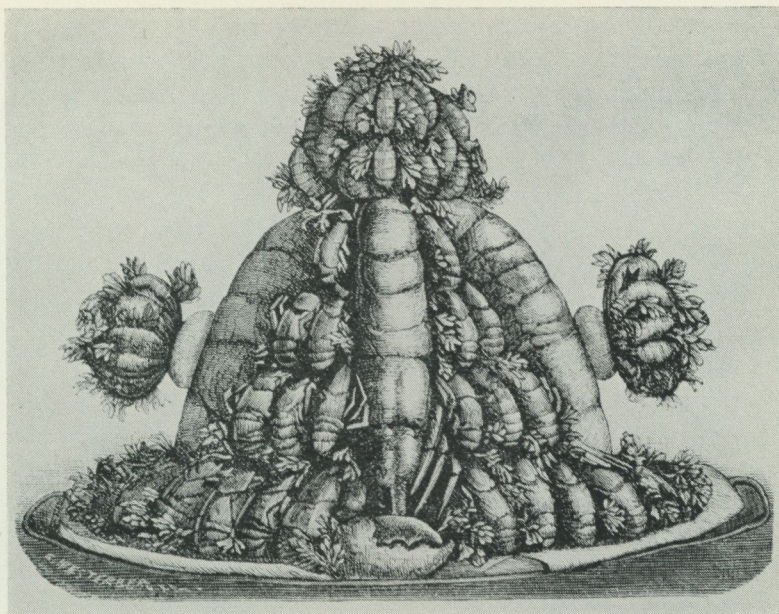
Middagsbordet i matsalen, med kräftfatet nedtill t. h. Modell till huvudbyggnad på Strö herrgård i Skåne, som friherre Anders Sigfrid Rålamb avsåg att uppföra på 1780-talet. Nordiska museet.

som en stor läckerhet. Traktören och mästerkocken Johan Abraham Nebb, som tillhandahöll dessa bakverk både till avhämtning och förtäring på stället, levde fram till 1780-talet. Den berömda Cajsa Warg är i sin Hjelpreda i hushållningen för unga fruentimber, som kom ut i sin första upplaga 1755, tydligen mera franskt påverkad än sina föregångare, där många gånger tyska förlagor skymta bakom formuleringar och termer. Bland de tidigare inte nämnda rätter som introduceras i detta arbete märkas kräftkorvar, där den fint hackade och stötta massan, smakfatt med persilja, peppar, muskotblomma, söndergnuggad timjan och litet basilica, stoppades i fårtarmar. Sedan de kokats, smordes de med kräftsmör, lades i papperslådor och halstrades över sakta eld. De skulle vara korta som våra prinskorvar och serverades vid bordet i sina lådor. Cajsa Warg lämnar även recept på petits patés och "små puppetons av kräftor", olika slag av fina pastejer. I anslutning till äldre tradition rekommenderar hon

kräftor stuvade i söt mjölk, där de förvållda kräftorna med köttet kokades med litet kryddor, varefter såsen färgades röd med kräftsmör eller pulver av kräftskal. Tillverkningen av sistnämnda varor, som det var värdefullt att ha tillgång till även i andra liknande sammanhang, ingick i de ordinarie hushållsarbetena i det fina köket.

Hos Cajsa Warg möter man recept, som visa att kräftstjertarna voro särskilt uppskattade. Hon talar bl. a. om hur man kan stuva rudor med sådana. Men framför allt är det Johan Winberg som excellerar i användningen av vad han kallar kräftsvansar: "Hele Kräftswansar, Kräftswansar med gröna Ärtor, Kräftswansar med Sparris, Kräftswansar med Sparris i Äggröra, Kräftswansar med Champignoner och Kräftswansar med färska Murklor." Man erinrar sig att även 1800-talets matälskare hade samma smak. Henrik Lilljebjörn skriver i sina Hågkomster med minnen från århundradets tidigare del, att han påminner sig "en rätt, som icke så sällan förekom och bestod af skalade kräftstjertar garnerade med braxentungor. Jag lemnar till wäl erfarne gastronomers bedömande, om icke en sådan rätt med lämplig sås äfven skulle kunna njutas i närvarande upplysta tider". När Claes Lagergren 1885 reste i Förenta staterna, såg han i sitt minne en syn: "de dukade matborden i järnvägs matsalarna vid Gnesta och Katrineholm med all världens goda gudsgåvor, från kräftstjertarna på smörgåsbordet till de stora rågade glasskålarna med doftande skogssmultron med vispad grädde." Och F. U. Wrangel berättar i sina barndomsminnen från ungefär samma tid, hur gamla grevinnan Brahe som ett bevis på hur bortskämda han och hans syskon voro alltid påstod, att de Wrangelska barnen inte åto "annat än fågel och kräftstjertar".

Men kräftstjertarna användes även i andra sammanhang. Winberg beskriver sålunda hur man kokade lambringa i en sås som beretts av skalen efter 2 à 3 tjog kräftor och sedan serverade styckena med stjertarna. Detta är en rätt som rekommenderas även av Margaretha Nylander i den kokbok, som går under hennes namn och som första gången utkom 1822. Den blev en av århundradets högt skattade hjälpredor av detta slag och upplevde ett stort antal upplagor. Men här anbefalles även kräftsås

Pyramid av hummer, räkor och kräftor. Efter Gustafva Björklunds Kokbok för husmödrar, 11:e uppl., 1882.

till kalv och höns med kräftor — i det senare fallet ett tjog till varje fågel. Man kan väl säga att det här rör sig om vad en nutida kännare på matlagningens område döpt till kontrastmat. I jämförelse härmed förefaller den likaledes i den Nylanderska kokboken upptagna ärtsoppa med kräftor mera naturlig, särskilt när man finner att den skulle lagas av späda spritärter. Soppa, som tillsattes med kräftsmör, serverades med skal, fyllda med kräftfärs.

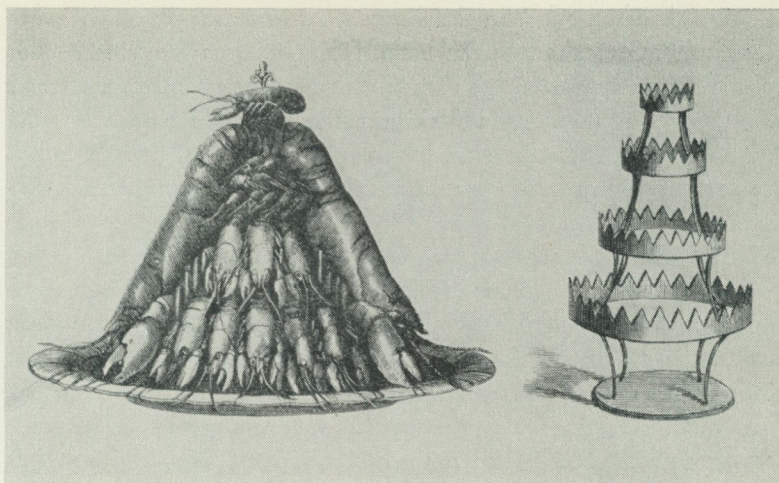
Eljest märker man väl en ökande tendens att utmönstra ur kokböcker och receptsamlingar dessa mera hemvuxna svenska rätter och ersätta dem med omeletter, à la dauber, timbaler, pudingar etc. Vid sidan härav levde dock även pastejerna kvar — Margaretha Nylander beskriver ännu i sin 9:e upplaga (1846) en sådan på höns, fiskfärs och kräftor. Vid denna tid hade emellertid andra auktoriteter tagit vid och det blev tidigast Gustafva

Björklunds och sedan Ch. Em. Hagdahls kokböcker som kommo att vägleda smaken (den förstnämnda utgiven första gången 1847, den sistnämnda 1879). Man tycker sig i dem spåra en strävan att inte överarbeta råvaran, utan låta dennas naturliga smak och utseende komma till sin rätt. Karakteristiskt är att båda de nämnda auktoriteterna beskriva, hur man kunde bygga upp pyramider av kräftor — jämte humrar och räkor — att pryda bordet med vid måltiderna, bild s. 75 och 77.

Hur kräftträterna kunde ingå i en måltid som ganska blygsamma moment ha vi ett exempel på från den 30 juli 1826 — i den begynnande kräfttiden alltså — då den kända Årstafrun Märtha Helena Reenstierna bjuder ett utvalt sällskap på middag. Hon serverade då "Rulader af egg — Ähl — rökt Skinka med Senap — Oxbringa med stufvade Capuciner ärtor — Kött- och Körsbärs soppor med biscuits i den sistnämnde, en pudding af Gedda och Kräfter, eggpudding eller egentelig Creme brulée i form, stekta Kycklingar med pressgurkor och ätticke Körsbär — citron Creme i cremekoppar". På kvällen äts "kall mat, kött och grisstek — Sockerbakelser i form af Kräfter glacerade röda". Kopparformar för framställning av dessa sistnämnda ha blivit bevarade i åtskilliga svenska samlingar, bild s. 79.

I likhet med hummer, räkor och ostron tål som bekant kräftan inte utan omedelbar kokning eller annan konservering att förvaras i dött tillstånd ens för en kort stund. Vid sidan av sumpningen hade man före djupfrysningens tid ingen annan utväg än att koka dem, vanligen med salt i vattnet. Den märkliga färgförändring som skalet härvid undergick har säkerligen i alla tider dragit uppmärksamheten till sig och stimulerat smaken. Man kan nämligen utgå från att, även om detta satt obetydliga spår i litteraturen, seden att äta kräftor utan vidare beredning frodats vid sidan av den mera pretentiösa matlagningen. I kräftrika bygder stod ofta under de tider på året, då detta kunde komma i fråga, en skål med sådana framme för den som ville ha tilltugg mellan måltiderna.

Emellertid skall man inte tro, att smaken då var densamma som nu. De nedkylda kräftorna uppträda ganska sent i vårt land och äro nära nog att betrakta som en nationell specialitet. Tidigare

”Med två små humrar och några dussin kräftor och räkor kan man göra en uppläggning, som ställd midt på bordet vid en familjemiddag, tillika utgör en prydnad. Af papp göres en strutformig något hög stomme — — —. Kräftorna uppställas hela emot stommen och räkorna deröfver. De hela hummerskalen fästas upptill med tvenne nålar och i midten en vacker hatelett prydd med en tryffel och en kräfta. — Man kan äfven helt enkelt upphänga kräftorna på en liten ställning af ståltråd och bleck, som då bildar en pyramid af ungefärligen enahanda utseende.” Ch. Em. Hagdahl, *Kokkonsten som vetenskap och konst*, 1879.

ansågos alldeles nykokta kräftor som de läckraste, så som Carl Michael Bellman skriver i episteln om Ulla Winblads lustresa till Första torpet:

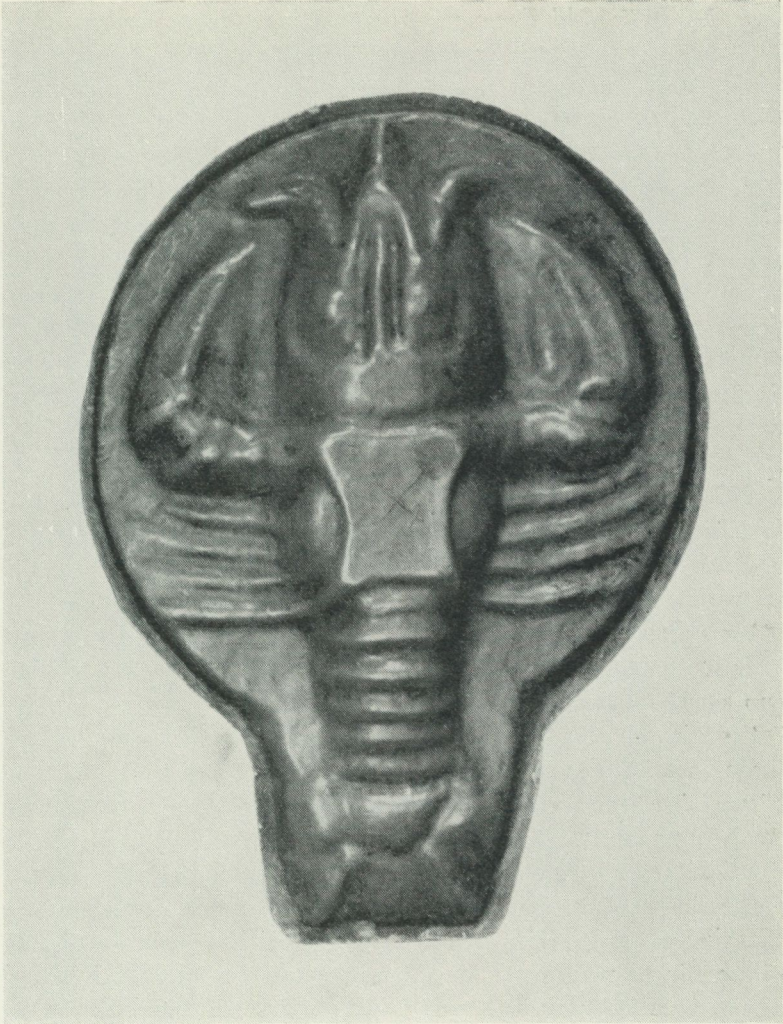
*Det Torpet lilla, straxt utom tulln,
Där kräftan ljustras röd i Kastrulln,
Och dit Brunsvikens bölja klar
I vatrade vågor sig drar.*

Man lägger märke till att kräftorna togos upp med en gaffel allt eftersom de förtärdes.

På samma sätt framgår det av August Blanches skräckroman *Vålnaden*, som publicerades 1847, men där händelserna tänkas ha tilldragit sig 1822, att assessor Levander serverades alldeles

nykokta kräftor på "Snickarkrogen, ett bättre vårdshus utom Hornstull". Strömkantringen beträffande smaken för varma eller kalla kräftor synes ha ägt rum vid århundradets mitt, fastän de båda serveringsmetoderna åtskilligt längre levde sida vid sida. Hagdahl säger sålunda i sin första upplaga (1879), att de kokta kräftorna serveras både som varma och kalla och uppgiften kvarstår i andra upplagan (1891).

Enligt vår tids begrepp äro kräftorna oskiljaktigt förbundna med dillen, denna egenartade krydda, som åtnjöt ett högt anseende och var mycket brukad under antiken, men som numera intar en mycket tillbakadragen plats i mathållningen i de flesta länder utom just i Sverige. Dillen var uppskattad här redan på 1600-talet, då vi finna den i slottens köksträdgårdar. Den manhaftiga "gref Ebba" (Lilliehöök) lägger i ett brev sin son om hjärtat att skaffa henne — jämte en mängd andra växter även dill. Men vi finna också att örten redan tidigt gärna kombinerades med kräftan. Åke Rålamb rekommenderar visserligen att garnera dem med grön persilja, men Johan Winberg upptar jämte denna dillen och detta inte blott som tillsats vid den enkla kokningen utan "en näfwa färsk dill" skulle även kokas i den kalvbuljong man använde vid stuvning av kräftor. I Gustava Schartaus arbete Franska kocken eller kok-konsten i sin fullkomlighet (1825) säges visserligen om kräftorna: "Kokta med watten och ättika, läggas de i hög på serviett, garnerade mer persilja", men en handbok "i den i Swerige nu brukliga så wäl tarfliga, som i synnerhet finare matlagningen", som under titeln Den swenske kocken utkom 1837 rekommenderas att anrätta dem med färsk dill eller persilja. Hur naturligt dessa element förenade sig för känslan kan man se av Henrik Lilljebjörns magnifika minnesbild av det Uppsala han mötte i århundradets början: "Kunde man höja sig upp i luften så skulle man se den gamla staden med sina tegeltak och trädgårdar inunder sig som ett stort fat fullt med kokta kräftor rikligen beströdda med dill eller något annat grönt. Igenom detta stora fat skulle man då äfven varsna en blågrå, nästan rak rand; och detta är den ryktbara Fyrisån, som i forna dagar 'rann röd af hednablod', men som nu endast är grumlad af matjord från de bördiga Uplandsslätterna, hvilka den

Bakelseform av förtent koppar. L. 13,5 cm. Förvärvad i Stockholm. Nordiska museet.

lugnt genomstryker.” — På samma sätt låter August Strindberg i *Trefaldighetsnatten* (tryckt 1902) Stärbhusnotarien, sommar-gästen, kväda dillens lov:

*Dillen är sådd, den outhärliga härliga dillen,
när i augusti från land de smållfeta, sprattlande kräftor
föras i granris hitut — — —*

Här förlägger alltså Strindberg kräftätandet till en tid som för oss ter sig som normal, fastän man ute i skärgården inte hade några kräftvatten och därför fick lita till leveranser från fastlandet. Det har emellertid satt myror i huvudet på många, att samme författare vid andra tillfällen berättar om kräftätning också vid andra årstider. Så äter magistern i Giftnovellen Måste sina kräftor på en källare vid Berzeli park en vinterkväll och i ett tidigare avsnitt av Trefaldighetsnatten låter Strindberg tullförvaltaren utropa:

*Nu är det vår! Bryt fönsterna upp liksom böljan bröt isen!
Kära fru Lundström, lägg brännvin på is och rusta en sexa,
Sexa för sju med kräftor och ål samt nya rädisor.*

I ett brev till sin hustru Siri von Essen berättar för övrigt Strindberg den 8 maj 1882, att han haft kräftkalas hemma, medan hon var i Finland.

Fredningstiderna för kräftor äro inte så gamla, men det har länge ansetts att möjligheterna att fånga dem vintertid inte äro de bästa. Därtill kommer att de inte alla årstider äro lika fullmatade och välsmakande. Enligt Hagdahl 1891 voro de "fridlysta från 1 juli till 15 september och äro bäst från september till och med april". Detta yttrande har tillkommit sedan första upplagan, där han slog ett slag för fredande av kräftan i likhet med vad som gällde för hummern och andra eftersökta delikatesser. Redan i början av 1860-talet hade viss fridlysning för övrigt kommit till stånd genom länsstyrelsernas försorg och i samråd med fiskerättsinnehavarna i några delar av landet, särskilt inom Stockholms län. Så t. ex. bestämdes för insjöarna i Öknebo härad 1861 att kräftor inte fingo fångas under juni och juli månader och året därpå för Nardinghundra och Sjuhundra härader jämte tilliggande vatten att sådan fångst inte fick ske under maj t. o. m. juli månader. De följande åren utvidgades liknande förbud att gälla allt större om-

Carl Larssons skildring av kräftfiske med picknick i Sundborn i Dalarna. Kartong för gobeläng. Nationalmuseum.

råden. På 1880-talet tillkommo en mängd nya förordningar, gällande större delen av landet och med ganska skiftande bestämmelser. Härom stadgades slutligen i 1900 års fiskeristadga, att fiske av kräftor skulle vara förbjudet "från och med den 1 maj till och med den 31 juli", men med det karakteristiska tillägget, att om utsträckning av fredningstiden befanns erforderlig, skulle Konungens Befallningshavande därom förordna. I motiveringen till lagförslaget säges: "Sagda månader äro för visso den tid, då kräftorna bäst behöfva skydd, men önskligt torde dock vara, att fredningstiden derutöfver må på de flesta ställen ytterligare utsträckas." Detta är, som vi alla veta, vad som skett i senare lagstiftning på detta område.

Det råder knappast någon tvekan om att den romantik som omger kräftätandet i vårt land nära sammanhänger med den relativt korta tid under året som läckerheten finnes tillgänglig och framför allt med det meteorlika nedslaget av denna kulinariska

Krättkalas. Målning av Torsten Palm 1926. Mannen vid högra bordsändan är konstnären själv. Fiskerestaurangen Sturehof, Stockholm.

säsong. Men många andra yttre omständigheter bidraga, såsom den behagliga tidpunkten på året, med möjligheten att anordna måltiden i det fria,

*det dukas i lövsalens högvälvda rum
och lyktorna lysa och kvällen är ljum.
Det susar i dillåkerns mäktiga kronor,
och kräftfaten rågas med romstinna honor.*

(Erik Axel Karlfeldt)

På så vis har kräftätandet, där skaldjuren ätas som huvudrätt eller åtminstone tjäna som pièce de résistance blivit ett nationellt särdrag, ofta ytterligare markerat av att dryckesåret med detta salta tilltugg tar sin början — Kräfter Kräva Dessa Drycker, som Albert Engström uttryckte sig i en berömd slogan vid förbudsomröstningen den 27 augusti 1922.

Vackert och med stillsam ironi har Eric Linklater i minnesteckningen över de tre poeterna från Lund givit uttryck åt en främlings syn på denna egenartade nationella festsed (hans ord an-

förda i Gösta Attorps översättning): "Follander var den förste att bryta upp. Han var inbjuden till en kräftsupé och förät sig och dog. I ett mindre civiliserat och fint kännande land än Sverige skulle en sådant död ha blivit föraktad och stackars Follander klandrats för vulgär glupskhet. Men i Sverige var man i stånd att se sanningen: man visste att han dött inte av frosseri men av romantisk hängivenhet till en idé, en ritual och en religion. Ty de läckra små kräftorna fångas under sommarmånen, de äro sommarens flodfrukter, och när de travas upp som koraller på ett kristallklart fat ser var och en i dem tecknet på sommarens triumf över de fängelseportar, som vintern har lagt på de rinnande åarna under så många besvärliga månader; och därför äter var och en så många han kan för att till det yttersta dela triumfen."

Ämnet för föreliggande uppsats har i allmänhet endast mera i förbigående blivit berört i litteraturen. År 1941 utgav Erik Floderus En bok om kräftor, där åtskilligt material som i stort sett här inte kommit till användning blev sammanställt i populär form. Ivar Arwidssons lilla uppsats Om kräftor och kräftfiske i Almanack för alla 1918 är fortfarande den bästa sammanhängande skildringen på svenska av sitt ämne. Bland utländsk litteratur är i detta sammanhang W. Kochs uppsats Der Flusskrebs in alter Zeit (Archiv für Fischereigeschichte, h. 10, 1926) den värdefullaste.

De svenska fredningsbestämmelserna kunna lämpligen studeras i Svensk Landbruksförvaltning 7, 1906, utg. av Fredrik Egerström. Uppgiften om Carl Carlsson Bondes kräftfester har jag fil. dr Sigurd Wallin att tacka för. För diskussionen om insekter som föda se F. S. Bodenheimer, Insects as human food, A chapter of the ecology of man, 1951. Eric Linklaters novell ingår i novellsamlingen Sealskin Trousers and other Stories, 1947.

Statsheraldikern Gunnar Scheffer har fäst min uppmärksamhet på Jost Ammans här på s. 67 reproducerade vapenbild liksom jag med honom kunnat diskutera Tjusts häradsigill, bild s. 69.

Zusammenfassung

Die Krebse in der schwedischen Küche

Im späten Mittelalter nahmen in der deutschen Küche verschiedene Krebsgerichte, insbesondere als Fastenspeise, eine hervortretende Stellung ein. Daher ist es merkwürdig, dass von Schweden keine sicheren Mitteilungen über das Essen von Krebsen vor etwa 1560, und zwar am Hofe König Eriks XIV., angeführt worden sind. Indessen ist es sehr wahrscheinlich, dass der Flusskrebs

bei weitem früher, wenigstens in Südschweden, zur schwedischen Fauna gehört hat. In der Neuzeit wurde der Krebs durch Einsetzen in mittelschwedische Gewässer weiter nach Norden verbreitet, jedoch hat die Krebspest im Laufe des zwanzigsten Jahrhunderts den Bestand in vielen Seen und Gewässern, die vormals als ausserordentlich krebereich bekannt waren, ausgerottet, so dass nunmehr Krebse importiert werden müssen, um den Bedarf zu decken. Da der Fang und Verkauf von Krebsen seit langer Zeit nur im Spätsommer stattfinden darf, ist die Krebs-Saison nunmehr kurz aber intensiv. Die Ausländer, die während dieser Zeit zu Besuch in Schweden sind, staunen darüber, dass das Krebs-Souper, zu dem man frisch gekochte, kalte Krebse isst, im Laufe der Zeit nahezu ein Ritual geworden ist. Wenn man ältere Kochbücher studiert, so findet man indessen, dass die schwedische Sitte, die frisch gekochten Krebse abgekühlt aufzutragen, höchstens ein Jahrhundert alt ist. Dahingegen ist bereits in der Mitte des achtzehnten Jahrhunderts der Dill als Gewürz zum Kochen genannt. Aus der Kochbuchliteratur des siebzehnten und achtzehnten Jahrhunderts geht sonst hervor, dass das Fleisch des Krebses, besonders die Krebschwänze, in der feinen Küche, genau so wie auf dem Kontinent, als Ingredienz in mehr komplizierte Gerichte, wie gefüllte Krebsnasen, Krebsuppe, Krebstorte, Krebswurst und Krebspastete einging. Aus den Krebschalen wurde Krebsbutter und Krebsauce bereitet.

NILS EDVARD HAMMARSTEDT SOM FRILUFTSMÅLARE

av Sten Lundwall

Nils Edvard Hammarstedt (1861—1939), intendent vid Nordiska museet och föreståndare för dess allmogeaavdelning, har kallats den egentlige grundläggaren av den nyare etnologiska forskningen i vårt land och den man som först av alla gav Nordiska museet dess karaktär av vetenskaplig institution. Denne banbrytare på etnologiens fält ägnade sig emellertid först åt måleriet. En samling brev från Hammarstedt åren 1884—1925, ställda till hans vän artisten Carl Kjellin, överlämnades 1960 som gåva till Nordiska museet och kastar ett nytt ljus över hans intresse för konsten.

Efter studier vid E. Perséus målarskola uppehöll sig Nils Edvard Hammarstedt åren 1884—85 i Düsseldorf. Denna stad hade då spelat ut sin ledande roll från närmast föregående decennier, men skenbart stod alltjämt konstnärslivet där i yppig blomstring. Inte minst föreföll det så vid karnevalen och på maskeraderna. Hammarstedt deltog i ett *Schützenzug*, arrangerat av en *Kongoschützenverein*. ”Vi voro svarta i synen som själfva öfversotarn, med ullperuker och uniform i alla möjliga brokiga färger.” I breven till sin barndoms- och konstnärsvän i hemlandet, Carl Kjellin, tecknade Hammarstedt pittoreska interiörer och stilleben i ord. Han skrev om Schiffergesellschaft i Lübeck, att det var alldeles så som de holländska målarnas skildringar. ”Skeppsmodeller i taket, brunrökta målningar på väggarne; groteska sniderier i ek, rök från pipsnuggor (och cigarrer), — gamla lyktor i taket osv.” Rembrandt och Teniers voro holländska målare i Hammarstedts smak, men ännu högre ställde han flamländaren Rubens, som för honom framstod som den störste av målare, ”primus inter pares”.

Hammarstedt kom i Düsseldorf snart att få nog av den bruna färgen. Han fördömde redan första året alla korvätande tyskar, som åto brunt, drucko brunt och målade brunt. På de brunmålade artisternas bekostnad framhöll han Uhde, som "målar stiligst som en äkta fransman, grått och flott". Av de äldre svenska målarna, som uppehöll sig i Düsseldorf, omnämner han Nordenberg, Jernberg, Fagerlin och Nordgren, och av de gamla norrmännen Gude. "Här skall du tro, att det vankas konstverk på utställningarne af det gamla goda slaget bruna och polerade, men det fins äfven utmärkta saker. Skandinaverna skämmas ej för sig. Gude har sändt hit en bit, som är utmärkt vacker. På honom kan man se, att man ej behöfver bli föråldrad, fast man blir gammal."

Två av de norska målarna kommo, tycker man sig förstå, att för Hammarstedts vidare inriktning få en avgörande betydelse. Den ene var Werenskiold — "han tecknaren till Asbjörnsen".¹ Werenskiold överförde den norska skogsmystiken till Hammarstedt. Den andre var Thaulow. Genom honom skulle Hammarstedt gripa skogens verklighet. Han rådde Kjellin att måla myrar och mossar och fall och kolbottnar och strömmar — "det kan Thaulow" — och att måla bönder och kolare och fiskare. Med Werenskioldinslaget sammanhänger Hammarstedts beundran för den Viktor Rydberg, som skrev Skogsrådet, med Thaulowinslaget hans beundran för Runeberg och för Jägardagbokens Turgenjev.

Hemma från Düsseldorf återfinnes Hammarstedt i sin fädernebygd uppe i de västmanländska skogarna hösten 1885. Han är beväpnad med sin bössa men också med sitt målaröga.

Soln har just gått ned och näjden ligger svept i en grå fuktig dimma som stiger upp ur den rägnvåta marken och liksom flytande breder ut sig över nyplöjda violettsvarta åkrar och åkrar gula av sädesstubb, där ännu havreskylarne stå kvar slokiga, våta och spridande en lukt kring sig av multnande halm. Det mörknar hastigt och i samma grad som det mörknar tilltar månen i ljusstyrka, där han grönvit och med obestämda konturer skimrar fram ur tåknet på den jämngrå himmelen. — Alla föremål bli mörkare och dimmigare med konturer som liksom upplösa sig i den våta aftonens höstluft. — Och så faller jag i tankar och börjar fantisera — det är dumt på jakt, men jag vet ej av det förr än jag är inne i någonting à la Asbjörnsens sagovärld.

Den genomförda pleinairismen i Turgenjevs maner förbereder de konturlösa skepnadernas entré ur folksagan.

Skogsstämningarna med människorna och kulturelementen i

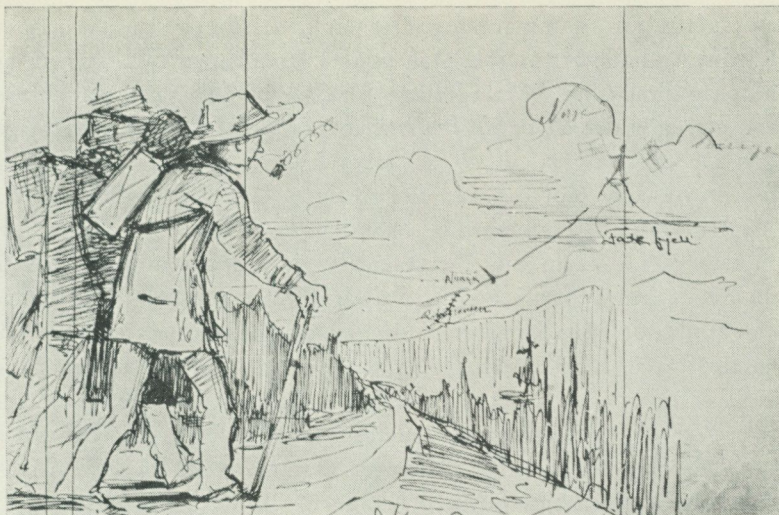
Nils Edvard Hammarstedt 1883. Blyertsteckning i skissbok av Elias Erdtman. Ägare professor Gunnar Erdtman, Bromma.

hembygden utgöra den ena leden till Hammarstedts museigärning. Den andra utgöres av exotismen. I ett brev, daterat i november 1888, omnämner Hammarstedt sitt beslut att kasta målarpenslarna. Han umgås lekfullt med vissa planer att bli plantageägare i Florida eller Kongo. Som en förberedelse studerar han Djurens Verld. Den 11 februari 1889 kombinerar han Florida och museirycket. "Jag har hållit på och läst Brehm om ormarne — å blivit — — — livad för Florida — — —. Jo, rota där i Florida —

samla å gå på — å så ge ut en resebeskrivning å så försöka få plats ve nå museum (etnografiskt inte naturvetenskapligt) åller å bibliotek — ja, åller å stanna kvar där ute — — —.” Samtidigt visar han sig intresserad av svensk kulturhistoria. ”Tåcken där svensk ortbeskrivning, arkeologi, resebeskrivning, visor, bonde- och sedeliv — — —.” Han ger Kjellin i uppdrag att se efter ”om det finns några av gammalt tryck-datum, som behandla Sveriges natur- folk- sede- och kulturhistoria — — — Linnés resor och tåcke där jobb”. I april samma år yppar han sina planer att skriva till Artur Hazelius och fråga om det fanns någon plats vid Nordiska museet. Han återkom till ämnet den 10 maj. ”Ja, man skulle väl orda med Hazelius och höra sig för å bli folk.”

Vi följa ej längre Hammarstedt på hans väg till Nordiska museet — han antogs som extra ordinarie amanuens 1890 — och till den vetenskapliga gärning, som belönades med hedersdoktoratet i Uppsala 1907. Vi ta i stället vid, där han slutade som målare, och återge några tavlor, som han kanske skulle ha målat, om han hade fortsatt att måla. Han var själv medveten om vad artistperioden betytt för hans liv. Så sent som 1917 uttryckte han sin tacksamhet mot Gudarna ”för bohemtiden, som dock lärt mig att se färg i livet”.

Ännu 1888 ägde Hammarstedts motivkrets en påtagligt internationell anstrykning. ”Zigenare i vår hästhage. — — — Rågn-dusk, gråmulen tallskog, grå gårdesgård, smutsig väg med spår, vattpussar, tistlar, smutsiga tålt, röda sjalar, ljusblå rök, svarta ögon, åldar, ungar, skratt, skrik, larm. — — — Indiskt, spanskt, franskt, sydländskt fata morgana ibland Norrby² gamla talar — — —.” Skogsråtet anas i gestalten av en ung zigenerska, en Singoalla, som Hammarstedt ger namnet Maritza. ”Du skull ha sitt na, när hon satt på vangen, när dom bar åv — — — komma och fara, det är zigeunerleben å målarleben mä för råsten.” Hammarstedt tänkte utnyttja den impressionistiskt uppfattade Singoallatavlan som författare, då han inte hann måla den. ”Ska bli etwas noch nicht dagewesenes i boken — — —.” Boken ifråga skulle handla om friluftsliv. Formatet planerades ”stort som Bååts dikter”. Innehållet skulle bestå av ”små eleganta bitar” både i ord och bild: Vid skymningsbrasan, På fiske, Skytte för bulvan,

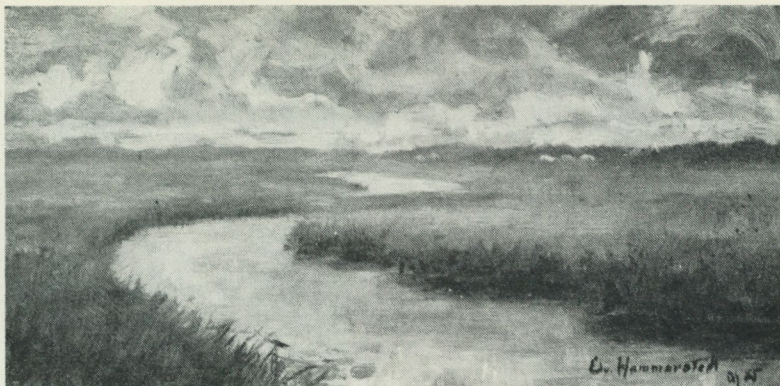
Målaren Edv. Hammarstedt och eleven vid Konstakademien Carl Kjellin på vandring mot Faxefjäll 1883. Teckning i "Turistbok vid Karlsviks Hotell" (15/7 1883). Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund.

Vår, Ett rävdrev, Zigenarne, etc. Till julen 1888 hade emellertid redan flera böcker med liknande innehåll kommit ut. "Själva Strindberg är framme med något slikt — fiske, jakt, trädgårdsskötsel i skärgården — sitter åvritad på tittelbladet med en spade i näven." Naturalismens förtjänster predikades för Kjellin. I stället för nymfer rekommenderade Hammarstedt bondflickor som bada, i stället för fauner bondpojkar, som glutta fram. Han kritiserade Kronbergs Jaktnymf — "den är styv i färg — men det är varken idealism äller naturalism — för de ä ett stadskvins — de skulle vara en bondpiga".

Den nationella romantiken grydde. I maj 1889 råder Hammarstedt sin målarkamrat att dra sig "inåt vårt lands mer ursprungliga landsändar å leva dej in med folket där å måla — det är det högsta idealet för en svensk konstnär". Snoilskys italienska och Heidenstams orientaliska stycken i all ära, men dessa författare kunde dock ej mäta sig med Runeberg. Ej heller överträffade de Rydberg, vars nationella skaldskap framhölls av Ham-

marstedt i detta sammanhang. Det var de nationella motiven, som Kjellin nu hade att återge. Den bondska realismen får härmed en djupare dimension. "Måla kålare, å masar på forvåg å säterjäntor etc. etc., gör det å gör *de realistiskt, sant, styft* — det är riktigt det. Det blir nog poesi av sig självt. Lev in i det å språka med folket å gå på. Görs sådant där riktigt — då blir det överstyft. Å tag reda på det gammaldags brukliga, så att det kan leva än för en äftervärld. Värmland, Dalarne, osv., ja, Lappar med. — Å vill du ha vackra typer, tror jag du där (i Dalarne och Värmland) kan finna så friska och bra skönheter som någonstans — — — å varför inte även måla dem, som äro vackra. *Sanning* — inte låta inbilla sig att bara det fula är sanning ock inte håller tvärtom — — —." Ur Asbjørnsen-Werenskiolds, ur Thaulows och Viktor Rydbergs skogslandskap tränger Hammarstedt nu in i nittio-talets storsvenska barrskogar och råder Kjellin att göra detsamma. "Opp i skogarne med dig. — — — Bli skrockfull och fulladdad med spökhistorier. Klappa om säterjäntor. Gå på bond-danser på logarne." Sitt estetiska program sammanfattade Hammarstedt 1890 i utropet: "Realism à la Runeberg men inte à la Zola." Zorns sociala realism stötte bort honom.

Hammarstedt kände Zorn sedan gammalt. Han hade våren 1875 givit Zorn "den första undervisningen i oljefärgers tillverkning, målarduks preparering osv., hvilken undervisning omedelbart resulterade i ett mörklockigt och mörkögt studiehuvud." Nu mötte han honom åter, 1892, i Mora. "Här råkade jag på Zorn — — —, råkade få reda på att han var här och gick i vägen för Nordiska museet och köpte in härbren, så jag feck lov att ge mig tillen. Ja, där låg ett härbre, som han skulle låta föra upp. Åt middag hos honom, såg gumman mormor, du vet. Han höll på skar hennes porträtt i björk; — — —." Zorn välvde enligt Hammarstedt baksluga planer och spekulerade på att ordna ett ortsmuseum i Mora. "För övrigt höll Z. på och målade i olja, en marknadsscen från Mora, med figurer i modärna dräkter, nutidsbild — en stupfull pojke i förgrunden, som fallit pladask — för övrigt inga figurer ännu utom en nutidsklädd jänta, som sitter och stirrar på sin fallne kavaljer — värkan obehaglig. — Vet äj meningen. Ska det bli något à la Kroghs Albertine manne? ja sa ingenting, då ju

Landskap med vattendrag. Oljemålning på pannå, sign. av Edv. Hammarstedt 1885. Nordiska museet.

så litet ännu fans att döma av. Zorn är ivrig gammal dalkarlsivrare — talar dalska bättre än någon annan i hela Mora, hatar skollärare och präster såsom nivelleringsmännisjor osv. Skall därför möjligen den där tablån bli en tendensmålning? Så såg det nästan ut.”

Själv drogs Hammarstedt till relikterna av gamla tider. Från sin expedition till Venjan 1892 skrev han: ”Tänk att säckpipan (pipsättjen) är sen forna tider i bruk i dessa trakter, och så mycket annat åldrigt och ursprungligt sen. Rent av sagolikt. Där är hvarje hus en högstuga med sin gamla qubbstol och kronskorsten, och gubbarne gå i sina pälsar, långa, tysta och högtidliga som vålnader i vår tid från länge hänsvunne dagar.”

Denna ogrumlade sagovärld i verkligheten efterföljdes av i dunkel höljda skogsstämningar, där skogsrådet möter sjöfrun och näcken, där Viktor Rydberg möter Arnold Böcklin. Kjellin får 1894 nya råd, till att börja med väl inspirerade av Liljefors. ”Ja, kom med en frisk, styv, kraftig, stämningsfull skogsutställning — kolare, jägare och bondskyttar, tjärnar och myrar, tjädrar, rävar, orrar och hundar, och med skogens väkslande, underliga belysningar och litet tungsinta men dock friska prägel och med *trollväsanden* sen — ja, kära hjärtanes skynda dig och kom med

det — nu innan du blir förekommen — kom med skogsfrun i skog och sjöfru i tjärn, och näck i älv och älvor på myr." Dessutom rekommenderas Kjellin att måla "lyktflickor, något slags älvor, mörkalfer, som fladdra omkring och locka en arm sate ut i gungflyn." Hammarstedt framhöll att Gerhard Munthe ej skulle vara rädd att så fritt behandla sägnen. "Blågrå dimma och natt och öde myr och fladdrande, irrande, villande, lätta, trolska, bedårande små väsen, och galenskap i den förblindade och dårade ynglingens drag och hvarför icke något otydligt rotstubbvidunder lurande på bytet där borta i bakgrunden i kanten till tjärnen bland vassen." Det är en målning helt i symbolismens anda. Hammarstedt återkom till ämnet i ett brev den 11 augusti 1895. Han skriver till Kjellin: "Jag är ofantligt intresserad för din skogsfru. Alldeles ofantligt. Gör något riktigt urstyft — folkligt stämningsfullt, skogsromantiskt. Icke något tocke där Zornsfantom, som saknar all sagodager. Jag skulle vara rent förb. glad åt att få en av dina oljefärgsskisser till detta motiv. Rydbergs dikt Han Björn var en ung etc. synes mig ge den rätta stämningen." Han sänder Kjellin ett "mjältsjukt stycke" i förhoppning att det kan ge någon stämningsfläkt. Dikten, som bär titeln Skogsrån, publicerades i Iduns första nummer för 1895. Den återges här, med uteslutande av tre av stroferna.

*I skogens skymmande tempelsal,
där mossan är mjuk och luften sval
bland furornas pelargångar,
där möter du mig, du skogens rå;
vi sitta vid tjärnens strand vi två
och i drömmens nät du mig fångar.*

*Din blick är som skogssjön dunkel-klar;
din barm lik en näckeros vaggas bar;
ditt hår över skuldrorna svallar;
så sällsamt blek är din lena kind
som töcknet, som böljar för kvällens vind
mellan myrens tovigta tallar.*

— — —

*Gengångarlik över hedens ljung
framskrider älgen, skogarnas kung,
att hos dig en fristad finna,
än bär han sin krona med majestät,
fast från flämtande bringa vid hvarje fjät
han känner sitt blod förrinna.*

— — —
*Från bygden till enslig vildmarkstrakt
med sånger av dunkel trolldomsmakt
att ditt bräddade guldhorn tömma
du dårande lockar, du skogens rå.
Vi mötas i skymningens stund, vi två,
i skogens djupaste gömma.*

Den gengångarlike älgen är en gengångare från Elgskyttearne. Den Runebergiska älgen och det Rydbergiska skogsrådet skymta i en stiliserad kolonnskog av det slag som Georg Pauli införde i sin målning Legend 1890.

Den gåtfulla skogen med sin sugande lockelse utgör det dominerande motivet i Hammarstedts bildvärld under 1890-talets senare del. Naturens former bölja jugendartat in mot Stockholms utkanter, liksom på Eugène Janssons målning från Rosenlundsgatan 1895. Hammarstedt skrev i november 1897 till Kjellin från Surbrunnsgatan:

Du tycks ju nu vara gripen av skogens mystiska trollmakt. — Cefalopodmonstret, som ligger därinne, långt, djupt inne någonstans, och har sina griparmar utsträckta ända ut mot skogsbrynen, och som griper och drar till sig, tjusande och avskräckande. Jag har i ett poem dock givit honom en vackrare gestalt. — Ja, i myterna stå kvinnan, ormen och hydran hvarandra nära, ibland sammansmälta de till en kropp — ormkvinnan, ja, det är skogens genius — oemotståndligt tilldragande och hemskt fasaväckande. — Jo, jag känner honom även jag. Ibland, när jag känner höstblåsten svepa efter gatan här uppe i skymningen, när jag kommer från mitt arbete, tycker jag mig förmärka, att *han*, monstret, vågat sig in med sina griparmar ända in i staden, och jag känner en stark dragning till dit, där Fröding, som väl *varit* bekant med otyget, säger:

*Här kan sinnet slita det sista bandet,
som vid sorgen och lifvet band,
här går vägen fram till det skumma landet,
till det eviga intets land.*

Ja, jag har förnummit det där — under din och min tid här smet jag ut ibland på kvällarna och lade mig ensam på rygg i skogen straks utom staden här — — .

A propos skogen. Det är inte ens många av våra skaldar, som förstått det där, som dock vårt folk så väl känner (n. b. skogsbyggdets inbundna, grubblande men på samma gång djupgående och fantasifulle invånare). Geijer kände till det, men var för verksamhetskraftig och fick dessutom verksamhetsfält, som drog honom dädan. Rydberg kände det väl, men räddades genom verksamhetsfält. Fröding har känt det, och gått åt fanders, — — —. Ja, det är nog så. — Antingen nihilist eller vrak i städerna, det blir lotten för Pans dyrkare.

Efter sekelskiftet inträder en ny fas i Hammarstedts landskaps-tolkning. Denna kännetecknas nu ej av underkastelse under naturen utan av överblick över densamma, ej av intim beröring utan av avståndsverkan. Ljuset förjagar skuggorna. De höga furustammarna stå varmt färgade liksom på Herman Norrmans målningar. Hammarstedt skriver 1902 från Älvdalen, det landskap han älskar högst "av alla på hela jorden": "En hälsning från skogseldarnes förlovade land. — — — Ja, jag hälsar dig från dessa mörkblå bärg, från brusande älvar med hvitskummiga strimmor, från skogar med härliga höga furustammar, som stå varmrödgdula mot saftgrön undervegetation av granskog — — —." Han möter 1903 ett panorama i Ängermanland, stort, ljust och stilla, "höga berg och vatten i dalarnas sänkor, och ljus midnattshimmel och ängar nu i midsommarskrud, ja och hvita eller stundom rödmålade stora hus rundtom vid bärgens fötter och fotslutningar, och ej ett ljud, — — —. Och dessa gårdar, som ligga där, äro de utan allt liv? Ja, de ligga såsom vore de alldeles livlösa runtom därborta. Det verkar trots sin skönhet, och med denna kontrasterande ljusa himmel, på något underligt sätt nedtryckande." De höga bergen och de vattenfyllda dalarna i stilla melankoli under en ljus himmel — det är också Hesselboms motiv. Det är Vårt land, år 1902.

Från de stora utsikterna till den klassicerande, avgränsade idyllen. Från den fria naturen till det egna hemmet. Hammarstedt kallade 1917 Horatius "en snart tvåtusen årig själsfrände". Horatius villa och Carl Larssons Sundborn ligga båda nära vännen Kjellins boning vid Stäket. De nordiska lokalfärgerna brinna, men skogsrået har förvandlats till en dryad.

Skön Naturen stod: en dryad
 nyss stigen ur badet,
 skön låg villan också:
 ett fogelnäste i grönska
 bäddadt, omflätadt af hvit kaprifol
 och slingrande vildvin,
 hvilket till hösten gömmer sin prakt
 af glödande purpur.
 Nu i stället, ett flammande
 festbål högt på terrassen,
 lyste valmon i brinnande glöd
 långt ut öfver fjärden.

Dröje trefnaden kvar i fogel-
 nästet vid stranden,
 ej blott i sommarens tid men
 äfven när furornas kronor
 digna af gnistrande snö och
 fjärdarna fångas i isar!
 Värne då väggarna fast och tryggt
 mot köld och mot stormar,
 spride då brasan från husliga
 härden en lifvande värme;
 hinne då stundom ännu från
 "tummeliten" i skogens
 skimrande snår er en drill, ett
 kvitter af sommarens glädje.

Den forne jägaren hade sedan länge varit en mediterande lärd. Redan 1889 hade Hammarstedt bekänt sin bristande rovlystnad och sin lust att inkognito leva med i naturens stora liv. Det var detta han gjorde på senare år. Särskilt tilldrogo sig sångfåglarna hans intresse. Säkerligen var han härvid influerad av A. T. Gellerstedts miniatyraktiga observationer från småfåglarnas värld. Hammarstedt beundrade denne målarpoet. Men hans betraktelser äro också samhöriga med intimismen inom dikt och konst åren omkring 1920.

Skogsrådet lockar honom nu med fågelsång. Han omtalar 1923 att en fågel suttit i hans körsbärsträd och sjungit uthålligt och inspirerat: "Jag tror, att det var en lövsångare (eller någon Sylvia). Jag såg honom väl, t. o. m. hur strupen arbetade, men kunde ej se färgerna mot ljuset. — — — Någon gårdsmyg var det dock näppeligen; den har nog en annan siluett. Kanske var det någon liten naturande, som sjöng sitt requiem?"

¹ Enligt en uppteckning efter ett samtal med Hammarstedt den 10 november 1927, som professor Gösta Berg låtit förf. ta del av, omtalade Hammarstedt för honom, vilket intryck Asbjørnsens Huldreeventyr gjorde på honom och hur dessa var det enda av folklig litteratur han egentligen kunnat läsa med nöje. Han talade också om hur han kom in i liknande sagostämning, när han gick ute i markerna och snön låg på träden och allt hade formation av mystiska djur och man nästan kunde bli skrämmd av att se sig om. Eller hur "skräppebladens" skuggor dansade på vägen i hans arbetsrum, när ljuset slog in från alla lyktorna på Lidingön.

² Hammarstedts fader, prosten N. O. Hammarstedt, var kyrkoherde i Norrby vid Sala.

Zusammenfassung

Nils Edvard Hammarstedt als Freilichtmaler

N. E. Hammarstedt, der 1890 beim Nordischen Museum angestellt wurde, und späterhin Vorsteher der Abteilung für Bauernkultur war, wurde der eigentliche Begründer der modernen schwedischen Volkskunde genannt. In dieser Eigenschaft erhielt er 1907 das Ehrendoktorat an der Universität zu Uppsala. Hammarstedt hatte ursprünglich die Absicht, Künstler zu werden und befasste sich unter anderem mit Malereistudien in Düsseldorf 1884—85. Eine Sammlung Briefe aus den Jahren 1884—1925, an seinen Jugendfreund, den Künstler Carl Kjellin gerichtet, und kürzlich dem Museum geschenkt, beleuchtet auf eine interessante Weise seine künstlerische Entwicklung, und insbesondere, wie sich seine Auffassung über die nordische Waldlandschaft im Takt mit den künstlerischen Zeitströmungen geändert hat, auch nachdem er selbst aufgehört hatte zu malen. Der Realismus der Düsseldorf-Schule und die nationalromantische Malerei um das Jahr 1890 erweckten das wissenschaftliche Interesse für die Volkskultur, das ihn auf die Museumsaufbahn führte.

PALBITZKI I VAPENLUNDEN

av Sigurd Wallin

Äktenskap enbart inom ståndet gjorde den svenska adeln, under den period då denna regel var gällande, till en enda stor släktskapsenhet. Stamträden flätade sig i varandra till något som närmast liknade en hopslingrad tropisk urskog. Liknar man det hela helt enkelt vid en lund, ligger det åtminstone ingen överdrift i bilden. Stammarna stå tätt, och grenverket rundar sig till en mjuk bågeform, utåt slutet av det gemensamma lövtäcket. Grenflätningens mönster kan studeras från lundens inre. Och där kan en enstaka familjs andel te sig invecklad som trådarnas konstfulla flätning på en knypeldyna. Men om man får följa en helt nyinflyttad ätt vid dess inväxande i den svenska vapenlund, kan mönsterbildningens natur framstå tydligare. Julitafamiljen Palbitzki är en sådan ätt.

Helt utan släktgemenskap inom ståndet kom den förste Palbitzki med gynnad hovställning och i riksrådsklass in som svensk godsherre. Och med Julita som stamgård oavbrutet under två århundraden växte familjen in i det svenska frälset. Inom den fjärde generationen voro trettiofem ätter befryndade, och Palbitzki's blod fortsatte att flyta in i allt flera stamträd fastän i mer och mer uttunnat skick.

Att Palbitzki från början varit ett påfallande nytt inslag i omgivningen vågar man räkna med enligt skalden Johan Gabriel Oxenstiernas observationer från granngårdssynpunkt jämnt ett århundrade senare. Hans ofta citerade karakteristik talar om yra och vilda ögon och om en släkt, varest ingen är som ej kunde giva ämne till en roman. Och han, den gustavianske hovmannen, kände

minst lika noga som vi till de interna mesalliansbekymren på Julita och att Palbitzki blodet var närvarande även i familjen Horn, både hos riksgrevinnan Katharina Ebba Horn, hos hennes bror greve Fredrik, som 1772 bad att få heta Gustafsvän, och hos hans son Claes Fredrik på Huvudsta, som 1792 frändömdes ättenamnet.

Men sedan ännu hundra år av godsherlevnad passerat på Julita kunde den sörmländske herrgårdsskildraren Olof Eneroth om det sista friherreparet Palbitzki avge sin likaledes flitigt återgivna deklaration om ett patriarkalismens idealtillstånd i storgodssamhörigheten Julita gård. Dit hade alltså sammansmältningen med traditionsmiljön nått. Kunde man mer i detalj följa en sådan försvenskning i dess fortgång, gäve detta kanhända en glimt av funktionssättet hos en strängt slutet och regelbehärskad grupp i ledande ställning inom svenskt samhälle.

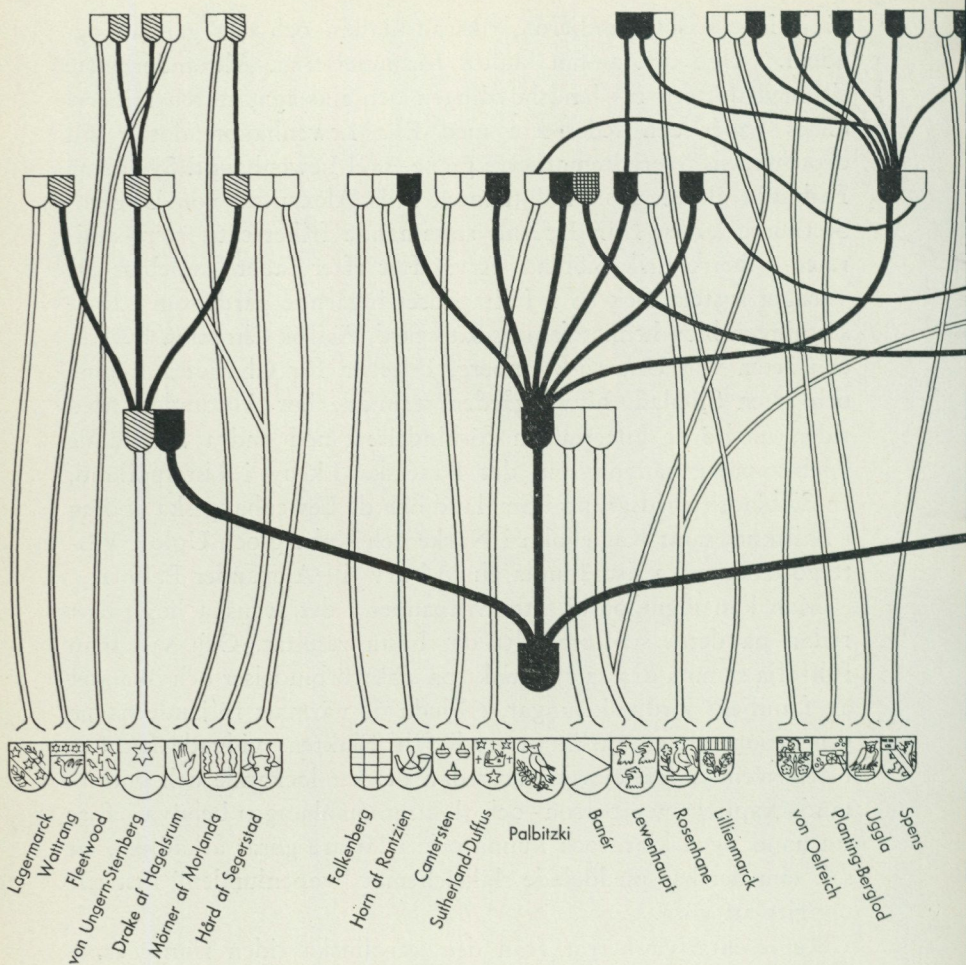
Mattias Palbitzki kom 1642 som nittonåring till drottning Kristinas hov genom förmedling av Gustaf Horn. Han tillhörde en gammal polsk adelssläkt med betydande men krigshärjade familjegods i Hinter-Pommern. Efter akademiska studier var han på väg att söka sig en framtid ute i Europa, då han hos vår drottning vann ett förtroende och beskydd, som räckte hennes regeringstid ut. På långa europeiska resor, vilkas utsträckning till avlägsna orientländer förhindrades enbart av krigsförhållanden, tjänade han sin härskarinna i allehanda uppdrag både som konstagent och diplomat. Hans ställning inom det nya hemlandet befästes ytterligare genom giftermål med dottern och arvtagerskan till den efter Gustaf Adolfs död hit inflyttade österrikaren friherre Paul Khevenhüller, som ställt en betydande del av sin förmögenhet till konungens förfogande och sedan som pant innehade kungsgården Julita och såsom svenskt riksråd tillhörde rikets högsta skikt. Ett annat f. d. klostergod, Alvastra, hade Mattias Palbitzki redan tidigare i förläning.

Detta var alltså de förutsättningar som den nya generationen av svenskfödda Palbitzkier hade att bygga sin ställning på. När Mattias Palbitzkis tre barn, sonen Alexander och döttrarna Christina Beatrix och Charlotta Regina, delat arvet och på 1680-talet voro färdiga att ingå äktenskap, stodo möjligheterna öppna att

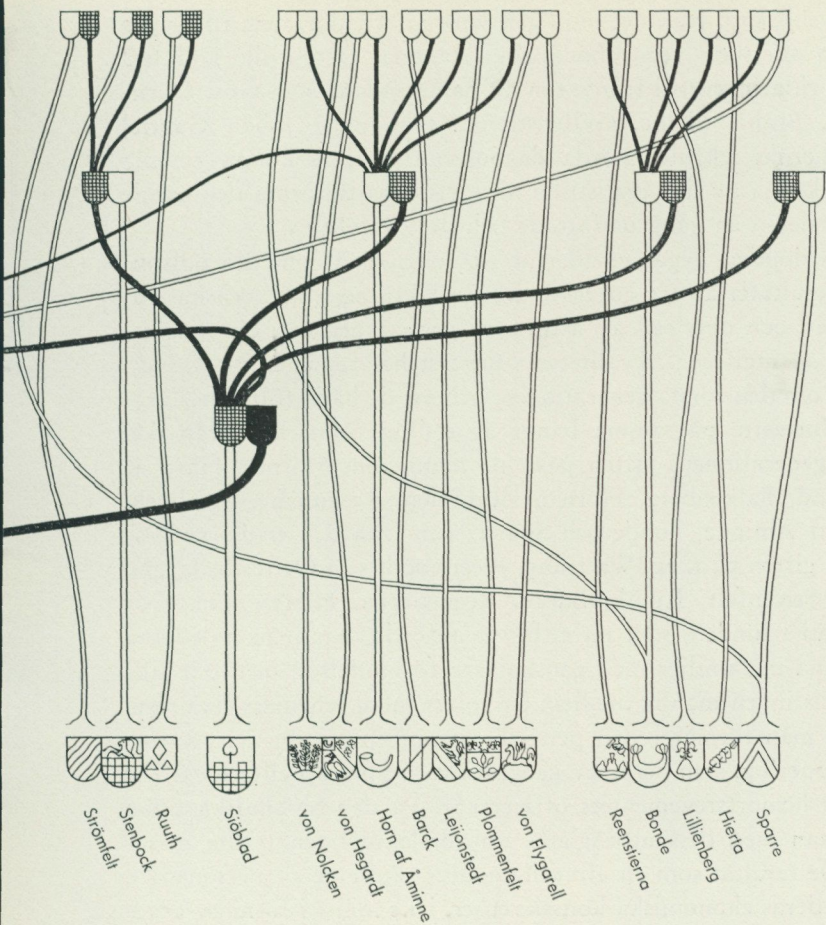
välja i de bästa familjerna, riksrådsklassen och den gamla högadeln. Och i den andan knötos förbindelserna. Alexander gifte sig med dottern till landshövdingen och riksjägmästaren friherre Claes Banér och sedermera med Eva Lewenhaupt, dotter till drottningens överkammarherre greve Axel Lewenhaupt. Systrarna Palbitzki äktade generallöjtnanten Nils Alexander von Ungern-Sternberg av en från Lifland stammande friherreätt, resp. amiralen friherre Erik Siöblad. Arvskiftet efter fadern innebar, att vardera systemen fick en i Julitagodset ingående gård, som i fortsättningen blev hennes familjs sätesgård, Äs för Christina Beatrix och ätten von Ungern-Sternberg, Fogelsta för Charlotta Regina och ätten Siöblad. Huvudgården stannade hos Alexander. Med tiden medförde giftermålen förbindelser med andra betydande adelsdomäner sådana som det Banérska Ekeby i Östergötland, en Siöbladsk gårdsgrupp i Småland och de Lewenhauptska godsens i Baltikum samt Käggleholm i Närke och Koberg och Uplo i Västergötland, vilka sistnämnda gingo i arv till Alexander Palbitzki.

Man kan lugnt påstå, att inväxandet i det svenska högfrälset redan på detta stadium nått det bästa resultat. Och vill man fullfölja samma krassa synpunkt på släktförbindelser och ökandet av familjens jordbesittningar, erbjuda de närmast följande bägge generationerna ett tacksamt studiefält. Släktens vidgade fotfäste i den svenska frälsejorden är redan det ett lockande och omfattande kapitel, men person- och släktsammanhangen behöva i första hand ligga klara och kunna också lättare göras åskådliga, en sak som det här meddelade släktschemat "vapenlunden" fått till uppgift att göra.

Representativa herrar från den karolinska tiden finnas samlade i två mycket kända porträttserier, dels Karl XI:s rådsherrar av Ehrenstrahl i riksrådssalen i Gripsholms slott, dels Karl XII:s generaler av David von Krafft i Drottningholms karolinersal. Det kan tjäna som en mätare på familjen Palbitzkis framgångar, att man där finner bilderna av ej mindre än ett tjugotal herrar, vilkas stamträd äro inflätade i Palbitzkis vapenlund. Men kanske denna revy också kan ges en negativ innebörd och visa på en gränsdragning, inom vilken det främmande elementet ej kunde nå fram. Man påminnes om att vissa vapen lysa med sin frånvaro i Pal-

Ätten Palbitzki's vapenlund, den grupp av svenska adelsätter, vari den inflyttade polska ätten blev ingift under sina tre första i Sverige födda generationer. Schemat visar friherre Mattias Palbitzki's ättlingar med gradvis minskande andel av Palbitzki's blod markerat med svart. Bärarna av stamfaderns och hans båda mågars namn markeras med särskild beteckning, svart för

Palbitzki, snedrandigt för von Ungern-Sternberg och rutat för Siöblad. Vit sköld och vit stam betecknar ingifta. Man och hustru återges i vedertagen heraldisk placering. Varje släkts vapen står vid foten av vederbörande stamträd.

bitzkis sällskap. Kan det möjligen vara så, att dörrarna till några värdiga adelshov voro obönhörligt stängda. Det skulle i så fall vara förklaringen till frånvaron av namn sådana som t. ex. Oxenstierna, Brahe, Bielke, Gyllenstierna. Och unge Johan Gabriel Oxenstiernas lekfullt gjorda dagboksnotis skulle kunna gömma på en skugga av den realistiska arvsaristokratism, som den gamle rikskansleren en gång omfattade och drev effektivt.

Vapenlunden avger emellertid sitt vittnesmål om det odisputabla resultatet av tre generationers insläktning i det svenska ridarhuset, och dess rad av ättevapen ger ett begrepp om omslutningen av ingiftena. Kvaliteten i urvalet har redan blivit antydd i fråga om den första generationen, och att de båda följande släktleden fortsatte på samma banor är tydligt. Man kan från den andra generationens giften peka på namn som Mörner, Hård af Segerstad, Falkenberg, Horn af Rantzien, Rosenhane, Stenbock, Horn af Åminne, Bonde och Sparre, och från den tredje generationens giften på t. ex. Wattrang, Fleetwood, von Oelreich, Uggla, Spens, Strömfelt, Ruuth, Barck, Reenstierna, Hierta. Jämte de släkträd i lunden, som nu ej blivit anförda, har man anledning att räkna in familjer med ganska täta förbindelser, men där tillfälligtvis ingen manlig medlem har plats inom schemats fixa ram.

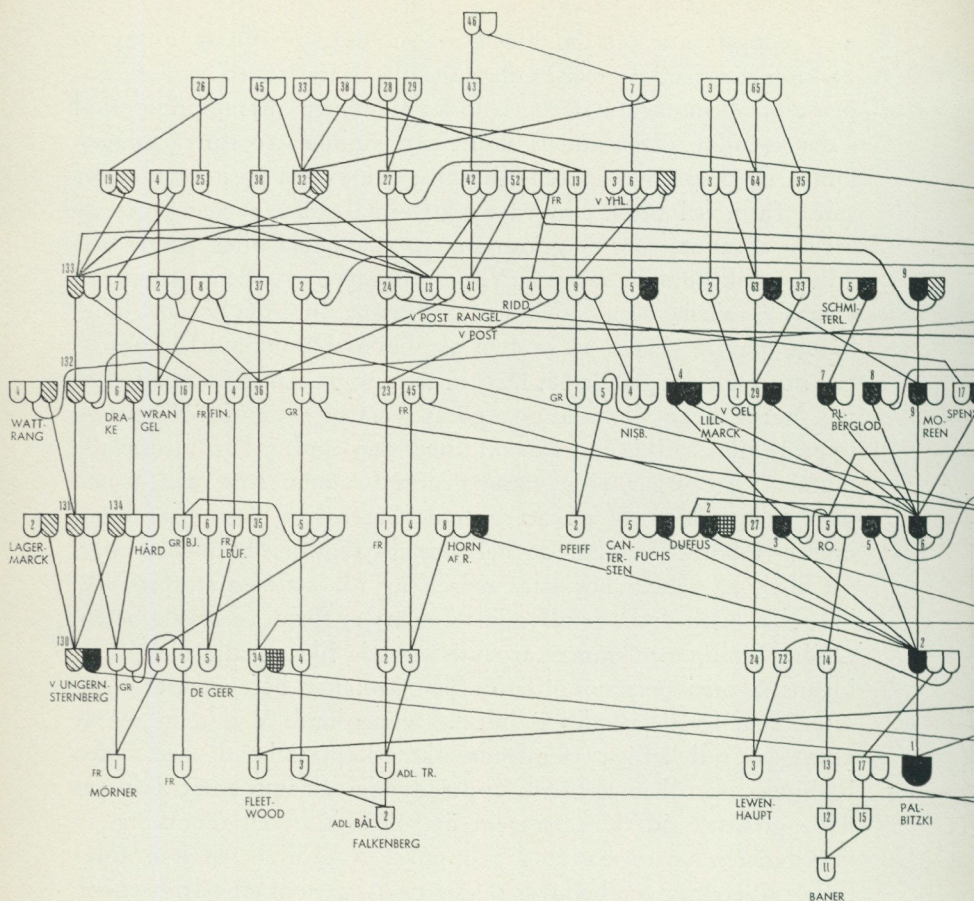
I sin mån förmår redan personbesättningen att röja viss naturlig gruppering, som beror av geografiskt grannskap eller t. ex. har rötter i hemortsregementets officerskår. På den Siöbladiska sidan är flottan med dess utpräglade amiralssläkter i en tydlig majoritet. De resultat som en allvarlig analys skulle ge av personvalen och av deras ekonomiska konsekvenser, icke minst i form av arvejord, kan översiktscilden egentligen blott antyda. Men en detaljerad kunskap i dessa ämnen är så grundmurad i intresserade kretsar, att den lätt kan få ätteträdens vinterkala stammar att inför sådana läsare veckla ut stora och små blad som tecken på släktgårdar landet runt.

Summan av betraktelserna över de tre första infödda generationerna Palbitzkis ingiften blir, att slakten under denna tid nått fram till en stadgad position med både höjd och vidd. Då verkligheten i regel ej bjuder på skarpt markerade periodgränser, är det givetvis en konstruktion att just här ställa upp en sådan gräns

med uppgift att antyda, hur snart en dylik ställning blivit en verklighet att räkna med. Om man alltså låter släktschemat "vapenlunden" motsvara den utländska stammens inympningsperiod i det svenska adelsståndet, skulle ett studium av fortsättningen kunna riktas på hur släkten bibehållit den vunna positionen under tiden fram till upplösningen av giftermålsspärren gent emot de ofrälse stånden, som är gränspunkten för denna blick på de heldliga släktsammanhangen. Var ställningen vunnen genom en extensiv taktik, skulle den utifrån denna position kunna bibehållas snarare genom ett system av inbördes sammanhållning.

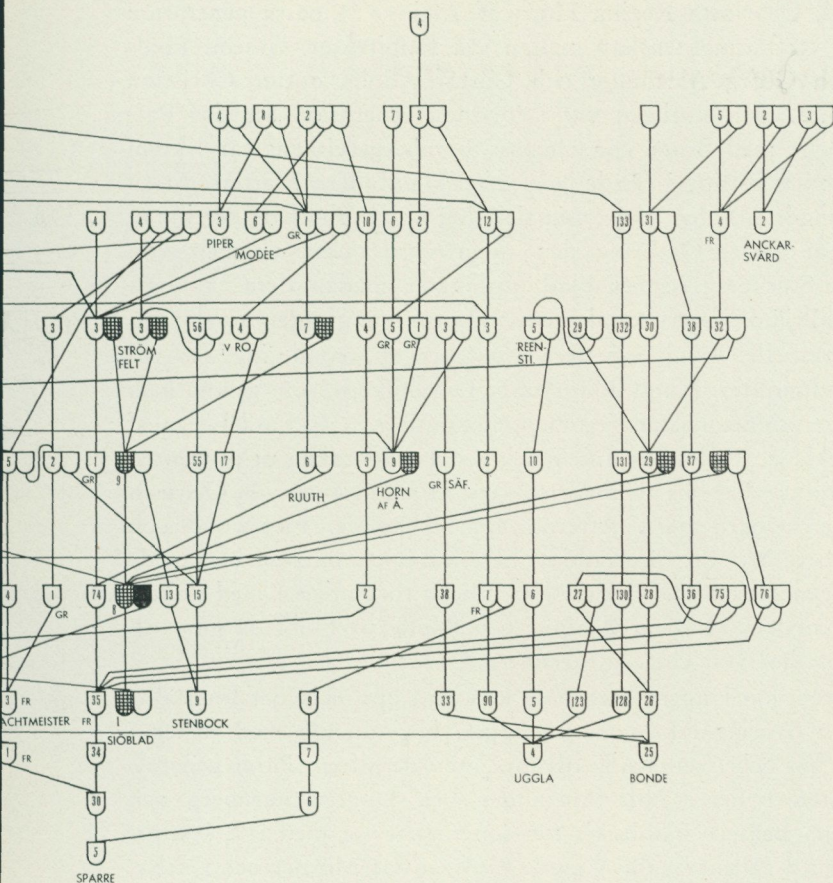
I den mån det problemet fått sin lösning på släktförbindelsernas väg borde även detta kunna göras åskådligt genom en grafisk uppställning, vilket är försökt med den andra här meddelade tablån. Den utgår från samma grundstomme som den första men är specialiserad på att visa de äktenskap, som efter hand ingåtts inbördes mellan de befryndade familjernas medlemmar. En blick på tablån bör vara tillräcklig för att visa stoffets rikhaltighet. Och ändå är allt gjort för att ej förlora åskådligheten. Ogifta familjemedlemmar äro utelämnade liksom alla äktenskap ingångna med personer utanför den krets av befryndade adelsätter, som nyss kallades Palbitzkis vapenlund. Vad man ser är alltså en rad adliga stamträds äktenskapssamband med ätten Palbitzki från dennas första uppträdande och upp emot de blandade giftenas tid. Urvalsregeln är alltså klar, en renodling av verkligheten ur en bestämd synpunkt. Åskådligheten kan förefalla tvivelaktig och behöver säkert stödas genom ett par exempel.

Först kan man observera äktenskapen inom de närmaste släktfamiljerna Palbitzki, von Ungern-Sternberg och Siöblad, vittnande om sammanhållning allt ifrån begynnelsen. Av de sex herrar Palbitzki, som residerat på Julita gård, ha tre hämtat sin brud på granngårdarna Äs och Fogelsta. Alexander Palbitzkis äldre son Axel Gottlieb var gift med sin kusin Charlotta Christina Siöblad. Hans yngre broder Gustaf Adolf Palbitzki gifte sig med dottern till samma kusin i hennes tidigare äktenskap med ryske vice amiralen Kenneth Sutherland lord Duffus. Därigenom blev Charlotta Christina Siöblad både kusin, svägerska och svärmor till Gustaf Adolf Palbitzki. I samma brödrakrets var Alexander

Aktenskapsförbindelser inom ätten Palbitzki's svenska adliga släktkrets under perioden för enbart adliga giften. Schemat uppstår äktenskap mellan medlemmar av de familjer, som blivit befreundade med familjen Palbitzki under dess livstid. Ogifta släktmedlemmar äro utelämnade liksom förbindelse med släkter utanför denna krets. Flätverkets tydlighet har stundom befordrats genom att åldersföljden mellan syskon blivit ombytt. Släktnamn, som måst förkortas i schemat, förklaras härnedan. De genealogiska uppgifterna äro hämtade ur Elgenstiernas ättartavlor, vars tabellnummer såsom ledning insatts på resp. personer.

Ätter, släktgrenar och värdigheter; från vänster: Wattring, adlig — Lagermarck, adl. — von Ungern-Sternberg, friherre — Mörner af Morlanda, frih., greve — Hård af Segerstad, adl. — Drake af Hagelsrum, adl. — Wrangel af Saus, greve — De Geer, adl., frih. af Finspång, frih. af Leufsta — Fleetwood,

frih. — Falkenberg af Bälby, adl., grevl.; af Trystorp, adl., frih. — von Post, adl., adopt. Rangel von Post, adl. — Ridderstolpe, greve, frih. — Horn af Ranzien, frih. — Pfeiff, adl., frih. — Nisbeth, adl. — von Yhlen, adl. — Cantersten, adl. — Fuchs — Sutherland-Duffus, skotske lord — Lillimarck, adl. — Lewenhaupt, greve — von Oelreich, adl. — Banér, frih. — Rosenhane, frih. — Planting-Berglod, adl. — Schmiterlöf, adl. — Palbitzki, frih. — Moreen — Spens, greve — Wachtmeister, frih. af Björkö, greve af Johannesus — Sparre af Rossvik, adl., frih., greve af Sjöfdeborg — Siöblad, frih. — Strömfelt, frih., greve — Stenbock, greve — von Rosen, greve — Modée, adl. — Piper, greve — Ruuth, adl., greve — Horn af Aminne, frih., greve — Ugglå, adl., frih. — Reenstierna, adl. — Bonde, adl., frih., greve af Björnö, greve af Säfstaholm — Anckarsvärd, greve.

Israel Palbitzki gift med dottern till sin kusin Anna Regina Siöblad, Charlotta Regina Horn af Åminne. I nästa generation skedde ett kusinäkenskap mellan två Palbitzkier, Gideon Fredriks son Georg Alexander och Gustaf Adolfs dotter Christina Charlotta. Och slutligen var i följande generation Mattias Palbitzki gift med Beata von Ungern-Sternberg, vilkens far liksom Mattias var ättling i fjärde ledet efter stamfadern Mattias. Ätten utslocknade, då den yngre Mattias dog år 1851 och friherrinnan Beata år 1872. Omkring den tiden voro också namnen von Ungern-Sternberg och Siöblad utplånade, medan deras avkomlingar alltjämt i stort antal levde vidare i mångfalden av släkter.

Släkttabellen visar upp flera ätter med upprepade ingiften vid olika tidpunkter. Bland de första är Lewenhaupt, som genom hela sex generationer nästan regelbundet knutit nya förbindelser med Palbitzki, så att det blir allt mer invecklat att räkna ut procenten av Palbitzki blod hos ättlingarna, särskilt sedan även von Oelreich blivit en trogen part. Ätterna Sparre, Bonde, Fleetwood och Falkenberg äro väl företrädda i hela knyppelmönstret, medan de senare generationerna visa särskilt talrika förbindelser med släkter som Stenbock, Horn af Åminne och Bonde på Siöblads sida och von Post hos von Ungern-Sternberg.

Släkten von Ungern-Sternberg kan visa upp hela det för släktgruppen överlag iakttagna förloppet, begynnande med insteg i många hus och övergående till täta inbördesgiften. Paret generallöjtnanten friherre Nils Alexander von Ungern-Sternberg och Christina Beatrix Palbitzkis två söner gifte sig med två systrar, döttrar till fältmarskalken greve Carl Gustaf Mörner och Catharina Margareta Bonde. Den yngre, överstelöjtnanten Nils von Ungern-Sternberg (tab. 134), hade dottern Christina Charlotta, gift med livdrabanten överste Hans Leonard Drake af Hagelsrum till Bulsjö, Sundsö, Lövåsa, Forsnäs och Österby i Östergötland. Den äldre sonen (tab. 131) fältmarskalken Mattias Alexander von Ungern-Sternbergs son majoren Fredrik von Ungern-Sternberg (tab. 132) var gift med en dotter till landshövdingen friherre Carl Mårten Fleetwood och deras son löjtnanten vid Södermanlands regemente Mattias Alexander von Ungern-Sternberg med dottern till överkammarherren friherre Jean Jacques De Geer af Finspång.

Genom sin mosters gifte med major Ernst von Post var löjtnant Mattias Alexander nära befryndad med dennes talrika barnskara, och mellan de båda familjerna knöts en hel serie av giften, vilken fortsatte även i följande släktled.

På detta sätt kan man fortsätta att leta sig fram i flätmönstret. Den som på förhand är välbekant med den svenska adelns genealogi kan ha ett släkthistoriskt intresse att följa trådarna med en igenkännande nick till varje person. En nymornad lärgirig och energisk personhistoriker har möjlighet att finna facit till blindkartans chiffer medelst ättartavlornas tabellsiffror. Nöjer man sig helt enkelt med ett allmänintryck av släktsammanhangens roll inom en viss samhällsgrupp med betonat gemensamma intressen, så kan flätmönstret självt ge en direktbehållning i form av ett synintryck. För Julita gårds historia, som har så många mestadels oskrivna kapitel, alla från växlande men lika centralt betydelsefulla samhällsområden — medeltidsklostret, kungsgården, bruksverksamheten, lantmannanäringen, ortspolitiken och de öppnade utblickarna mot världshändelserna — spelar ägarnas personhistoria rollen av en katekes, som ger det underlag som behöver vara till hands, även om katekesutanläsningens tid skulle vara förbi.

Litteratur:

De genealogiska uppgifterna för denna framställning äro hämtade ur G. Elgenstiernas ättartavlor. Den översiktliga bild av släktsammanhangen, som är ändamålet med föreliggande framställning, torde icke nämnvärt kunna förtryckas av att i litteraturen meddelade rättelser till ättartavlorna samt andra nyare personhistoriska forskningar ej här blivit använda.

Släkten Palbitzki och Julita gård ha ofta berörts i litteraturen, varom en förteckning i Fataburen 1957, sid. 56 ger upplysning. Särskilt bör dock här framhållas *Wilhelm Nisser*, Mathias Palbitzki som connoisseur och tecknare, Uppsala 1934, *Svante Svärdströms* inledning till Julitavägledningen (första upplagan 1935) och ett flertal uppsatser av *Marshall Lagerquist*.

Résumé

Palbitzki dans le bosquet héraldique

Mattias Palbitzki, jeune homme de noble famille polonaise, arriva en Suède en 1642 et entra à la cour au service de la reine Christine. Elle se servit de lui comme connaisseur d'art et comme diplomate. Il fit de longs et lointains voyages à l'étranger et se maintint toujours très haut dans la faveur royale.

Il épousa une Khevenhüller, de la famille de la haute aristocratie autrichienne, comme lui récemment immigrée en Suède. Il n'avait donc encore aucun lien de parenté avec l'aristocratie suédoise. Mais il possédait des domaines en Suède et devint par son mariage propriétaire de la terre de Julita en Södermanland. Ses descendants y résidèrent pendant deux siècles entiers comme seigneurs suédois.

La noblesse d'un pays où l'on se marie uniquement dans sa propre classe forme petit à petit une grande association familiale. L'aristocratie suédoise en est un exemple particulièrement significatif car elle est numériquement restreinte par rapport à celle d'autres pays. La famille Palbitzki est un cas typique de la place qu'une seule famille peut prendre dans ce groupe plus important. Deux tableaux généalogiques mettent ces faits en évidence.

Le premier montre les trois premières générations nées en Suède de la famille polonaise des Palbitzki et leurs alliances matrimoniales avec des familles de l'aristocratie suédoise. Ces alliances embrassent trente-cinq familles suédoises, surtout du plus haut rang. La possession d'un lot important de terres nobles allait de pair avec ces mariages et garantissait la situation de la famille.

L'autre tableau généalogique montre comment la position acquise se maintenait grâce aux alliances au sein d'une même famille. Le tableau inclut les liens matrimoniaux contractés entre membre des familles associées durant la période des alliances avec la pure aristocratie. La situation de fortune qu'on avait pu obtenir se maintenait également au moyen de ce système d'alliances matrimoniales.

SKANSENTEATERN — VÅR FÖRSTA FRILUFTSSCEN

af Yvonne Frenzel

I Nordiska museets nämnds protokoll för den 8 mars 1911 § 62 står att läsa: "Föreslog styresmannen, att med användande af den stora mängd sprängsten m. m. som uppstod vid arbetet med vattenledningen och som i alla händelser måste fraktas undan dels skulle anordnas en plan för ny friluftsteater å en för ändamålet särdeles lämplig plats bakom Bragehallen på slutningen mot Rosendal, dels göras en af behofvet påkallad utfyllning af platån utanför musikpaviljongen strax öster om Solhem, hvilka förslag af nämnden biföllos."

Därmed hade inte bara Skansen fått sin teater, utan också Sverige sin första fasta friluftsscen, en institution, som alltså i fjol kunde fira 50-årsjubileum.

Visst hade det spelats teater ute i det fria förut, men det hade varit tillfälliga föreställningar i samband med andra festligheter och på interimistiskt tillsnickrade scener, ofta med amatörer som uppträdande. Stockholms Stortorg torde rent av ha varit en av våra första friluftsscener, i det huvudstadens storskola där på våren 1575 anordnade en teaterföreställning för att underhålla ledamöterna av det då församlade kyrkomötet. Vad djäknarna spelade vet man inte — troligen var det väl någon latinsk skolkomedi — men räkenskaperna från föreställningen finns ännu i behåll. Vid Gustaf III:s teaterglada hov anordnades också i stil med häckteatrarna vid hoven i Frankrike och Tyskland divertissemang ute i det fria å de s. k. naturliga teatrarna vid Drottningholm och Haga.

På Djurgården var traditionen rik för teater och gycklarspel. Här fanns inte bara det brokiga följet av akrobater, svärdselukare och lindansare, som jämte kasper- och marionetteatrarna förnöjde den flanerande borgerliga publiken, men också på slätten strax till vänster nedanför nuvarande Sagaliden den ärorika Djurgårds-teatern, en gulmålad teaterlada, som den firade skådespelaren Abraham de Broen, "Sveriges Garrick" som Gustaf III brukade kalla honom, redan 1795 hade fått privilegium på för att där från 1 maj till 1 oktober uppföra "comedier, dramer och operacomiques, men icke dem, som på theatrarne här i staden uppföres" — ett dekret, som kunde gälla även för den senare Skansenteatern.

Vid vårfesterna uppe på Skansen var det vanligt med historiska festtåg, varvid konstnärer som Cederström, von Rosen och Kronberg samt herrar och damer ur stockholms societeten brukade medverka. År 1895 t. ex. visades "bilder ur svunna tiders lif", en kavalkad med sedebilder från olika sekler: 1400-talet symboliserades av 12 cisterciensermunkar och 12 nunnor, som sakta skred fram, allt under det Håsjöstapelns klockor klämtade, 1500-talet av "en ondsint qvinna, som skall straffas för det hon slagit sin man, rider bakfram på en åsna, företrädd af trumslagare och ledsagad af ett begabbande följe" — motivet taget från en tavla som den tyske konstnären von Reichenbach några år tidigare skänkt till Nordiska museet.

Men vårfesten 1895 hade framför allt en annan nyhet att bjuda på, nämligen en friluftsscena, vilket tidningarna också tacksamt noterade i sina omnämmanden. Det var närmast ett skjul, beläget bakom Fatburen invid gränsen till det dåvarande Tivoli, med ett av naturen amfiteatraliskt format område framför, som fick tjäna till åskådarrum, med både sitt- och ståplatser till det facila priset av 1: 50 à 1: 00 kr, "enligt klassiska mönster ute i det fria", som Aftonbladet riktigt anmärker. "Efter en timmes angenäm väntan, hvarunder teatern gjordes riktigt färdig, gick kl. half 7 täckelset åt sidan" för Skansens första lilla fasta teater den 25 maj år 1895. Vad amatörskådespelarna här spelade upp var inget mindre än en komedi av Gustaf III, "Den ena för den andra", där kungen enligt Levertin lyckats göra det omöjliga, "att genom hoparbet-

ning af två hjertligt tråkiga stycken åstadkomma ett nytt, som är både muntert och intressant”.

De följande åren fortsattes det med amatörföreställningar i samband med vårfesterna på denna lilla scen; det blev August Blanches lustspel ”Den politiske kocken”, vidare Jo. Jo:s (Johan Jolins) ”En man av värld och en man av värde” och slutligen ”Misstaget eller Den gamla fröken” av Mårten Altén, vilket uppfördes under Emil Grandinsons ledning.

Anmärkningsvärt är emellertid, att scenen tycks ha stått oanvänd under Konst- och Industriutställningen år 1897. Så också Djurgårdsteatern, men det berodde nu på att brandförsäkringsbolagen fordrat så stora premier för alla de närliggande utställningsbyggnaderna, att man måst uppge tanken. I stället anordnades i en paviljong en teaterutställning.

År 1901 blev den lilla scenen riven i samband med sammanläggning av Tivoliområdet och Skansen och i dess ställe anlades mot den höga stenvuren nära Skogshyddan en ny sommarteatert efter ritningar av arkitekt G. Améen. Fonden utgjordes av bergväggen, kulisser fick man genom två små klädloger och salongen bildades av marken, som sakta sluttade ned mot scenen. Här uppförde nu amatörer ”Råskelnan”, ett folklustspel från Kopparbergs bergslag av dekoratören Ivar Arpi, varefter följde ”Korp-Kirsti”, ett dalaäventyr av Frans Hedberg. Skansenteatern hade funnit sin folkloristiska form. Nästa sommar framförde medlemmar ur Teater- och musikklubben sångspelet ”I bohuslänska skärgården” och ”Hvad far gör är alltid det rätta”, en H. C. Andersensaga, som dramatiserats av Nanna Wallenstein. Studentföreningen Philochoros från Uppsala gav 1902 en talrikt besökt folkdanssoaré, som 1903 efterföljdes av färöiska folkvisedanser och norska sångdanser, och 1906 anordnades på den lilla sommarteatern ett s. k. sommarting för Söråkers tingslag.

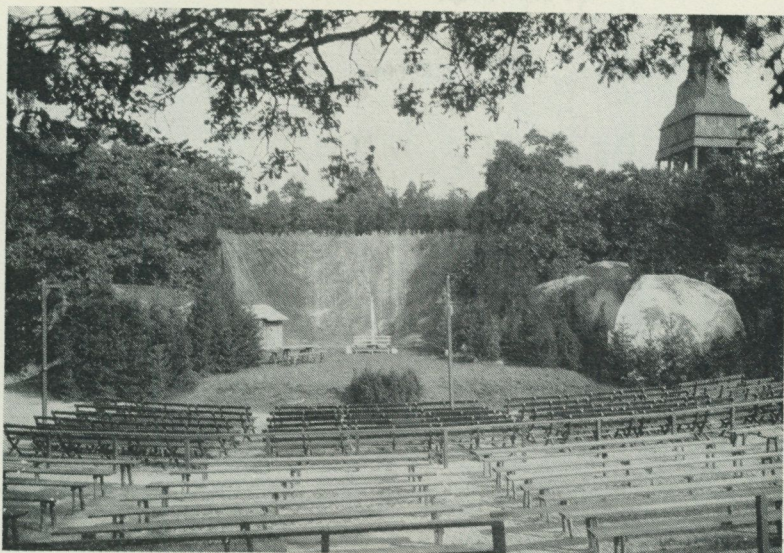
Men allt detta var ju amatörföreställningar av tillfällig karaktär och det var först år 1911 som Skansen — och därmed också Sverige — fick en fast friluftsscen med kontinuerliga föreställningar av professionella skådespelare. Redan året tidigare hade skådespelaren Uno Lindholm prövat att på den gamla scenen spela Axel Anreps folklivsskildring ”Närkingarna” och August

Gustaf III:s komedi "Den ena för den andra", vid uppförandet den 26 juli 1903. Spelades redan vid invigningsföreställningen 1895 på Skansen.

Strindbergs sagospel "Svanevit". Nu entusiasmerade han museets styresman, fil. dr Bernhard Salin för anläggandet av en ny fast scen, liknande den som året innan på initiativ av danske skådespelaren Adam Poulsen skapats i Ulvedalene utanför Köpenhamn. Man begagnade sig av all den överblivna sprängstenen och ordnade bakom Bragehallen och Bredablick en stor, amfiteatraliskt uppbyggd teater med 1 459 platser. För att så mycket som möjligt behålla karaktären av just fri natur avvisade man tanken på att resa en trätribun för åskådarna utan satte i stället upp enkla grönmålade träbänkar. En ek och ett par furor fick också stå kvar. För att slippa de scenförändringar inför så att säga öppen ridå, som senare blivit en så populär commedia del arte-pastisch, sammanförde man enligt mönster från Oberammergau sceneriet på ett ställe och de spelande fick så förflytta sig för varje akt eller tablå — så som alltjämt sker uppe på Skansen.

Till inledningsföreställning hade man valt det mest bekanta av alla svenska folkskådespel, F. A. Dahlgrens "Värmlänningarna",

Den gamla sommarteatern med en dekor till "Närkingarna" 1910. Scenen är förlagd till platsen för nuvarande dansbanen på nedre Sollidsområdet.

och för att få dekorationerna så stiltrogna som möjligt hade man gjort noggranna kopior av stugor från Sunne härad, där författaren hade hämtat sitt motiv, liksom man varit noga med att lägga kyrkan, också den en kopia, i öst-västlig riktning. Dräkterna kom från Skansen och en värmländska hjälpte skådespelarna med dialekten.

Direktör för teatern var skådespelaren Uno Lindholm och som regissör hade man lyckats få Ivan Hedqvist från Dramatiska teatern, en uppgift som denne var mycket intresserad av, då han ansåg att "Värmlänningarna" med tiden blivit misshandlad, inte minst på Operan, genom burleska tillägg och ändringar. I denna Skansenteaterns första föreställning debuterade en ung Åke Claesson som Erik, Anna var den kända vissångerskan Ella Dyberg och Löpare-Nisse spelades av den populära bellmanssångaren Gunnar Bohman.

Sedan dess har "Värmlänningarna" flera gånger återkommit på Skansenteaterns repertoar. Redan året därpå, 1912, gavs den i

Invigningsprogrammet 1911, "Värmlänningarna" av F. A. Dahlgren, med Ella Dyberg, Svante Bodén, Axel Wesslau och Titti Michal.

repris och 1913 som ett lyckat gästspel i Köpenhamn, 1926 i en föreställning, där regissören Gustaf Linden i huvudsak fullföljde Hedqvists iscensättning, med en ung och tjock Märta Ekström i huvudrollen som Anna, 1938 med Dagmar Bentzen och Gösta Björling i Ernst Eklunds regi, 1943 som matiné med Evy Tibell och Tore Lindwall i Johan Falcks regi och slutligen 1954 under Lorens Marmstedt och Barbro Kollberg med Busk Margit Jonsson och Ingemar Pallin i huvudrollerna.

Men 1911 års teater var ganska primitiv — gamla skådespelare kan berätta, hur orkesterdiket till en början bestod av några buskar, innehållande blåsande hovkapellister, eller hur sufflörluckan med all rätt blev kallad för Rättgropen — och har flera gånger behövt byggas om: 1915, då den i samband med Skansens svenska dagar betydligt utvidgades och försågs med orkesterplats, 1925 och 1930, då de oformligt många åskådareplatserna reducerades ned igen, 1938, då den försågs med ekonomi- och logebyggnader, och 1958, då den för nära 100 000 kr fick förbättrade

C. P. Pihlsons Boktr., -1111111111

Ansvarig utgivare: Dr. B. Salin.

PROGRAM

vid

Teaterförelställningarna å Friluftsteatern.

Värmländingarne.

Sorglustigt tal, sång, och dansspel i sex indelningar af **Frédrik August Dahlgren**.Musiken af **Anders Randel**.Regi: **IVAN HEDQUIST**.

PERSONER:

Brukspatronen	Josua Bengtsson.	Annika , hans hustru	Titti Michal.
Wilhelm , hans son	Gösta Gustafsson.	Anna , deras dotter	Ella Dyberg.
Lotta , hans dotter	Gurli Eriksson.	Anders , deras dräng	Svante Bodén.
Prosten	Konstantin Axelsson.	Per , Sven Erssons dräng	Uno Lindholm.
Sven Ersson i Hult , nämndeman ..	Wilhelm Hansson.	Stina , Sven Erssons piga	Thyra Dörum.
Lisa , hans hustru	Anna Thorell.	Bengt på Åsen } bonddrängar ...	Nils Tillberg.
Erik , deras son	Åke Claesson.	Hinrik i Backa }	Julius Jansson.
Ola i Gyllby , förmögen bonde ...	Arthur Natorp.	Nils Jonsson kallad Löpare-Nisse ,	
Britta , hans dotter	Matty Günther.	en äldre bonde	Gunnar Bohman.
Jan Hansson vid sjön, torpare ...	Axel Wesslau.	En betjänt hos brukspatron	Sture Baude.

Bondfolk. Spelmän.

Mellan 3:de och 4:de indelningen längsta uppehållet.

OBS! Förelställningen äger rum endast vid gynnsam väderlek. OBS!

Skansenteaterns första programblad 1911.

*Ruth Weiden, Vilhelm Hansson och Lia Norée i Axel Berggrens
"Engelbrekt Engelbrektsson" 1913.*

belysningsattiraljer, 4 högtalare, bortåt 35 strålkastare och en parkett, anlagd i musselform, med nya karmstolar. Den har nu 1 382 platser. Utmärkande för den är dock alltjämt att den bibehållit sin öppna karaktär, sin kontakt med naturen: en scen, några trähus för att illudera olika miljöer, amfiteatraliskt uppbyggda åskådarerader — linjen går tillbaka till den gamla antika teatern.

Helt motsatt har utvecklingen varit hos vår andra friluftsteaterörelse, folkparksteatern. Där gjordes på 1910-talet en modest början med tribuner och några träbänkar under öppen himmel i vackra tallbackar, på 1920-talet började anläggningarna byggas ihop under ett tak, varefter ena väggen försågs med vindskydd, för att slutligen bli helt inbyggda teaterlador av konventionell sort.

Skansenteatern har till sin typ annars fått många efterföljare. Redan 1914 kom den första i samband med Baltiska utställningen

Gunnar Wennerbergs "Gluntarna" dramatiserades 1917 av Axel Berggren.

vid Pildammarna i Malmö. Det var Uno Lindholm, som ordnade anläggningen och som gav "Värmlänningarna" med artister från de kungliga teatrarna i Stockholm. Året därpå fick Stockholm ytterligare en friluftsteater under Lindholms ledning ute vid Haga, senare har Tanto- och Vanadisscenerna vuxit fram, Slottsskogsteatern i Göteborg inte att förglömma.

Uno Lindholm efterföljdes 1914 vid Skansenteatern av den kände Dramatenskådespelaren Ivan Hedqvist, som fram till 1918 verkade som både ledare och regissör. Efter honom kom regissören vid Dramatiska teatern Gustaf Linden, som under åtta somrar drev verksamheten i samarbete med Skansenledningen. Men Muck Linden var sjuklig, och föreningen Skådebanan övertog ansvaret, dock alltjämt med Linden som konstnärlig rådgivare och tidvis som regissör. 1933 ville Nordiska museet dock inte längre ikläda sig någon ekonomisk risk och då Skådebanan inte hade ekono-

Olof Sandborg som baron Bernhusen de Sars och Birgit Rosengren som Blenda i Hjalmar Bergmans "Hans Nåds testamente" 1933.

Lauritz Falk och Sture Lagerwall i Rune Lindströms bearbetning av Holger Drachmanns "Det var en gång", som uppfördes åren 1947 och 1948.

miska möjligheter att ensam svara för teaterns drift, började den utarrenderas till skiftande teaterdirektörer, först ett år till Björn Hodell, sedan under sju säsonger, 1934—1940, till Ernst Eklund, som där inte bara verkade som regissör utan också som författare. 1941—1942 hyrdes så teatern av Folkets parkers centralstyrelse med Karl Kinch som ledare, och 1943—1944 drevs den tillsammans av författaren Staffan Tjerneld och regissören Johan Falck. Från och med 1945 — under 17 säsonger alltså — har teatern varit utyrd till produktionschefen Lorens Marmstedt, i början tillsammans med den senare avlidne redaktören Guido Valentin och skådespelerskan Barbro Kollberg, ett flertal år med Sandro Malmquist som regissör.

Repertoaren har givetvis under en så lång följd av år varit tämligen skiftande, men ändå tycker man sig kunna märka en egen linje, om ock varierad av de olika ledarna. Den började med att under Ivan Hedqvist knyta an till amatörföreställningarnas folkloristiska program. Efter öppningsprogrammet "Värmlänningarna" kom 1913 "Engelbrekt Engelbrektsson" av Axel Berggren, 1915 "Tattare" av Oscar Wennersten, 1927 "Hälsingar" av Henning Ohlson. 1914 hade John Coldén bearbetat Teuvo Pakkalas finska sångspel "Timmerflottare", men förlagt handlingen till Norrland — dock, som Harald Wägner missnöjt anmärkte på, till tonerna av "Vårt land". 1925 kunde "Timmerflottare" ges i sin finska originalversion. Skansenledningen fordrade nämligen, att det skulle spelas svenskt eller åtminstone nordiskt, och det väckte en storm av opposition, när Muck Linden i början på 20-talet föreslog den tyska "Livet på landet", en dramatisering av Fritz Reuters "Ut mine Stromtid". Först 1928 fick skådespelet uppföras.

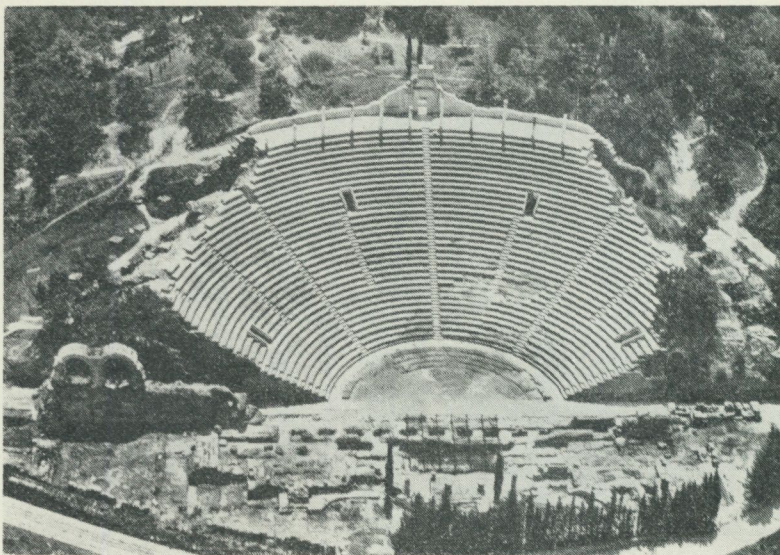
I och med Muck Lindens tillträde tycker man sig märka en höjning av repertoarens litterära nivå. Det blev folkklustspel som Gustaf af Geijerstams "Per Olsson och hans käring" — med mellanaktsmusik av Ture Rangström — 1919, August Blanchés "Herr Dardanell och hans upptåg på landet" 1920, 1921 och 1932 samt Hostrups "Äventyr på fotvandringen" 1921 och 1922. Och det blev även rent litterära alster, som 1929, då Selma Lagerlöfs "En herrgårdssägen" framfördes i en dramatisering av

Heinz Hopf, Catherine Berg, Björn Bjelvenstam och Margareta Wästerstam i Shakespeares "En midsommarnattsdröm" 1958.

författaren själv, efterföljt redan 1931 av "Dunungen", vilken sedan åter uppfördes så sent som 1957, då i en bearbetning av Herbert Grevenius. 1933 kom Hjalmar Bergman på repertoaren — det var under Björn Hodells ettåriga direktion — med "Hans Nåds testamente", redan då med Olof Sandborg i sin stora praktroll som baron Roger Bernhusen de Sars, medan det 1953 var Gunnar Sjöberg som kreerade rollen. Så snart som 1955 togs Hjalmar Bergman upp igen med "Markurells i Wadköping", åter med Gunnar Sjöberg i huvudrollen, och de senaste åren har det spelats Birger Sjöberg — 1960 "Kvartetten som sprängdes" och 1961 "Fridas visor".

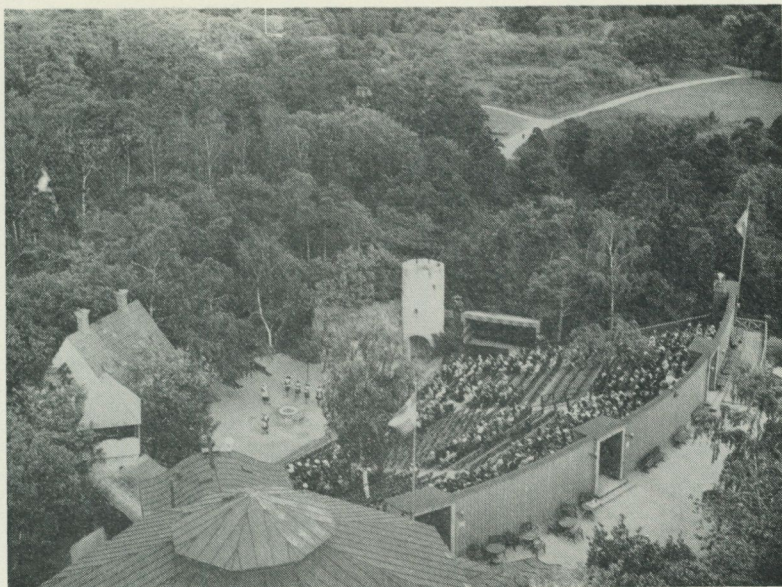
På 40- och 50-talen spelade Lorens Marmstedt mycket Shakespeare, väl först och främst inspirerad av exemplen utomlands. Inte minst Köpenhamns friluftsscenen hade stor succé med sina flott upplagda Shakespeareshows med avslutande fackeltåg enligt mönster från Regent's Park. 1944 hade Malmö stadsteater invigts med en praktföreställning av "En midsommarnattsdröm" med

Romerska teatern i Vaison i Sydfrankrike.

Viveka Linder som Puck, och redan nästföljande sommar hoppade hon som Puck runt uppe på Skansen — ”en Anderssonskans Kalle av Shakespeareformat”, som PGP skrev om henne i Aftonbladet — efterföljd i rollen 1946 av Elisaveta, 1958 av Gio Petré och 1959 igen av Elisaveta. Marmstedt fortsatte 1949 med ”Som Ni behagar”, 1950 med ”Så tuktas en argbigga” och 1952 med ”Trettondagsafton”, alla med meddirektören Barbro Kollberg i huvudrollerna.

Egentligen är det endast en pjäs, som helt fallit utanför ramen, och det var ”Theuset Augustimånen”, John Patricks kvicka propos om amerikanska kolonisationsbesvär i Fjärran Östern. Den uppfördes 1956, sedan den redan givits 500 gånger på Intima Teatern. Och så kanske de fyra operetterna, varav ”Tiggarestudenten” gick 1941 och ”Mazurka” 1942. Annars har nog Skansenteatern relativt opåverkad av tidens strömningar hållit fast vid sin egen stil. August Brunius noterade året 1924 som en brytningstid för svensk teater, en ny generation dramatiker höll då på att arbeta sig fram, det var Géraldy, Pär Lagerkvist, Ronald

Nuvarande Skansenteatern. Foto från 1936.

Fangen och Runar Schildt, och han menade, att aldrig förr hade teatrar så girigt och så liberalt gripit efter nya krafter. Anders Österling betonade året 1927 som den moderna, fantasibetonade regikonstens genombrott. Men Skansenteatern gav sig själv trogen första året Johan Jolins "En komedi på Djurgården eller Friaren från Värmland", andra året Henning Ohlsons "Hälsingar" i Einar Fröbergers traditionella regi.

Roligt kan det vara notera, att en hel del pjäser skrivits direkt för Skansenteatern. Det började redan 1913, då Axel Berggren hade urpremiär på "Engelbrekt Engelbrektsson", ett folklustspel, som han fått uppslag till och planlagt tillsammans med Bernhard Salin och Uno Lindholm. 1915 hade John Bauer skrivit ett sago-
spel för barn, "Mats och Petter och prinsessan som fick trollöron", med musik av Kurt Atterberg, och samma år hade Oscar Wennersten till teatern skrivit "Tattare", liksom Wennersten 1922 skrev "Gamla herrgården" över det då aktuella ämnet lantarbetarstrejker. Så sent som 1954 gjorde Rune Lindström för Skansen

Julia Cæsar som danslärarinnan fröken Glissander och Lena Granhagen som Frida i "Fridas visor", uppfört på Skansenteatern 1961.

"Rövarna på Hunneberg" över Eugene Scribes Fra Diavolo-motiv. Kanske bör vi också till gruppen räkna Rune Lindströms bearbetning av Holger Drachmanns "Det var en gång" år 1947, då han där hade tillsatt rätt mycken egen lyrik.

Två av teaterns ledare har också försett sin scen med ny-skrivna pjäser. När Ernst Eklund startade, hade det varit hans mening att genom en serie festspel ge ett tvärsnitt av den svenska historien. Det blev nu i varje fall två: 1935 i anledning av 500-årsjubileet av Arboga riksdag "Frihetsfejden" om Engelbrekt med Sven Miliander i huvudrollen, en pjäs som Eklund fick mycket beröm för, och 1937 "Drabanten", en Karl XII-saga med Kolbjörn Knudsen som konungen och Karin Kavli som Aurora Königsmarck — och med inte mindre än 18 hästar samtidigt på scenen. Genren fortsattes av Staffan Tjerneld, om ock något mer

respektlöst, när han 1943 hade premiär på "Kungen dansar", ett historiskt spex med många anakronismer om Gustaf Vasa och hans rika barnaskara en sommarkväll på Ekolsund — i själva verket handlade det nog mer om dagens moderna ungdom. Året därpå följde hans "Kröningskarusellen", ett spel om drottning Kristina, vari bl. a. Gertrud Fridh, Märta Dorff och Gudrun Brost medverkade.

Rent teaterhistoriskt bör man väl inte trycka för hårt på Skansenteaterns betydelse, men ett friskt incitament i Stockholms sommarliv har den säkert varit. Ofta har den varit plantskola för unga aktörer, som senare blivit berömda artister, och genom att hålla fast vid sin folkloristiska och historiska genre har den fört Artur Hazelius intentioner vidare. Man behöver väl därför knappast hålla med japanen Kionobu Okuno, som efter att 1913 ha åsett Skansenteaterns framförande av "Engelbrekt Engelbrektsson" i en entusiastisk intervju i Dagens Nyheter menade sig i de svenska nationaldräkterna igenkänna de dräkter, som japanerna torde ha burit 2 600 år tidigare, liksom han föreställde sig, att de japanska gudarna måste ha sett ut som det svenska folket!

SKANSENTEATERNS REPERTOAR 1911—1961

1911—1913 — *Ledare: Uno Lindholm, i samarbete med Skansenledningen.*

- 1911 "Värmlänningarna" av Fredrik August Dahlgren. Regi: Ivan Hedqvist. Medverkande: Ella Dyberg som Anna, Åke Claesson som Erik, Wilhelm Hansson som Stor-Sven, Gunnar Bohman som Löpare-Nisse.
- 1912 "Värmlänningarna", repris, samma som föreg. år.
"Snurran" av Zacharias Topelius. (Matiné.)
- 1913 "Engelbrekt Engelbrektsson" av Axel Berggren. Regi: Ivan Hedqvist. Medverkande: Wilhelm Hansson som Engelbrekt, Konstantin Axelsson, Uno Lindholm, Semmy Friedmann, Nils Lundell, Einar Axelsson.

1914—1918 — *Ledare: Ivan Hedqvist, i samarbete med Skansenledningen.*

- 1914 "Timmerflottare", bearb. av John Coldén efter Teuvo Pakkalas "Tukikijella". Regi: Ivan Hedqvist. Medverkande: Axel Berggren, Elsa Ebbesen, Gucken Cederborg.

- 1915 "Tattare" av Oscar Wennersten. Regi: Ivan Hedqvist. Medverkande: Mathias Taube, Axel Berggren, Gucken Cederborg, Semmy Friedmann. "Mats och Petter och prinsessan som fick trollöron" av John Bauer med musik av Kurt Atterberg. Regi: Ivan Hedqvist. (Matiné.)
- 1916 "Peder Rank och hans fästmö" av Olof Hermelin med musik av K. J. Lewerth. Regi: Ivan Hedqvist. Medverkande: Gustaf Aronson, Gucken Cederborg. "Pelle Snygg och barnen i Snaskeby", bearb. efter ett holländskt original. Regi: Ivan Hedqvist. (Matiné.)
- 1917 "Gluntarna" av Gunnar Wennerberg, dramatisering av Axel Berggren. Regi: Ivan Hedqvist. Medverkande: Harry Ericsson som Gluten, Sven Lilja (debut) som Magistern, Gösta Cederlund som hökare Liljegren.
- 1918 "Gluntarna", repris, samma som föreg. år, men med Anders Dahlqvist som Magistern.
- 1919—1926 — *Ledare: Gustaf Linden, i samarbete med Skansenledningen.*
- 1919 "Per Olsson och hans käring" av Gustaf af Geijerstam, med mellanaktsmusik av Ture Rangström. Regi: Gustaf Linden. Medverkande: Georg Blomstedt som Per Olsson, Lotten Seelig-Sandgren som hans hustru, Carl Ström, Nils Lundell, Elsa Carlsson.
- 1920 "Herr Dardanell och hans upptåg på landet" av August Blanche. Regi: Gustaf Linden. Medverkande: Josef Fischer, Torre Cederborg, Semmy Friedmann, Dora Söderberg, Elsa Carlsson. "Karlavagnen" av Tor Hedberg. Regi: Gustaf Linden. (Matiné.)
- 1921 "Herr Dardanell", repris, 28/5—12/7. Medverkande: Josef Fischer, Torre Cederborg, Nils Ohlin, Harry Roeck-Hansen, Elsa Carlsson. "Äventyr på fotvandringen" av Christian Hostrup. Regi: Gustaf Linden. 14/7—21/8. Medverkande: Elsa Ebbesen, Elsa Carlsson, Torsten Winge, Harry Roeck-Hansen, Josef Fischer, Torre Cederborg.
- 1922 "Äventyr på fotvandringen", repris: Medverkande: Elsa Ebbesen, Elsa Carlsson, John Westin, Eric Rosén. Omväxlande med: "Gamla herrgården" av Oscar Wennersten. Regi: Gustaf Linden. Medverkande: Elsa Carlsson, Erik Rosén, Elsa Ebbesen, Tekla Sjöblom.
- 1923 "Gamla herrgården", repris. Medverkande: Harry Roeck-Hansen, Elsa Carlsson, Hugo Tranberg, Elsa Ebbesen, Tekla Sjöblom. Omväxlande med: "Fågelskrämman", bearb. efter Christian Hostrups sångspel "Feriegästerne". Regi: Gustaf Linden. Medverkande: Ernst Engborg, Tekla Sjöblom, Greta Holmberg, John Westin, Harry Roeck-Hansen.
- 1924 "En komedi på Djurgården eller Friaren från Värmland" av Johan Jolin. Regi: Gustaf Linden. Medverkande: Ernst Berglund, Carl Barcklind, Ernst Brunman, Märta Ekström.
- 1925 "Timmerflottare" av Teuvo Pakkala, i finsk originalversion och med musik av Oscar Merikanto. Regi: Gustaf Linden. Medverkande: Oskar Textorius, Carl Deurell, Märta Ekström, Elsa Ebbesen, Gucken Cederborg.
- 1926 "Värmlänningarna" av F. A. Dahlgren. Regi: Gustaf Linden efter Ivan Hedqvists gamla iscensättning. Medverkande: Märta Ekström som Anna, Vilhelm Julinder som Erik, Carl Deurell som Stor-Sven.

1927—1932 — *Ledare: Skådebanan, i samarbete med Skansenledningen, Gustaf Linden som konstnärlig rådgivare.*

- 1927 "Hälsingar" av Henning Ohlson. Regi: Einar Fröberg. Medverkande: Märta Ekström, Carl Deurell, John Precht.
- 1927 "Hälsingar" av Henning Ohlson. Regi: Einar Fröberg.
- 1928 "Livet på landet" av Fritz Reuter ("Ut mine Stromtid"). Regi: Einar Fröberg. Medverkande: Hjalmar Selander, Nils Wahlbom, Torsten Hillberg, Lisskulla Jobs, Erland Colliander.
"Storskrytaren", barnpjäs av Margit Ekegårdh. (Matiné.)
- 1929 "En herrgårdssägen" av Selma Lagerlöf. Regi: Einar Fröberg. Medverkande: Einar Axelsson, Linnea Hillberg, Ebba Ringdahl, Carl Deurell, Nils Wahlbom, Torsten Hillberg.
- 1930 "En sommarkväll på Djurgården" av Göran Triewald, pseud. för Einar Fröberg. Regi: Nils Johansson. Medverkande: Åke Claesson som Bellman, Greta Söderberg som Ulla Winblad, Olof Widgren som Fredman, Martin Ericsson som Jakob Magnus Sprengtporten, Sven Miliander som Gustaf III.
- 1931 "Dunungen" av Selma Lagerlöf. Regi: Gustaf Linden. Medverkande: Stina Seelig som Anne-Marie, Martin Ericsson som Onkel Theodor, Louise Wahlberg som Bergsrådinnan, Tore Lindwall som Mauritz. Dekor i samarbete med amanuens Gotthard Gustafsson.
- 1932 "Herr Dardanell och hans upptåg på landet" av August Blanche. Regi: Gustaf Linden. Medverkande: Martin Ericsson, Gunnar Strååt, Lena Cederström, Birgit Sergelius, Greta Söderberg.

1933 — *Ledare: Björn Hodell.*

- 1933 "Hans Nåds testamente" av Hjalmar Bergman. Regi: Carl Barcklind. Medverkande: Olof Sandborg som baron Roger Bernhusen de Sars, Doris Nelson som Änkedomprostinnan, Kotti Chave som Roger, Nils Lundell som Vickberg, Birgit Rosengren som Blenda.

1934—1940 — *Ledare: Ernst Eklund.*

- 1934 "Bröllopet på Ulvåsa" av Frans Hedberg. Regi: Ernst Eklund. Medverkande: Hugo Björne som Birger Jarl, Arnold Sjöstrand som Bengt Lagman, Mona Mårtenson som Magnhild, Anna Lindahl som Sigrid.
- 1935 "Frihetsfejden" av Ernst Eklund, musik av Björn Schildknecht. Regi: Ernst Eklund. Medverkande: Sven Miliander som Engelbrekt.
- 1936 "Regina von Emmeritz" av Zacharias Topelius. Regi: Ernst Eklund. Medverkande: Aino Taube som Regina, Sten Lindgren som Gustaf II Adolf.
- 1937 "Drabanten" av Ernst Eklund. Regi: Ernst Eklund. Medverkande: Kolbjörn Knudsen som Karl XII, Gunnar Sjöberg som kung August, Karin Kavli som Stanislava.
- 1938 "Värmlänningarna" av F. A. Dahlgren. Regi: Ernst Eklund. Medverkande: Dagmar Bentzen som Anna, Gösta Björling som Erik, Erik Rosén som Stor-Sven.

- 1939 "Lyckoflickan", operett av Alfred Duru och Henri Chivot med musik av Edmond Audran. Regi: Ernst Eklund. Medverkande: Ruth Moberg, Sigurd Björling. Kostymer: Zoia Kilbom.
- 1940 "Trettondagsafton" av William Shakespeare. Regi: Ernst Eklund. Medverkande: Marianne Aminoff som Viola, Lisskulla Jobs som Olivia, Nils Kihlberg som Orsino.
- 1941—1942 — *Ledare: Karl Kinch i samarbete med Folkets parkers centralstyrelse.*
- 1941 "Tiggarestudenten", operett av F. Zell och Richard Genée med musik av Karl Millöcker. Regi: Karl Kinch. Medverkande: Margareta Högfors, Wera Krüger, Conny Söderström (debut), Adolf Niska.
- 1942 "Mazurka", operett av Alfred Grünwald och Fritz Löhner med musik av Joseph Beer. Regi: Karl Kinch. Medverkande: Adolf Niska, Karl Kinch, Ingalill Söderman.
- 1943—1944 — *Ledare: Staffan Tjerneld och Johan Falck.*
- 1943 "Kungen dansar!" av Staffan Tjerneld. Regi: Johan Falck. Medverkande: Sven Miliander som Gustaf Vasa, Inge Wærn som Katarina Stenbock, Ingemar Pallin som Ulf Sparre.
"Värmlänningarna" av F. A. Dahlgren. Regi: Johan Falck. Medverkande: Evy Tibell som Anna, Tore Lindwall som Erik, Torsten Hillberg som Stor-Sven. (Matiné.)
- 1944 "Kröningskarusellen" av Staffan Tjerneld. Regi: Johan Falck. Medverkande: Märta Dorff som Drottning Kristina, Gudrun Brost, Gertrud Fridh, Tore Lindwall, Nils Fritz.
- 1945—och framåt — *Ledare: Lorens Marmstedt, i början tillsammans med Guido Valentin och Barbro Kollberg.*
- 1945 "En midsommarnattsdröm" av William Shakespeare. Regi: Svend Gade. Medverkande: Viveka Linder som Puck, Georg Ärlin som Oberon, Gerd Hagman som Helena, Curt Masreliez som Lysander. Dekor: Sigvard Bernadotte.
- 1946 "En midsommarnattsdröm", repris. Samma regi och dekor som föreg. år. Danser: Birgit Cullberg. Medverkande: Elisaveta som Puck, Bertil Anderberg som Oberon, Siv Thulin som Hermia, Gunnar Nielsen som Lysander.
- 1947 "Det var en gång" av Holger Drachmann i bearb. av Rune Lindström. Regi: Åke Ohberg (regidebut). Medverkande: Vibeke Falk som Prinsessan, Lauritz Falk som Prinsen, Carl Hagman som Knallen, Sture Lagerwall som Kasper Rökhatt. Dekor: Georg Magnusson. Danser: Svend Åge Larsen.
- 1948 "Det var en gång", repris. Samma som föreg. år, men med danser av Albert Gaubier.
- 1949 "Som Ni behagar" av William Shakespeare. Regi: Rune Carlsten. Medverkande: Barbro Kollberg, Arnold Sjöstrand, Gunnar Sjöberg, Douglas Håge.

- 1950 "Så tuktas en argbigga" av William Shakespeare. Regi: Sandro Malmquist. Medverkande: Barbro Kollberg som Katarina, Viveka Linder som Bianca, Erik Strandmark som Petruccio.
- 1951 "Värdshuset Vita hästen", operett av Ralph Benatzky. Textbearb. Kar de Mumma. Regi: Lars Egge. Medverkande: Magnus Rudbeck som Leopold, Inga Brink som Josepha, Jane Friedmann som Klärchen. Danser: Birgit Cullberg.
- 1952 "Trettondagsafton" av William Shakespeare. Regi och dekor: Sandro Malmquist. Medverkande: Ruth Kasdan som Olivia, Barbro Kollberg som Viola, Curt Masreliez som Orsino.
- 1953 "Hans Nåds testamente" av Hjalmar Bergman. Regi och dekor: Sandro Malmquist. Medverkande: Gunnar Sjöberg som baron Roger Bernhusen de Sars, Barbro Kollberg som Blenda, Stina Ståhle som änkedomprostinnan, Einar Axelsson som Vickberg.
- 1954 "Rövorna på Hunneberg" av Rune Lindström. Medverkande: Eva Stiberg, Margareta Hallin, Stina Ståhle, Kulörten Andersson, Curt Masreliez.
"Värmlänningarna" av F. A. Dahlgren under senare delen av säsongen. Regi: Gunnar Skoglund. Medverkande: Busk Margit Jonsson som Anna, Ingemar Pallin som Erik, Erik Rosén som Stor-Sven.
- 1955 "Markurells i Wadköping" av Hjalmar Bergman. Regi och dekor: Sandro Malmquist. Medverkande: Gunnar Sjöberg som Markurell, Stina Ståhle som fru Markurell.
- 1956 "Theuset Augustimånen" av John Patrick. Regi och dekor: Sandro Malmquist. Medverkande: Bertil Norström som Sakini, Öllegård Wellton som Lotusblomman.
- 1957 "Dunungen" av Selma Lagerlöf. Regi och dekor: Sandro Malmquist. Medverkande: Gunnar Sjöberg som brukspatron Theodor Fristedt, Sif Ruud som bergsrådinnan, Heinz Hopf som Mauritz, Gio Petré som Anne-Marie.
- 1958 "En midsommarnattsdröm" av William Shakespeare. Regi och dekor: Sandro Malmquist. Medverkande: Gio Petré som Puck, Inge Wærn som Titania, Hans Strååt som Oberon.
- 1959 "En midsommarnattsdröm", repris. Medverkande: Elisaveta som Puck, Olof Bergström som Oberon.
- 1960 "Kvartetten som sprängdes" av Birger Sjöberg. Regi: Åke Falck. Medverkande: Olof Thunberg som Karl-Ludvig, Hans Strååt som fabrikkör Ävik, Einar Axelsson som handlande Borg, Gio Petré som Electrical girl.
- 1961 "Fridas visor" av Birger Sjöberg. Regi: Per Sjöstrand. Dekor: Yngve Gamlin. Medverkande: Lena Granhagen som Frida, Per Olof Eriksson som Oscar, Julia Cæsar som danslärarinnan fröken Glissander.

Förf. har haft stor nytta av framlidne kamrer Gunnar Malmbergs förarbeten till ett register över Skansenteaterns repertoar i Nordiska museets arkiv.

Summary

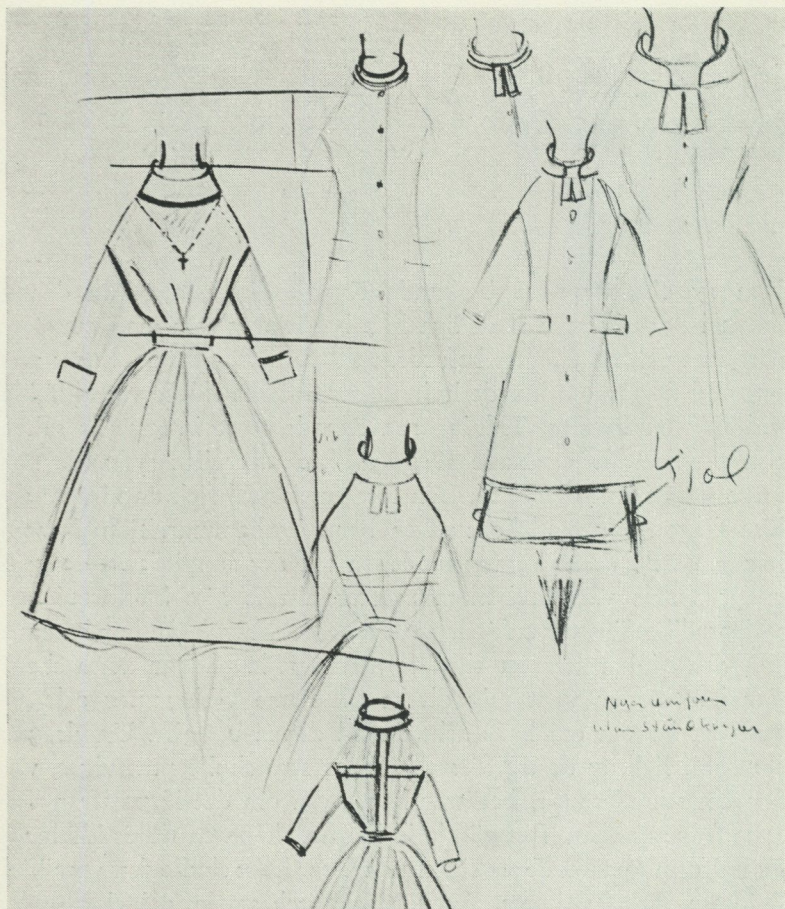
The Skansen theatre — the first open-air stage in Sweden

Since the year 1911 Skansen possesses an open-air theatre. Each summer, when the indoor theatres are closed, from the middle of June to the end of August — at times into September — one or two plays per season have been produced. The management of the theatre has been entrusted to prominent actors and directors and many of the 20th century's most popular Swedish actors have appeared here before Skansen's audience. When the theatre was built in 1911 it was the first open-air stage in Sweden for professional performances. Modelled on the Oberammergau stage the scenery is simultaneous, that is, no change of scenery takes place during the course of the play but the actors have to move from scene to scene on the stage. Seating for at present 1382 spectators is provided in an amphitheatre without shelter. The repertoire has varied from plays especially written for this theatre to Shakespeare's lyric plays, but often in allusion to the Nordic and folklore interests of Skansen. A list of the plays produced with the leading actors during the theatre's fifty years of existence concludes the article.

DEN KVINNLIGA PRÄSTRÄKTEN

av Inga Wintzell

Den 17 oktober 1958 beslutade Kungl. Maj:t, att från den 1 januari 1959 kvinna skall äga lika behörighet som man att efter förtjänst och skicklighet befordras till prästerlig tjänst. Snart nog uppstod frågan om hur de kvinnliga prästerna skulle vara klädda vid tjänsteutövning. Tidningarna ägnade stort intresse åt saken och publicerade tecknade förslag, både allvarligt syftande och mera skämtsamt betonade. Den som emellertid fick uppdraget att lösa frågan var modekonstnären Rune Ullhammar. Från honom har museet i år förvärvat modellen till det slutgiltiga förslaget, enligt vilket våra kvinnliga präster hittills löst klädproblemet vid predikotjänst. Ett förslag till en ny ämbetsdräkt har kommit till, och vi har här ett tillfälle att få reda på hur detta skett. Jag har därför vänt mig direkt till Rune Ullhammar och intervjuat honom om hans arbete med denna uppgift. Uppdraget, som han fick av de tre första kvinnor som skulle prästvigas, var mycket stimulerande, berättar han, även om det långt ifrån var fritt från problem. Det gällde ju här att skapa en tidlös klädnad, en uniform som skulle stå sig genom åren; helst skulle den vara lika klädsam för alla, korta, långa, tjocka och smala, och den skulle vara klädsam i ett kyrkorum. Utöver dessa estetiska faktorer förelåg det även funktionella krav. Dräkten måste med tanke på knäfall och andra ceremonier vid gudstjänst medge stor rörelsefrihet. Den måste med andra ord vara "ledig" och därvidlag fylla samma krav som ett fritidsplagg! Beträffande materialet till prästdräkten fanns det inga speciella önskemål; färgen däremot var given, den måste vara helt svart. Inom parentes kan nämnas, att Rune Ullhammar hade föredragit en något mera nyanserad färg, mörkt gråbrun, men härvidlag hade han inte något val. En detalj slutligen, som han hade att ta hänsyn till, var den lilla vita löstagbara

Skisser till den kvinnliga prästräkten. Ur Rune Ullhammars skissblock.

prästkragen, den s. k. elvan. Den kom att få betydelse för utformandet av halsringningen.

Som vi har sett var det en rad faktorer av praktiskt slag som kom att bidra till den kvinnliga prästräktens slutliga utseende. Men det återstod en viktig fråga, nämligen vilken typ av plagg man skulle gå in för. Det fanns de som menade, att en översättning av den redan befintliga manliga prästräkten vore den

lämpligaste formen. Rune Ullhammar anslöt sig inte till denna åsikt men gjorde ändå ett par förslag på detta tema. Han såg det nämligen som sin uppgift att göra en arbetsdräkt för kvinnor ur en viss yrkesgrupp. Han kunde inte se, att det fanns anledning för dessa kvinnor att bära maskulint betonade kläder bara därför att yrket tidigare innehafts endast av män. Hans slutgiltiga förslag blev följaktligen en klänning, enkel i linjerna och utan karakteristiska detaljer från det aktuella modet. Rune Ullhammar hade medvetet gått in för att skapa ett tidlöst plagg. För att understryka denna neutrala prägel föredrog han att använda benämningen klädnad, då han ansåg att ordet klänning lätt för tanken till ett modeplagg.

Vi har numera fyra kvinnliga präster i Sverige. Samtliga har valt att använda den nu omtalade klädnaden vid tjänsteutövning. Det är dock ingen som kan tvinga dem att vara klädda på detta sätt, eftersom det inte finns vare sig någon kyrklig eller världslig myndighet som stadfäster klädnaden. Därför blir det intressant att se, hur livskraftig den kommer att bli.

Summary

Church vestments for women pastors

When in 1959 women were granted the right to serve as pastors in the Swedish State Church, three women theologians applied for ordination. They addressed themselves to designer Rune Ullhammar to get proposals for vestments, for no official body, either ecclesiastical or secular, had decreed any such for the future women pastors. The museum has now acquired the model for the proposal finally accepted, and in this connection the author has interviewed Mr. Ullhammar about the problems he had to attack when he found himself confronted with the task of creating a vestment as timeless as possible in relation to changing women's fashions.

SÄNGLINNE FRÅN UPPLAND

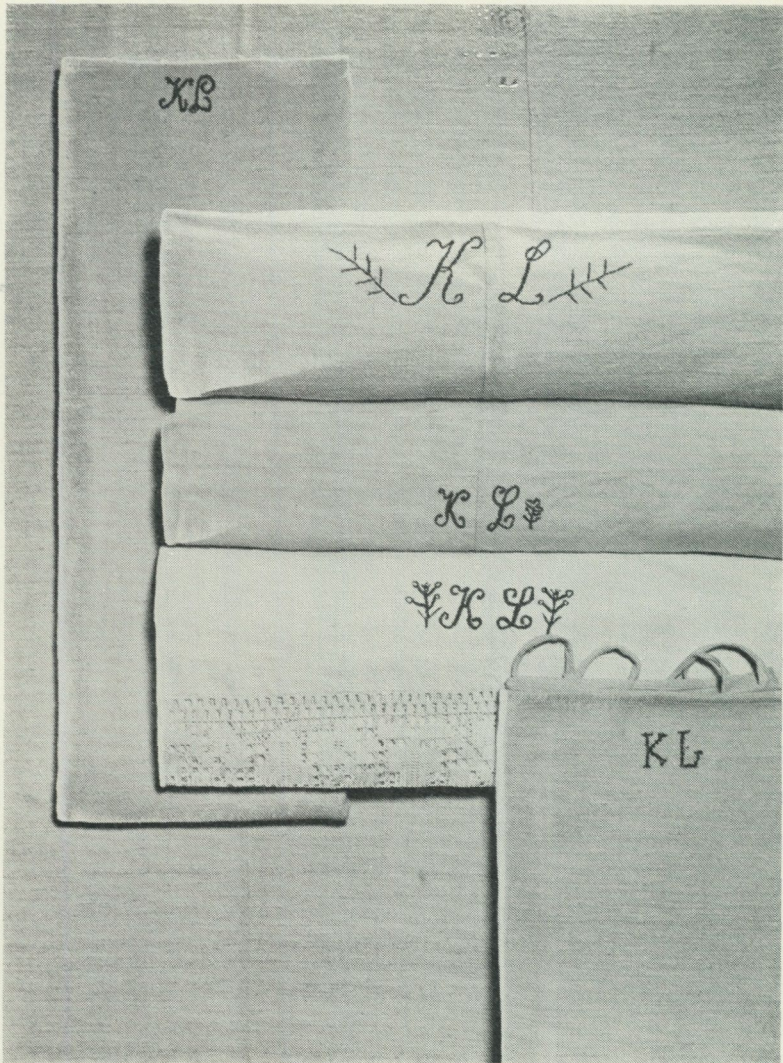
av Ingrid Bergstrand

I fråga om sängutrustning är Uppland i vissa avseenden väl representerat i Nordiska museets samlingar av svensk folkkultur. Det finns t. ex. ett 50-tal ryor och täcken från detta landskap. Däremot är lakanen och örngotten få, och därför utgjorde den linneutstyrsel från Tierps socken, som museet i år förvärvat från fru Elin Grandin, Klinton, ett välkommet bidrag till samlingarna. Den härstammar från fru Grandins föräldrahem, ett torp i byn Fredbro, och består av 8 lakan och 17 örngott vävda, sydda och märkta omkring sekelskiftet av modern, fru Kristina Lindberg. Den kom alltså till under självhushållningens sista tid, en period som ännu inte hunnit bli så väl tillgodosedd i samlingarna.

Lakanen är alla på ett undantag när underlakan med varp av vitt bomullsgarn och inslag av oblekt lingarn. ”På den tiden var det inte vanligt med överlakan hos bönderna”, berättar fru Grandin. ”Det fanns i prästgården, men inte hos drängen och pigan.” Men till sitt bröllop 1899 med drängen Johan Albert Lindberg skaffade Kristina Lindberg ett överlakan till den gustavianska dubbelsängen. Det är av maskinvävt, köpt bomullslärf, och detta ansågs finare än det hemvävda linnet. Det är prytt med en bred hemvirkad mellanspets av vitt bomullsgarn. Men det stannade vid detta enda överlakan. Först efter 1910 blev det i denna familj mera vanligt med överlakan.

Örngotten är av två slag, dels större avsedda för långkuddar, dels mindre avsedda för kuddar att lägga ovanpå långkudden. De flesta är av halvlinne, en del är av hemvävd eller köpt bomullslärf. Somliga har utmed ena kortsidan en infälld virkad spets av grovt bomullsgarn och knytband av snott eller flätat bomullsgarn.

Alla lakanen och de allra flesta örngotten är märkta. Tekniskt sett är monogrammen inte särskilt anmärkningsvärda. Monogrammen omges ofta av kvistar, som ibland bär blommor och

Prov på lakan och örngott, som omkring år 1900 vävts och märkts av fru Kristina Lindberg i byn Fredbro i Uppland.

blad, ibland är patetiskt avlöfvade. I något fall har en ensam blomma eller en enda stjärna fått lätta upp striktheten. De är i allmänhet utförda i plattsöm och stjälsöm med rött eller vitt bomullsgarn. Att sy korsöm lärde sig Kristina Lindberg senare av en svägerska, som var stadsflicka och hade vuxit upp i ett prästhem.

Att väva lärde sig Kristina Lindberg tidigt i ungdomen av sin mor, som var en skicklig väverska. Dottern höll sig emellertid mest till enklare tekniker. Några konstvävnader försökte hon sig aldrig på. På den väldiga vävstolen, som uppfyllde halva köket, vävde hon inte bara sänglinne, utan också vad familjen behövde i fråga om beklädnadstyger. "När jag var barn, hade mor alltid väv uppe", berättar dottern. En tygprovsamling och två präktiga trasmattor, som också kommit museet till del, ger en föreställning om verkligheten bakom dessa ord.

Zusammenfassung

Bettwäsche aus Uppland

Von dem Hause eines Feldarbeiters um die Jahrhundertwende, in der Gemeinde Tierp, stammt eine Anzahl Laken und Kopfkissenbezüge aus Halbleinen oder Baumwollstoff her. Das Meiste besteht aus Hausmacherleinen, denn seiner Zeit war es noch üblich, dass die Hausfrau auf ihrem Webstuhl in der Küche alles das webte, was die Familie an Bettwäsche und Kleiderstoffen benötigte. Das zur Hochzeit im Jahre 1899 angeschaffte Oberlaken, einzig in seiner Art, ist jedoch aus maschinengewebtem Baumwollstoff, der damals als feiner angesehen wurde als Hausmacherleinen.

EN SENGOTISK RING

av Kersti Holmquist

Nordiska museet har som gåva av Vännerna mottagit en guldring av sengotisk typ, sannolikt utförd omkring år 1500. Ringar med så tidig datering kan numera sällan förvärvas. Nyförvärvet kom-

*Sengotisk ring från omkring år 1500 av guld med en slipad mörk granat.
Gåva av Samfundet Nordiska museets Vänner.*

pletterar på ett utmärkt sätt museets ringsamling, som just saknar jämförande material från tiden före renässansstilens genombrott.

Ringen är utförd i guld och har en sex millimeter bred, ihållig skena med avfasade kanter på utsidan. Framstycket består av en ojämnt formad, cabochonlipad mörk granat fasthållen medelst klor i en hög fattning. På ömse sidor om framstycket sitter likarmade kors i genombrutna fyrpass, och därifrån slingrar akantusblad och band med inrullade ytterflikar upp mot stenen. Fattning, ornamentik och skenans avfasning för ringen till den sengotiska stilperioden.

Enligt traditionen har ringen gått i arv på den manliga sidan inom en svensk adelssläkt av medeltida ursprung med anknytning till Finland. Hur långt tillbaka den tillhört denna släkt har varit omöjligt att konstatera. I varje fall torde den på grund

av sin storlek vara avpassad för en manshand. Under sen medeltid och början av nyare tid var ringprakten ofta stor hos både män och kvinnor tillhörande adel och högre borgerskap.

Summary

A Late Gothic ring

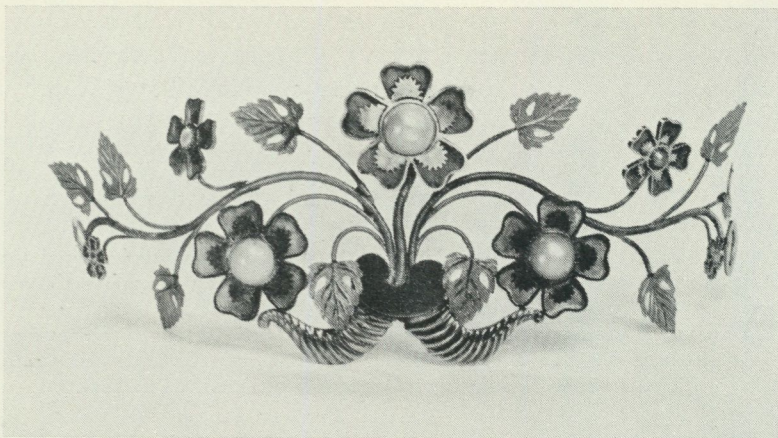
The Friends of the Nordiska Museum Association have supplemented the Museum's collection of rings this year in a gratifying way through the donation of a finger-ring of gold set with a dark garnet, probably executed for a man about the year 1500. No more is known of its origin than that according to tradition it was for a long time an heirloom in a Swedish aristocratic family traceable to the Middle Ages and with associations to Finland.

ETT EMPIREDIADDEM AV GULD

av Kersti Holmquist

Kejsarinnan Joséphine, Napoleon I:s gemål, åsamkade sig enorma skulder hos Paris juvelerare. Det är föga att förvåna sig över, när man betänker att varje smyckebeställning regelmässigt bestod av diadem, hårkam, halsband, örhängen, ett par armband och stundom ett skärp. Att materialet — förutom guld — i allmänhet utgjordes av diamanter, rubiner eller andra högädlä stenar gjorde inte räkningarna mindre.

Det enhetliga smyckegarnityrets monumentalitet ingick som ett led i befästandet av en purfärsk kejsardynasti. Av garnityrets delar var diademet — det från antiken återupptagna pannsmycket och värdighetstecknet — det starkaste uttrycket för majestätsymbolik. Hårkammen, som krönte hjässan, framhävde med sitt rikt utsmyckade guldbeslag ytterligare högheten. Mångfaldiga exempel på tidens juvelerarkonst kan med fördel studeras på Davids målning över Napoleons kröning år 1804. Den knäböjande

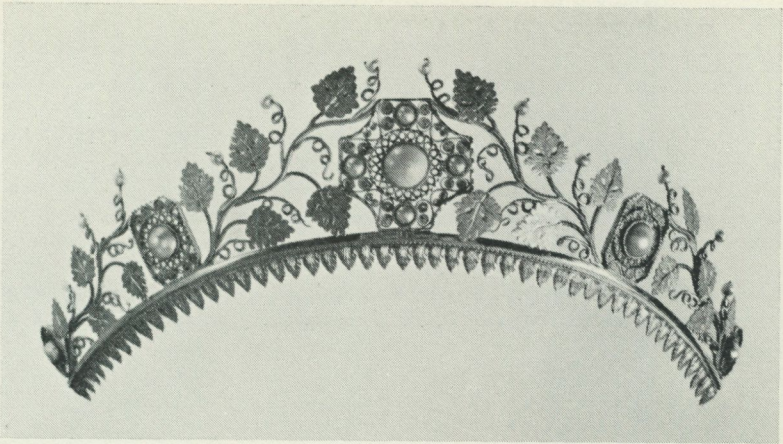

Diadem av guld, besatt med pärlor. Tillverkat omkring 1820 av okänd mästare. Gåva av Samfundet Nordiska museets Vänner.

Joséphine, hennes uppvaktande damer och de kvinnliga kungligheterna uppvisar där en rik provkarta på smycken, av vilka diademet och hårkammen intar en dominerande plats.

Vårt land visar en avglans av den franska smyckeprakten under empiren, men i garnityren tycks diademet ofta saknas. Icke heller som enstaka föremål är det vanligt. Däremot finns det många exemplar av hårkammen, inte sällan numera felaktigt benämnd diadem, men lätt igenkännlig på sitt hårda metallbeslag med svängd nederkant, avsedd att följa huvudets form och med fästnanordningar för kammen, som stacks in i den uppfästade hårknoten.

Nordiska museet äger ett trettiotal hårkammar från 1800-talets förra hälft men har hittills inte varit i besittning av något diadem från denna tid. Denna lucka i samlingarna har nu fyllts av Nordiska museets Vänner. Museet har som gåva mottagit ett diadem av guld med sötvattenspärlor, utfört som ett graciöst rankverk med blad och blommor vällande ur tvenne ymnighetshorn. Växlingen av mattornerat och blankt guld ger en god effekt. Det är böjligt och formar sig mjukt över pannlockarna. Ytterst sitter öglorna avsedda för det fästande bandet. Stämplingen är ofull-

Hårkambeslag av guld, besatt med pärlor. Tillverkat 1821 i Stockholm av C. G. Nyman. Privat ägo.

ständig och mästaren har ej kunnat bestämmas. Sannolikt är det tillverkat omkring 1820.

Ytterligare ett bevis för diademets sällsynthet i förhållande till hårkammen ger ett studium av de svenska juvelerarnas mästerstycken under denna tid. Endast ett mästerstycke med direkt syftning på denna förra smycketyp har noterats. Det är juveleraren Gustaf Fribergs "gulddiadème med rosenstenar och äkta pärlor", som den 17 september 1803 uppvisades för ämbetet i Ystad. Däremot utförde samtliga Stockholms juvelerare med undantag av en under åren 1808 till 1823 pärl- och stenbesatta kambeslag av guld som mästerstycken.

Det är lockande att spekulera över orsaken till dessa smyckens skiftande popularitet — diademets och hårkammens — båda på sätt och vis nyskapelser och uttryck för sin tids idéer och stilideal. Det majestätiska diademets fall, och i Sverige hann det synbarligen aldrig riktigt slå igenom. Hårkammen däremot med sin kombinerade roll som smycke och medel att hålla det uppfästade håret levde kvar i den förborgerligade tidsperiod som därpå följde.

R é s u m é

Diadème Empire en or

La Société des Amis du Musée Nordique a comblé cette année une lacune de la collection de bijoux de notre musée en lui faisant don d'un diadème d'or orné de perles de rivière, probablement exécuté en Suède vers 1820. Les poinçons incomplets ne permettent ni d'identifier l'artiste ni de fixer la date précise de l'exécution. D'après les pièces connues actuellement et ce que nous savons des chefs d'œuvre des joailliers suédois des premières décades du XIXe siècle, le diadème était un bijou très rare dans notre pays, beaucoup plus rare que les peignes à garniture d'or dont le musée possède un bon nombre de cette époque. Néanmoins une parure complète de bijoux Empire comprenait l'un et l'autre, comme le montre par exemple le tableau de J.-L. David "Le sacre de Napoléon Ier".

"ETT HUS- OCH RESE-APOTHEQUE"

av Christian Axel-Nilsson

Den flitige apotekaren Casten Julius Salberg på "Kongl. Ammiralitetens Apoteket Morjan" i Stockholm har tillagat det apotek, som 1961 inköpts på auktionen efter framlidne konstnären Emerik Stenberg i Leksand. På den praktfulla kopparstuckna etiketten i locket läses att hus- och resapoteket färdigställts den 31 januari 1770 eller 10 år efter det Salberg utarbetade sina första modeller till medikamentsförråd för socknar och prästgårdar. Detta museets senast förvärvade exemplar ur ungefär ett sekels rika och genom kungliga förordningar legaliserade produktion i landet ansluter sig till ett 30-tal liknande i museets medicinhistoriska samlingar. Apoteket Morianen har tidigare levererat ett från 1765, som varit i bruk fram till 1850. Salbergs "husmedel" är inrymda i ett enkelt schatull av mörkbonad ek, försett med lås och ett profilerat mäsingshandtag på locket. Invändigt är skrinet fodrat med en tapet i orange, mönstrad med slingrande akantusrankor i silver.

Husapoteken skulle genom samfällt inköp av kommunen i socknarna ersätta städernas offentliga apotek och genom oftast klockarens försorg hjälpa sjuka på den läkarfattiga landsbygden till lindring vid fysiska besvär av alla slag. Den sinnrikhet som ofta kan iakttagas i 1700-talets möbler och instrument går även igen i

Hus- och resapotek från amiralitetsapoteket Morianen i Stockholm, tillagat 1770 och åter fyllt senast vid mitten av 1800-talet.

bruksvaran husapoteket. Genom att slå upp locket träder den hjälpsökande in i ett apotek i miniatyr. Etikettens rikt ornerade och pelarinramade kartusch, prydd med lilla riksvapnet och den

pilbågssvängande morianen, skänker åt de 23 synliga facken med sina nätta flaskor och plåtburkar något av samma solennitet som den pampiga träarkitekturen över tillredningsbordet skapar i stadsapoteket. I det tomma, avlånga facket fanns en gång våg och vikter samt "ett mått som håller en skrupel eller en lika stor theesked". Detta citat är hämtat ur Johan Anders Darelus "Socken Apothek och någre Hus-Curer" av 1771, som tillsammans med "Hus- och Rese-Apoteque på Hennes Kongl. Maj:ts Nådigste Befallning Upsatt Af Archiatern och Riddaren Rosén von Rosenstein" och möjligen också familjerecept förvarades i lönnfacket i lådans botten. De gav klockaren instruktioner, när han lossade flaskornas skinnhuvor och trevligt spräckliga papper för tillagningen av t. ex. det hemska men förvisso nyttiga "Hjerners testamente":

Tag Baggesöta, Dyfwelsträck och Myrrha. Kamfert. Bäfwergäll. Torra Pommeransskal. Aloes extract, af hwartdera, groft sönderhackade, et qwintin. Saffran en skrupel. Brännewin et qwarter, eller Portugis-win två qwarter. Blanda, låt stå sex eller siu dagar, hwar dag någon gång omskakade, sila sedan och tag en matsked af det som är gjordt med brännewin, men två matskedar af det, som är gjordt med win, hwar morgon, uti watten, emot reningens afstannande; för trög stolgång; kolik af köld; wårfråssa, den goda dagen; moderpassion och wäderplågor; flusshosta utan feber; maskar.

Salbergs droger tog slut och flaskorna fylldes sista gången på hos Fr. Wilh. Tryggdahl i apoteket i Norberg (innehade detta 1852—76), vars etiketter idag ger besked om flaskornas väldof-tande innehåll.

Zusammenfassung

Eine Haus- und Reiseapotheke

Unter den Neuerwerbungen dieses Jahres befindet sich eine Schatulle mit einer Hausapotheke aus dem Jahre 1770. Solche waren in erster Linie dafür abgesehen, beim Küster einer jeden Gemeinde auf dem Lande vorhanden zu sein. Dieses Exemplar ist ursprünglich in der Morianen-Apotheke in Stockholm zusammengestellt worden. Aus den Aufschriften der Medizinflaschen geht indessen hervor, dass diese zuletzt, vor etwa 100 Jahren, in einer Provinz-apotheke im mittleren Schweden aufgegossen sind. Die dazugehörige Wage sowie die Gewichte fehlen.

KUNGLIG KOPPAR

av Inger Bonge

Under året har Nordiska museet som gåva av H. M. Konung Gustaf VI Adolf erhållit ett större antal kökskärl av koppar, som tillhört Tullgarns slott. Samlingen består av åtta kastruller, en vattenbehållare, en buljongkittel, en vattenkokare, en stekpanna, en långpanna, en bräseringspanna, ett par formar, fem lock, en skopa samt två hålslevar. Den är av synnerligen stort intresse, eftersom den är representativ för kokkärlsbeståndet i ett slottskök vid 1800-talets mitt.

De flesta kärlen härrör från tiden 1829—1859, då Oskar I innehade slottet. Av dessa är två lock och en kastrull märkta med årtalet 1843 samt Carl XIV Johans initialer. De har senare blivit ommärkta med O för Oskar I och T för Tullgarn, nytt inventarie-nummer men ej med nytt årtal. Tre kastruller, varav två med tillhörande lock, samt två udda lock är märkta med 1846, O och T, och tio föremål bär årtalet 1851. I regel är ägarinitialerna krönta av en kunglig krona. De senare kärlen, de från år 1851, saknar dock genomgående ägarinitialer och är istället samtliga märkta med ett krönt T.

Det äldsta föremålet utgöres av en 15 cm hög, cylindrisk, planbottnad kastrull med långt, närmast horisontalt järnskaft. Den är stämplad med årtalet 1812 och CC i spegelmonogram under kunglig krona, dvs. Carl XIII:s monogram, samt, liksom de flesta övriga kärlen, med sin vikt i marker och inventarienummer. Vid ett senare tillfälle har kastrullen försetts med Oskar II:s monogram.

I samlingen ingår ytterligare fem liknande kastruller och fyra runda, plana lock av den typ som hör till dylika kärl, försedda med ett långt, platt järnskaft med ett närmast treflikigt fäste. Vidare två kastruller som till utseendet helt skiljer sig från nyssnämnda typ. De är helförtenta, cylindriska och har ett kort horisontalt skaft och lock med en rund knopp. Denna typ, som går under benämningen värmeri- eller bainmariekastrull, är egent-

ligen en såskastrull som placeras i ett vattenbad — vilket på Tullgarn utgjordes av en kopparlångpanna med hett vatten — för att på detta sätt hålla innehållet varmt.

De båda största föremålen är dels en vattenbehållare från 1886 — yngst bland föremålen — samt den stora vattenkokaren i bakgrunden på fotografiet, vilken är märkt 1851. Den förra är 52 cm hög, cylindrisk till formen med en liten S-formad pip på skuldran, kort hals, hänkel och ett kupigt lock med järnhandtag. Den brukade på Tullgarn användas till att bära friskt vatten upp till sovrummen. Vattenkokaren, som användes till uppvärmning av vatten till den s. k. silverdisken, brukade stå över öppen eld i ett serveringsrum intill matsalen, som inte var belägen i samma våning som köket utan en trappa upp.

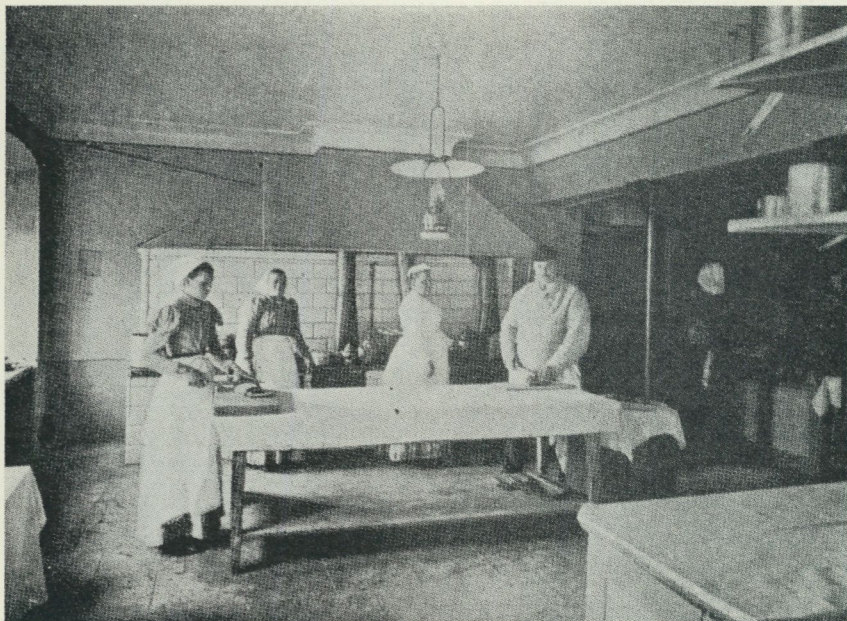
Den höga, rektangulära bräseringspannan med lock är även den från 1851. Locket är försett med en uppstående kant, eftersom man förr i tiden brukade lägga glödande träkol ovanpå det för att även ovanifrån få värme till stekningen. I detta kärl stektes stekar och andra kötträtter. Tillredningen försiggick på så sätt att man brynte köttet och sedan efter hand spädde med buljong. Detta stekkärl kunde användas både i ugn och ovanpå spisen.

Samtliga kärl är av koppar, invändigt förtenta utom de båda värmerikastrullerna som är helförtenta. Skaft och handtag är i regel av järn. Genom drivning med olika slags hammare har man format till kärllkroppar, bottnar, plana lock etc. och därefter sammanfogat delarna, i regel medelst s. k. kramling. Detta tillgår så, att man med en plåtsax klipper upp fyrkantiga tandliknande stycken, s. k. krabbor, i kopparplåtens ena sida. Varannan krabba böjes nedåt, varannan uppåt, och plåtens andra sida eller t. ex. en botten föres in mellan krabborna. Dessa och plåten drives samman och lödes sedan med slaglod. Konturerna av dessa tandliknande fogar får en mässingsliknande färg, och man kan se dem på alla kopparkärl som ej är falsade eller drivna ur ett enda plåtstycke. De kan ibland vara så fint utförda, att man knappast ser dem, men de kan också vara klumpigt gjorda. Handtag och skaft är fastnitade vid kärllkroppen med stora, handsmidda kopparnitar.

Formen på kastruller och stekkärl är den under 1800-talet mest

Ett urval av kökskärl från det kungliga lustslottet Tullgarn, vilka Nordiska museet mottagit som gåva. — T. h. bräseringspanna och vattenkokare, t. v. i mitten två värmerikastruller.

Tullgarns kök i slutet av 1800-talet. Efter avbildning i "De svenska kungliga lustslotten" av August Hahr, del II, Stockholm 1899.

förekommande med raka sidor, plana bottenar och ofta skarp vinkel vid övergången mellan sida och botten. Alltså en rent funktionell form, utan onödiga in- och utbuktningar. De flesta föremålstyperna är troligen franska till ursprunget, med undantag av vattenskopan och den kaffespannsliknande vattenbehållaren. Ännu vid 1900-talets början användes i Élyséepalatset i Paris liknande kärl från Napoleons tid, även de märkta med krona, årtal etc.

Vid en jämförelse med äldre kökskärl är det ett par detaljer man genast lägger märke till, bl. a. de i vårt tycke helt moderna, plana bottenarna. Tidigare saknades den skarpa vinkeln mellan botten och sida, och som regel var kärlden mer rundbukiga till formen, vilket framgår av t. ex. 1700-talsmålaren Pehr Hille-

Konung Gustav V:s kock, köksmästare Paul Arbin vid den s. k. personalspisen i Tullgarns kök. Köksmästare Arbin har välvilligt lämnat uppgifter om kökskärlens användning.

ströms köksinteriörer. Innan järnspisarna började användas, brukade kokkärl, som ej var försedda med ben, antingen hänga i en kedja eller stå på en trefot över den öppna elden.

En annan detalj av ett visst intresse är benens och skaftens fästen. Dessa är, särskilt när det gäller 1700-talsföremål, vanligen mer eller mindre bladformiga, varför de också på kopparslagarspråk erhållit benämningen "blad". Detta bladliknande fäste finns visserligen även under hela 1800-talet, men samtidigt förekommer ofta fästen av helt annat utseende, dels den flikiga typ av fäste som är mycket vanlig på de runda, plana kastrullocken, dels det kraftiga, avlånga, vinkelrätt mot skaftet placerade fästet, som i synnerhet förekommer på kastruller från seklets andra hälft.

Zusammenfassung

Königliches Kupfer

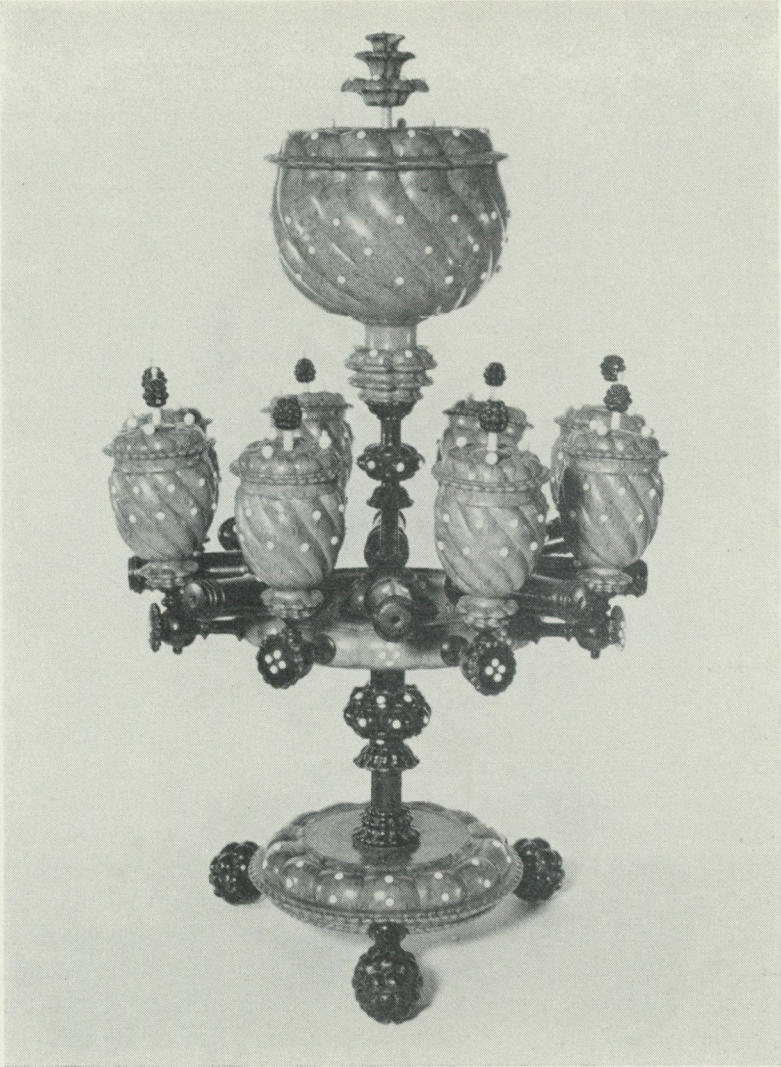
S. M. der König hat dem Museum eine grössere Anzahl Kupfergefässe überlassen, die während des vorigen Jahrhunderts in der Küche des königlichen Lustschlosses Tullgarn verwendet worden sind. Am ältesten ist eine Kasserolle, datiert 1812, am jüngsten ein Wasserbehälter aus dem Jahre 1886. Der Verfasser hat Erkundigungen über die Anwendung der Gefässe bei dem Personal eingeholt, welches in der Schlossküche tätig war, und bringt einige form- und technikgeschichtliche Kommentare.

"KREDENS MED 8 POKALER ATT DRICKA UTUR..."

av Bo Lagercrantz

Vidstående pjäs är en av fjolårets imposanta gåvor från Nordiska museets Vänner. Den är ett kredens — eller ett dryckeskastell för att använda den populära men sekundära benämningen från 1800-talet. "Kredens av masur med tio pokaler att dricka utur med lock på var och en" är en benämning som förekommer i boupp-teckningen från 1718 över Fabian Wredes och Brita Cruus bohag på Kågleholm.

Kredenset är köpt härom året på auktion på Skedevi i Södermanland. I botten sitter en etikett med namnet Löwen. Det är därmed tydligt att pjäsen hamnat på Skedevi genom friherrinnan Louise Falkenberg, f. Ekman, vilken i ett tidigare äktenskap var gift med friherre Johan Axel Casimir Löwen. Denne avled 1876. Detta årtal är betydelsefullt att notera. Svarvade masurting av detta slag kan nämligen exakt kopieras med mycket stor precision. Detta har också skett i viss utsträckning under 1800-talets slut, men museets nyförvärv uppvisar många drag som tyder på att det verkligen är ett arbete från 1600-talets slut eller 1700-talets början. Andra omständigheter — exempelvis den ganska låga

Kredens eller dryckeskastell av masurbjörk, vilket tillhört friherreliga släkten Löwen. Sannolikt ett arbete från 1600-talets slut eller 1700-talets början. Gåva av Samfundet Nordiska museets Vänner.

kvaliteten på det svarta lack som täcker bl. a. kulfötterna och kanonerna — kan dock göra oss tveksamma.

Men 1800-talets kopierande av stormaktstidens masurkärll kan lyckligtvis ganska väl tidfästas. 1877 lade Svenska slöjdföreningen om sin politik, då det gällde dess "Mönster för Konstindustri och Slöjd". Tidigare hade mönsterbladen representerat tidens modern design, signerad av våra främsta mönsterritare och arkitekter. Men just detta år övergick man till den antikvariska linjen och började reproducera antikviteter av skilda slag såsom förlagor för samtidens nyskapande av konstslöjdsföremål i de gamla stilarna. Barocken dominerade helt de första årgångarna, och i den allra första återfinns vi en plansch med ett tiotal masurföremål. I centrum står just ett kredens motsvarande vårt men mindre och enklare samt avvikande till formen även i åtskilliga detaljer.

Inga likheter föreligger alltså. Men allra viktigast är att vårt kredens uppenbarligen är äldre än detta mönsterblad. Det bör härstamma från något av de Löwenska godsens Gärdesta, Häringe, Sjösa eller Trollesund i Södermanland. Just ett sådant ursprung är ju också det rätta — en herrgård med traditioner från stormaktstiden.

Vad är ett kredens? Ordet är latin. Credo betyder *jag tror*. Kredenset var ursprungligen det kärll, i vilket munskänken kredensade drycken, dvs. smakade av innan han bjöd att dricka, som bevis för att vinet icke var förgiftat. Ceremonin blev en invecklad ritual, som så småningom fick ett höviskt egenvärde. Den ursprungliga meningen glömdes bort, när förgiftningsrisken bortfallit. Ett stycke in på 1600-talet kan vi anse att man nått så långt vid det svenska hovet. Men i orienten lär den på sina håll bestå än i dag. När patriarken av Alexandria 1924 besökte Sverige i samband med ekumeniska mötet, hade en medlem av hans svit i uppdrag att ständigt avsmaka den undfägnad som bjöds.

Hos oss bestod emellertid den höviska ritualen ännu långt fram i tiden. Tyvärr är emellertid detaljkunskapen om dess former mager. Det antyds att den som överräckte de stora pokalerna och välkommorna borde dricka en provklunk ur locket. Men hur ett kredens som det här avbildade använts vet vi ingenting om. Förmodligen har det tronat på skänken, varifrån de små bägarna

burits runt till gästbudets deltagare. Möjligen kan vi inbilla oss att det representerar ett övergångsstadium mellan de kollektiva kringgångskärlen, som vandrade runt bordet, och de individuella kärlen — glaset framför varje kuvert. Men alla sådana idéer är med all sannolikhet dömda att förbli luftiga teorier, som knappast slutgiltigt kommer att kunna ledas i bevis.

Zusammenfassung

Kredenz mit acht Pokalen

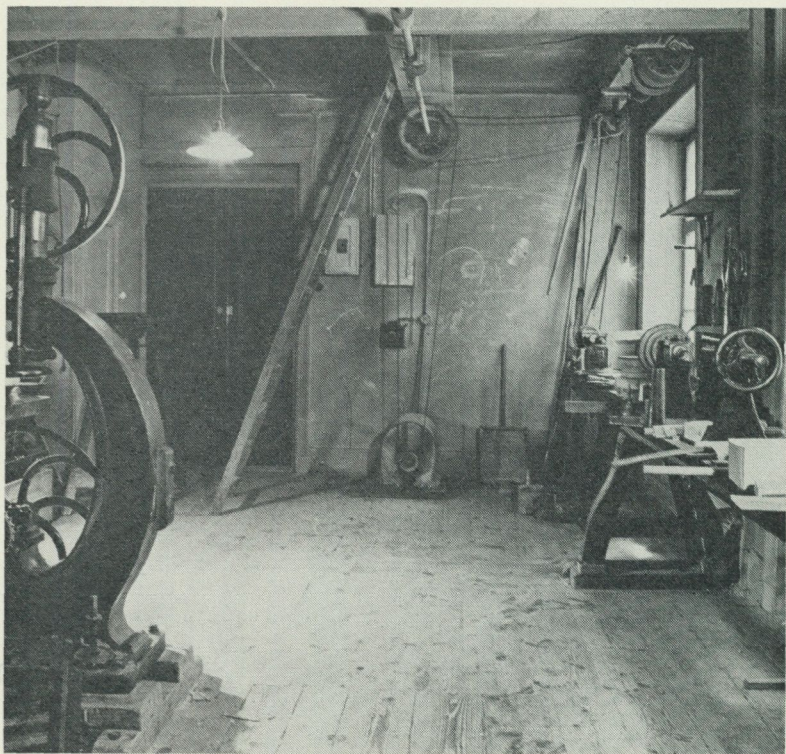
Eine Gabe der Gesellschaft der Freunde des Nordischen Museums ist eine Kredenz mit acht Pokalen aus Maserholz. Auf Grund gewisser Einzelheiten sieht sich der Verfasser zu der Erörterung veranlasst, ob dieser Gegenstand möglicherweise eine Kopie vom Ende der siebziger Jahre des neunzehnten Jahrhunderts sein kann. Die Musterblätter des schwedischen Vereins zur Beförderung des Hausfleisses und Kunstgewerbes (Svenska slöjdföreningen) zeigten nämlich damals Wiedergaben von Maserholzgegenständen aus dem Barockzeitalter, unter anderem auch gerade eine Kredenz, allerdings etwas kleiner und einfacher als die jetzt geschenkte. Deren wahrscheinlicher Ursprung spricht jedoch bestimmt dafür, dass sie echt ist und infolgedessen eine schwedische Arbeit vom Ende des 17. oder Anfang des 18. Jahrhunderts.

EN SVARVARVERKSTAD FRÅN STOCKHOLM

av Arne Björnstad

”Min far hette Jöns Persson Ståde och var född i Malmöhus län. Min mor hette Cecilia. De kom till Stockholm 1880. Far hade lärt till träsvärvare i Kristianstad hos en som hette Andersson. Här i Stockholm övertog han tillsammans med en kamrat en verkstad på Jakobsbergsgatan 34 efter svarvaren Puke.

År 1893, när jag var 11 år, fick jag börja så smått hos far, men

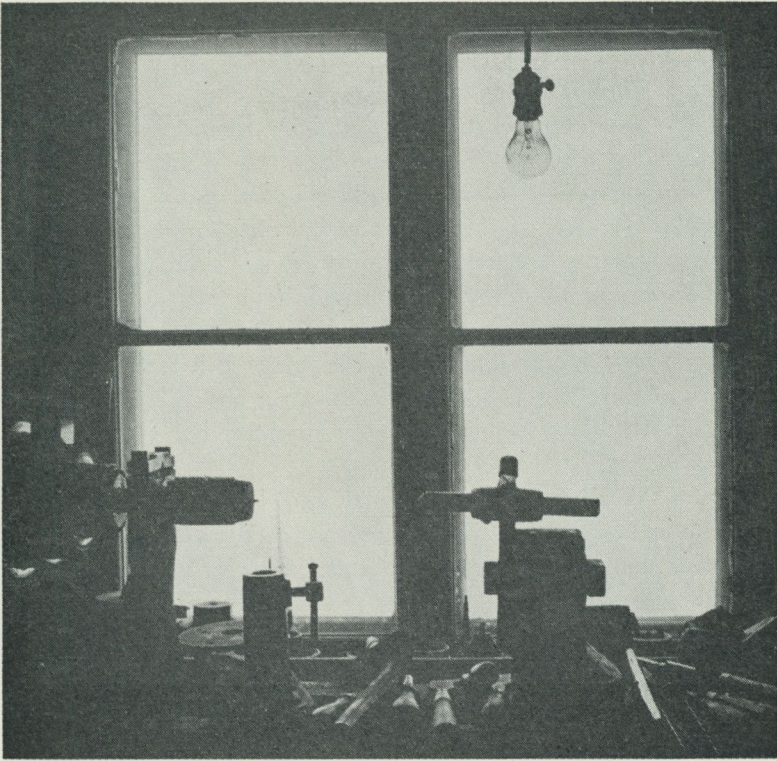

Ernst J. Stådes svarvarverkstad i huset Brahegatan 23 i Stockholm. Inventarierna förvärvade till Nordiska museet.

jag började inte i läran förrän jag var en 14—15 år. Lådknappar fick man börja med. De var av furu, och kan man svarva i furu så kan man svarva i vilket trä som helst sedan. Det tog flera år innan man kunde runda en bit ordentligt.

Det svarvades i trä, ben, horn och annat i verkstaden. Det gjordes biljardbollar, handtag till telefoner och sådana där päronformiga strömbrytare för ringledningar, som hängde i sladden. Mycket småsaker fick man göra.

När jag kunde göra lådknappar, fick jag övergå till strykjärns-handtag och sedan större bitar. Efter 5 år ansågs man något så när

Denna svarv fick Ernst J. Ståde som femtonåring 1897 och har använt den oavbrutet fram till 1961.

kompetent. Far var så förbaskad på gesällerna. I regel kunde de inte så mycket. Gesällprov avlade de för hantverksföreningen, men jag har aldrig gjort något sådant. Far var hållen för att vara Stockholms skickligaste svarvare.

År 1897 flyttade verkstaden till Mäster Samuelsgatan 51, och där började jag i läran. Då fick jag en egen svarv, och den har jag använt alltsedan dess. Det är den äldsta av svarvarna som nu finns i verkstaden.

År 1899 flyttades verkstaden till Lästmakargatan 29, 1922 till Kungsgatan 84, 1930 till Kammakaregatan 19 och 1938 till Brahe-

gatan 23, där den har legat ända till 1961, när jag upphörde med verksamheten. Far dog 1930 och efter det har jag varit ensam i arbetet.

Jag har arbetat mycket åt snickare. De limmade ihop ämnen till möbeldelar, och sedan svarvade jag dem. Min specialitet har varit vridningar — vridna kolonner. Jag har gjort massvis med stora kolonner, och det är dem man har slitit ut sig på, för det var ett tungt arbete. Snickare hjälpte mig att limma ämnena till dem, för jag har aldrig haft någon planhyvel, så att jag kunnat limma stora ämnen själv. Kolonner gjordes i ek, björk eller furu.

De grövsta jag gjort var 48 cm i diameter och 2 m långa, och jag har gjort upp till 3 m långa. Då får man använda två svarvar i rad för att klara det. Fyra stora kolonner har jag gjort till Stadshuset.

Mindre saker har jag också sysslat med, ljusstakar, lampor och ordförandeklubbor. Alla verktyg jag har är ämnade till träsvarvning, och man har samma till bensvarvning. Är man van så går det bra.

* Ett specialarbete gjorde vi 1921 åt Åkers krutbruk. Det var 3 000 klot av pockenholts, ungefär en 5 cm i diameter, som de skulle ha till att rulla över krutet.”

Så berättar Ernst Johan Ståde, 79 år gammal, med drygt 65 år bakom sig i svarvyrket och en av de erkänt skickligaste i sitt fack. Hans verkstad har nu inköpts med alla sina inventarier till Nordiska museet och utgör där ett värdefullt tillskott, eftersom museet icke tidigare ägde någon komplett verkstadsutrustning för yrkessvarvare.

Vid tiden för nedläggningen var verkstaden inrymd i ett rum 2 trappor upp på baksidan av gårdshuset, Brahegatan 23. Fönstren vette mot en brandgavel knappt 3 m utanför, och den dager, som inträngde i maj månad, var visserligen inte så svag men kan under andra årstider knappast ha gett mer än ledljus. När verkstaden mättes upp och fotograferades, var den tyvärr redan städad. Man bör alltså föreställa sig ett mellan 10 och 15 cm tjockt lager av svarvspån jämnt utbrett över golvet. Enligt samstämmiga utsagor från flera andra hantverkare i huset brukade Ståde efter att ha använt ett verktyg släppa det ned i spånet

och visste sedan alltid var det låg. När han vid något senare tillfälle återigen behövde verktyget, sparkade han bara litet i spånet och hittade det genast.

Nu är rummet erövrat av en intillboende silversmedja och svarvarna, patronerna, stålen, rasporna, sågarna, tängerna, krumcirkelarna, borrarerna och allt annat fört till Nordiska museet för att där på sitt stillsamma vis kunna berätta något om träsvarveri, ett yrke som i varje fall i denna rent hantverksmässiga form är statt i tillbakagång. När Jöns Persson Ståde 1897 första gången nämnes i Stockholms adresskalenders branschförteckning, omfattade yrket 25 verkstäder. När sonen 1931 fortsatte rörelsen i sitt namn, hade konkurrenternas antal sjunkit till 11, men telefonkatalogens senaste yrkesregister upptar ett femtontal svarvare, så att ännu finns det möjligheter att se ämnena formas till ting av skickliga händer, att smeka den lena träytan efter stålet och låta näsan insupa doften av friska spånor eller kittlas av det fina svarvdammet.

Zusammenfassung

Eine Drechslerei aus Stockholm

Das Museum konnte für seine Handwerksabteilung eine komplette Werkstattausrüstung für den Drechslerberuf erwerben, als im Jahre 1961 einer der geschicktesten Holz- und Beindrechsler der Hauptstadt in hohem Alter den Betrieb einstellte, nachdem er etwa 65 Jahre im Handwerk gearbeitet hatte. Die Drechslerkunst erlernte er bei seinem Vater, dem vorherigen Inhaber dieser Werkstatt.

VERA CEDERGRENS TEXTILSAMLING

av *Elisabet Stavenow*

Nordiska museet har haft glädjen mottaga en stor och värdefull gåva, bestående av en samling på mer än hundratalet textilier från 1600-, 1700- och 1800-talen. Givarinna är fröken Vera Cedergren, som hopbragt och vårdat samlingen. Tidpunkten för överlämnandet har i någon mån bestämts av en yttre faktor, nämligen Stockholms tunnelbanas framdragande, vilket medfört att fröken Cedergren och hennes syster Naja Cedergren tvingats flytta från sitt gamla hus Riddargatan 1 och därvid funnit det lämpligt att överlämna samlingen till museet.

Samlingen har kommit till under en lång följd av år, till större delen genom inköp. Ett antal spetsar, näsdukar och en dopklänning, som är en samtidig gåva av fröken Naja Cedergren, är arv från släkten Mörner. Några av föremålen har använts som prydnadsföremål i hemmet, men de flesta har anskaffats för samlandets egen skull och förvarats undanlagda. Flera av föremålen har tidigare lånats in till museet för katalogisering och fotografering.

Det är alltså endast de ärvda föremålen som är försedda med uppgifter om tidigare ägare och ursprung. De flesta av textilierna har därför måst attribueras till tid och i några fall till ursprungs-ort. Detta har emellertid inte ställt sig särdeles svårt, då det rör sig om saker med så hög konstnärlig och teknisk kvalitet, att stilprägelns är särskilt tydlig.

Vad omfattar då samlingen? Där finns dräkter och dräktdelar, täcken, siden och brokader, vitbroderier och spetsar. Bland dräktdelarna finner vi inte mindre än fem vadderade sidenkjolar, s. k. stubbar, och två broderade kjolar av siden utan vaddering, alla från 1700-talets förra del. Där finns täcken med applikationsbroderier från 1700-talets början och täcken av atlas med mönster i sticksöm från 1800-talets förra del. Där finns vidare sidenbrokader från 1600-, 1700- och 1800-talen, bl. a. ett vitt siden med invävt guld och silver, som tillhört drottning Desideria.

Spetsarna är med avsikt samlade för att representera olika tekniker och länder alltifrån 1600-talet. Venetianska sydda spetsar, s. k. punto relieveo, och knypplade flamländska är goda företrädare för 1600-talets spetskonst. Från 1700-talet finns malinespetsar med rokokomönster och blonder som prytt ärmlinningarna på en rokokoklänning. Typiska för empiren är några sydda alençonspetsar, och från 1800-talets mitt och senare del finns sydda brysselspetsar och knypplade vadstenaspetsar. Spetsamlingen var väl känd av fröken Elisabeth Thorman, och flera av spetsarna var utställda på den av henne ordnade spetsutställningen i Nationalmuseum 1942. Vitbroderiets stora tid, 1850—60-talen, har blivit väl representerad. Där finns de läckraste kragar med klumpsömsbroderi på vit linong, lösärmar och t. o. m. en liten damväst av den skiraste vita bomull.

I det följande kan tyvärr endast ett mindre antal föremål få en utförligare presentation.

Till de verkliga praktstyckena hör några täcken från tidigt 1700-tal. Ett av dem har en bred kant av gult råsidan runt en spegel av rosa sidendamast. Broderiet är placerat som en bård med rika buketter i hörnen och ett ymnighetshorn med blommor i spegelns mitt. Det är utfört som applikation av olikfärgade sidenbitar, som ger en mängd prov på olika vävnadstekniker och mönstringar. Konturererna är sydda med plattsöm, i övrigt är broderiet utfört i botten-, knut- och stjälsöm. Ett samtida täcke har en bård av brunrosa råsidan och spegel av blått småmönstrat kinesiskt siden. Spegeln är stickad i ett tätt rutmönster och bården helt broderad med blommor och ornament i vitt lingarn. Det vita garnet bildar konturer och bottenmönster som står vackert mot den brunrosa botten.

Andra täcken har ursprungligen varit stubbar. Genom att kjolarna var vadderade och bestod av raka fram- och bakstycken låg det nära till hands att göra om dem till täcken, då de blivit omoderna. Man tog bort linningen och sydde ihop överkanterna, så att de broderade bårderna kom utmed två sidor. De allra flesta stubbar som finns kvar har blivit bevarade omsydda på detta vis till täcken.

Därför är det desto märkligare att finna en stubb i samlingen

Engageant av tunt bomullstyg med ytfyllande broderi med förstygn och genombrutna bottnar i hopdragssöm. 1700-talets mitt.

T. v. Stubb av grön sidenatlas med sticksömsbroderi och bred broderad bård i gult silke samt därunder detalj av bården på samma stubb. 1700-talets förra del.

som är fullständigt orörd och som har originallinning och ficka i behåll. Till och med hake, hyska och knytdband är de ursprungliga. Dessutom är den av ett utomordentligt vackert grönt atlasiden, som trots sina mer än 200 år inte har en bristning. På det gröna sidenet är en kraftig bård broderad med gult silke. Mönstret är klart tecknat med frukter och ornament, medan kjolen i övrigt har ett intrikat mönster av palmetter och blad, utfört i sticksöm.

Till den tunga sidenstubben bildar en liten vit empireklänning en sannskyldig kontrast. Den är av skir vit florsvävnad av bomull och helt utan broderier. Den har fotsid kjol och lång ärm och är sydd för en halv vuxen flicka. Klänningen är så liten att man skulle kunna hålla den hopvikt mellan handflatorna, och den väger precis 50 gr. Modellen är den för det tidiga 1800-talet vanliga med ett kort liv, som slutar strax under bysten, en vid ringning och en tämligen snäv kjol som rynkas lätt mitt bak. Klänningens enkelhet gör den särskilt begärlig, ty fast man vet att sådana klänningar varit vanliga är de numera försvunna. Nordiska museet har tidigare ingen florsklänning utan broderad dekor. En sådan klänning utgör en exponent för det egendomliga "nakenmodet" som rådde några av 1800-talets första år. Kvinnorna gick då i så tunna kläder att deras kroppar avtecknade sig genom tyget, ett mod som naturligtvis var inspirerat av kvinnoframställningar i den grekisk-klassiska konsten. I Frankrike lär man ha använt långa rosa trikåunderkläder för att se alldeles naken ut under klänningen. Vanligare var givetvis en underkjol av tunt siden. För våra begrepp för sig klänningstyget dåligt. Vid varje rörelse häftar det fast i sig självt, men det är tydligt att den effekten var önskad, eftersom den framhävde kroppens alla rörelser.

Bland dräktdelarna bör slutligen nämnas ett par engageanter för en rokokoklänning. De är sydda av vardera tre volanger tunt bomullstyg, bredare mot ärmens utsida än mot dess insida. Volangernas kanter är genombrutna av vitbroderier i olika slags bottensöm. Sådana engageanter är ytterligt sällsynta; dessa är alldeles hela och orörda, vilket gör dem till en raritet.

Flickeklänning av vit bomull. Omkring 1810. Klänningen väger 50 g.

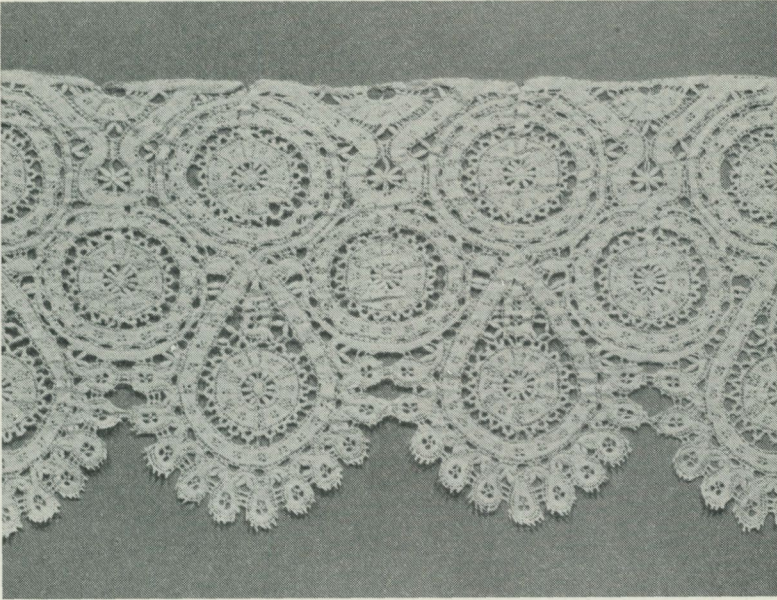

Märkligast bland spetsarna är en 13 cm bred knypplad spets av renässanstyp. Elisabeth Thorman har attribuerat den till Flandern och daterat den till 1600-talets förra del. Mönstret är fast uppbyggt kring cirklar, som i de djupa flikarna tar formen av droppar. Mönstertypen går tillbaka till de italienska sydda reticellaspetsarna från 1500-talets mitt. I början av 1600-talet överfördes typen till knyppling och omhuldades speciellt i Genua. Därifrån spreds mönstertypen till Flandern, där den till att börja med utfördes i en fast uppbyggd form och tät knyppling. Omkring 1630 frångick man reticellatyperna för en friare mönsterbildning. Vår spets bör vara gjord någon gång före 1630.

Bland sidenbrokaderna finns stora stycken, hopsydda av flera våder, av sådana sidetyper som tidigare är sparsamt representerade i museets samlingar. Det gäller en mörkt gråblå sidenbrokad från tiden omkring 1700, troligen vävd i Frankrike. Den har ett småbladigt bottenmönster i damast, som stundom har samband med, stundom är fristående från de med guld- och silvertråd broscherade blommorna, som sprider sig över ytan.

En annan sidenbrokad hör till den grupp vävnader från 1700-talets början som på grund av sin egendomliga mönstervärld brukar gå under benämningen "bisarra siden". Sidenet har två mönsterfigurer av mycket olika karaktär. Den ena och mest iögonfallande består av en svampliknande växt med dubbla hattar och med en cirkelrund avslutning. Växten bör antas ha väldiga proportioner, ty omedelbart bredvid den står, vuxen ur samma mark, en palm, mindre än hälften så stor som svampen. Den andra mönsterfiguren är en ordinär blombukett, där tulpan och nejlika ingår. Buketten skulle inte kännas främmande, om inte bottenmönstret i damast bildade egendomliga former, som stiger fram mellan bladen och sjunker ner ur dem som tunga frukter. Bottenstyget är ljusbrun sidendamast, och de broscherade mönstren är av silke i rött, gult, grönt samt guldtråd.

Det finns ett stort antal liknande siden, vars mönster kännetecknas av obegripliga och heterogena motiv. Där ingår stundom arkitekturfragment eller delar av ornament, stiliserade lotusblad, delar av djur eller exotiska blommor och frukter. Motiven är utförda med detaljskärpa och i ett naturalistiskt maner som får

Knypplad spets av genuesisk typ, troligen utförd i Flandern. 1600-talets början.

dem att verka surrealistiska. Inom denna grupp siden är det stor skillnad på kvaliteten både i fråga om mönstrens teckning och vävnadens tekniska utförande.

Mönstervärlden förefaller exotisk, och Vilhelm Slomann har ansett hela gruppen av vävnader som en import från Indien. Två engelska forskare, John Irwin och Peter Thornton, har emellertid visat, att dessa siden är tillverkade i Europa, och Agnes Geijer har ytterligare underbyggt denna uppfattning. John Irwin har dragit fram en mängd förlagor till sådana siden utförda vid väverierna i Spitalfield i London. De är signerade James Leman och daterade mellan 1706 och 1716. På en av dessa ritningar är enligt Thornton antecknat "taget efter fransk broscherad damast" (1707), vilket tydligt visar att sådana vävnader tillverkats i både England och Frankrike. De mest outrerade mönstren finns dock i

Italien, dels bevarade som siden dels avbildade i porträttmåleri. Både Thornton och Agnes Geijer nämner Venedig som en trolig ort för deras tillverkning — en ort där kontakterna mellan öst och väst var som intensivast och där det fanns ett stort behov av lyx och nyheter.

Man har spekulerat över varifrån denna bisarra mönstervärld är hämtad. Många av figurerna har stor likhet med ostindiska växter. Moluckernas växtvärld avbildades under slutet av 1600-talet av den tysk-holländske naturforskaren Georg Eberhard Rumpf (Rumphius) i ett stort verk som utkom i tryck 1741—55. Originalen hade legat färdiga redan före 1690 och under en lång tid förvarats i Amsterdam. Det är Agnes Geijer som dragit fram dessa fakta och ställt hypotesen att detta herbarium kan ha varit inspirationskällan.

De äldsta kända sidenvävnaderna av denna typ finns märkligt nog i Sverige. Agnes Geijer pekar på en mässhake i Tådene kyrka i Västergötland, anskaffad 1699, och på en annan som inventarieförts 1704 i Kårsta kyrka i Uppland, men vars siden bör vara äldre, då det förefaller att tidigare ha använts på ett annat sätt. Vårt här avbildade siden har daterats till åren 1705—08 av Peter Thornton. Det kan vara utfört antingen i Frankrike, Italien, England eller Holland. Det har hittills varit okänt för forskningen.

Mycket annat ryms i den cedergrenska samlingen av intresse att belysa i annat sammanhang. Materialet och teknikens variation hos föremålen ger en god provkarta på tre århundradens textila konst. Föremålen är alla sällsynt väl bevarade. Deras goda tillstånd och genomgående höga kvalitet, såväl konstnärligt som materialmässigt, gör det till en stor glädje för museet att infoga dem i samlingarna och göra dem tillgängliga för en intresserad allmänhet.

Källor:

Thorman, E., Äkta spetsar. En kortfattad handbok. Sthlm 1942.

Dens., Spetsar. Nationalmusei utställningskatalog nr 78. Sthlm 1942.

Slomann, V., Bizarre Designs in Silks. Khvn 1953.

Irwin, J., Bizarre Designs in Silks. Recension i The Burlington Magazine, vol. XCVII, May 1955, s. 153 f.

Sidenbrokad med "bisarrt" mönster, europeisk tillverkning. 1700-talets början.

Slomann, V., Letter. The Burlington Magazine, vol. XCVII, Oct. 1955, s. 324 f.
 Thornton, P., The "Bizarre" Silks. The Burlington Magazine, vol. C, Aug.
 1958, s. 265 ff.

Dens., Die Gewänder aus der Gruft der Landgrafen von Hessen-Kassel. II.
 Die Seiden und ihre Herkunft. Waffen- und Kostümkunde, Bd 2, 1960, s.
 71 ff.

Geijer, A., Über die "bizarren" Stoffe. Festschrift für Erich Meyer. Hamburg
 1959.

Summary

Vera Cedergren's Textile Collection

This year's most valuable donation of textiles contains more than a hundred high-class costumes or parts of costumes, materials and lace work from the 17th, 18th and 19th centuries. This private collection has since long been well-known to the Museum. It was created by a lady very fond of antiquities and with an extraordinary taste for quality. The author presents some particularly noteworthy and well preserved specimens of the collection, e. g. a quilted silk skirt from the beginning of the 18th century (fig. p. 12) — there are seven such skirts in the collection — a pair of under-sleeves for a rococo costume (fig. p. 13), a broad bobbin-made lace from the Flanders (fig. p. 14), from the first quarter of the 17th century, the pattern of which goes back to the Italian sewn reticella laces, and a silk brocade of the type "bizarre silks", the origin of which has been discussed so much during the last decade (fig. p. 16).

EERIK LAID

* 1904 † 1961

”Enligt vår överenskommelse har jag således semester för fältarbete 11/9—16/9. Åter i tjänst den 18/9.” Detta var de sista rader jag som arbetsledare och kamrat erhöll från Eerik Laid, alltid lika korrekt, alltid lika mån om att ge ordentliga besked om sina förhåvanden. Vi sågs aldrig mera. Den sista anteckningen i Eerik Laid's ordentligt förda dagbok är daterad 14/9 1961. På en sida finner jag rubriken ”Fråga Albert” jämte fem olika punkter, rörande fynd etc. i fältet, som var avsedda att diskuteras, då vi skulle träffas igen. De blev aldrig diskuterade. Den 15 september

omkom Eerik Laid genom en trafikolycka, och en ovanligt trogen och arbetsfylld vetenskaplig gärning fick ett brått slut.

Eerik Laid var vid sin bortgång 57 år. Han kom som flykting till Sverige år 1944. I sitt hemland Estland ägnade sig Eerik Laid först åt arkeologien men övergick sedan allt mer till folklivsforskningen och var år 1944 direktör för Estniska Folkmuseet i Dorpat. Under någon tid hade han också ansvaret för hela sitt lands kulturminnesvård.

I Sverige kom Eerik Laid att mest ägna sig åt folklivsforskningen. Han var under tiden 1944—1958 en värdefull medarbetare vid Institutet för folklivsforskning, bl. a. sysselsatt i den av professor Sigurd Erixon redigerade delen av det stora verket Atlas över svensk folkkultur. Från den 1 juli 1958 inträdde Eerik Laid som min medhjälpare på Nordiska museet och hade därvid särskilt i uppdrag att ägna sig åt Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens samlingar. Han gjorde en värdefull insats vid tillkomsten av den nyuppställda avdelningen "Svensk jordbruks-teknik under två sekel", som öppnades inom museet på Experimentalfältet i september 1959.

År 1954 disputerade Eerik Laid på en avhandling om äldre torkningsmetoder för säd med titeln "Säden torkar". Vid sin bortgång var han med anslag från Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien ivrigt sysselsatt med att samla in material för ytterligare en vetenskaplig undersökning inom samma sfär.

I samband med flyktingströmmen från Estland hade Eerik Laid en ledande roll och han förblev sedan här i landet ett värdefullt stöd för sina stamfränder i landsflykt.

För många svenska vänner framstod Eerik Laid som en man med en ovanlig andlig resning. Värfasthet och lojalitet var för honom självklarheter och han var alltid lätt att samarbeta med. Han hade kvar arbetsglädje och vetenskaplig lidelse i ovanligt hög grad, trots att han verkligen fått erfara motgångar och svårigheter.

Hans plötsliga bortgång innebär en svår förlust för svensk folklivsforskning, men han har lämnat efter sig ett ljus minne av en hängiven forskare och en rättrådig kamrat.

Albert Eskeröd

NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN UNDER ÅR 1961

Verksamheten vid Nordiska museet och Skansen har under 1961 fortgått efter i huvudsak samma riktlinjer som tidigare. Man kan emellertid konstatera, att den ur alla synpunkter år från år ökar i omfattning. Detta gäller nästan alla institutionens arbetsuppgifter och återspeglas inte minst i den in- och utgående korrespondensen. Orsaken är givetvis det allt livligare intresset från allmänhetens sida och de anspråk som i detta sammanhang ställas på museet och dess tjänstemän, inte minst i fråga om information och sakkunnig upplysning.

Å andra sidan kan det inte förnekas, att den i jämförelse med andra motsvarande institutioner starkt begränsade staben av befattningshavare och de för en enskild institution mycket besvärande lönekostnaderna skapa betydande svårigheter, när det gäller att fullfölja museets i stadgarna fastställda ändamål, att "vara ett hem för minnen ur det svenska folkets liv med särskild uppgift att genom vetenskaplig forskning och folklig undervisning vidga kännedomen om den svenska odlingens historia".

I det följande redogöres för vad som utträttats inom olika avdelningar av institutionen under året.

Allmogeavdelningen

Före 1953 fanns på Nordiska museet en särskild utställning, som visade textilt material och textil teknik i anslutning till den textila studieavdelningen. Först under detta år har det varit möjligt att på nytt ordna en sådan utställning, som är av stor betydelse för såväl de många studiegrupperna som för allmänheten.

Utställningen, som getts namnet *Textilt—material och teknik*, redovisar dels olika textila material under rubriken Från fiber till garn och dels de olika textila tekniker, som varit av betydelse i vårt land, under rubriken Från garn till vävnad. Den öppnades den 24 mars och har ordnats av amanuensen Wintzell.

Förarbetena för avdelningen By, gård och samfund, främst omfattande modellbyggen av byar och gårdar, ha fortgått under förste intendenten Eskeröds ledning. Genom ytterligare entresolering i sydvästra bottenvåningen av tre rumsenheter har bättre plats kunnat ordnas för modell- och målarverkstäderna, varjämte två tjänsterum iordningställt i anslutning till dessa.

Arbetet med lappkatalogen över de norska samlingarna i två exemplar, varav det ena är avsett för norska museers behov, har under året avslutats av fru Mona Palmé.

Avdelningen har under året ordnat en tillfällig utställning *Leksaker och spel* i hallen för tillfälliga utställningar, den tillfälliga utställningen i Stiftelsen Silvanum i Gävle samt en tillfällig utställning och två vandringsutställningar gällande olika grupper av svensk folkkonst i utlandet. Utställningen *Leksaker och spel* flyttades senare till Länsmuseum i Jönköping. Dessa utställningar presenteras närmare s. 220 f., 226 ff., 234.

Avdelningens insamlingsverksamhet har liksom under de senare åren haft en kompletterande inriktning, som främst syftar till att fylla de luckor i museets omfattande samlingar, som kunna konstateras vid en fortgående inventering och bearbetning. Dels gäller det att insamla ett representativt urval av det väldiga föremålsbeståndet från de senaste 50—70 åren, ett tidsavsnitt som i den tidigare insamlingsverksamheten helt naturligt inte ansågs kräva samma omsorg som äldre epoker, vars material så snabbt försvann. Dels gäller insamlingsverksamheten sådana, även mycket ålderdomliga, föremålsgrupper, som av olika anledningar ännu äro representerade på ett bristfälligt sätt i samlingarna.

Den redovisning av insamlingsverksamheten, som varje år ingår i museets årsbok, kan endast göras översiktlig. Den har till uppgift dels att tacksamt registrera hjälp och givmildhet, som kommit museet till del, dels också att mera antydningssvis fram-

hålla de tidsepoker eller de föremålsgrupper, som särskilt äro föremål för en planmässig insamling och där de redovisade förvärven således ha fyllt väsentliga luckor.

Av näringslivets redskap har under året förvärvats en del handredskap, av vilka särskilt böra nämnas en "negariva", nek-räfsa, från Skåne, en isyxa från sjön Bolmen i Småland och två "sågkamrater" från Bjurfors skogsskola i Dalarna. Inom hantverkets område har en hel svarvareverkstad, E. Stådes verkstad från Brahegatan 23 i Stockholm förvärvats. Husgeråd av mångahanda slag, inte minst relativt sena ting, har förvärvats från landets olika delar. En samling nutida hemslöjd av lokal art här-rör från Älgårås i Västergötland, och som komplettering till det urval av äldre folkkonst, som ingår i vandringsutställningen *Swedish folk Art Past and Present*, har en samling nutida hemslöjd förvärvats från Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund.

I samband med en auktion i Forsa socken, Hälsingland, på en gård med ovanligt väl bibehållen, traditionell möblering och inredning med rötter ända tillbaka till 1700-talet, har museet förvärvat en grupp möbler och husgeråd, som kan anses vara särskilt karakteristiska för denna bygds burgna bondekultur.

En komplettering har fortgått av den insamling av olika slags emballage, som omnämnts i föregående årsbok.

Inom gruppen textilier och dräkt ha tämligen omfattande förvärv kunnat göras, särskilt syftande till att komplettera det senaste halvseklets bestånd, såsom tygprover av flera slag, vävböcker, handskrivna färgrecept, mattor, vepor, täcken, bänklängder, örngott, lakan, handdukar, dukar, väggbonader etc. En värdefull komplettering inom den äldre textila tekniken äro två ramar för språngning jämte prov på språngade spetsar. Fil. lic., fru Gertrud Grenander-Nyberg har i samband med resor för ett eget vetenskapligt arbete i östra Småland och övre Dalarna förmedlat omfattande gåvor till museet av textilier, textilprover och dräktplagg. Av dräktens föremål i övrigt ha mest enstaka, kompletterande dräktplagg förvärvats, varibland särskilt böra nämnas en samling stickade dräktplagg från Halland samt den prästdräkt, som komponerats för kvinnliga präster. För den senare redovisas s. 131 ff. Från Uppland har inkommit en samling dräktplagg och

textilier, bland de senare en grupp sänglinne med särskilt vacker märkning, se s. 135 ff.

Av folkkonst i övrigt har inköpts en del oljetryck och oljemålningar av den art som brukade pryda det sena 1800-talets allmogehem. Två rumsinteriorer, målade av Gustaf Reuter, och en bröllopsgratulation av leksandsmålaren Back Erik Andersson i Ullvi, den senare en gåva, höra till de mera anmärkningsvärda förvärven.

Delvis i anslutning till ordnandet av utställningen Leksaker och spel ha några äldre leksaker förvärvats, varjämte museet från Paul U. Bergströms A. B. som gåva mottagit hela den i nämnda utställning ingående gruppen av nutida leksaker och spel, inalles över femtioalet olika föremål.

Inom området för folklig tro och sed ha bl. a. inkommit tre påskbrev, en påskkäring av papper, en halmkrona samt några karameller och konfekt från bröllop och begravingar.

Avdelningen har haft överinseendet över den museet tillhöriga Matsgården i Östbjörka i Rättviks socken.

För de fältarbeten som utförts av avdelningens tjänstemän redovisas på annan plats, s: 237 ff.

Allmogeavdelningens föreståndare har varit förste intendenten Eskeröd. Övriga tjänstemän vid avdelningen ha varit förste intendenten Nylén (t. o. m. 30 juni), intendenten Biörnstad och amanuensen Wintzell. Den 1 juli lämnade förste intendenten Nylén avdelningen för att övertaga föreståndarskapet för etnologiska undersökningen. Från samma datum har intendenten Biörnstad med halvtidstjänstgöring varit förordnad som museets sekreterare. Amanuens Wintzell har åtnjutit tjänstledighet för enskilda angelägenheter under tiden 1 april t. o. m. 30 sept. med fil. kand. fru Eva Lis Forsby som ersättare. Därjämte har fil. kand. fru Ingrid Ahlgren-Bergstrand under hela året tjänstgjort vid avdelningen, under tiden 10 aug. t. o. m. 9 sept. fil. kand. fru Gabrielle Jeansson samt sedan 10 juli fil. stud. Håkan Eles. Fil. dr Eerik Laid har som statsstipendiat intill sin bortgång den 15 sept. varit knuten till avdelningen.

Lapska avdelningen

Såsom gåvor till föremålssamlingen ha under året inkommit bl. a. från framlidna fröken Astrid Lithander, Stockholm, vissa lapska dräktföremål från Västerbottens län, och från fil. dr Gustaf Hallström, Stockholm, en lapsk mansmössa från Enare, Finland. Bland inköpta föremål märkas ett med tenntrådsbroderier rikt utstyrt renseldon från Sorsele samt från samma socken en bandsked från 1700-talet och en slidkniv med utsökta ristningar på skaft och slida. Genom Tromsö museum ha inköpts en mans- och en kvinnomössa från Karasjok, Norska Finnmarken. För övrigt ha samlingarna tillförts ett antal fynd från lappmarksinventeringarna, såsom ett ålderdomligt sämskjärn från Nikkaluokta, Gällivare socken, ackjafragment från en förvaringsgrotta väster om Ransaren, Vilhelmina socken, och diverse arkeologiska fynd inom Udtja-området, Jokkmokks socken (se Fältarbeten, s. 238).

Bearbetningen och publiceringen av lappmarksundersökningarnas material har under året fortsatts med en materialpublikation rörande gravar och gravskick i lappmarkerna (se Utgivna skrifter, s. 254).

Avdelningens föreståndare har varit förste intendenten Manker. Under fältarbetena har fil. lic. Bo Sommarström medverkat.

Högreståndsavdelningen

Den del av högreståndsavdelningen som av brist på medel till nödvändiga reparationer och ombyggnader tyvärr måst hållas stängd under flera år står kort före årsskiftet färdig att öppnas efter en genomgripande omgestaltning såväl av rumsindelningen som av den fasta inredningen i övrigt. I samband därmed har även den kronologiska dispositionen av utrymmet förskjutits till förmån för det förut missgynnade 1800-talet. Högreståndsavdelningens nordöstra fjärdedel omfattar sålunda numera tidsavsnittet 1800—1850.

Denna ombyggnad har utgjort ett värdefullt experimentfält för den fortsatta omgestaltningen av högreståndsavdelningen. Musei-byggnadens översta våning erbjuder som bekant ett flertal svåra problem, icke minst vad beträffar belysningen.

Den under 1961 färdigställda permanenta utställningen av modernt servisgods i avdelningen Mat och dryck.

Föremålsurvalet i den nu öppnade avdelningen är visserligen icke fullt definitivt — skilda experiment pågå alltjämt — men även om arrangemangen till vissa delar äro provisoriska, så ge de dock även i sitt nuvarande skick en god överblick av den period de skola illustrera.

Närmast på programmet står nu omdaningen av de delar av högreståndsavdelningen som illustrera det senare 1800-talet och 1900-talet. Även här gäller det emellertid först och främst att bemästra ganska komplicerade byggnadstekniska problem, vilka delvis äro förknippade med det dåliga tillstånd som sedan många år präglar delar av den tre kvarts sekel gamla museibyggnaden. De vida takytorna som omfatta stora fönsterytor omväxlande med skiffer- och koppjarbeläggningar ha sålunda blivit alltmera otäta.

Den fortgående omgestaltningen av högreståndsavdelningen har omhänderhafts och ledes även i fortsättningen av intendenten Lagercrantz under medverkan av avdelningens tjänstemän.

Den i Fataburen 1960 (s. 225 ff.) omnämnda gåvan från Hantverkslotteriet i Stockholm, utgörande en till mer än 600 nummer uppgående samling av modernt servisgods, har till en del permanent uppställts i anslutning till avdelningen Mat och dryck, som härigenom kunnat i tiden framföras till våra dagar. Utställningsutrymmet är visserligen diminutivt men har å andra sidan fördelen att naturligt ansluta till den kronologiska serien av det dukade bordets accessoarer. Inredningen har ritats av arkitekt Robert Berghagen, som för övrigt varit den drivande kraften vid tillkomsten av denna samling modernt servisgods. Utställningen har i samråd med arkitekt Berghagen ordnats av förste intendenten Lagerquist och försetts med etiketter av fil. kand. Inger Bonge.

Högreståndsavdelningens förvärvslista för 1961 är relativt kort. Inga större kvantiteter textilier eller husgeråd från 1800-talet — ett par föremålsgrupper som vissa år spelat en mycket framträdande roll — ha sålunda tillförts samlingarna detta år. Men i stället präglas årets förvärv av ett påfallande stort antal högklassiga och mycket välkomna ting.

1600-talet representeras av ett förnämligt skåp med inläggningar av senrenässanstyp, daterat 1621, vilket utgör en testamentarisk gåva av framlidna fröken Karin Melin, Stockholm. Fil. lic. Berit Wallenberg, Drottningholm, har skänkt en barockstol från seklets senare del av den tidstypiskt rakryggade typen. Den är klädd med blått, väl bibehållet gyllenläder. Två guéridoner av senbarocktyp, svarvade i ek, utgöra en gåva från Nordiska museets Vänner. Genom testamentariskt förordnande av framlidne bankkamreren Gösta Hedman ha samlingarna också tillförts ett skrin, täckt av benplattor med graverade lappscener, av en typ som under 1600-talets slut tillverkades i Norrland.

I redogörelsen för årets tillfälliga utställningar beskrivs decemberutställningen *Att samla*, vilken omfattade herr Erik Are-schougs märkliga samlingar av husgeråd i silver, tenn, koppar och mässing, företrädesvis från 1600- och 1700-talen. Ett urval av sina dyrgripar har ägaren godhetsfullt överlämnat till museet såsom gåva. 1600-talet representeras i denna gåva av några välgjorda malmstakar, av vilka en bär den sällsynta signaturen HH

som betecknar den kände gelbgjutaren vid Skultuna bruk Hans Hornaver. En vackert driven ljusplåt av mässing torde också kunna hänföras till 1600-talet liksom några enkla skedar, som visserligen äro starkt anlupna — de äro gjutna i en gulmetallegering och utgöra förmodligen jordfynd — men genom sin enkla formgivning mycket intressanta. Fru Selma Fredrikson, Stockholm, har till textilsamlingarna överlämnat ett utomordentligt vackert örngottsbroderi med figurmotiv i vitt, daterat 1696.

1700-talet inleds av ett intressant målat fällbord, som på sin ovala skiva bär bilden av ett sällskap damer och herrar som spelar kort. Såväl bordets form som dess dekor hänför det till omkring 1730. Fröken Bertha Björkbom, Stockholm, har överlämnat fyra vackra spegellampetter med graverade glas, signerade 1775. De komma helt säkert mycket snabbt att finna sin plats i någon av våra många 1700-talsinteriörer i eller utanför museet. Frökarna Naja och Vera Cedergren, Stockholm, ha bland alla sina andra rika gåvor överlämnat en liten miniatyr, målad av Johan Stålbom och sannolikt återgivande Charlotta Regina Palbitzki (1663—1738), vilket ger den stort värde för Julitasamlingen. I Erik Areschougs gåva ingå jämte två intressanta reseljusstakar av malm och några andra mindre husgerådsting av intresse, ett stort, fullkomligt oskadat mariebergsfat i flintgods, signerat Henrik Sten, samt två vackra glasbägare i den välkända form som framför allt präglar 1700-talets många silverbägare, och från fröken Berit Wallenberg kommer en ståtlig graverad glaspokal. Ett intressant inköp är en parant lockurna av fajans i gustaviansk stil. Den är signerad Marieberg men har redan sedan många år i museets samlingar en till formen ganska exakt motsvarighet i ostindiskt porslin. Varpå bero sådana överensstämmelser? Exakt besked kan man naturligtvis inte få. Möjligen kan den kinesiska urnan vara beställd med en liknande mariebergsurna som förebild, men troligare är att båda återgå på samma franska förlaga. Denna nyklassicistiska form vann snabbt allmän spridning.

En almanackstavla, signerad Ericus Erici Bergbom 1720, är ett annat intressant förvärv.

Silvret intar en framträdande plats i årets 1700-talsförvärv. I bankkamrer Gösta Hedmans testamentariska gåva ingå jämte

*Äggkoppar av silver, tillverkade 1781 i Stockholm av okänd mästare.
Gåva av Samfundet Nordiska museets Vänner.*

tre skedar en dryckeskanna med rokokofötter, stämplad 1771 av Carl Fahlberg i Uppsala, samt en gustaviansk sockerskål, gjord 1788 av Olof Yttraeus i samma stad.

En rad utmärkta silversaker ha också inköpts under året. Nordiska museets Vänner har bidragit med ett par intressanta äggkoppar av den kuriösa 1700-talsmodell, i vilken man kan placera ägget både stående på vanligt sätt och liggande på sidan. De äro tillverkade av en silversmed i Stockholm 1781 — troligen Arvid Floberg — och äro därmed de äldsta bevarade svenska i sin art. En annan välkommen gåva från Vännerna utgöres av ett teskrin av Casper Plöhm i Norrköping (1798). Det har en påfallande funktionalistisk form, som för tankarna till Stockholmsutställningen 1930; säkerligen betingas formen av att skrinet tillhört ett av dessa reseschatull, som så ofta ingingo i en välförsedd gustavians utrustning. En soppsslev, gjord av ett kokosskal med skaft av vridet horn och utförd av Johan Abraham Hallardt i Stockholm 1791, har inköpts.

En särställning bland årets förvärv av ädla metaller intages av en praktfullt ciselerad terrin av guld med fat och lock, utförd av den baltiske guldsmeden Georg Kuntzendorff i S:t Petersburg 1763. Terrinen är en gåva av disponent och fru Gunnar Björkman, Stockholm. Gåvan kommer att utförligare behandlas i nästa årsbok.

Textilavdelningen har fått mottaga flera märkliga gåvor från 1700-talet. Godsägare Baltzar Grill, Godegård, har skänkt en mansrock av bomullstyg med isydda framstycken till väst samt ett par linnekalsonger med långa ben och fötter, båda alldeles unika klädesplagg. Kapten L. Grapengiesser, Asbysand, har som gåva överlämnat en filt, vävd av nöthårgarn på linnevarp och försedd med linneskoningar. Denna filt är den enda svenska 1700-talsfilt som veterligen blivit bevarad, och den har tidigare inlånats för att kopieras för Skansens behov.

Agronom Gunnar Nelsson, Fridlevstad, har tillfört de textila samlingarna ett täcke, vars foder är ett ovanligt tidigt prov på kattunstillverkningen i Sickla, strax söder om Stockholm.

Till textilavdelningen har inköpts en damastservett från Flors manufaktur med Fredrik I:s och Lovisa Ulrikas kröningsmonogram.

Den sengustavianska epokens möbelkonst representeras i årets förvärv av ett fällbord av mahogny, som donerats av fröken Dagmar Granlund, Djursholm.

Empirens ornament utformades med särskild finess och hantverksskicklighet i förgylld brons. I hög grad visas detta på bordsuren, som spelade en stor roll i tidens inredning. Till museets samling av dylika har fröken Berta Broman, Stockholm, skänkt ett, vars foder är klätt med pärlemor. Urverket är signerat B. Dufour i Paris. Från 1800-talets första del har även genom Nordiska museets Vänner förvärvats ett par ståtliga kandelabrar av stål, dekorerade med motiv från kungliga slott i och omkring Stockholm i den gamla i Eskilstuna utvecklade ståletsningstekniken. — Erik Areschougs donation omfattar också två graciösa saltkar av Rörstrands tidigaste flintgodstillverkning samt en gustafsbergskarott från 1830-talet med tryckt blå landskapsdekor. Till det följande decenniet hör förvärvet av sex tekoppar med

Urna från 1837, skål från 1847 och kaffekanna från 1842, samtliga av silver. Tillverkade hos Gustaf Möllenberg i Stockholm. Förvärv under år 1961.

fat av flintgods från Rörstrand i nyrokoko med en tryckt dekor i svagt grönt mot en gulvit glasyr. Till fröken Wallenbergs gåva hör även en konstfärdig potpourriurna ur Rörstrands prydnadsproduktion under 1860-talet, rikt dekorerad med pålagda polykroma blommor och blad i hög relief.

Intressanta förvärv av guld- och silversmide från 1800-talet ha gjorts under året. Till seklets förra hälft höra tre karakteristiska kråsnålar. Ett ovanligt stort sockerskrin av empiretyp, förfärdigat av J. G. Bursell i Jönköping 1827 har som testamentarisk gåva överlämnats av ryttmästare Arvid Rhodin. — Av litteratur och muntlig tradition vet man att det var vanligt att vid dop överlämna en sked som faddergåva. Man ser emellertid sällan ett konkret exempel på detta. Företeelsen kan studeras på en av museet inköpt sked av P. A. Thomasson i Karlskrona 1833, försedd med dopsymboler och text. En halskedja av guld med breda, tunnformade länkar från 1835, tillverkad av Ludvig Sturm i Stockholm, är en gåva av överstelöjtnant K. G. Sohlén, Stockholm. Inte mindre än fyra arbeten från Gustaf Möllens verkstad i Stockholm ha tillförts museet. Museets Vänner har skänkt en urna från 1837 i en tidstypisk blandning av empire och nyromantik. Den har av 32 promovendi i Uppsala skänkts till promotor, rektorn och professorn H. V. Romansson. Från Vännerna kommer också ett intressant vaxstapelställ, tillverkat 1859 i en för sin tid märkligt slät och funktionell form. Fröknarna Naja och Vera Cedergrens innehållsrika gåva omfattar även en skål från 1847 i nyrokoko, och från 1842 stammar en slät och extremt enkel kaffekanna, inköpt av museet. En fruktkniv, stämplad av Gustaf Folcker d. ä. och daterad 1850, tillhör bankdirektör Hedmans testamentariska gåva. Från seklets senare del härrör en porträttmedaljong av guld, stämplad 1886 och skänkt av överstelöjtnant Sohlén.

Av överläkaren Fredrik Wahlgren, Lidingö, har museet mottagit sex bordsknivar med porfyrskaft, tillverkade i Stålfors vid seklets mitt. En målning kallad "Frieriet" av den kände genre-målaren Knut Ekwall hör till årets gåvor från museets Vänner.

Det tidiga 1800-talets textilier representeras av två brudlakan med fyra örngott, daterade 1809 och märkta med Hillevi Posses

namn. Hon gifte sig det året med Thor August Odencrantz. Lakanen och örngotten ha ärvts på kvinnolinjen i rakt nedstigande led och ha nu skänkts till Nordiska museet av tre generationer, fru Gertrud Rosenquist, Bromma, fru Inga Almqvist och fröken Ylva Ludvigsdotter Almqvist, Stallarholmen. Fru Ebba Geijer, Uppsala, har skänkt en herrskjorta av linne och spännhalsdukar från 1800-talets förra del.

Från 1800-talets mitt härstammar en samling av omkring 140 små sidenprover som överlämnats av fröken Märta Berg, Stockholm. De ha enligt traditionen tillhört drottning Lovisa, som ur denna provkollektion valt sina klänningstyger.

1900-talets jugendstil företrädes bland årets gåvor av en stol, skänkt av professor Axel Hambergs dödsbo, Uppsala, tillsammans med dennes fjällutrustning. En intressant komplettering till museets samling av prydnadsglas utgör Vännernas gåva av två skålar i överfångsteknik. De äro båda från Kosta, signerade K. Lindeberg och prydda med en jugenddekor av blommor och blad. Museets porträttsamling har berikats med en målning av Carl Larsson från 1918, där han porträtterat kaptan Ernst Malmberg, vars dödsbo överlämnat tavlan. Konstnärinnan Louise Adelborg, Stockholm, har som gåva överlämnat ett par vaser, ett askfat och en assiett ur sin produktion på 1920-talet vid Rörstrand. Ett välkommet tillskott till möbelsamlingen från modern tid utgör ett bord med dekor i intarsia av Carl Malmsten, vilket tillsammans med två pendelarmaturer från Orrefors skänkts av civilingenjör Johan Beyer, Orrefors. Arkitekt Robert Berghagens gåva till utställningen "Ting för vår tids måltid" har utökats med bl. a. en teservis av Arthur Percy från 1960. Strömbergshyttans produkter från de senaste åren äro företrädda i den stora provkollektion av glas som museet erhållit från fru Asta Strömberg, Hovmantorp. Samlingen av prover och arbeten utförda vid Johanna Brunssons vävskola har genom en gåva av fru Elsa Natt och Dag, Bromma, kompletterats med en bonad i röllakansteknik från omkring 1900 samt en damastduk, komponerad av Hildgard Dinclau.

Utöver det löpande arbetet på avdelningen ha dess tjänstemän varit sysselsatta med olika uppgifter inom institutionens arbets-

fält. Sålunda har förste intendenten Andrén svarat för översynen av de kulturhistoriska byggnaderna på museets anläggningar utanför Stockholm (Härkeberga, Julita, Svindersvik och Tyresö) och lett högreståndsavdelningens fältundersökningar. Intendenten Lagercrantz har under en månad bearbetat materialet från sina undersökningar inom Spångaområdet. Intendenten Holmquist har huvudsakligen arbetat med kontrollundersökningar för den under utgivning varande handboken över svenska silverstämplar. Fil. kand. I. Sofia Danielson har under året fortsatt arbetet med uppordning och katalogisering av Handarbetets vänner i museet deponerade textilsamling. Fil. kand. Inger Bonge har katalogiserat ett antal kulturhistoriskt värdefulla möbler och andra föremål i Kungl. Kommerskollegiets ägo.

Högreståndsavdelningens föreståndare har varit förste intendenten Andrén. Övriga tjänstemän vid avdelningen ha varit förste intendenten Lagerquist (till 30 juni), intendenterna Lagercrantz, Holmquist och Stavenow samt från 1 juli amanuensen Axel-Nilsson. Såsom extra tjänstemän ha arbetat under tiden 1 januari t. o. m. 10 februari och från 1 juli fil. kand. Inger Bonge samt under årets första hälft amanuensen Axel-Nilsson.

A v d e l n i n g e n f ö r f ö r e m å l s r e g i s t r e r i n g.
Under året har till avdelningen inkommit inemot 2 600 föremål och föremålsgrupper för registrering, varigenom sammanlagda föremålsbeståndet vid årsskiftet uppgick till ca 264 600 nummer. Påpekas bör dock att totala föremålsantalet är vida större än angivet antal registreringar.

Intendenten Nyman har tjänstgjort som registrator och fröken Anna Sjöbom som märkerska. Kansliskrivare Palmé har med vissa avbrott för annat arbete varit sysselsatt med utskrift och insortering av registerkort för huvudliggarens real-, person- och ortregister, vidare har hon handhaft renskrivningen av huvudliggaren. Som hjälp vid motläsning har fru Palmé haft arkivarbetaren fröken Astrid Tordalen.

Under december månad har under registratorns överinseende en revidering av realregistrets uppsortering påbörjats av fru Pal-

mé. I samband härmed utarbetas en nyckel för att underlätta sökandet i realregistret.

Registratorn har haft uppsikt över den reflexkopieringsverksamhet, som handhåfts av arkivarbetaren ingenjör Hans Håkansson. Dessutom har uthyrningen av museets filmer gått genom registratorn.

Skansen

Kulturhistoriska avdelningen. I stadskvarters verkstäder har arbetet bedrivits huvudsakligen under sommaren i den utsträckning tillgången till yrkeskunnigt folk medgivit och inom ramen för de ekonomiska möjligheterna. I guldsmidsverkstaden ha sålunda elever vid Konstfackskolan demonstrerat silversmidets teknik, i Officina Typographica ha konstförvanter tidvis arbetat med tryckning av kistebrev o. dyl. och i plåtslageriet har vid flera tillfällen en gammal mästare visat prov på sin förmåga i det finare plåtarbetet. Glashyttan och krukmakeriet, där driften uppehålls av egna företagare, ha varit i gång under hela året.

Den traditionella hantverksdagen hölls söndagen den 7 maj i samarbete med Stockholms stads hantverksförening och med dess ekonomiska stöd. Följande yrken voro då representerade, nämligen apotekare, bagare, bokbindare, glasblåsare, gravör, guldsmid, konstförvant, krukmakare, kryddkrämare, plåtslagare, sadelmakare, skomakare, sockerbagare, snickare och tapetserare. Varje år har detta inslag i Skansens program väckt stort intresse såväl hos yrkesutövarna själva som hos åskådarna.

”Skansens borgerskap”, en sammanslutning av hantverkare med kulturhistoriska intressen, har liksom tidigare under åren medverkat i Skansens julmarknad genom att låta arbetslivet leva upp i stadskvarteret. För tionde gången sedan 1952 ställde ”kyplaget” från Tumba pappersbruk mangrant upp för att visa den utdöende konsten att göra papper för hand. Nordiska museet och Skansen begagnar här tillfället att tacka alla de kunniga yrkesmän som med entusiasm ställt sina krafter till förfogande för detta icke oväsentliga ändamål.

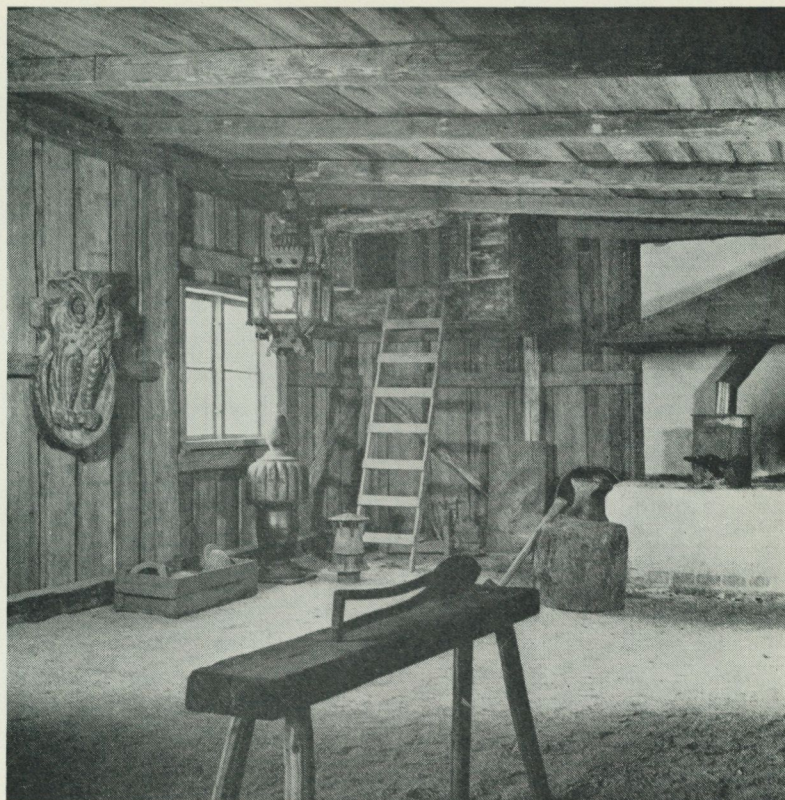
Studier i Officina Typographica ha som vanligt ingått i kurs-

planerna för såväl Grafiska institutet som Skolan för bokhantverk. Dessutom ha lärlingar vid de större tryckeriföretagen fått konditionera i äldre boktrycksteknik.

I övriga kulturhistoriska byggnader har följande verksamhet bedrivits. I Älvdalsbodarna har fru Marta Eriksson under tiden 17 juli—14 augusti sysslat med ystning och kärning. Vid Älvrosgården har Stockholms läns och stads hemslöjdsförening anordnat tre växtfärgningskurser under tiden 7—25 augusti. I samband med Brödets dag den 10 september visades gamla bakningsmetoder i flera byggnader. Sålunda gräddade fru Vivi Johansson och hennes dotter fru Ulla Jernström från Karesuando glödkakor i Lappkåtan. I Älvrosgården bakade fruarna Ingeborg Olsson och Olga Jonsson från Jämtland tunnbröd på järnhäll över öppen eld. I Ekshäradsgården bakade värmländskan fru Aina Schönnesson hållkakor och den värmländska specialiteten skrädmjölskex. I Oktorpsgården visade fru Helfrid Ekblad och fru Marta Jungland från Halland, hur ett halländskt bak av grov- och sötbrödsbakor gick till. I Ravlundagården slutligen bakade fru Ellen Hemdal spettkakor.

Från den 3 december ha julbord stått dukade i Delsbogården, Ekshäradsgården och Oktorpsgården och julstänger och kärvar ha rests utanför vissa gårdar. Till julhelgen ha en del förändringar vidtagits i Oktorpsgården. De hängkläden, som medföljde köpet av gården och som under 65 år suttit uppsatta i stugan, ha ersatts med kopior. Kopiorna ha utförts av fru Helfrid Ekblad — mångårig vakt i gården. Då det dessutom visat sig att några av de målade bonaderna tillhört en grupp inom bonadsmåleriet, som aldrig haft spridning i Slöinge socken, ha dessa ersatts med sådana, som varit vanliga i trakten.

I Seglora kyrka har varje sön- och helgdag hållits högmässa. Vid dessa gudstjänster ha huvudsakligen präster från Stockholms församlingar officierat. Under sommaren har i samarbete med Stockholms kyrkobrodrakår aftonbön hållits varje dag. Sedan grosshandlare Salomon Grane, som lett aftonbönerna i tjugo år, avlidit i den höga åldern av nära 93 år, har ansvaret för aftonbönerna vid sidan av kantor Hellblom åvilat bankjuristen Gerhard Thorén. Medelsiffran per kväll för deltagande har uppgått

Interiör från den under året färdigställda plåtslageriverkstaden i Skansens stadskvarter.

till 72 personer. Kyrkan har under året 212 gånger upplåtits för vigslar.

Avdelningen har liksom tidigare vid flera tillfällen biträtt Sveriges radio vid televisions- och radioutsändningar från Skansen av kulturhistoriskt innehåll.

Underhållet av de kulturhistoriska byggnaderna har fortlöpt planenligt. Några mera omfattande arbeten av detta slag ha dock icke kunnat företagas.

Under det gångna året har i Skansens stadskvarter inrättats

en bleck- och plåtslageriverkstad i den nyuppförda längan på sydsidan av Petissans gård. Initiativtagare härtill ha varit ingenjör Göran Hasselgren vid AB Plåtkonsulter och förutvarande förste intendenten vid avdelningen Bengt Bengtsson. Huset uppfördes under höst- och vintermånaderna 1960—61 och invigdes den 22 april 1961. Jmfr *Fataburen* 1961, s. 256.

Verkstaden, som vill visa, hur ett bleck- och plåtslageri från 1800-talets senare hälft såg ut, är rekonstruerad med gamla verkstäder som förebild och själva byggnaden uppförd av gammalt virke. Den fasta inredningen och huvudbeståndsdelen av verktygen utgöras av en deposition från Stockholms stadsmuseum och herröra från J. C. Larséns bleck- och plåtslageri i Österlånggatan 43 i Staden mellan broarna. Denna firma upptages för första gången i Stockholms adresskalender för 1878 och har alltså troligen grundats 1877. Under den tid verkstaden innehades av A. E. Dahlstedt, som övertog den 1904, tillverkades i stor utsträckning lyktor, lampor och skeppslanternor. Från detta plåtslageri komma bl. a. arbetsbänken vid långväggen, verktygshyllan och gesällsängen, en s. k. "himmel" uppe under taket. Inventariebeståndet i övrigt herrör till stor del från Bröderna Grönlunds plåtslageri i Skara, startat på 1870-talet av givarnas farfar Frans Gustaf Grönlund. Som några av de viktigaste föremålen från denna verkstad böra nämnas den så gott som unika lödugnen med tillhörande lödkolvar samt de båda runda träpal-larna. Även från Oskar Janssons koppar-, bleck- och plåtslageri i Stockholm, startat 1894 av de nuvarande ägarnas far, Oskar Jansson, komma en mängd gamla verktyg samt vågen som användes till vägning av färg samt av tenn och bly till lödtenn. De prov på färdiga alster som finnas i verkstaden, liksom ett fåtal av verktygen, herröra från museets egna föremålssamlingar.

Förberedelser för uppförande av ett postkontor ha vidtagits. Sålunda har i samråd med Kungl. Generalpoststyrelsen, som för ändamålet lämnar ekonomiskt bidrag, inköpts en byggnad från Virserum i Småland. Byggnaden har inrymt ett gammalt postkontor och bostad för postföreståndaren. Den kommer att uppföras i närheten av Bollnästorget under nästa år.

Arbetena inom avdelningen ha intill den 1 juli stått under

ledning av förste intendenten Bengtsson. Föreståndare för avdelningen från den 1 juli har varit förste intendenten Lagerquist. Intendenten Sjöqvist har handlagt frågor beträffande byggnadernas inredning och möblering samt vakthållningen. Fil. kand. Inger Bonge har under tiden 11/2—30/6 tjänstgjort inom avdelningen och huvudsakligast varit sysselsatt med iordningställande av plåtslageriverkstadens verktygs- och materialuppsättning.

S k a n s e n s k l ä d k a m m a r e har under året utom sina ordinarie arbetsuppgifter försett en rad "dagar" av skilda slag samt de Sollidsprogram som haft liknande önskemål med dräkter och rekvisita. Kompletteringar och nyanskaffningar ha utförts så långt tiden medgivit. Folkdräkterna ha utom enstaka plagg till olika dräkter fått ett tillskott av 2 dussin gula knäbyxor och 8 dussin överdelar och skjortor i olika snitt. Modedräkterna, som äro föremål för en hård utgallring av förslitna plagg, ha tillförts nya 1600-talsstövlar, 1700-talsherrockar i flera färger och åtskilligt annat. För att kunna stå till tjänst vid alla önskemål vid hundraårsjubileer har en rad klänningar och jackor sytts upp i 1860-talets mod. Flera månader har extra arbetskraft utnyttjats för översyn och vård av vapen och skodon i militärförrådet, som användes av våra regementen vid deras festdagar.

Föreståndare för klädkammaren har fr. o. m. den 1 november varit fru Maj Britt Hemlin. Fru Eva Widholm har efter mångårig högt skattad tjänst den 31 oktober lämnat Klädkammaren för andra arbetsuppgifter. I övrigt ha här tjänstgjort fröken Maria Eriksson och fru Gerda Bergild.

Rådgivare har som tidigare varit intendenten Gunnel Hazelius-Berg.

S k a n s e n s o b s e r v a t o r i u m har under mars och april varit tillgängligt för allmänheten varje stjärnklar torsdagskväll. 14 visningar ha förekommit.

Naturhistoriska avdelningen

Anläggningar. Under året ha de planerade omdanings- och moderniseringsarbetena gällande anläggningarna för den exo-

tiska faunan nedanför Skansenklippan tillfälligt inställts i av-
vaktan på vissa utrednings- och projekteringsarbeten.

I Fågelskogen har ytterligare en av de äldre burarna ersatts
med en ny. F. ö. ha smärre ändrings- och underhållsarbeten ut-
förts inom flera djuranläggningar.

D j u r b e s t å n d e t. På Skansen och Julita fanns den 1 no-
vember 1961 följande antal djur:

	Arter	Individ
Däggdjur	41	223
Fåglar	111	ca 580
Kräldjur	8	91
Groddjur	—	—
Fiskar	54	ca 450
	<hr/>	<hr/>
	214	ca 1344

Följande däggdjur ha förökat sig: makak, rhesus, silkesapa,
varg, kronhjort, dovhjort, ren, älg, visent, get, får, gotlandsruss,
kanin och marsvin. Bland fåglarna ha följande kläckt ungar:
sebrafink, risfågel, svarthuvad dvärgpapegoja, berguv, vit stork,
häger, vitkindad gås, gräsand, dvärgvaktel, påfågel och fasan.
Häckningsförsök ha dessutom gjorts av stjärtkitta och knölsvan,
som lagt ägg och ruvat.

Positiva odlingsresultat ha nåtts med följande fiskar: *Lebistes
reticulatus*, *Xiphophorus helleri*, *X. maculatus*, *Trichogaster leeri*,
T. trichopterus sumatranus, *Colisa labiosa*, *Barbus tetrazona*, *B.
nigrofasciatus*, *B. stolitczkanus*, *Betta splendens*, *Brachydanio
rerio*, *Cichlasoma nigrofasciatus*, *Hemichromis bimaculatus*, *Pelma-
tochromis kribensis*, *Hyphessobrycon ornatus*, *H. rubrostigma*,
Mollienia sphenops, *M. velifera* och *Pteriophyllum scalare*.

Bland gåvorna märkas lar, mustaschmarkatta, mangab, kattor,
älgar, rådjur, marsvin, blåpannade amasonpapegojor, halsbands-
parakit, sebrafinkar, tigerfinkar, amarant, kanariefåglar, grå
astrilder, bandfink, kinesiska näktergalar, jorduggla, ormvråk,
skäggdopping, huggormar och vattensköldpaddor.

Genom byten ha följande arter förvärvats: gotlandsruss, kor-
par, bourkparakit, nymfparakit, orangehuvad dvärgpapegoja och
hökugglor.

Inköpta djur utgöras av mellanbeostare, trefärgad glansstare, pagodstare, gulhuvad tropial, tahavävare, eldvävare, grönnäbbad tukan, hornuggla, grågäss och viggår.

Allmänverksamhet. "Pedagogdagar" för folkskol-lärardistriktet i Stockholm ha som tidigare år ägt rum på Skansen, varvid föredrag och rundvandring bland djuren anordnats. In- och utländska studiegrupper ha vägletts vid Skansen-besök genom avdelningens försorg.

Samarbetet med Zoologiska institutionen vid Stockholms universitet har alltjämt pågått. En del av kursen i etologi har förlagts till Skansen under docenten E. Fabricius ledning. Vidare fortsätter samarbetet med docent Fabricius och lektor Lars Wilson gällande en undersökning av bäverns biologi, som delvis utföres på Skansen.

Svenska föreningen Oikos förlade sitt årsmöte till Skansen, varvid föreståndaren ledde en nattlig rundvandring bland djuren och höll föredrag om avdelningens ekologiska forskningsverksamhet.

Sveriges ornitologiska förening höll i samband med sitt årsmöte en ombudskonferens på museet, varvid för svensk ornitologi viktigare spörsmål ventilerades.

Under sommaren besöktes Europa av en grupp amerikanska biologilärare med huvudsakligen ornitologiskt intresse. Färden skedde i regi av Nature Conservancy, Washington, och hade för den del som berörde Sverige planlagts av Naturhistoriska avdelningen och inkluderade en heldag på Skansen, varvid höllos föredrag och demonstrationer.

Som rådgivare vid skötseln av träd- och skogspartier på Skansen och Svindersvik har länsjägmästare Folke Thörn biträtt avdelningen.

Under hösten gjorde Hessischer Rundfunk tillsammans med professor Bernhard Grzimek en för Västtyskland avsedd televisioninspelning av djuren på Skansen.

Internationell verksamhet. Under hela året har föreståndaren genom FN, FAO, UNESCO och I. U. C. N. varit

hårt engagerad i arbetet på att rädda och bibehålla de stora nationalparkerna i Kongo. Dessa representera i intakt skick ett utomordentligt högt värde bl. a. som bevismaterial på att en total omläggning av markutnyttjandet är ekologiskt och ekonomiskt nödvändig i stora delar av tropiska Afrika på så vis att tamboskap måste ersättas av vilda hovdjur. Genom det labila politiska läget i Kongo ha förhandlingar och korrespondens fått föras omväxlande med än den ena politiska regimen, än den andra, vartill kommer att memoranda, rekommendationer och övrig korrespondens även måste passera internationella organ i New York, Rom, Paris och Bruxelles. Detta extra arbete har därför utgjort ett kraftprov för avdelningens kansli. Trots 18 månaders administrativt och ekonomiskt kaos i Kongo äro nationalparkerna alltjämt intakta och personalen där har trots ofta ojämna lönetermi- ner förblivit lojal mot de värden den bevakar.

Bibliotek. Avdelningens bibliotek fortsätter att växa i snabb takt. Under 1961 har ett särskilt stort antal publikationer lämnats i gåva från olika afrikanska institutioner, med vilka föreståndaren har personliga kontakter. Antalet löpande tidskrifter uppgick vid 1961 års slut till 323.

Fäl tarbeten, expeditioner och övriga undersökningar. Under 1961 har avdelningens undersökningsverksamhet fortsatt och nya uppgifter ha angripits.

De sedan 1956 pågående undersökningarna gällande vissa djurarters ekologi och biologi ha under 1961 fortsatt dels i fält i Blekinge och Östergötland, dels i samarbete med olika institutioner i laboratorier i Lund, Stockholm, Uppsala och Helsingfors. Vidare har bearbetning av materialet pågått.

Under 1961 ha undersökningarna bedrivits enligt följande:

Knölsvanen. Fäl tarbetena gällande denna undersökning ha under året befunnit sig i slutfasen. I Blekinge ha de biologisk-kemiska och bakteriologiska undersökningarna på lokaler med starka koncentrationer av knölsvanar resp. på motsvarande biotoper ehuru med få eller inga knölsvanar fortsatt, så att proverna nu täcka vegetationssäsongens olika faser. Provtagningen har

handhafts av riksdagsmannen, civiljägmästaren Hans Wachtmeister. Analyserna ha utförts vid Limnologiska institutionen i Uppsala under professor Wilhelm Rodhes överinseende. Vidare har fil. lic. Björn Berglund kompletterat och slutfört de botanisk-ekologiska undersökningarna på knölsvanlokaler, som i Blekinge varit under observation alltsedan arbetet med denna art började. Byråinspektören vid Kungl. fiskeristyrelsen, fil. lic. Gunnar Sellerberg har fortsatt och slutfört vissa fiskeribiologiska och statistiska undersökningar gällande svanbetade vikar och fisket därstädes.

I Östergötland har fil. lic. Viking Olsson kompletterat och slutfört undersökningarna i Valdemarsviken, där direkta observationer gjorts av knölsvanarnas betesteknik m. m. Härtill ha spillningsprover tagits. Innehållet i de senare har analyserats och bestämts av docenten Hans Luther, Universitetets botaniska institut, Helsingfors, och av docenten Nils Quennerstedt, Växtbiologiska institutionen, Uppsala. 11 återfynd föreligga nu av de i sistnämnda undersökningsområde ringmärkta knölsvanarna.

Under hela året har bearbetningen av de olika forskarnas material pågått, ett arbete som resulterat i att färdigställda men ännu icke översatta manuskript föreligga från fyra av de fem i undersökningen engagerade forskarna, nämligen Berglund, Luther, Olsson och Sellerberg, medan Rodhes manuskript är under utarbetande. Berglund har dessutom i Svensk Fiskeri Tidskrift och i Svensk Jakt publicerat i populärvetenskaplig form skrivna redogörelser över undersökningarna.

Sädgåsen och bläsgåsen. Fältarbetena voro avslutade redan under föregående år. Bearbetningen av materialet har fortsatt, och ett av de tre manuskript, som komma att slutredovisa undersökningen, har färdigskrivits och är under översättning. Det gäller fil. lic. Gunnar Markgrens arbete, för vars resultat han i populärvetenskaplig form redogjort i Svensk Jakt. Övriga manuskript äro under utarbetande.

Vitkindade gåsen. På Gotlands östkust har fil. stud. Anders Bjärvall bedrivit undersökningar över de vitkindade gässens ekologi, särskilt effekten av deras betning. Under den första arbetsperioden, 9—27 april, ha värdefulla erfarenheter erhållits i fråga

om den metodik som fortsättningsvis bör komma till användning samt om de lokaler, vilka framdeles främst böra utgöra undersökningsområden.

Lokalerna för undersökningen av de vitkindade gässens eventuella skadeverkningar på gotländska fårbetesmarker ha utgjorts av gässens viktigaste rastplatser, nämligen Rone Ytterholme och Kyrkbingegrund. På Skansen i Stockholm har Bjärvall studerat de där levande halvtama vitkindade gässens betningsteknik och allmänna beteende, varvid han även gjort filmupptagningar.

Undersökningen är i huvudsak upplagd efter följande fyra linjer:

1. Provytestudier av betningens intensitet och långtidsverkan.
2. Analys av maginnehåll hos skjutna gäss.
3. Observationer över gässens allmänna beteende på rastplatserna.
4. Filmning av betningstekniken.

Provyteförsöken ha utförts på så sätt att på Rone Ytterholme avstängdes med ståltråd vissa ytor för gässen och fåren och på Kyrkbingegrund på motsvarande sätt för gässen (på Kyrkbingegrund gå inga utgångsfår). Efter 13 dagar skördades delytor om 36×23 cm inom provytorna och lika stora ytor utanför provytorna genom att med en sax klippa av allt gräs, som stack upp ur mossan, där denna utgör undervegetation, eller genom att annars klippa gräset så lågt det gick. Därefter bestämdes torrvikten hos det skördade gräset. Härutöver gjordes andra jämförande undersökningar inom de olika provytorna. Det är för tidigt att ännu yttra sig om resultatet av dessa försök.

Maginnehållsanalyser ha ännu ej börjat. Materialet (magar från licensskjutna gäss) har under sommaren anlänt till Zoologiska institutionen i Stockholm, där detta arbete kommer att utföras.

Filmningen av betestekniken utföres på Skansen. Härvid göras jämförelser med betningen hos andra gåsarter. Det är inte otänkbart att detta kan komma att ge uppslag av intresse för jämförelsen av betningsverkan orsakade av vitkindade gäss med sådana som orsakats av *Anser*-arter.

Anslag för samtliga ovannämnda undersökningar ha erhållits från Statens naturvetenskapliga forskningsråd och Viltforskningsrådet.

Ryggradsdjuren i fjällkedjan. De ekologiska undersökningarna gällande vertebraterna i den svenska fjällkedjan ha under året fortsatt av förste intendenten Curry-Lindahl jämte medhjälpare. Också under 1961 hade fjällämmeln en partiell frekvenstopp i Lappland, vilket kom att delvis sätta sin prägel på fältarbetenas uppläggning och utförande. Undersökningarna kommo att under juni-juli huvudsakligen omfatta fjälltrakterna i Lycksele, Pite och Lule lappmarker. Härvid biträdde bl. a. konservator Verner Berg vid Naturhistoriska riksmuseet med insamlingsarbeten av grönbenor i flyttningssuppbrott, ett material som behövs för fysiologiska undersökningar av flyttfåglar. Analyserna utföras av professor François Bourlière, Paris, och avser en komplettering av de undersökningar gällande samma art som föreståndaren utfört i tropiska Afrika.

Insamlingsarbeten. Under medverkan av Station Biologique de la Tour du Valat i Camargue, Frankrike, bedrevos i april—maj under ledning av stationens chef, dr Luc Hoffmann, insamlings- och prepareringsarbeten av gulärlor, vilka under vårflyttningen från tropiska Afrika till norra Eurasien rasta i Camargueområdet, där de befinna sig ungefär halvvägs mellan övervintrings- och häckningsområdena, vilka utgöra start resp. mål för vårflyttningen. Detta material har direkt samband med förste intendenten Curry-Lindahls fysiologiska undersökningar av nordiska flyttfåglar i tropikerna. För arbetena i Camargue ha anslag erhållits av Statens naturvetenskapliga forskningsråd.

Huggermen. Skriftställaren John Bernström har tidvis fortsatt sitt arbete med att färdigställa en monografi över huggormens biologi, ekologi och fysiologi. Härför har avdelningen erhållit anslag från Statens naturvetenskapliga forskningsråd.

Ringmärkningarna. Den 1960 av fil. stud. Anders Sällström utförda ringmärkningen i större skala av medlemmarna i den fria hägerkolonien på Skansen fortsattes också under 1961.

Inventeringsarbeten. På grund av de omfattande vattenregleringar som planeras i Lappland har förste intendenten Curry-Lindahl på uppdrag av Kungl. vetenskapsakademien och med medel från Kungl. vattenfallsstyrelsen organiserat och lett vertebratzoologiska inventeringar och undersökningar i följande områden: Gardiken, Lycksele lappmark; Storjuktan-Fjosoken, Lycksele lappmark; Vindeldalen med Övre Gautsträsk, Stora och Lilla Tjulträsk, Marsivagge, Kramaselen, Skonavare och Dalovardo, Lycksele lappmark; Svaipa fågelskyddsområde och Laisdalen med Gautojaure, Yraf och Plassaselen, Pite lappmark; Letsi inom Stora och Lilla Lule älv, Lule lappmark; Stora Sjöfallets nationalpark med Vietasvage och sjökedjan Sitasjaure—Satisjaure samt Sjaunja fågelskyddsområde (urskogar och myrar norr om Satisjaure), Lule lappmark. Härutöver organiserades och utfördes på uppdrag av Svenska naturskyddsföreningen och med anslag från Kungl. försvarsdepartementet en zoologisk undersökning i det stora område som upptas av Kungl. flygvapnets robotskjutfält, Udtja Tjavelk, Lule lappmark. Under dessa undersökningar, som fördelades på 8 forskarelag om sammanlagt 31 personer, huvudsakligen rekryterade från universiteten i Lund, Stockholm och Uppsala, deltog föreståndaren i juni—juli under kortare eller längre perioder i samtliga arbetsområden. Vid sidan av de direkta anslagen hade expeditionerna tillgång till helikoptrar, båtar och andra transportmedel genom Vattenfallsstyrelsens försorg (i Udtja Tjavelk genom Kungl. flygvapnet), varför tiden i fält kunde till fullo rationellt utnyttjas för vetenskapligt arbete.

Avdelningen tog 1960 initiativ till en internationell inventering av *alfågeln* i dess vinterkvarter i Östersjön och Nordsjön. Denna art har under senare decennier reducerats katastrofalt i antal till följd av upprepade oljeutsläpp. Samtidigt ha de svenska häckfågelbestånden sjunkit till en mycket låg nivå. Förslaget ställdes till International Wildfowl Research Bureau, London, som accepterade detsamma med påföljd att en undersökning organiserats och igångsattes vintern 1961—1962. Däri delta förutom Sverige även Finland, Sovjetunionen, Polen, Tyskland, Danmark, Norge, Holland och Storbritannien, m. a. o. samtliga strandägarenationer kring Östersjön och Nordsjön. För den

s. 251 ff. under namnen Kai Curry-Lindahl, Helmuth Pinter och Sven O. Rydh.

Resor, kongresser och symposier. I april och i november bevistade förste intendenten Curry-Lindahl styrelsesammanträden med International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (I. U. C. N.) i Morges (Lausanne). I maj deltog han på inbjudan i ett i Zürich av International Union for Biological Sciences anordnat symposium gällande "Coordination of Methods used for the Study of Ecology in Holarctic National Parks", varvid en arbetsplan framlades för det kommande "International Biological Program (Year)". Arbetena avslutades med exkursioner i Parc National Suisse på gränsen till Italien.

I juni var föreståndaren svensk delegat vid en konferens i Stavanger, anordnad av International Council for Bird Preservation, i vilken organisation han är sekreterare. Dessa förhandlingar avslutades med exkursioner på Hardangervidda. I september avhölls i Arusha i Tanganyika ett av I. U. C. N., C. C. T. A. (Commission for Technical Co-operation in Africa South of the Sahara), FAO och UNESCO arrangerat symposium gällande "Conservation of Nature and Natural Resources in Modern African States", till vilket förste intendenten Curry-Lindahl hade inbjudits som diskussionsledare och föredragshållare. I konferensen deltog regeringsledamöter och politiska ledare från flertalet afrikanska stater. Under och efter symposiet anordnades exkursioner i Tanganyikas och Kenyas nationalparker och reservat (Kilimanjaro, Amboseli, Ngurdoto, Lake Manyara, Ngorongoro, Serengeti, Mau, Lake Elmenteita, Lake Nakuru, Mount Kenya, Aberdare osv.). Efter konferensen förde förste intendenten Curry-Lindahl i september—oktober på uppdrag av FN-organ förhandlingar gällande naturvård och nationalparker med myndigheter i Kenya, Tanganyika, Ruanda-Urundi och Kongo (Léopoldville) samt besökte som gäst på inbjudan av National Parks Board resp. Natal Parks, Game & Fish Preservation Board samtliga nationalparker och ett antal naturreservat i Sydafrika. I juni och oktober närvar föreståndaren i Bruxelles vid styrelsesammanträden med Fondation Internationale Scientifique. I augusti var han kallad till

Paris för förhandlingar med UNESCO gällande Kongo, varvid han på återvägen tillbringade tre arbetsdagar på Musée Royal de l'Afrique Centrale i Tervuren (Bruxelles).

I april deltog förste intendent Curry-Lindahl i egenskap av styrelseledamot i Stiftelsen Blekinge naturvård i en av stiftelsen anordnad resa i Blekinge, varvid förhandlingar bl. a. höllos med befolkningen i Torhamns skärgård och med Asarums kommun, varjämte det avhölls styrelsesammanträde och en diskussionsafton. I juni gjorde han på inbjudan av Kungl. Vattenfallsstyrelsen en resa med flyg och helikopter i Torne lappmark för att med ledamöter i Kungl. Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté besiktiga de områden av Nordkalotten, där vattenkraftutbyggnader planeras. På motsvarande sätt gjordes en resa i augusti i Lycksele, Pite och Lule lappmarker med Vattenfallsstyrelsens arbetsgrupper för Vindel- och Laisälvarna resp. Stora Lule älv, varvid förste intendenten Curry-Lindahl på resp. platser redogjorde för de samma sommar utförda fältarbetena.

Besök. Avdelningen har i studiesyfte eller för diskussionsändamål besökts av följande utländska personer: dr Dennis Chitty, Bureau of Animal Populations, University of Oxford; Mr. Orville W. Crowder, The Nature Conservancy, Washington, U. S. A.; M. François Edmond-Blanc, Paris; Direktör H. W. Huy, Zoologischer Garten, Zürich; generalsekreterare Ginichi Yamane, Tokyo; dr M. T. Myres, Edward Grey Institute for Field Ornithology, University of Oxford; dr Jene E. Pankow, Stockton College, Stockton, U. S. A.; Mr. D. Soderstrom, Brookfield Zoo, Chicago; professor Arthur G. Steinberg, Cleveland, U. S. A.; dr Charles Vaurie, American Museum of Natural History, New York.

I studiesyfte eller för diskussionsändamål har avdelningen under en eller flera dagar besökts av bl. a. följande svenska personer (där ej annat anges är hemorten Stockholm): fil. stud. Anders Bjärvall, Zoologiska institutionen, Stockholms universitet; professor Erik Björkman, Kungl. Skoghögskolan; överstelöjtnant Gustaf Borenus, Svenska fjällklubben; författaren Edor Burman, Funäsdalen; fil. mag. Sten Dahlskog, Geografiska institutionen, Stockholms universitet; fil. kand. Carl Edelstam, Zoologiska institutionen, Stockholms universitet; fil. mag. Gunnar Eriksson, Zoologiska institutionen, Uppsala; fil. stud. Stellan Eriksson, Zoologiska institutionen, Stockholms universitet; intendent Lars-Erik Esping, Svenska naturskyddsföreningen; docent Eric Fabricius, Zoologiska institutionen, Stockholms universitet; kapten Nils Hahr, Biologiska museet; intendent Björn Hamilton, Skånes djurpark, Höör; landshövding Erik von Heland, Karlskrona; författare Lars Holmberg, Bjärred; professor Sven Hörstadius, Zoologiska institutionen, Uppsala; fil. mag. Bengt-Owe Jansson, Zoologiska institutionen, Stockholms universitet; fil. stud. Karl-Johan Johansson, Zoologiska institutionen, Uppsala; professor Alf

Johnels, Naturhistoriska riksmuseet; dr Börje Kant, Vällingby; redaktör Erik Larsson, Svenska naturskyddsföreningen; docent Bengt Lundholm, Statens naturvetenskapliga forskningsråd; professor Gösta Lundqvist, Sveriges geologiska undersökning; professor Carl Malmström, Kungl. Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté; konsul Claes Nyman, Kungl. Utrikesdepartementet; länsjägmästare Eric Person, Gävle; fil. stud. Ture Persson, Zoologiska institutionen, Uppsala; fil. lic. Claes Ramel, Genetiska institutionen, Stockholms universitet; författare Anders E. Ramsay; med. kand. Staffan Reinius; professor Lars-Gunnar Romell, Statens skogsforskningsanstalt; docent Gustaf Rudebeck, Naturhistoriska riksmuseet; konsul Bengt Rösiö, Kungl. Utrikesdepartementet; laborator Gustaf Sandberg, Abisko naturvetenskapliga station; författare Bengt Sjögren, Humlaryd; laborator Hugo Sjörs, Kungl. Skogshögskolan; konstnär Richard Spolin; docent Evald Ugglå, Kungl. Skogshögskolan; riksdagsman Hans Wachtmeister, Wambåsa; kapten Sven Wahlberg, Norrbottens läns naturvårdsförbund, Boden; lektor Lars Wilsson, Sollefteå.

P e r s o n a l. Naturhistoriska avdelningens föreståndare har varit förste intendenten Curry-Lindahl. Under hans vistelse i Afrika tjänstgjorde docenten Karl Borg som t. f. föreståndare. Docent Borg har dessutom under hela året fungerat som avdelningens veterinär och jämväl vikarierat för föreståndaren under dennes tjänsteresor och övriga bortovaro. Under vissa perioder har stadsveterinären Uno Plazikowski vikarierat för föreståndaren och dessutom periodvis svarat för vissa veterinära uppgifter. Sekreterare har varit fröken Harriet Morell med fil. kand. Gun Rosencrantz som vikarie. För vissa uppgifter ha fil. lic. Claes Ramel och fil. stud. Staffan Westerlund biträtt avdelningen. Förman Albin Johansson har förutom funktionen som fodermästare även haft det direkta överinseendet av arbetena i de sju djurvårdare-distrikten. Vikarie för honom har varit vice förman Sven Borg, som fr. o. m. 1 januari utsågs till nämnda förmansställning, och under kortare perioder förste djurvårdare Tore Glemmefors.

Engagerade forskare för de ekologiska undersökningarna m. m. redovisas på s. 193.

H ö g t i d l i g h e t e r, f e s t e r o c h ö v r i g a p r o g r a m i n s l a g p å S k a n s e n

Skolornas vinterlov, som inföll den 27/2—4/3, gynnades ej av något vinterväder, varför i stället för sedvanliga skid- och skridskotävlingar en detektivjakt "Skattkistemysteriet" anordnades i samarbete med Stockholms sparbank, som varje dag under vec-

kan delade ut ett penningpris i form av en sparbanksbok till vinnare. Dessutom förekom rundvandring bland djuren, respektive i de kulturhistoriska byggnaderna samt bioföreställningar på Höglöftet. Avslutningsprogrammet med bl. a. lekar och trolleri m. m. leddes av Lasse Sarri.

På Sollidens skridskobana gjorde Stockholms konståkningsklubb två uppvisningar under januari.

Valborgsmässoafton firades med sedvanlig studentuppmarsch och sång av Stockholms studentsångarförbund, eldar och fyrverkeri. Då dagen inföll på en söndag arrangerades ett middagsprogram med Sveriges Radios underhållningsorkester med Egon Kjerrman som dirigent och Ragnar Ulfung som solist. På kvällen medverkade Stockholms universitets blåsorkester "Kårsdraget" och en ungdomsorkester från Boo kommunala skola med konserter.

Under sön- och helgdagarna i april och maj anordnades bl. a. följande program: Sleipners terränglöpning, Expressens hattparad, Norges nationaldag "17 maj", Folknykterhetens Dag och Skansens Vårfest för Barnens Dags "Mitt Sommarbarn" med Lasse Lönndahl, Sonja Norin och Vecko-Revyns Fröken Sverige 1961. På pingstafton gavs på Sollidsscenen ett svenskt populärmusikprogram bestående av Sylvainmelodier med kompositören själv, Git Persson, Gustaf Torrestad och Tore Jederbys ensemble.

Pingstdagen anordnade Svenska typografförbundet ett stort program i samband med sitt 75-årsjubileum under stor anslutning. I programmet ingick bl. a. en festkonsert med Stockholms Filharmoniker, som under medverkan av Typografförbundets sångkör, hovsångare Leon Björker och operasångare Sven-Erik Vikström framförde en jubileumskantat av Hilding Asker. I dagsprogrammet för övrigt ingingo en konsert av Sigurd Björling, internationell varieté med artister från Chinavarietén och ett stort jubileumsfyrverkeri. Högtidstalet hölls av förbundsordföranden Erik Alderin. Annandag pingst hade Gås Anders spelmanstämman sitt årliga framträdande på Solliden.

"Kyrkans Dag" anordnades för första gången i samarbete med Diakonistyrelsen och Stockholms stift. Det digra programmet upptog utom gudstjänst i Seglora kyrka friluftsgudstjänster,

kyrkospel och konserter. Dessutom framfördes på Solliden "Bibliska bilder", ett kyrkligt dansspel av Ivo Cramér.

I sommarens programvecka ingingo två radioprogram, direkt-sända från Solliden. Radioprogrammet "Bästa man på Skansen" gick för femte året i följd varje onsdag fr. o. m. 7/6 t. o. m. 30/8 med Egon Kjerrman och hans orkester. Varje gång medverkade "Den sjungande masken". Fastställandet av denna gästs identitet ingick som ett tävlingsmoment. Dessa gäster voro Olle Adolphson, Inger Berggren, Joel Berglund, Kjerstin Dellert, Ann-Louise Hansson, Busk Margit Jonsson, Zarah Leander, Charlie Norman, Sonja Stjernquist, Gustaf Torrestad, Owe Thörnqvist, Sven-Erik Vikström och Monica Zetterlund.

Det andra radioprogrammet "Jazz under stjärnorna" sändes åtta måndagar i följd fr. o. m. 26/6 t. o. m. 14/8 på sen kvällstid. Konferencier var Olle Helander och programmets musikaliska stomme utgjordes av Arne Domnérus orkester. I varje program uppträdde svenska och utländska stjärnsolister, såsom Jan Allan, Benny Bailey, Rolf Billberg, Johnny Dankworth, Joe Harris, Sonya Hedenbratt, Bo Henders, Jan Johansson, Cleo Laine, Jack Lidström med Hep Cats, Åke Persson, Ronnie Ross, Ronnie Scott, Sahib Shihab, Memphis Slim, Reynold Svensson, Gerd Söderberg, Toots Thielemans, Lucky Thompson, Carli Tornehave, Jimmy Wood Jr och Monica Zetterlund.

Sommarens nya tisdagsserie var "Fyrklövern", ett familjeprogram med litterära och musikaliska gissningstävlingar, arrangerat av Gunnar Wersén. Olle Björklund var värd och Monica Nielsen, alternerande med Sonja Stjernquist, Hans Wahlgren och Karl Nilheims ensemble medverkade.

På lördagskvällarna under högsäsong anordnades "Marknadsafton" med marknadsnöjen på Bollnästorget — kasperteater, kraftmätare, trollkarlar, "Omodern femkamp" m. m. På Solliden försiggick "Allmänhetens auktion". Auktionerna voro upplagda på så sätt att auktionsföremålen inlämnades av allmänheten och såldes för ägarnas räkning till den högstbjudande. Som utropare fungerade med stor bravur kända auktionsförrättare från landsorten, nämligen: Anton Andersson, Enköping, Hilding Bielkhammar, Ringarum, Rune Gustafsson, Hedemora, Erling Henriksson,

Kalmar, Artur Högsberg, Västerås, Oscar Målman, Enköping och Wiljer Wiljergårdh, Falköping. Karl Nilheims orkester medverkade och uppträdde i sekelskifteskostymering.

I likhet med de närmast föregående åren arrangerades Skogaholmskonserter i samarbete med Stockholms musikbildningskommitté. Konserterna genomfördes under ledning av musikdirektör Karl-Eric Andersson med ekonomiskt bidrag från Stockholms stad. Repertoaren bestod av verk från 1700- och 1800-talen och de medverkande uppträdde i dräkter från samma epoker.

I konserterna medverkade: Gunnar Ahlmark, Bel Canto-kören under ledning av Karl-Eric Andersson, Roland Bengtsson, Helge Brilioth, Gert Crafoord, Jan Eyron, Ann Mari Fröier, Per-Olof Gillblad, Solwig Grippe, Busk Margit Jonsson, Kyndelkvartetten med Otto Kyndel, Gert Crafoord, Kurt Lewin och Folke Bramme, Karin Langebo, Margot Rödin, Elisabeth Sædén, Erik Sædén, Stockholms barockensemble med Bengt Överström, Per-Olof Gillblad, Mairi Gillblad, Rune Larsson och Jan Eyron samt Stockholmstrion med Leo Berlin, Åke Olofsson och Lars Sellergren. Som värdar ha fungerat: Jonny Blanc, Ingemar von Heijne och Harry Olt.

Skansenorkestern bestående av 8 man stod även i år under ledning av Karl Nilheim och konserterade alla dagar utom måndagar och onsdagar på eftermiddagarna i lilla estraden på Solliden och medverkade dessutom i de flesta kvällsprogrammen.

Midsommarhelgen firades den 23, 24 och 25 juni på sedvanligt sätt med dans kring majstången och lekar för allmänheten samt musik av Bofors musikkår.

Midsommardagen ägnades helt åt en amatörorkesterstämma med konserter av de deltagande orkestrarna samt tävlingar om svenska mästerskapet för skol- och ungdomsorkestrar.

Av in- och utländska programinslag kunna nämnas: folkdanslag från Tjeckoslovakien, Helsingfors KFUM:s manskör, Åbo KFUM:s manskör, Bergens Ynglingeforenings Sangforening, KFUM-koret "Sela", Stockholms KFUM-kör, Stockholms musikklasser under ledning av Margareta Stigbrand, Stuttgarter Spielkreis, Schönhengster Spielschar samt Siebenbürger Jugendgruppe.

Tidigare års kortare gästspel av studentspex från i första hand Uppsala och Lund utvidgades i år till att omfatta en hel vecka för vardera truppen. Under juni månad framförde lundaspexarna alternerande "Marie-Antoinette" och en spexkavalkad "Från Harakiri till Karl XII", och i augusti uppförde uppsaliensarna "Gustav III" och "Morens sista suck".

Ett program byggt på svensk folkdans och folkmusik och kallat "I folkviseton" hade sammanställts av Else Fisher och uppfördes huvudsakligen på måndagarna i juli och augusti. Skansens folkdanslag och spelmän samt Örjanskören medverkade. Dessutom alternerade solistparen Jonny Blanc och Lilian Sjöstrand samt Tordh och Gunilla Slättegård.

Under högsäsongen voro vissa dagar på sedvanligt sätt reserverade för olika organisationers festprogram. Svenska ungdomsringens årliga fest den 4 juni var sammanslagen med Sveriges spelmäns riksförbunds spelmansstämma med flera hundra deltagande spelmän från hela landet. "Finlands dag" firades den 11 juni. Tal höllos av ambassadör G. A. Gripenberg och skeppsredare Emanuel Högberg, och Keuru musikgossar medverkade i det rikhaltiga underhållningsprogrammet. "Garnisonens dag" anordnades den 13 juni med Marinen som arrangör, Frälsningsarméns årliga musikgudstjänst hölls den 3 juli, Frankrikes nationaldag firades den 14 juli samt "Polisens dag" den 30 juli. Sverige-Amerikadagen ägde rum den 6 augusti, där fil. dr Amandus Johnson var huvudtalare och erhöll utmärkelsen "Årets svensk-amerikan" av Estelle Bernadotte. Lena Granhagen och Per-Olof Eriksson samt Öjebokören framförde ett avsnitt ur "Fridas visor".

Den 13 augusti anordnades för första gången en blomsterfest kallad "Svensk musik bland 50 000 rosor" i samarbete med Föreningen svenska tonsättare och SKAP samt Stockholms blomsterhandlareförening och Svenska plantskolors riksförbund. Vid den svenska konserten på Solliden framfördes "Röster från Skansen" av Hjalmar Gullberg och Lars-Erik Larsson med Olof Thunberg, Erik Sædén, Bel Canto-kören och medlemmar av Filharmonikerna. I det helsvenska konsertprogrammet ingick dessutom Sinfonietta av Dag Wirén. Torbjörn Lundquist dirigerade

en ensemble ur Stockholms filharmoniker och Bel Canto-kören under Karl-Eric Andersson framförde svenska körkompositioner av bl. a. Gottfrid Berg och Oscar Lindberg. Konserten upprepades torsdagen den 17 augusti. Vid evenemanget söndagen den 13 augusti erhöles alla kvinnliga besökare en ros vid Skansenentrén.

Stockholms fackliga centralorganisations fest ägde rum den 20 augusti. Högtidstalet hölls av statsrådet Sven af Geijerstam. Barnens Dag den 26 och 27 augusti hade även i år anordnats som en sik- och ålafest i det fria med demonstration, rökning, halstring samt gratis avsmakning. I Sollidenprogrammet gästuppträdde Zarah Leander och på söndagskvällen den i Sverige turnerande Sovjetvarietén. Frikyrkofolkets traditionella höstfest inföll den 3 september.

Söndagen den 10 september anordnades för första gången en "Brödets dag" av Brödinstitutet. Genom ett livligt deltagande av en serie organisationer och firmor med anknytning till jordbruksnäringen blev programmet en utomordentlig propaganda för brödet i det moderna hushållet. Från ett 20-tal stånd såldes och delades det ut 1 000-tals brödprover, tombola med brödpaket som vinster hade en strykande åtgång och från ett fältbageri på Solliden provsmakades under lördagen och söndagen c:a 50 000 wienerbröd. På Sollidenstraden demonstrerade skickliga bagare sitt yrkes finesser och Lars Madsén kåserade om bakning förr och nu i ett estradprogram. I Seglora kyrka anordnades en skördegudstjänst. I flera kulturhistoriska byggnader pågick bakning, nämligen i Skansens bageri i Stadskvarteret, i Älvrosgården, där man bakade tunnbröd, i Ravlundagården spettekaka, i Oktorpsgården hallandsbröd, i Ekshäradsgården värmlandsbröd och i Lappkåtan kolbullar.

Söndagsprogrammet inleddes med ett festtåg från Väpnargatan, men redan på lördagen skedde starten med ett stort festfyverkeri från Solliden, Saltsjöqvarn och kvarnen Tre Kronor samtidigt.

I Utställningshallen vid Huvudingången var brödutställningen "Bröd i vardag och fest" anordnad.

Söndagen den 17 september hade Korporationsidrottsförbundet sin traditionella familjesöndag och söndagen den 24 september

ägnades åt en annan ny medverkande grupp nämligen "Hemgårdarna". Högtidstalet hölls av statsrådet Ragnar Edenman och i olika program och utställningar visades det prov på rörelsens olika verksamhetsgrenar.

I "De Blindas dag" den 1 oktober medverkade Karl Gerhard, Annalisa Ericson, Birgitta Andersson, Britt Damberg, Stig Grybe, Ann-Louise Hansson, Jan Malmsjö, Christina Schollin och Leif Kronlunds orkester. Konferencier var Hagge Geigert. Vid högmässan i Seglora sjöng de blindas kör "Cantores Minores" under ledning av Oscar Ström.

Söndagen den 8 oktober upprepades fjolårets succéprogram "Stekaresöndag" i regi av Sveriges slakteriförbund och Sveriges lantbruksförbund. Helstekt ox och grisar på spett provsmakades efter programmets slut, som innehållit en rad underhållnings- och tävlingsmoment samt konsumentupplysning.

Förutom inomhuskonserterna i Skogaholms herrgård samt den underhållningsmusik som Skansenorkestern företrädesvis i lilla musikpaviljongen bjöd publiken anordnades större konsertframträdanden på stora estraden. Dessa inleddes då Nicolai Gedda på Svenska Flaggans dag gav en solistkonsert. Solistkonserter ha dessutom givits av Rolf Björling, Pierino Gamba, Lidia Grychtolowna, Zarah Leander, Jean-Paul Mauric, Gustaf Torrestad, Ragnar Ulfung och Inger Wikström. Den stora Sovjetvarietén, som turnerade i Sverige, hade premiär på Skansen den 1 augusti och återkom i Barnens Dagsprogrammet den 27 augusti.

Skansens vattenspel på Solliden spelade en gång varje kväll fr. o. m. medio av juli.

Programsäsongens största nyhet har varit introducerandet av "Son et Lumière" i Skandinavien. Denna form av en föreställning i ljud och ljus uppfanns i Frankrike och realiserades först och främst vid Versailles för en del år sedan. Den har senare spritts över världen och kan karakteriseras som ett spel kring en förgången verklighet i historisk arkitektur — röster, musik, ljud och framför allt ljus men inga synliga skådespelare, en sorts modern elektronisk skådespelsteknik.

Skansens ljud- och ljusspel förlades till Delsbogården med Tingsvallen som åskådarpplats. Professor Carl-Axel Moberg skrev

Hälsingegården under eftersommarens ljud- och ljusspel på Skansen.

manuskriptet byggt på vittnesmål om trolldom och häxprocesser i Hälsingland. Per-Martin Hamberg svarade för iscensättningen med Yngve Gamlin som rådgivare för ljuseffekterna och Kjell Stensson för det akustiska. Philips levererade den maskinella anläggningen och ställde sin Son et lumière-expert Chr. W. J. van Lummel som både konstnärlig och teknisk rådgivare till förfogande. Vid Svenska AB Philips var direktör L. Olsborg ansvarig för planens realiserande tillsammans med ingenjörerna B. Kautitz (ljud) och L. Starby (ljus). De i skådespelet medverkande rösterna tillhörde: Isa Quensel, Sif Ruud, Christina Schollin, Olle Hilding, Ingvar Kjellson och Lars Lind.

☛ Då föreställningen på grund av sin tekniska natur måste framföras under mörker, kunde premiären icke äga rum förrän i månadsskiftet juli—augusti och framfördes sedan varje kväll de

första veckorna med början kl. 22 och slutligen med början kl. 20.30 t. o. m. den 10 september.

För den moderna dansmusiken har Leif Kronlunds orkester svarat. Avlösande orkester har varit Curt Silvéns, som spelat på måndagar och vikarierat under semestertiden.

Eric Östs spelmanslag spelade till gammaldansen på Bollnäs-torget. Svenska ungdomsringen har under maj—juli anordnat en kurs i gammaldans och i anslutning därtill gammaldans för allmänheten till Torsten Lindströms kapell.

Lekvall har anordnats varje fredag under ledning av Knut Ringqvist.

Skansens folkdanslag och ringleksbarn ha alternerande under sommaren dagligen visat folkdanser och ringlekar.

Skansens vaktparad har stått under Ivar Lundgrens ledning och medverkat på söndagarna från april till november med undantag för juli månad.

Intill Lekstugan i gamla Bragehallen ha även i år bilbanan och karusellen varit igång, och det lilla tåget har kört från april till oktober.

Skansenteatern har varit upplåten åt produktionsledaren Lorens Marmstedt som givit "Fridas visor".

Julmarknaden ägde rum den 3 och 10 december med de traditionella arrangemangen. Auktionsförrättare var Hilding Bielkhammar från Ringarum.

För anordnandet av ovan i korthet relaterade program ha närmast svarat direktör Georg Eliasson, intendenten Tullander samt fröken Sonja Ekström.

Kapten Gustaf Blomquist har under sommarmånaderna tjänstgjort som inspektör på Skansen.

S k a n s e n s r e s t a u r a n g e r o c h s e r v e r i n g a r

Under verksamhetsåret ha alla grenar av restaurangverksamheten varit i full funktion. Vissa förbättringar och moderniseringar ha genomförts. I Sollidenrestaurangen har sålunda det gamla Bergslagsrummet, den norra delen av restaurangen, moderniserats och där har skapats en baravdelning av internationell klass, som fått namnet Sollidens Hörna. Det gamla rummet har delats upp i

mindre enheter, varigenom har skapats en intimare miljö. Terrassen har byggts in och vinterbonats och man har därigenom fått ett gott och eftersökt tillskott till de övriga lokalerna. Från fönsterplatserna har man utsikt över Stockholm och även en mycket god och attraktiv utblick inåt Skansen. För att kunna utnyttja Hörnan som festvåning ha väggarna mot Sollidens matsal ljudisolerats. De separata entréerna ha förstörats och förbättrats, varigenom denna del av restaurangen kan fungera helt fristående från den övriga. Inredningsarkitekt Vidar Malmsten har svarat för den arkitektoniska utformningen liksom även för utsmyckningen av rummet. I baravdelningen har man använt sig av ljus ek i såväl paneler som möbler. Glädjande nog har allmänheten funnit sig väl tillrätta och den nya avdelningen har blivit synnerligen gouterad.

Festvåningsdelen, bestående av Gustavianska rummen, Bråvallasalen samt foajén i första våningen, har även varit föremål för omdaning, varvid rummens ursprungliga karaktär dock bibehållits. Gustavianska matsalen har omdisponerats och försetts med ny armatur. Bråvallasalen har fått bekvämare sittmöbler. En rund soffa har inbyggts i anslutning till August Malmströms stora oljemålning Bråvallaslaget. I stora foajén äro mattorna komponenterade av Alteljé Märta Måås-Fjetterström, och Östergötlands hemslöjdsförening har svarat för möbeltygerna. Vid valet av mattor, gardiner och möbeltyger ha intendenten Gunnel Hazelius-Berg och textilkonstnärinnan Marie-Louise Wulfcrona-Dagel medverkat.

De små bodarna i Marknadsgatan äro utomhusanläggningar, som i första hand användas sommartid. I dessa ha inrättats väffelbruk, kaffestånd med moderna maskinella hjälpmedel och en hamburgergrill, för att skansenbesökare lätt skola kunna erhålla en anspråkslös måltid, om så önskas.

För övrigt ha de olika rörelsegrenarna, Sollidens självservering, Balderslunden, Torslunden, Paviljongen vid den moderna dansbanan samt Lekstugan varit öppna i samma omfattning som föregående år.

Verksamheten har under året på grund av personalbristen haft större svårigheter än förut att i alla sammanhang kunna ge till-

fredsställande service. De arbets- och levnadsförhållanden som följa med arbete under kvällar, lördagar samt sön- och helgdagar, gör det betydligt svårare än tidigare att skaffa den erforderliga arbetskraften.

Restaurangverksamheten har föreståtts av direktör Sture Håård. Hans närmaste män ha varit restaurangcheferna Carl Gustaf Lindbohm och Lou Hagéus, köksmästare Bo Spjuth och chefskonditor Arnold Magnusson.

T y r e s ö

Slottet har liksom tidigare varit tillgängligt för besökande varje söndag under tiden 14 maj—10 september och efter anmälan även vardagar. Antalet besök har uppgått till 2.007, därav 405 barn. Fri entré har lämnats åt skolbarn från Tyresö kommun. Parken har avgiftsfritt hållits öppen 1 maj—30 september.

Förutom yttre och inre underhållsarbeten kan nämnas, att ett nytt pannrum och personalbadrum inretts i östra flygeln.

I egenskap av slottsvaktmästare har Arvid Caster till den 30 juni och därefter Åke Lindholm haft den direkta uppsikten över slottet och dess inventarier. Parken har stått under vård av trädgårdsmästare Hugo Alenby.

J u l i t a g å r d

Huvudbyggnaden och de museala anläggningarna ha hållits öppna för besökande dagligen under tiden 14 maj—10 september och de två följande söndagarna. Antalet besök i huvudbyggnaden har varit 16 141 och i museet 24 367 eller sammanlagt 40 508, därav 14 774 barn.

Sveriges kristliga gymnasist- och studentrörelse har traditionsenligt genomfört sitt sommarmöte i Julita under en vecka i juni med ett 50-tal deltagare.

I museet har avdelningen för jordbruk och fiske, omfattande tre rum i byggnadens övervåning, renoverats på samma sätt som tidigare skett med övervåningen i övrigt. Fönster- och dörrfoder ha utbytts, väggarna inkläts och hela avdelningen nymålats, varjämte ny belysning installerats. Utställningen har delvis omgruppe-

Ordföranden i Nordiska museets nämnd, friherre Nordenfalk och museets styresman nedlägga den 21 augusti en krans på löjtnant Arthur Bäckströms grav samtidigt som pastor loci, numera kyrkoherde emeritus Emil Johansson nedlägger Julita församlings krans.

rats och givits en utförligare etikettering. Arbetena ha utförts under ledning av intendenten Biörnstad.

Bland yttre och inre reparationsarbeten kan nämnas, att tre av "Skansens" timmerhus rödfärgats. Vidare har framtagning och konservering av väggmålningarna i Stora husets matsal fortsatts.

Den 21 augusti inföll 100-årsdagen av Arthur Bäckströms födelse. Donators födelsedag har tidigare traditionellt firats varje år med en festlighet i Stora huset för godsets anställda, förutvarande såväl som nu verksamma. Med anledning av dagens bety-

delse gavs minneshögtiden en solennare prägel. Nämndens ordförande friherre Nordenfalk och styresmannen nedlade på förmiddagen museets lagerkrans på graven invid Julita museum, vid vilket tillfälle även representanter för församlingen och enskilda intressegrupper hyllade minnet av sin välgörare. — Dagen innan hade Nordiska museet inbjudit ett antal gäster till middag i Stora huset, ägarna till granngodsen, kvarlevande gamla vänner till löjtnant Bäckström samt de av Nordiska museets tjänstemän, som på ett eller annat sätt haft eller ha med vården av gårdens museala anläggningar och godsets administration att göra. I middagen deltog även länets hövding och stiftets biskop med fruar. I anslutning till middagen kåserade intendenten vid Kungl. Livrustkammaren, fil. dr Svante Svärdström, som en gång som ung amanuens varit löjtnanten behjälplig med Julita museums ordnande, om livet på gården i början av 1930-talet utifrån egna upplevelser. I något utvidgad form upprepade han detta kåseri vid den middag, som på själva högtidsdagen gavs i Stora husets galleri för över ett hundratal av godsets anställda. I sitt välkomsttal till de inbjudna erinrade styresmannen om donators insatser till bevarandet av denna historiskt märkliga gård för framtiden.

Museets representant på platsen har från 1 maj varit kapten Jan-Carl Danielsson, som även förestått gårdskontoret. Skogsförvaltningen och tillsynen av arrendegårdarna har omhänderhaft av forstmästare Axel Gustawsson, Gnesta.

S v i n d e r s v i k

Huvudbyggnaden, paviljongen och köksflygeln ha varit tillgängliga för besökande söndagar och tisdagar under tiden 14 maj — 10 september. Antalet besök har uppgått till 1 199, därav 72 barn.

Vaktmästare på Svindersvik har varit fru Astrid Sandberg.

H ä r k e b e r g a

Den gamla kaplansgårdens manbyggnad har under året besökts av 1 034 personer, därav 394 barn.

Bland de årligen återkommande underhållsarbetena kan nämnas, att halmtaken på ladugården och svinhuset reparerats.

Vaktmästare på kaplansgården har varit fru Karin Pihl. Hr Albin Rylander har på sedvanligt sätt bistått museet beträffande byggnadsvården.

Arkivet

Bland gåvorna märkas brev från Artur Hazelius, dels åtta brev till fru Augusta Afzelius, f. Pihlgren, från åren 1879—1885, utgörande en gåva av kammarrättsrådet Gunnar Afzelius, Stockholm, dels tre brev till dalkullan Bälter Anna Olsdotter, från åren 1893—1894, en gåva av fru Gunhild M. Turay, Seattle, U. S. A. Av herr Sigfrid Låås, Stockholm, har arkivet emottagit ett antal handlingar rörande Stockholms guld- och silverarbetares sjuk- och begravningskassa. En samling jul- och nyårskort jämte en samling visitkort utgör en gåva av bibliotekskonsulenten fröken Greta Linder, Stockholm. Fru Mai Thurell, Stockholm, har till arkivet som gåva överlämnat en samling om 20 mappar med utkast och skisser till smidesarbeten m. m., utförda av konstsmeden Petrus Forsberg. Ett album, innehållande kungliga porträtt från tiden omkring 1850 och framåt, som tillhört kammarfrun hos prinsessan Louise, fröken Elise Morien, har skänkts av fröken Märta Berg, Stockholm. Av fru Kerstin Gerbro, Härnösand, har arkivet som gåva mottagit en samling fotografiska negativ från Runö, Estland. Konstnären Erik Tryggelin, Stockholm, har överlämnat en större samling fotografiska negativ och kopior med topografiska motiv. Ett antal ritningar från Skansen, vilket material tillhört givarens farfader, kartografen C. E. Dahlman, har skänkts av byråsekreteraren Teofron Dahlman, Stockholm. Fru Ester Lundh, Hälsingborg, har som gåva överlämnat sin framlidne makes, fotografen Gunnar Lundhs stora bildarkiv av negativ och fotografier. Av f. stadsarkitekten Arre Essén, Västervik, har arkivet mottagit kartor och fotografier, utgörande material från en inventering 1960—1961 av det äldre byggnadsbeståndet i Västervik.

Bland inköpen till arkivet kunna nämnas en samling av omkring 200 st. fotografiska negativ, med motiv huvudsakligen från Bydalen och Oviken i Jämtland, tagna av fotograf Paulus Tannlund (1878—1958), en handskrift "Gesellen Articul", artiklar för klensmeds- och bössmakaregesällskapet i Stockholm 1626—1659,

samt ytterligare en handskrift "Bref till La belle Inconnue" av Fredrik von Oelreich 1879—1880.

Arkivet har föreståtts av intendenten Lundwall i egenskap av arkivarie. För olika avdelningar inom arkivet ha svarat: för bildarkivet intendenten Liedgren, för Lapska arkivet förste intendenten Manker, för Etnologiska undersökningens arkiv intendenten Olsson och för de folkloristiska samlingarna intendenten Tillhagen. Inom arkivet har under året vidare tjänstgjort fröken Margarete Fohlmeister.

Biblioteket

En mycket förnämlig gåva har under året överlämnats av fabriker Otto Ahlström, den av honom under flera decenniers forskningsverksamhet sammanbragta specialsamlingen av litteratur rörande oftalmologiens, glasögonens och optikeryrkets historia, omfattande omkring 350 band och småtrycksksapslar och avsett att under namnet "Bibliotheca optica grundat av Otto Ahlström" bevaras som en enhet tillgänglig för forskare. Bland de många sällsynta arbetena må här endast nämnas Benito Daza de Valdés' *Uso de los antoios* (Sevilla 1623).

Samfundet Nordiska museets Vänner har överlämnat en i Venedig 1593 tryckt upplaga av den italienska trancherboken *Il trinciante di M. Vincenzo Cervio*. Direktör Sture Håård har i museets bibliotek deponerat Georg Christoph Kriegls beskrivning av ceremonielet, då de österrikiska ständerna den 22 november 1740 avlade sin tro- och huldhetsed till kejsarinnan Maria Theresia, försedd med synnerligen intressanta gravyrer bl. a. över de festmåltider som anordnades efter ceremonien.

I övrigt har bokbeståndet på sedvanligt sätt vuxit med facklitteratur och -tidskrifter, sammanlagt omkr. 1 500 band och broschyrer, som erfordrade ett ytterligare utrymme av 29 hyllmeter. Antalet utlånade volymer har uppgått till omkr. 7 500 inberäknat vad som framtagits för studium på stället. Nära 500 volymer ha utlånats via andra bibliotek i Sverige och utlandet till forskare, som inte haft tillfälle att personligen besöka museet.

Om bibliotekets naturhistoriska sektion på Skansen kunna närmare uppgifter inhämtas i denna årsbok s. 192.

Biblioteket har med biträde av amanuensen Ehrnborg föreståtts av förste bibliotekarien Jansson. I övrigt ha med skilda arbetsuppgifter tjänstgjort biblioteksassistenten Frendel, biblioteksbiträdet fru Karin Blomström (halvtid), expeditionsbiträdet Enar Eriksson och fil. stud. Mare Zastrov (sammanlagt tre månader).

U n d e r v i s n i n g s a v d e l n i n g e n

Under året ha 24 290 personer erhållit undervisning i Nordiska museet. Dessa ha varit fördelade på 946 grupper, av vilka 640 utgjort klasser från folkskolor, yrkesskolor, flickskolor och läroverk i Stockholm och de övriga bestått av skolklasser från Stockholms förstäder och landsorten samt grupper av vuxna.

Femte och sjunde klasserna vid Stockholms folkskolor och enhetsskolor ha erhållit regelbunden undervisning efter ett schema, som uppgjorts vid terminernas början av Stockholms skoldirektion. Visningar för skolklasser från landsorten ha i regel organiserats av Svenska turistföreningen men ombesörjts av undervisningsavdelningens personal.

Vid sidan av den elementära undervisningen har även en kvalificerad sådan bedrivits. Blivande lärare och instruktörer samt utövande yrkesmän, som komplettera sin utbildning, ha i stor utsträckning erhållit undervisning i museet. Härvid ha även tjänstemän från övriga avdelningar medverkat.

Av dem som under året erhållit en mera kvalificerad undervisning i samlingarna märkas följande skolor, institutioner och föreningar: Seminariet för nordisk och jämförande folklivsforskning i Uppsala, Socialvårdsförbundet, Statens skolköksseminarium, Seminariet för huslig utbildning i Umeå, Folkskoleseminariet i Uppsala, Folkskoleseminariet i Gävle, lärare i Vällingby skola, Handelstjänstemannaförbundet och Guldsmedsförbundet.

Även på Skansen har undervisning skett, fastän i mindre omfattning. Skolresegrupper från landsorten ha väglets av Svenska turistföreningens guider. Under sommaren har undervisningsavdelningen svarat för visningarna på Svindersvik.

Förutom den undervisning, som bedrivits av museitjänstemännen, ha många skolor och institutioner gjort regelbundna studiebesök i museet under egna lärares ledning. Särskilt gäller detta

de textila fackskolorna. Museets tjänstemän ha därvid bistått med råd och framtagning av lämpligt studiematerial. Bland de skolor, som på detta sätt utnyttjat museets rika samlingar, märkas Stockholms stads yrkesskolor, Konstfackskolan, Fredrika Bremerförbundets skola, Seminariet för huslig utbildning, Fackskolan i Uppsala, Nyckelviksskolan och Carl Malmstens verkstadsskola.

Liksom under tidigare år har museets undervisningsavdelning handhaft museets publiceringsverksamhet och bokförmedling.

Avdelningens ordinarie föreståndare, förste intendenten Rehnberg avgick ur Nordiska museets tjänst den 31 mars. Tjänsten som museilektor har sedan årets början uppehållits av biträdande museilektorn Lindberg. Förste intendenten Rehnberg har dock under årets tre första månader handlagt ärenden rörande publiceringsverksamheten. Vidare ha vid avdelningen arbetat folkskolläraren Hans Medelius och fil. stud. Birger W. Grape. Under vissa delar av året ha vid undervisningen biträtt fil. kand. Barbro Carlsson, fil. kand. Barbro Ryberg, fil. stud. Sigun Hallström, fil. stud. Åsa Wall, fil. stud. Lars Jonasson, fil. stud. Kristian Laine, fil. stud. Lars Olsson, fil. stud. David Papp, fil. stud. Bo Särnstedt. Fröken Inga Östlund har t. o. m. den 31 juli varit anställd som skrivbiträde på avdelningen.

Vid bokförmedlinens expedition ha arbetat herr Peter Pluntky t. o. m. den 31 juli och fröken Raina Engström fr. o. m. den 1 aug.

Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning samt Institutet för folklivsforskning vid Nordiska museet och Stockholms universitet

Professor Granlund har undervisat och fullgjort examination såsom för en ordinarie lärostol i detta ämne vid Stockholms universitet.

Under vårterminen föreläste professor Granlund över ämnet "Systematisk etnologi och regionala Ortsbeskrivningar" (forts. från föregående termin). Under höstterminen föreläste professor Granlund över "Systematisk etnologi. En översikt." Docenten Gustav Ränk, som innehaft docentstipendium, var under vårterminen befriad från undervisningsskyldighet. Han hade då upp-

drag att avgiva sakkunnigutlåtande till finska universitetet i Åbo rörande professuren i finsk och jämförande folklivsforskning. Under höstterminen föreläste docenten Ränk över ämnet "Etnologiska grundbegrepp i historisk belysning" samt har hållit seminarieövningar om "Folklivsforskningens mål och medel". Docenten Börje Hanssen, som innehåft docentförordnande, föreläste under vårterminen över ämnet "Socialantropologiska problem och metoder tillämpade på folklivsforskningens historiska material". Under höstterminen har han hållit föreläsningar i seminarieform över ämnet "Tillämpning av begreppen struktur och funktion inom folklivsforskningen". Fil. lic. Harald Hvarfner fortsatte under vårterminen sin under höstterminen 1960 påbörjade kurs i föremålskunskap samt har under höstterminen 1961 hållit en liknande kurs för ett-betygsstuderande.

Seminarieövningar ha hållits varje vecka. Under vårterminen: Sven Andersson: Studier i åländsk bebyggelse- och näringshistoria. I. Bosättningen i anslutning till "skepphus"; Anna-Britt Sifversson: Studier av Stockholms torghandel 1760—1864. Från näringstvång till näringsfrihet; Gudrun Hjelte: Den magiska pilen i folklig läkekonst; Anna-Maja Nylén: Problem kring en utställning, visning av utställningen Tradition och nutid; Ulf Erik Hagberg: Offerfynd i Skedemosse; Ulf Erik Hagberg: Fiskredskap i Skedemosse; Hans Ritte: Några synpunkter på folkdiktningens betydelse för Selma Lagerlöf; Hans Soop: Heliga tre konungar i folksed och folkkonst; Marie-Louise Siedberg: Undantagsfolks levnadsbetingelser på Gotland 1850—1960; Barbro Arklind: Lapskt och europeiskt i sägnerna och sagorna om Stalo; Séamus O Duilearga: Irish Oral Tradition; Mariann Tiblin: Bergslagskultur. Från samarbetsstruktur till kommandostruktur; Peter Pfab: Stockholms segelmakare. Ett hantverksyrke under 200 år; Sigun Hallström: Torsö-hushållens omvandling 1875—1960. Under höstterminen behandlades följande ämnen: Ann Levin: Amerikansk antropologiundervisning av i dag. Erfarenheter från University of Chicago; Archer Taylor: Proverbs; Gertrud Nyberg: Demonstration av äldre vävnadsprover från norra Kalmar län; Gertrud Nyberg: Användningen av vävnader i norra Kalmar län; Bengt af Klintberg: Nya uppfattningar av Lokegestalten i saga

och myt; Gunnel Thörnquist: Tobaksodling och tobakstillverkning i Sverige enligt litterära källor; Birgitta Conradson: En presentation av K. Svalastogas arbete: Prestige, Class and Mobility; Erik Wahlberg: Grunddragen av Tornedalens bebyggelseutveckling; Per-Uno Ägren: Folkmåls- och folkminnesundersökningen i övre Norrland 1955—1960; John Granlund och Knis Karl Aronsson: Folkmusik från Dalarna, med musikillustrationer av Knis Karl Aronsson och Anders Sparf; Drag ur norsk bondekultur. Bilder och diskussioner i anslutning till seminariets resa i Norge i början av terminen. Inledare Hans Kruse; David Papp: Tjugor, grepar och gaffelplogar i Fennoskandia. Gästföreläsningar ha hållits av professor Séamus O Duilearga, Dublin, och professor Archer Taylor, Berkeley, California. Docenten Hanssen har biträtt vid seminarieövningarna. Under vårterminen avlade en elev licentiatexamen. Tre elever inneha doktorandstipendium och två elever licentandstipendium. Under höstterminen har en exkursion med seminariet företagits till Norge, till vilken bidrag erhållits från Svenska kommittén för nordiskt akademiskt samarbete genom Stockholms universitet och från Clara Lachmanns fond. I en forskningsresa i Finland under sommaren deltog två elever. Under vårterminen fastställdes organisationsplan för nordisk och jämförande folkklivsforskning av Kungl. Maj:t. Undervisningsplan har på grundval härav fastställts av universitetskanslern. Professor Granlund har fungerat som sakkunnig vid två tillfällen, då det gällt forskardocentbefattningar.

Institutet för folkklivsforskning är som forsknings- och undervisningsinstitution knutet till professuren i nordisk och jämförande folkklivsforskning. Kostnaderna för dess verksamhet bestridas genom anslag, huvudsakligen av statsmedel, från Nordiska museet och Stockholms universitet. Under ledning av professor Granlund har verksamheten koncentrerats på att utarbeta material från fältforskningar och insamlingsarbete. Sålunda har materialet från Gotlandsundersökningen 1960 bearbetats liksom tidigare insamlat material rörande sädesrensning. Materialet från en tidigare sockenundersökning i Högsby i Småland har bearbetats och iordningställts. Undersökningen rörande

de s. k. hamnerna i Götaland har fortsatt. Material från en fältundersökning i Österbotten i Finland har under sommaren bearbetats; likaså materialet från en exkursion med seminariet i Norge under början av höstterminen. En frågelista har utsänts till norska hembygdsmuseer samt några kompletterande frågor till vissa av Institutets meddelare. De inkomna svaren ha accederats och bearbetats. Utöver professor Granlunds fältundersökningar ha Institutets undersökningar fullföljt tidigare igångsatta arbeten, varvid ekonomiskt stöd delvis erhållits från privata institutioner. Docenten Ränk har fortsatt sina forskningar rörande mjölkhus-hållning, speciellt ostberedningen i Sverige och därvid gjort resor i Dalarna. Han har även omhänderhaft andra forskningsuppgifter. Han deltog i det 15:e nordiska folklivs- och folkminnesforskarmötet i Ålborg 12—16 september. Samfundet för svensk folklivsforskning har lämnat anslag till översättning och källkontroll av professor Karlis Straubergs' manuskript "Die sozialen Grundlagen der Ehe bei den skandinavischen Völkern und ihren Nachbarn", vilket arbete har utförts av fil. kand. Barbro Ryberg. Fil. lic. Gertrud Nyberg har fortsatt bearbetningen av material om den horisontella vävstolen i Sverige och grannländerna och hithörande vävtekniker. Fil. kand. Anna-Britt Sifversson har kompletterat och utarbetat sitt material om den äldre torghandeln i Stockholm.

Professor Granlund har gjort fältundersökningar i västra Götaland samt med anslag från Kulturfonden för Sverige och Finland i svenska och finska Österbotten. I dessa fältforskningar deltog eleverna fil. stud. D. Papp och fil. stud. Gunnel Thörnquist.

Inom Institutet ha under året tjänstgjort: såsom förste amanuens under vårterminen fil. kand. Jonas Berg, under höstterminen fil. kand. Kersti Björklöf, kontorist (fr. 1/7) fröken Lisa Löfman, kanslibitråde fru Margit Stoye och som tekniskt kontorsbiträde t. o. m. 12/4 fru Margret Bengtsson, fr. o. m. 18/9 fröken Ingrid Vallin. Från Arbetsmarknadsstyrelsen har bidrag erhållits till avlöning av några arkivarbetare. Fil. dr Sven Ljung har som extra arbetskraft utfört vissa specialuppdrag. Konstnären Olle Homman har medverkat vid utarbetandet av material från vissa undersökningar.

Utställningar

I samband med öppnandet av den permanenta utställningen "Textil—teknik och material" den 24 mars anordnades i förrummet en exposé av *Hälsingetextilier*. Hälsingland hör ju till de landskap, som ha en rik tradition på den textila slöjdens område. Museets förvärvsverksamhet har vid flera tillfällen koncentrerats till detta landskap och har resulterat i en representativ samling såväl inrednings- som beklädnadstextilier. Ett litet urval visades på utställningen, som ville ge en överblick över vävning, stickning och broderi från Hälsingland samt de vanligaste mönstren inom dessa grupper.

Utställningen var den första i en serie, som avser att visa textilier från olika landskap. De komma att pågå under sommar-månaderna, då museet har de flesta besökarna från landsorten. Kommissarie var amanuensen Wintzell med biträde av fil. kand. Ingrid Bergstrand.

I museets sal för tillfälliga utställningar öppnades den 27 april i närvaro av H. K. H. Prinsessan Desirée en exposé, *Leksaker och spel*, som varade till den 22 augusti. Materialet kunde hämtas ur museets på detta område mycket rika samlingar och utställningen blev på så sätt ett led i institutionens ständiga strävan att i tillfälliga utställningar visa det som annars är magasinerat och därigenom ej tillgängligt för allmänheten.

För att anknyta det historiska materialet till nutiden ingick också en rad nya leksaker och spel, som med stor välvilja utlånades och senare skänktes till museet av PUB.

Som introduktion och skylt till utställningen fungerade ett stort montage av teckningar och målningar utförda vid Statens Teckningslärarinstitut, vars rektor R. Hårde var vänlig nog att för denna utställningsräkning låta sina små elever måla sig själva lekande och spelande.

Utställningen bestod till ca 3/5-delar av leksaker ordnade i realgrupper, skallror, dockor, tennsoldater osv., medan de återstående 2/5-delarna hämtades från spelens område. De flesta av de utställda grupperna funnos beskrivna i en bok, *Leksaker och spel*, på 48 sidor i litet format, som utgavs när utställningen öppnades. Kommissarie för utställningen var intendenten Biörn-

Kinas riksbibliotekarie, tillika chef för Nationalbiblioteket i Peking, studerar utställningen Stormaktstidens boktryck. Mannen i bakgrunden är tolken.

stad med biträde av fil. kand. Ingrid Bergstrand. Utställningen utlånades senare med obetydliga förändringar till läns museet i Jönköping, där den öppnades i närvaro av landshövdingen E. Nordenstam den 9 december.

I museets sal för tillfälliga utställningar öppnades den 21 september utställningen *Stormaktstidens boktryck*, som genom att skildra förutsättningarna för den nya kansliordningen 1661 ut-

gjorde museets hyllning vid Kungl. bibliotekets 300-årsjubileum som nationalbibliotek. Från Industrihistoriska museet i Göteborg hade lånats en av de tre i Sverige bevarade träpressarna av 1600-talstyp, vilken tillsammans med övrigt material från museet i en introduktion belyste boktryck och stilgjuteri i Sverige under 1600-talet. Stilhistoriskt visades 1600-talets typografi samt dess förutsättning i äldre tryck och kalligrafisk litteratur genom huvudsakligen från Kungl. biblioteket inlånade böcker. Dessa voro valda för att ge en bild av 1600-talstryckets typografiska utstyrel hos de olika boktryckarna, men i samråd med förste bibliotekarien Sten G. Lindberg hade man samtidigt sökt göra urval och texter (etikettering) givande även ur kulturhistorisk synpunkt. Utom från Kungl. biblioteket hade tryck och handskrifter lånats in från stifts- och landsbiblioteken i Linköping, Västerås och Växjö samt från Österhaninge församling. Utställningen var arrangerad av förste intendenten Bengtsson med biträde av amanuensen Axel-Nilsson. Under hösten flyttades utställningen till Kulturen i Lund, där den öppnades den 11 december 1961 och är avsedd att visas till februari 1962.

Den 23 oktober öppnades av ärkebiskop Gunnar Hultgren en tillfällig utställning *Brudkronor från svenska kyrkor* i anslutning till "Tradition och Nutid". Utställningen bestod av en historisk del omfattande ett sextiotal brudkronor från medeltidens slut fram till vår tid samt en modern del, anordnad av Konsthantverkarna, omfattande ett fyrtiotal brudkronor utförda under de senaste tio åren. Utställningen var avsedd som en introduktion till en fortlöpande inventering av svenska brudkronor. Under utställningens gång inlånades från olika svenska kyrkor brudkronor för undersökning och dessa utställdes under längre eller kortare tid, varigenom utställningsmaterialet successivt förnyades. Kommissarier för utställningen voro förste intendenten Nylén och intendenten Holmquist.

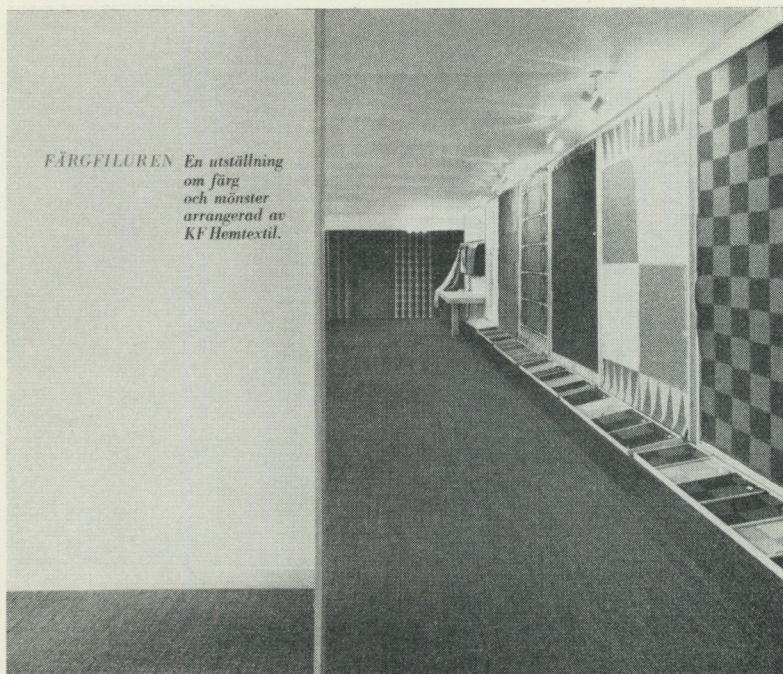
Under rubriken *Att samla* öppnades den 8 december en mindre utställning i avdelningen Mat och Dryck bestående av en intressant samling silver-, tenn-, koppar- och mässingsföremål, som hopbragts av herr Erik Areschoug, Bromma. Denne har i samband med utställningen skänkt ett urval av sin samling till museet.

Från den tillfälliga utställningen Brudkronor från svenska kyrkor, anordnad i anslutning till den permanenta avdelningen Tradition och nutid.

Mera härom i redogörelsen för högreståndsavdelningens nyförvärv. Utställningen arrangerades av intendenten Lagercrantz och fil. kand. Inger Bonge.

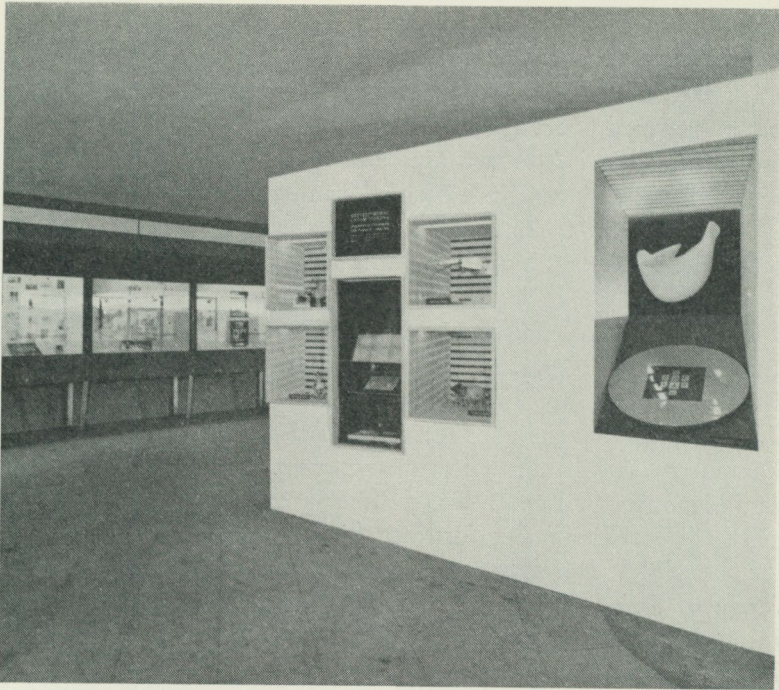
I en del av den stora utställningshallen vid Skansens huvudingång öppnades den 19 maj en kyrklig utställning, kallad *Svensk kyrka*, som pågick till den 25 juni. — En annan del av hallen togs under tiden 3 juli—20 augusti i anspråk för en av Kooperativa Förbundet anordnad textilutställning, *Färgfiluren — KF Hemtextil*. Avsikten med denna utställning var att söka ge allmänheten anvisningar beträffande lämplig textilkomposition i hemmet med användande av moderna mönster och färger. — Grafiska sällskapet utställde vidare under tiden 6 juli—20 augusti *Ny grafik* i de tre salarna i hallens norra del. — Slutligen anordnades i hallen i samband med Brödets dag på Skansen en utställning dels av olika brödsortiment, dels av dukade bord

Utställningen Färgfiluren i Skansens utställningshall invid entrén till rulltrappan.

med bröduppläggningar. Utställningen pågick till den 17 september och hade tillkommit under medverkan av bl. a. Brödinstitutet och Föreningen Svensk hemslöjd.

I Skansens trapphall kvarstod i början av året den redan i november föregående år öppnade *Reijmyre glasbruks* utställning av äldre och nyare glas ur brukets 150-åriga produktion. — Från den 9 till den 28 maj disponerades trapphallen av AB Bröderna Kjellström, som med utställningen *Silva* visade sina tillverkningar av bl. a. husgeråd i formpressat trä samt kompasser. Den avlöstes den 15 juni av Postverkets utställning *Våra brev*, som genom sin fyndiga och intresseväckande uppläggning väckte särskild uppmärksamhet från allmänhetens sida. När utställningen stängdes den 19 november torde drygt 250 000 personer

Postens mycket uppmärksammade utställning Våra brev, som visades under sommaren.

ha sett densamma. — Under december månad ställde Skansen trapphallen till förfogande åt Hemslöjdsförbundet för Sverige, som under mottot *Nu så kommer julen* utställde för julfirandet lämpliga hemslöjdsalster.

Den i föregående årsbok omnämnda utställningen *Siden, sammet, skinn eller lärft. Möbelklädsel i äldre tid* har under året såsom vandringsutställning exponerats i Värmlands museum i Karlstad den 24/2—15/3, i Västerås stifts- och landsbibliotek den 8/4—30/4, i Läns museet i Jönköping den 5/5—6/8 samt i Sundsvalls museum den 6/9—10/10. I det sistnämnda museet utställde Medelpads hemslöjdsförening samtidigt prov på egna möbeltyger.

Den mindre utställningen av *Bonadsmålningar* i Västerås stifts-

och landsbibliotek, som omnämndes i föregående årsbok, avslutades i mitten av januari 1961.

Under tiden 14 mars—13 april 1961 var ett urval av bonadsmålningar med övervägande bibliska men också några få profana motiv utställda i Altonaer Museum, Hamburg-Altona. I anslutning till utställningen hade Nordiska museets styresman inbjudits till en föreläsning i museet om "Volksleben und Volkskunde in Schweden". Utställningen planlades av förste intendenten Eskeröd.

På senåret 1960 mottog Nordiska museet en inbjudan från The International Cultural Center for Youth i Jerusalem att som första land i Europa ordna en utställning av svensk folkkonst i denna år 1959 färdigbyggda institution för internationella kulturkontakter, särskilt syftande till ungdomens orientering och fostran. Något senare kom institutets föreståndare dr Israel Margalith själv till Stockholm för fortsatta förhandlingar. Resultatet blev att Nordiska museet organiserade en utställning, kallad *The Story of Israel in Swedish Folk Art*, vari ett urval av ett 30-tal bonadsmålningar skildrade judafolkets gammaltestamentliga historia, såsom den efter bibelns berättelser och bilder uppfattats av våra bonadsmålare här hemma från 1700-talets mitt till 1800-talets mitt. För varje motiv voro motsvarande bibelställen citerade på hebreiska och engelska. Parallellt med denna utställning av ett särskilt tema inom gammal svensk folkkonst organiserades av Svensk Form genom dess direktör, arkitekt Åke Huldt, en utställning *Swedish Form — 100 Objects*, som utställdes tillsammans med bonadsmålningarna i den vackra utställningshallen i The International Cultural Center for Youth. Nordiska museets utställning ordnades i Jerusalem av förste intendenten Eskeröd och Svensk Forms utställning av fröken Eva Benedicks, Svenska institutet. Utställningen som helhet kallades *Sweden, An exhibition in Israel 1961*. För utställningen hade utarbetats två små kataloger, en med engelsk text och en med hebreisk. I den förra hade förste intendenten Eskeröd skrivit en kort orientering *The Story of Israel in Swedish Folk Art* och i den senare presenterades de båda utställningarna i en kortfattad introduktion på engelska och hebreiska av dr Margalith.

Förste intendenten Eskeröd visar utställningen The Story of Israel in Swedish Folk Art i Jerusalem för Mrs Silverstone, som tillsammans med sin make genom ekonomiskt stöd möjliggjorde utställningen.

Utställningen öppnades i Jerusalem den 7 juni 1961 av Sveriges ambassadör i Israel Hugo Tamm och i närvaro av representanter för Israels regering och ledande kulturinstitutioner. Den 12 juni höll förste intendenten Eskeröd en föreläsning över svensk folkkonst i utställningshallen för studenter i Jerusalem och för särskilt inbjudna.

Planering och förberedande av denna utställning i Stockholm hade bekostats av museet, medan alla övriga kostnader såsom transporter, föreläsningar, utställningstryck m. m. bestredos av The International Cultural Center for Youth i Jerusalem, vars representant i Stockholm har varit direktör Sven Nygren i Fox-film. Som samordnande organ för de båda utställningarna har Svenska institutet fungerat.

Sedan denna utställning i Jerusalem på grund av det stora publikintresset förlängts två gånger utöver den planlagda utställningstiden juni—juli 1961, har den, utan att då vara samordnad med Swedish Form — 100 Objects, fram till jultiden visats i Haifa, Tell-Aviv och Rabat Gan.

Den 17 juni öppnades i Rijksmuseum i Amsterdam en utställning, kallad *Kunst uit Zwedens gouden eeuw*, som anordnats av Nationalmuseum och Nordiska museet gemensamt. Utställningen hade tillkommit på inbjudan av Rijksmuseum närmast för att återgälda den holländska utställningen Konstskatter från Hollands guldålder, som i januari—mars 1959 visades i Nationalmuseum och som förverkligats på initiativ av Svensk-nederländska föreningen. — Bortsett från ett bidrag av 10 000 kronor från Svenska institutet för kulturellt utbyte med utlandet bekostades utställningen i Amsterdam i huvudsak av de holländska värdarna.

Till utställningen hade utgivits en utförlig och rikt illustrerad katalog på holländska, utarbetad under medverkan av ett flertal specialister vid Nationalmuseum och Nordiska museet samt försedd med en inledande essay under titeln Linné's eeuw — Zwedens bloeitijd av fil. dr Gustaf Näsström. Den svenska versionen av katalogingressen inleder raden av uppsatser i denna årsbok.

Aldrig någonsin torde väl ett sådant uppbud av äldre svensk konst och svenskt konsthantverk — sett både från kvantitativ och kvalitativ synpunkt — ha gjorts för ett framträdande på utländsk botten så som nu skedde. Det var inte blott de offentliga samlingarnas skatter som ställdes till förfogande för ändamålet utan även enskilda stiftelser och personer bidrogo att göra denna representation så fullödlig som möjligt. För veterligen första gången fördes i detta sammanhang en av rikets regalier utanför landets gränser; genom Kungl. Maj:ts beslut kunde nämligen på utställningen visas Lovisa Ulrikas krona, utförd till hennes kröning 1751 av hovjuveleraren Anders Almgren efter teckning av Jean E. Rehn. Den utgjorde ett av slagnumren vid presentationen av silversmidet från senbarock till klassicism. Med avseende på måleriet kunde utställningen berikas genom inlån från bl. a. Danmark och Frankrike. Sålunda kommo exempelvis ett par av Pilos

bästa verk från Amalienborg samt Roslins, Lafrensens och Halls från Louvre och från museet i Tours. (Se bilder s. 233 ff.)

Utställningen öppnades i närvaro av ett flertal framstående representanter för holländskt kulturliv. Vårt land företrädde vid tillfället i fråga av dåvarande ambassadören i Nederländerna Sven Dahlman samt av cheferna för respektive Nationalmuseum och Nordiska museet. Tidigare på dagen hade Hennes Majestät Drottningen av Nederländerna besökt utställningen och med påfallande intresse tagit del av densamma; särskilt synas de från Drottningholmsteatern hämtade och i det enorma centralrummet rekonstruerade scendekorationerna av Desprez till Gustaf III:s och Kellgrens heroiska komedi "Drottning Christina" ha tilltalat Hennes Majestät.

Pressens reaktioner voro på sina håll minst sagt överraskande. I synnerhet den rätt spridda dagstidningen *Het Parool* levererade en mycket frän kritik av måleriet och skulpturen, som karakteriserades som pastischkonst. Framför allt blevo Pilo och Sergel föremål för anmälares djupaste förakt. Sedan väl *Londontidningen The Times* publicerat en entusiastisk anmälan av utställningen svängde den holländska presskritiken om i någon mån, och de följande ofta återkommande uttalandena rörde en allt djupare förståelse av den svenska konstens trots främmande inflytelser nationella egenart. Ett hedrande och med tacksamhet noterat eftermäle har utställningen fått genom den artikel som den holländske historikern och museimannen R. van Luttervelt skrev i novembernumret av *The Burlington Magazine* (s. 466).

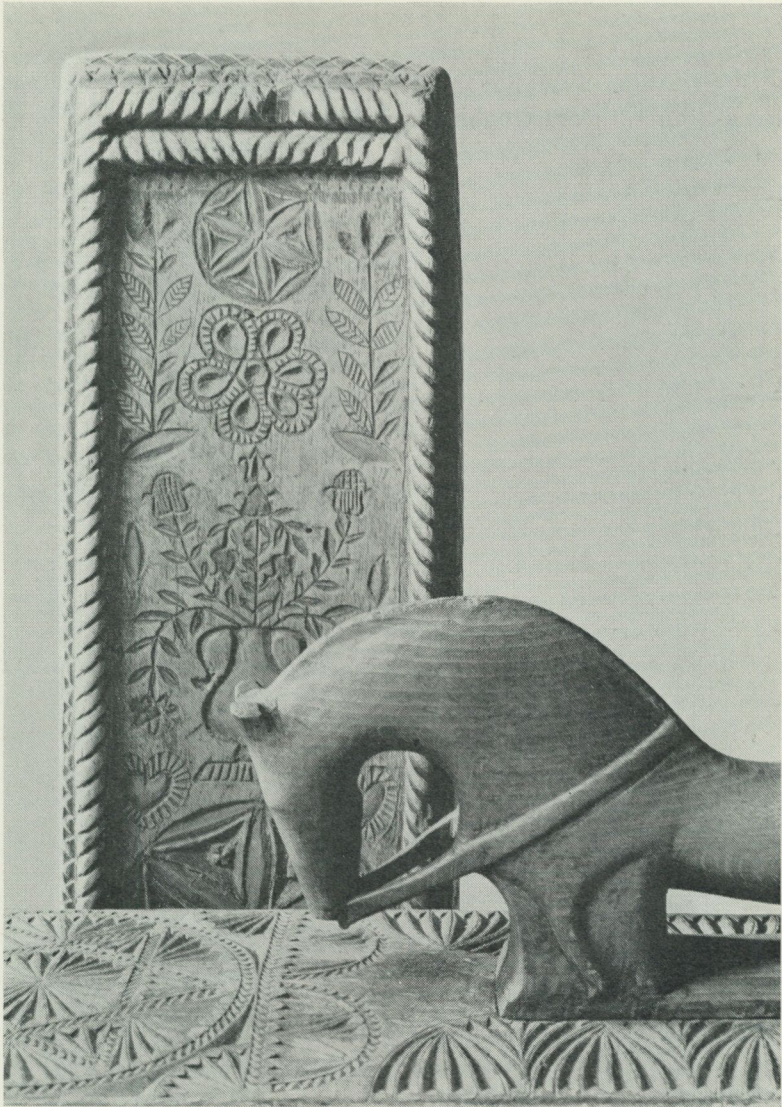
I detta sammanhang vill Nordiska museet för sin del begagna tillfället att framföra ett tack till Rijksmuseum för dess entusiastiska medverkan vid genomförandet av denna utställning.

Amsterdamutställningens självskrivne kommissarie skulle ha varit förste intendenten vid Nationalmuseum fil. dr Carl Hernmarck. På grund av en långvarig sjukdom blev han emellertid förhindrad åtaga sig uppdraget. I stället utsågos till kommissarier förste intendenten vid Nationalmuseum fil. dr Bo Wennberg (måleri, skulptur, teckningar och grafik) och förste intendenten Lagerquist (konsthantverk). Amanuensen Axel-Nilsson har biträtt

samt självständigt handlagt transportfrågorna. Vidare har intendenten vid Kungl. Livrustkammaren fil. lic. Gudrun Ekstrand medverkat som sakkunnig i fråga om de på utställningen förekommande kungliga kröningsdräkterna och andra textilier från Kungl. Livrustkammaren.

Den 6 oktober 1961 öppnades i Abbey House Museum i Leeds i England av Sveriges ambassadör i London Gunnar Häggglöf en utställning, kallad *Swedish Folk Art Past and Present*, avsedd att bli en vandringsutställning under 1961 och 1962 i England och på Irland. Utom Leeds avses utställningen att visas i Halifax, Sheffield, Hull, Barnard Castle i County Durham, Belfast, Dublin, St. Fagans Castle (Welsh Folk Museum) och London. Denna utställning har tillkommit genom samverkan mellan The Scandinavian Societies of Great Britain, Svenska institutet och Nordiska museet. Den har ordnats av förste intendenten Eskeröd och amanuensen Forsby med biträde av fil. kand. Ingrid Bergstrand och fru Gabrielle Jeansson. I Leeds monterades den av amanuensen Forsby. Förste intendenten Eskeröd utarbetade i anslutning till densamma en illustrerad översikt över den svenska folkkonsten med titeln *Swedish Folk Art Past and Present*. För planeringen av utställningens fortsatta vandring företog förste intendenten Eskeröd i samband med invigningen i Leeds en resa till England och Irland.

A v d e l n i n g e n f ö r t e x t i l k o n s e r v e r i n g. Avdelningen har haft många skiftande och intressanta arbetsuppgifter under det gångna året. För utställningen *Brudkronor* ha brudklädslar rengjorts och konserverats, med material både av textil och papper. Åtskilliga målade allmogebonader ha rengjorts. Fröken Vera Cedergrens stora textilsamling har konserverats och iordningställt för en kommande utställning. På en 1700-talsvagn ha både den fasta och textila inredningen och dynorna rengjorts och konserverats. En ny typ av stödande bandkonstruktion har kommit till användning för en av museets äldre gobelänger, och för Löfstads slott har på samma sätt en stor gobeläng iordningställt. Metoden kommer att publiceras i tidskriften *Svenska museer*. Ur den stora samling av fackföreningsfanor som förvaras i museet

Two manglebräden. Från utställningen Swedish folk art past and present, som öppnades i Leeds i oktober 1961. Utställningen kommer att vandra i England och Irland under 1962. Den beräknas avslutas i London på Victoria and Albert museum i december 1962.

ha ytterligare fyra fanor konserverats med bistånd av respektive fackföreningar. Även Karlshamns museum har fått tre fanor konserverade. För Svea hovrätt ha med användande av extra arbetskrafter tre stora tronhimlar med ryggyvant rengjorts och konserverats. Arbetet med de stora guldbroderierna har varit särskilt tidsödande men lämnat ett mycket tillfredsställande resultat.

Vid avdelningen arbeta textilkonstnärinnorna Wulfcrona-Dagel och Elg-Carlson biträdda av fyra extra arbetskrafter. Som rådgivare har tjänstgjort intendenten Gunnel Hazelius-Berg.

Depositioner och utlåning. Ett väggur, signerat Franz Schiesel, har deponerats i Svea Hovrätt för placering i dess sessionssal.

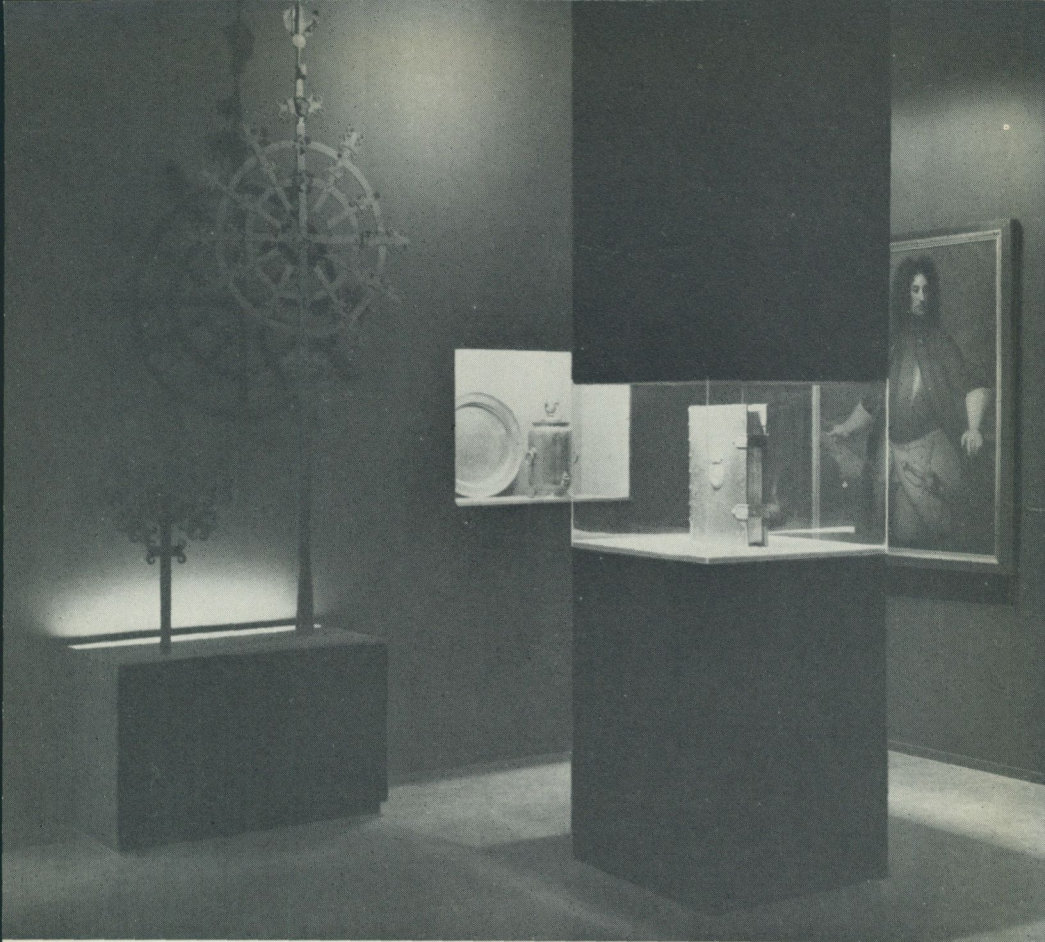
I samband med att Skogsmuseet Silvanum i Gävle färdigställdes i juni månad överlämnades såsom deposition en samling föremål belysande skogsbrukets äldre historia.

En gustaviansk ljuskrona har deponerats hos Djursholms stad.

Depositionstiden för den s. k. spanska fiol som 1960 överlämnades till Varvsmuseet i Karlskrona har förlängts.

Till följande museer och organisationer ha under året tillfälliga utlån beviljats:

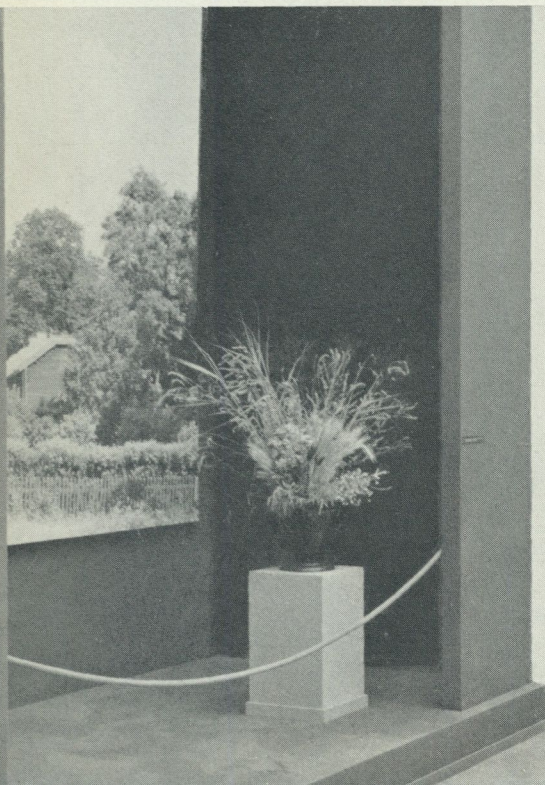
Malmö museum, tolv broderade textilföremål; Värmlands museum, en oljemålning föreställande Esaias Tegnér's födelseplats Kyrkerud; Kulturen i Lund, en oljemålning av J. W. Wallander; Östergötlands och Linköpings stads museer, två porträttmålningar i olja; Varbergs museum, en kvinnoväst; Silvanum, Gävle, en oljemålning utförd av August Strindberg; Södermanlands länsmuseum, förlängt utlån av tennfigurer; Gotlands fornsal, porträtt av Kristian II samt en alabasterrelief; Bergslagens museum, Falun, ett porträtt av Emanuel Swedenborg; Stockholms stads hantverksförening, en samling bruksföremål; Sveriges kreditbank, ett bläckhorn, en sandströare och en gåspenna; Svenska livförsäkringsbolaget, en samling föremål för utställande i skyltfönster; Städernas försäkringsbolag, en samling föremål för juls skyltning; Stockholms stadsbibliotek, en samling föremål för utställning; Lions Club, Leksand, en oljemålning; AB Paul U. Bergström, åtta leksaker och ett spel; AB Durotapeter, en samling tapetprover;

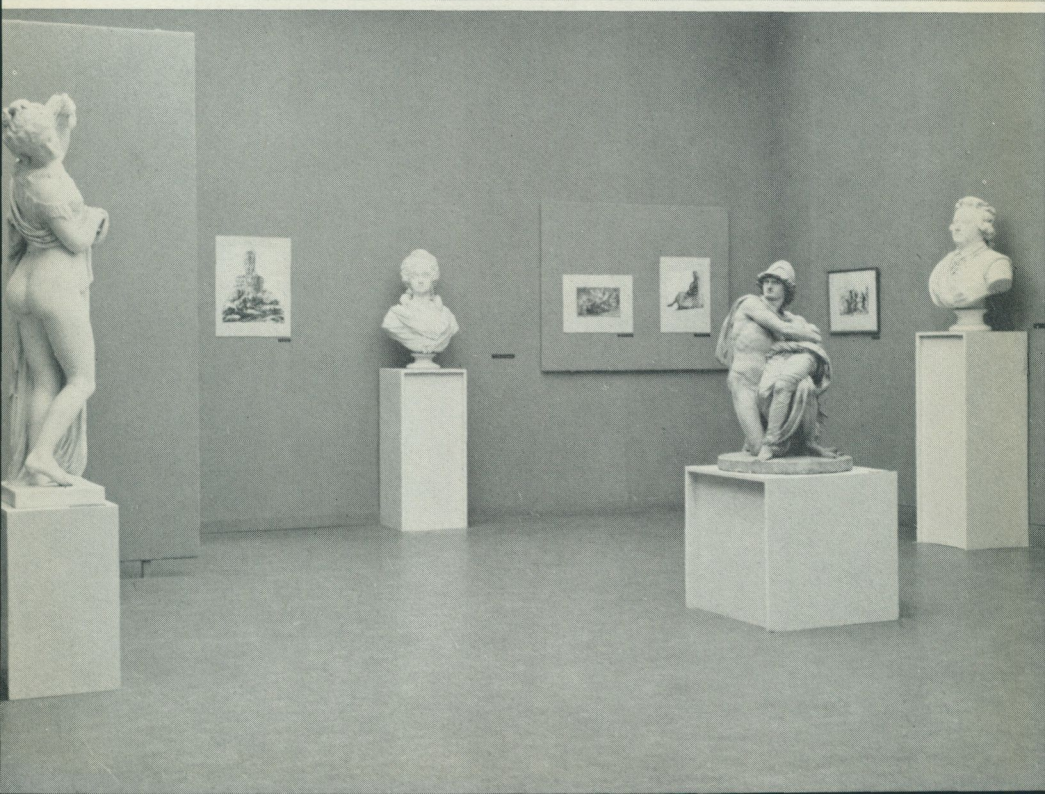

Karolinska rummet på utställningen Zwedens gouden eeuw i Rijksmuseum i Amsterdam. En av de elva salar, i vilka det yppersta av vad vårt 1700-tal frambragt av konst och konsthantverk visades. Bilderna på de följande tre sidorna ger ytterligare glimtar från denna utställning.

The Carolean room of the exhibition Zwedens Gouden Eeuw at Rijksmuseum in Amsterdam. One of the eleven halls in which was shown the finest of what Sweden produced in the way of art and handicrafts in the 18th century. The pictures on the following three pages give further glimpses from this exhibition.

In de eerste twintig jaren van de 18e eeuw - onder de regering van Karel XII - eiste de grote Noordse oorlog een belangrijke krachtsinspanning van Zweden.
Na de vrede herstelden de financiën van het land zich spoedig, dank zij de mijnbouw en de uitvoerhandel.
De bevolking nam sterk toe en bedroeg in 1750: 1,8 miljoen.
De Natuurwetenschappen bloeiden in Uppsala in de tijd van Linnaeus en de schone kunsten in Stockholm onder Gustaaf III.

Axel Sifvert AB, en samling föremål belysande äldre järnhandels-sortiment och en gatuskylt; Bergens Kunstforening, fem norska bildvävnader; Etnografiska museet, Neuchâtel, en brudkrona; Schweizerisches Museum für Volkskunde för utställning i Gewerbemuseum, Basel, sex teckningar och två oljemålningar utförda av Nils Nilsson Skum.

Fältarbeten

E t n o l o g i s k a u n d e r s ö k n i n g e n . Ett anslag har beviljats Nordiska museet och landsantikvarien i Kopparbergs län för kulturhistoriska undersökningar inom området för ett blivande skjutfält i Älvdalens och Särna socknar i Dalarna. Under ett par dagar i september företogo förste intendenten Nylén och intendenten Olsson tillsammans med landsantikvarie Björn Hallerdt en orienterande resa i området för att planlägga den kommande sommarens arbeten där.

Förste intendenten Eskeröd har under sommaren fortsatt sina undersökningar i Skåne av bebyggelsens förändring och förhållande till driftsformer och levnadsstandard.

Intendenten Olsson har i maj uppmätt och fotograferat ett missionshus i Daretorp i Västergötland och den angränsande Skräddargården i Törestorps by samt gjort traditionsuppteckningar på platsen. I olika etapper under juni och augusti har intendent Olsson studerat bebyggelsen i ett antal socknar i Uppland, främst i Valö, Dannemora och Skepptuna.

Förste intendent Nylén har på Björkeryds gård, Fridlevstads socken i Blekinge och på Östergården, Hillsta, Forssa socken i Hälsingland inventerat och fotograferat äldre föremålsbestånd som i osedvanligt hög grad bevarats samlat i sin miljö.

Intendenten Tillhagen har under tre veckor gjort uppteckningar dels om ölbyggd på Gotland, dels om folklig läkekonst i Skåne, Småland och Östergötland. Hans zigenarundersökningar ha detta år närmast gällt vinterbostäder och levnadsförhållanden i Hälsingland, Uppland, Västergötland och Småland.

Fil. kand. Anna-Britt Sifversson har som ett led i sitt forskningsarbete om Stockholms äldre torghandel gjort uppteckningar om torghandel i Husby-Långhundra socken i Uppland samt i

Leksands socken om dalkarlarnas herrarbete och inkvartering i Stockholm.

Fil. lic. Gertrud Nyberg har studerat vävnadsteknik i Dalarna och i Småland.

En undersökning av kyrkornas brudkronor och brudprydnader har påbörjats. I anslutning till den pågående inventeringen har ordnats en utställning av brudkronor från svenska kyrkor som visar ett femtiotal gamla och ett fyrtiotal nya brudkronor (se s. 222).

Den under 1960 påbörjade kulturinventeringen på Tjörn har under året fortsatts med speciell inriktning på bruket av vatten- och väderkvarnar. Kvarninventeringen, som företagits av förste intendenten Manker i samarbete med civilingenjör Leif Olsson, Göteborg, har hittills inregistrerat 281 kvarnlokaler på ön, 92 vattenkvarnar, skvaltör och hjulkvarnar och 189 väderkvarnar, holkekvarnar och "holländare". Var och varannan gård har haft sin kvarn, och inventeringen har visat, hur vattenkvarnarna, som på sin tid slog ut de gamla handkvarnarna, vanligen i sin tur slogs ut av väderkvarnar, tidigast de primitivare holkekvarnarna, senare de mer utvecklade s. k. holländarna. 1951 var en väderkvarn sista gången i bruk.

Den av lapska avdelningen under fjolåret påbörjade inventeringen i Udtja skogslappby, föranledd av det till detta område förlagda robotskjutfältet, har under året slutförts. Fältarbetet har under ledning av förste intendenten Manker utförts av fil. lic. Bo Sommarström. För bandupptagning av jojkning och folklore har dr. phil. Ernst Emsheimer medverkat.

Fil. dr. Eerik Laidis forskning rörande byggnader för sädes-torkning och sädesmagasinering i södra och mellersta Sverige, utförda med stöd av forskningsanslag från Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, avbröts på ett tragiskt sätt genom hans plötsliga bortgång (se s. 169 f.).

Av Etnologiska undersökningens meddelare omfattar den fasta staben 154 personer. Av dessa ha 100 med ledning av museets frågelistor sänt in bidrag under året. Det har inkommit 650 accessioner omfattande 5 075 sidor text, 165 teckningar och 1 043 fotografier. Frågelistor ha utsänts rörande jordhus, bröllopsminnen

och svarvning. En pristävling har utlysts i tidningen Jordbrukarnas föreningsblad om vävstolen. Av den stencilerade tidskriften "Meddelanden från Etnologiska undersökningen" har ett nummer utkommit, vilket utdelats i första hand bland ortsmiddelarna.

Föreståndare för Etnologiska undersökningen, som under första halvåret var direkt underställd styresmannen, är sedan den 1 juli förste intendenten Nylén. Vid avdelningen arbeta dessutom intendenten Olsson och registrator Hullström. Mellan den 11 september och 10 november tjänstgjorde fil. stud. Lilian Rundberg.

Kult urhistorisk film. Under september och november månader har en film om det skånska ålfisket påbörjats. Ryktningen av de utestående hämmorna och bottengarnen, reparation av de stående redskapen samt deras upptagning vid säsongens slut har filmats. Det återstår att filma reparationen av redskapen under tiden före fiskesäsongen samt pålningen sommartid på sydkusten och västkusten av Skåne. Filmen har tagits i 16 mm färg för Nordiska museets filmarkiv. Samtidigt har en film i 16 mm svart och vit upptagits för Sveriges Radio-TV. Filmningen har omhänderhaft av förste intendenten Eskeröd.

Högreståndsavdelningens undersökningar ha under 1961 omfattat dels fortsättning av pågående arbeten, dels komplettering av tidigare arbeten och dels nya forskning.

Stadsundersökningarna ha berört Halmstad och Eskilstuna. I Halmstad har det år 1960 påbörjade arbetet fortsatt och avslutats med förnyat anslag från staden. Årets undersökning har utförts av intendenten Rosén, arkitekten Wetter, fil. kand. Sam Selling, fil. stud. Reine Unnerbäck och stud. Lena Söderman i samarbete med landsantikvarien Arne Modén. 18 gårdar ha berörts av undersökningen, varjämte en ganska omfattande fotografering av enskilda byggnader och stadsmiljöer blivit utförd.

I Eskilstuna har med bidrag från staden utförts dels komplettering av äldre undersökningar och dels nyundersökning av ett tiotal gårdar. I arbetet ha deltagit intendenten Rosén, arkitekten Wetter och fil. stud. Reine Unnerbäck. Undersökningen har kom-

mit till stånd på initiativ av intendenten Silverstolpe vid Eskilstuna museer.

Den sedan några år pågående inventeringen av mindre och medelstora herrgårdar i Mälardalen har under året fortsatt, varvid ett tiotal gårdar i Södermanland och ett par i Uppland blivit föremål för ingående undersökningar. I dessa arbeten, som till större delen bekostats genom anslag ur Konung Gustaf VI Adolfs 70-årsfond för svensk kultur, ha deltagit intendenten Rosén, arkitekten Wetter, fil. kand. Sam Selling, Reine Unneback och stud. Lena Söderman. Förberedande undersökningar ha i vissa fall utförts av förste intendenten Andrén.

I Skåne ha Hässleholms gård och Hovdala varit föremål för ingående undersökning, uppmätning och fotografering. Även Vittskövle har besökts, varvid intressanta inredningsdetaljer uppmätts och fotograferats. Ytterligare ett tiotal gårdar i nordvästra Skåne ha besökts och fotograferats av förste intendenten Andrén och amanuensen Stjernswärd, vilken också tillfälligt utfört uppteckningsarbete i landskapet. I samband med undersökningarna i Skåne har Valje gård i Blekinge blivit uppmätt, fotograferad och beskriven. I ovannämnda arbeten ha förutom förste intendenten Andrén och amanuensen Stjernswärd deltagit intendenten Rosén, arkitekten Wetter, fil. kand. Selling, fil. stud. Unneback och stud. Lena Söderman.

På Näs gård i Uppland ha föremålsundersökningarna fortsatt av förste intendenten Lagerquist och intendenten Gunnel Hazelius-Berg i samarbete med doktorinnan Annie Silverstolpe på Näs.

Högreståndsavdelningens kulturhistoriska undersökningar ha föreståtts av förste intendenten Andrén. Fast anställda ha varit intendenten Rosén, arkitekten Wetter och amanuensen Stjernswärd.

Naturhistoriska avdelningens fältundersökningar redovisas s. 192 ff.

Offentliga uppdrag och museal rådgivning. Museets medverkan i den offentliga kulturminnes- och

naturvårdens tjänst har fortsatt i samma omfattning som tidigare. Detsamma gäller den konsulterande verksamhet som enskilda tjänstemän bedriva inom ramen för institutionens verksamhet. I allt större utsträckning söker också den intresserade allmänheten hjälp och råd hos museet och den sakkunskap de anställda förvärvat.

Bland de enskilda tjänstemännens uppdrag under året på museets intresseområde må följande omnämnas:

Förste intendenten *Andrén* har varit ordförande i Svenska museimannaföreningen intill dess årsmöte.

Styresmannen professor *Berg* har varit ordförande i Skandinaviska museiförbundets svenska sektion; president för Committee nr 3 (etnografiska och folkloristiska museer) av International Council of Museums; ordförande i Hallwylska museets direktion; v. ordförande i Konstfackskolans styrelse; v. ordförande i Nämnden för Löfstadmuseet; av Kungl. Maj:t förordnad ledamot i styrelsen för Det nordiska institutet för folkdiktning i Köpenhamn; av Vitterhetsakademien utsedd ledamot i Marinens museikomité; ledamot i styrelsen för Gustav Adolfsakademien; ledamot i styrelsen för Medicinhistoriska museets vänner. Professor Berg och förste intendenten *Andrén* företogo under maj månad på inbjudan av American Association of Museums och U. S. State Department en studieresa till ett trettioårligt amerikanska museer.

Förste intendenten *Curry-Lindahl* har varit ordförande i Föreningen för biologiska resestipendier; vice ordförande i Société Belgo-Suédoise; sekreterare i International Council for Bird Preservation, London; sekreterare i Svenska sektionen av International Council for Bird Preservation; styrelseledamot i International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, Morges (Lausanne); styrelseledamot i Fondation Internationale Scientifique, Bruxelles; styrelseledamot i International Wildfowl Research Bureau, London; styrelseledamot i The Academy of Zoology of India, Agra; styrelseledamot i Nordisk Herpetologisk Forening, Köpenhamn; ledamot av International Commission on National Parks, Washington; ledamot av Committee for Ecological Research in the International Biological Program (Year), Zürich; ledamot av International Ornithological Committee, Ithaca,

U. S. A.; Research Associate vid Institut pour la Recherche Scientifique en Afrique Centrale, Lwiro, Kongo; ledamot av Kungl. Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté; ledamot av Sveriges Ornitologiska förenings styrelse och arbetsutskott; ledamot av Svenska naturskyddsföreningens förbundsråd och arbetsutskott; ledamot av Svenska jägareförbundets förtroenderåd; av Nordiska museet utsedd ledamot av styrelsen för Stiftelsen Blekinge naturvård; av Kungl. Vetenskapsakademien utsedd ledamot av Jaktidsberedningen; ledamot av Svenska turistföreningens publikationsnämnd; fullgjort expertuppdrag för FN i Kongo och Tanganyika; såsom sakkunnig ingått i de av Naturvårdsdelegationen och Kungl. Vattenfallsstyrelsen tillsatta arbetsgrupperna för naturvårdsfrågor inom Övre Vindelälven och Laisälven resp. Stora Lule älvs källsömråde; såsom sakkunnig deltagit i överläggningar med Kungl. Domänstyrelsen i ärenden gällande jakt- och fridlysningstider och licensgivning; medarbetare i Svenska Dagbladet.

Förste intendenten *Eskeröd* har lett ordnandet av den skogshistoriska avdelningen i Stiftelsen Silvanums museum i Gävle och hade till dess invigning den 1 juni ordnat en tillfällig utställning kallad Den eviga träåldern. Han har liksom tidigare haft uppdrag som museisakkunnig hos Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien.

Professor *Granlund* har varit ordförande i styrelsen för Institutet för visforskning; v. ordförande i Etnologiska sällskapet; ledamot av styrelsen för Samfundet för svensk folklivsforskning.

Intendenten *Holmquist* har (från årsmötet) varit sekreterare i Svenska museimannaföreningen.

Förste bibliotekarien *Jansson* har varit sekreterare i Skandinaviska museiförbundets svenska sektion; v. ordförande i De vetenskapliga specialbibliotekens förening; ledamot av styrelsen i Nordiska vetenskapliga bibliotekarieförbundet; ledamot av styrelsen för Etnologiska sällskapet.

Intendenten *Lagercrantz* har varit ledamot av Svenska slöjdföreningens facksektions nämnd; medarbetare i Expressen.

Förste intendenten *Lagerquist* har varit ordförande i Föreningen för Svensk hemslöjd; ledamot av styrelsen för Svenska

hemslöjdsföreningarnas riksförbund; ledamot av arbetsutskottet och bestyrelsen för Svenska hemslöjdsföreningarnas riksförbunds jubileumsutställning 1962; sekreterare i Föreningen för Svensk kulturhistoria; ledamot av styrelsen för Samfundet S:t Erik; ledamot av styrelsen för Lidingö hembygdsförening; ledamot av Lidingö stads kulturbyggnadskommitté; ledamot av Lidingö stads natur- och kulturskyddskommitté; vice ordförande i Svenska museimannaföreningens facksektion; ledamot av Postmusei nämnd; kommissarie (tillsammans med B. Wennberg) för Nationalmuseets och Nordiska museets utställning *Zwedens gouden eeuw* i Amsterdam. Förste intendenten Lagerquist har vidare varit rådgivare vid restaureringen av möblerna för Svea hovrätts sessionssal.

Arkivarien *Lundwall* har varit förordnad att höstterminen 1961 hålla en kurs, avseende fordringarna för 2 betyg i fil. kand.-examen vid Lunds universitet, i renässansens och barockens konsthistoria, vilken kurs varit förenad med examination.

Förste intendenten *Manker* har varit styrelseledamot i Skytteanska samfundet, Umeå, och Bohusläns gille, Stockholm; representerade Nordiska museet vid invigningen av Tromsö museum den 29/7 1961.

Förste intendenten *Nylén* har hållit föreläsningar vid Stockholms stads yrkesskolor i textil konsthistoria.

Intendenten *Nyman* har på uppdrag av Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum bevakat husrivningar och grävningensarbeten i Sigtuna stad.

Intendenten *Stavenow* har varit sekreterare i Svenska museimannaföreningen intill dess årsmöte; arkivarie i Arkitekturminnesföreningen vid Akademien för de fria konsterna.

Intendenten *Tillhagen* har tjänstgjort som sakkunnig i zigenarfrågor hos Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen och Kungl. Socialstyrelsen.

Förvaltning m. m.

Anslag och donationer. Under år 1961 ha till museet överlämnats följande anslag, gåvor och donationer.

Statens anslag till avlöningar utgick för budgetåret 1961/62

med 518 600 kronor och till undersökningar av äldre svensk folkkultur och folktradition med 88 200 kronor. Härtill kommer statens bidrag till undervisnings- och forskningsverksamhet vid museets institut för folklivsforskning med 48 200 kronor, varför det sammanlagda statsanslaget för budgetåret utgjorde 655 000 kronor. Vidare har museet erhållit ett tilläggsanslag av 42 300 kronor för budgetåret 1960/61 för bestridande av ökade lönekostnader i samband med av riksdagen beslutad retroaktiv lönehöjning.

Under året ha 30 arkivarbetare varit sysselsatta inom museet avlönade med ett särskilt anslag på ca 260 000 kr, som med stort tillmötesgående ställts till museets förfogande av Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen. Som arbetsledare har nu som tidigare fungerat intendenten Tillhagen.

Stockholms stad har beviljat Skansen ett ordinarie anslag av 25 000 kr och därtill ett bidrag på 7 500 kr för anordnande av kammarkonserter i Skogaholms herrgård på Skansen. Vidare har staden genom Stockholms skoldirektion anvisat ett anslag på 17 500 kr till avlönande av en biträdande museilektor.

Ur Konung Gustaf VI Adolfs 70-årsfond för svensk kultur har beviljats ett anslag av 10 000 kr såsom bidrag till fortsatta undersökningar av mindre herrgårdar i Mälardalskapen. Vidare har 6 000 kr erhållits ur samma fond för restaurering i samråd med museet av två ängen vid Öja kyrka på Gotland.

Stockholms universitet har ställt 6 000 kr till förfogande till Institutet för folklivsforskning för inköp av uppslagsböcker.

Från Kungl. Fortifikationsförvaltningen (genom förmedling av Svenska naturskyddsföreningen) har anslagits 4 000 kr för zoologiska undersökningar inom Udtja-området i Lule lappmark och 10 000 kr för kulturhistorisk undersökning i området för det blivande pansarskjutfältet i Älvdalen.

Kungl. Vetenskapsakademien har ställt 30 000 kr till förfogande för zoologiska undersökningar i Lappland.

Från Viltforskningsrådet har naturhistoriska avdelningen tilldelats följande anslag, nämligen 3 872 kr för fältarbeten, 7 000 kr för undersökningar om vitkindade gäss samt 2 500 kr såsom bidrag till inventering av alfågel. Kungl. Jordbruksdepartementet

har för bearbetning och översättning av manuskript om knölsvanar överlämnat 5 810 kr.

Statens humanistiska forskningsråd har anvisat ett anslag av 40 000 kr till tryckningen av professor Sigurd Erixons arbete Svenska byar. Vidare har ett anslag av 5 000 kr utgått som bidrag till tryckningen av Acta lapponica XVII och 2 500 kr för radioaktiv datering av lapska gravfynd.

Sveriges litografiska tryckerier har såsom bidrag till utgivande av andra delen av Arvid Hedbergs arbete Stockholms bokbindare överlämnat 2 500 kr.

Sveriges juvelerare- och guldsmedsförbund har ställt 1 500 kr till förfogande för avlönande av yrkeskunnig vakt i guldsmedsverkstaden på Skansen.

Till den nyuppförda plåtslageriverkstaden på Skansen har museet som gåva fått mottaga ett belopp av 8 100 kr från Sveriges bleck- och plåtslagaremästareförbund och till samma ändamål har Svenska bleck- och plåtslagareförbundet skänkt 1 000 kr.

Såsom bidrag till kostnaderna för hantverksdagen på Skansen den 7 maj ställde Stockholms stads hantverksförening till förfogande ett belopp av 2 500 kr.

Liksom tidigare år har Wilhelmina von Hallwyls Gotlandsfond beviljat museet ett anslag av 1 000 kr för undersökning av gotländsk byggnadskultur.

Fröken Vera Cedergren har överlämnat 1 000 kr såsom bidrag till katalogiseringsarbetet i samband med den av givarinnan skänkta textilsamlingen.

Till den 1960 bildade orgelfonden för anskaffande av en ny orgel i Seglora kyrka har framlidne direktör Edw. Berger, Halmstad, överlämnat 500 kr.

Hällefors köping har ställt ett bidrag på 500 kr till förfogande för undersökning av Sångens by i Hällefors socken.

Till Svindersviks underhåll och restaurering har Dyrssenska föreningen skänkt 400 kr.

Tryckeri AB Thule har överlämnat 100 kr såsom bidrag till framställningen av färgbilden av Axel von Fersen i Fataburen 1961.

Nordiska museets verksamhet har även blivit ihågkommen vid

testamentariska förordnanden. Sålunda har museet fått mottaga 10 000 kr ur framlidna fröken Elisabet Kinbergs kvarlåtenskap att användas för något Skansens ändamål.

I enlighet med testamentariskt förordnande av framlidna fröken Ingrid Göthlin, Nora, har museet erhållit viss del av hennes kvarlåtenskap, vari bl. a. ingår en fastighet i Nora stad jämte visst kapital. En stiftelse skall bildas för tillvaratagande av testamentstagarnas intressen i detta sammanhang.

Samfundet Nordiska museets Vänner. Samfundets styrelse har under året utgjorts av: ordförande H. K. H. Prins Bertil, vice ordförande friherre J. Nordenfalk, skattmästare disponenten Nils Westerdahl samt vidare friherrinnan Susan af Ugglas, f. Lewenhaupt, advokaten friherre Carl von Plomgren, direktören Gillis Tempelman och byggnadsingenjören Lennart Hegert, de båda sistnämnda suppleanter. Styresmannen har varit samfundets sekreterare. Som inköpsnämnd ha fungerat H. K. H. Prins Bertil, disponent Westerdahl och styresmannen. Samfundets medlemsantal utgjorde den 1 januari 1961 217 personer, av vilka 120 ständiga och 97 årligen betalande ledamöter.

Årsmötet var förlagt till Ekshäradsgården, där museets tjänstemän förevisade samfundets inköp och märkligare nyförvärv till museets samlingar.

Medaljer. Artur Hazelius-medaljen i silver har på museets högtidsdag den 30 november tilldelats rektor Eric H. Anderek, Älmhult, konstnären A. T. Byberg, Växvik — förut innehavare av samma medalj i brons — möbelhandlaren Eric Borgert, Orsa, fru Mimmi Gustafsson, Bromma, agronom Henry Larsson, Tärna, och fru Ellida Ohlsson, Skurup såsom ett erkännande av deras insatser för utforskningen av hembygdens historia och svenskt folkliv.

Landsantikvarierna Gunnar Ullenius, Skara, och Bertil Waldén, Örebro, ha mottagit medaljen För hembygdsvårdande gärning. Intendenten Harald Lindal, Trelleborg, tilldelades samma medalj för sitt arbete inom kulturminnesvården inom Trelleborgs stad med omnejd. Med. dr Martha P:son Henning, Hälsingborg, har

av museets nämnd mottagit medaljen för sina insatser på byggnadsminnesvårdens område. Vidare tillerkändes folkskollärare August Ljung denna medalj såsom en erkänsla för hans genealogiska forskningsarbete i lappmarkssocknarnas arkiv, vilken även kommit museets lapska arkiv tillgodo.

Skansenföreningens, Samfundet för Nordiska museets främjande, medlemsantal utgjorde den 31 december 1961 10 836. Av dessa äro 39 hedersledamöter.

Besök m. m. För Skansen var antalet besök under hela året 1 974 716 mot 1 937 222 för 1960. Motsvarande siffror för Nordiska museet voro 120 626 mot 107 648 för 1960.

Vid institutionens kansli under året diarieförda skriftliga ärenden uppgå till 2 635, av vilka 37 remisser från offentliga myndigheter. Utgående skrivelser enligt kopianboken 3 321. Anmärkas bör att den korrespondens Etnologiska undersökningen för med sina medarbetare inte ingår i museets diarium, då dessa skrivelser registreras i annan ordning.

Kansli och ekonomiförvaltning. Under året har kansliet fram till den 1 juli föreståtts av förste bibliotekarien Jansson i egenskap av t. f. sekreterare, i vilken egenskap han den 1 juli efterträddes av intendenten Biörnstad. Kansliets arbetskrifter i övrigt ha varit byråsekreterare Huss, fru Lilly Sahlin, fru Elisabeth Bergqvist, fröken Inga Östlund t. o. m. den 31 juli och fru Ingrid Baron under hela året med halvtidstjänstgöring. Fröken Harriet Morell har tjänstgjort på naturhistoriska avdelningens kansli.

Den ekonomiska förvaltningen har t. o. m. den 31 juli stått under ledning av direktör Brunnberg, som därefter övergått till annan verksamhet. Räkenskapskontoret har föreståtts av kamrer Hegnell. Vid detsamma ha dessutom arbetat kamrer Nyblin, kassör Gustavsson, kansliskrivarna Kjell och Solberg-Wreiman, kontorsbiträdet Svensson samt herr Zarán.

Årskortsexpeditionen har föreståtts av kansliskrivare Kihlskog.

Driften vid Skansens restauranger har liksom tidigare stått under ledning av en särskild restaurangkommitté. Ordförande i denna är direktören Arne Edfelt, övriga ledamöter styresmannen, direktör Brunnberg (under årets första 7 månader) och direktören för Skansens restauranger Sture Håård.

Nordiska museets nämnd har under året utgjorts av f. d. hovrättsrådet friherre J. Nordenfalk, ordförande, tillika delegerad för finansförvaltningen: 1943;¹ överintendenten fil. dr Åke Setterwall, 1950; styresmannen professor Gösta Berg, 1956; riksarkivarien fil. dr Ingvar Andersson, 1956; överintendenten fil. dr och med. dr Åke Wiberg, 1956; universitetskanslern Bengt Petri, 1959, samt bankdirektören Lars Erik Thunholm, 1959.

Institutionens tjänstemän vid årsskiftet 1961 — 1962

Styresman:

Professor Gösta Berg, 24, 56.²

Ekonomidirektör:

Jur. kand. Karl-Erik Nygren (se nedan).

Sekreterare:

Intendent Arne Biörnstad (se nedan).

Intendent dr. philos. Carl-Herman Tillhagen,
44, 61.

Bildregistrator fru Elsa Thorell, 27.

Biblioteket:

Förste bibliotekarie fil. lic. Sam Owen Jansson, 29, 61.

Amanuens fil. kand. Karin Ehrnberg, 47, 59.

Assistent fil. kand. Yvonne Frenzel, 58.

Biblioteksbiträde Enar Eriksson, 47.

Bitr. biblioteksassistent fru Karin Blomström,
59.

NORDISKA MUSEET

Allmogevadlingen:

Förste intendent fil. dr Albert Eskeröd, 37, 47.

Intendent fil. lic. Arne Biörnstad, 52, 61.

Intendent fil. lic. Bo Sommarström, 62.

Amanuens fil. kand. Inga Wintzell, 50, 52.

Amanuens fil. kand. Ann Levin, 62.

Arkivet:

Arkivarie fil. dr Sten Lundwall, 46, 50.

Intendent fil. lic. Rut Liedgren, 43, 58.

Etnologiska undersökningen:

Förste intendent fil. dr Anna-Maja Nylén, 38,
61.

Intendent fil. lic. Marianne Olsson, 48, 60.

Registrator fröken Dagmar Hullström, 37.

Fotoateljén:

Fotograf Åke Grundström, 49, 57.

Fotograf fru Märta Claréus, 27.

Fotograf fröken Ulla Wäger, 52.

Fotograf Göran Schmidt, 59.

¹ Årtalet betecknar året för inträde som ledamot av nämnden.

² De första siffrorna ange året för inträde i institutionens tjänst. Då ytterligare siffror följa ange dessa det år befattningen tillträdess.

Kopist fru Thyra Christensson, 38.
Kopist fru Terttu Höglund, 58.
Kopist fru Gun Östlund, 60.
Fröken Kristina Backström, 61.

Högreståndsavdelningen:

Förste intendent fil. dr Erik Andrén, 37, 58.
Intendent fil. lic. Bo Lagercrantz, 48, 61.
Intendent fil. kand. Kersti Holmquist, 49, 61.
Intendent fil. lic. Elisabet Stavenow, 56, 60.
Amanuens fil. kand. Christian Axel-Nilsson, 61.

Amanuens fil. kand. Eva Lis Forsby, 62.

Högreståndsavdelningens undersökningar:

Förste intendent Erik Andrén (se ovan).
Intendent Sander Rosén, 32, 58.
Amanuens fröken Brita Stjernswärd, 31, 33.
Arkitekt Bertil Wetter, 53.

Kansliet:

Byråsekreterare fil. kand. Ann Marie Huss, 54, 60.
Fru Lilly Sahlin, 48.
Registrator fru Elisabeth Bergqvist, 50.
Kanslibitråde fröken Märta Wallin, 26, 62.
Kanslibitråde fru Anna Tomasson, 24, 62.
Fröken Cathrine Petters, 60.
Chaufför Sixten Svensson, 32.

Konserveringsateljén:

Konserveringsassistent textilkonstnärinna HKS fru Marie-Louise Wulfcrona-Dagel, 52.
Konserveringsbiträde textilkonstnärinna HKS fru Birgitta Elg-Carlsson, 55.

Lapska avdelningen:

Förste intendent fil. dr Ernst Manker, 39, 57.

Registreringsavdelningen:

Intendent fil. lic. Anders Nyman, 56, 57.
Kansliskrivare fru Mona Palmé, 46.
Märkerska fröken Anna Sjöbom, 08.

Rustmästarelaget:

Rustmästare Nils Nilsson, 30, 58.
Förste expeditionsvakt Arvid Caster, 32.
Hantverkare Elof Carlsson, 38.
Tapetserare Åke Lindholm, 39.
Hantverkare Bertil Granqvist, 45.
Snickare Carl-Axel Holm, 45.
Hantverkare Bror Eriksson, 46.
Hantverkare Tage Johansson, 47.
Hantverkare Ante Olsson, 59.
Hantverkare Arne Carlsson, 39, 62.
Expeditionsvakt Per Olof Wallgren, 61.
Snickare Albert Kristensson, 59.

Textilvården:

Textilvårdare fröken Karin Hanses, 27.
Textilvårdare fru Inger Hälling Johansson, 58.
Extra textilvårdare fru Märta Krantz, 28.

Undervisningsavdelningen och Bokförmedlingen:

T.f. museilektor fil. kand. Ernst-Folke Lindberg, 51, 59.
Assistent folkskollärare Hans Medelius, 59.
Assistent fil. stud. Birger Grape, 60.
Fröken Raina Engström, 61.

Vaktbållning m. m.:

Uppsyningsman Erik Lindstein, 24, 45.
Maskinist Carl-Johan Sjöholm, 34.
Expeditionsvakt Birger Höding, 29.
Portvakt Harald Nilsson, 46.
Avdelningsvakt fru Ellen Holmberg, 37.
Avdelningsvakt fru Irma Jonsson, 45.
Vakt Otto Hall, 52.
Vakt Gunnar Pettersson, 60.

INSTITUTET FÖR FOLKLIVS-FORSKNING

Professor John Granlund, 30, 55.
Amanuens fil. kand. Kersti Björklöf, 61.
Kontorist fröken Lisa Löfman, 44.
Kanslibitråde fru Margit Stoye, 45.
Kontorsbiträde fröken Ingrid Vallin, 61.

SKANSEN

Ekonomidirektör:

Jur. kand. Karl-Erik Nygren, 62.

Kansli:

Kanslibitråde fru Karin Hagelin, 29.

Klädkammaren:

Fru Maj Britt Hemlin, 60.
Fröken Maria Eriksson, 42.

Kulturbistoriska avdelningen:

Förste intendent fil. dr Marshall Lagerquist, 36, 61.
Intendent fil. kand. Kerstin Sjöqvist, 44, 61.
Kanslibitråde fröken Karin Björkman, 39.

Materialförrådet:

Materialförvaltare Hans Nilsson, 31, 61.

Naturhistoriska avdelningen:

Förste intendent Kai Curry-Lindahl, 54.
Sekreterare fröken Harriet Morell, 57.
Djurvårdarförman Albert Johansson, 39.
V. djurvårdarförman Sven Borg, 32, 61.
Stallförman Gunnar Stegblad, 32.
Förste djurvårdare Torsten Glemmefors, 32.
Djurvårdare Sven Sundberg, 31.
Djurvårdare Sune Berg, 36.
Djurvårdare Roland Ackelman, 38.
Djurvårdare Gösta Axæus, 36.
Djurvårdare Torsten Cellvander, 38.
Djurvårdare Sven Åke Nord, 54.

Djurvårdare Sven Oskar Rydh, 57.
 Djurvårdare Helmuth Pinter, 58.
 Djurvårdare Stig Franzén, 57.

Program- och reklamavdelningen:

Direktör Georg Eliasson, 57.
 Intendent fröken Margareta Tullander, 37, 61.
 Fröken Sonja Ekström, 58.
 Fröken Ester Nilsson, 47.

Räkenskaps- och kassakontoret:

Kamrer civilekonom fil. kand. Sam Hegnell,
 38.
 Biträdande kamrer Alvar Nyblin, 30, 47.
 Huvudkassör Henning Gustavsson, 52.
 Kansliskrivare fru Inga Lisa Kjell, 42.
 Kansliskrivare fru Gunvor Wreiman, 46.
 Kansliskrivare fru Elsa Svensson, 54.
 Kassabiträde fröken Karin Frisk, 56.
 Kontrollant Arnold Zaré, 51.

Telefonväxel:

Telefonist fröken Birgit Lindström, 39.
 Telefonist fru Brita Giding, 59.
 Telefonist fru Helny Vala, 50.

Vaktbållning:

Inspektör kapten Gustaf Blomquist, 35.
 Vaktchef Sven Amberg, 32, 47.
 Förste portvakt Karl Sjöman, 32.
 Förste portvakt Tore Bergsten, 41.
 Portvakt Ivar Borgqvist, 33.
 Kyrkvaktmästare Stig Hedblom, 33.
 Portvakt Einar Forsberg, 35.
 Portvakt Einar Spångberg, 37.

Portvakt Mårten Mårtensson, 56.
 Portvakt Karl-Erik Andersson, 56.
 Stugvakt fru Naima Nilsson, 31.
 Stugvakt fru Hildegard Hedlund, 41.
 Stugvakt fru Karin Larsson, 46.

Verkstäder och parkvård:

Fogde Gustaf Henningsohn, 29.
 Byggmästare Elof Hagén, 34.
 Förste montör ingenjör Einar Levander, 29.
 Trädgårdsmästare Edwin Arvidsson, 30.
 Snickare Anders Petters, 30.
 Snickare Helge Sjöberg, 30.
 Snickare Erik Gjers, 32.
 Snickare Johan Gjers, 36.
 Målare Erik Gudmunds, 42.
 Smed Gustaf Holmström, 31.
 Montör Philip Lundin, 31.
 Reparator Bror Brickman, 32.
 Textare Robert Adolfsson, 33.
 Murare John Ahlström, 37.
 Trädgårdsarbetare Julius Lundin, 28.
 Trädgårdsarbetare Birger Moreau, 31.
 Trädgårdsarbetare Erik Eriksson, 33.
 Trädgårdsarbetare Sigfrid Flodin, 37.
 Trädgårdsarbetare Sven Hedlund, 44.
 Diversearbetare Robert Bergqvist, 28.
 Diversearbetare Harry Holmqvist, 29.
 Diversearbetare Fritz Sterner, 30.
 Diversearbetare Henning Sundén, 31.
 Diversearbetare Nils Pettersson, 36.
 Chaufför Harry Pettersson, 56.

Årskortsexpeditionen:

Kansliskrivare fru Lillemor Kihlskog, 44.

Gösta Berg

Utgivna skrifter

Från institutionen har utgivits:

Fataburen, Nordiska museets och Skansens årsbok 1961. 345 sid., 1 färgpl.

I serien Nordiska museets handlingar: Nr 55: Studier i svenskt replageri, av Allan Nilson. 245 sid.

I serien Acta Lapponica: Vol. XVII: Lappmarksgravar, av Ernst Manker. 325 sid., 1 karta.

I serien Svenskt liv och arbete:

Nr 26: Handelsminnen, red. av Mats Rehnberg. 240 sid.

Nr 27: Snickarminnen, red. av Mats Rehnberg. 240 sid.

4 nummer i serien Meddelanden från Skansens naturhistoriska avdelning (särtrycksupplagor).

Leksaker och spel, av Arne Biörnstad. 48 sid.

Så bodde vi. Arbetarbostaden som typ- och tidsföreteelse, av Rut Liedgren. 167 sid.

Tradition och nutid, av Anna-Maja Nylén. Utvidgat särtryck ur Fataburen. 34 sid.

Lillies, Fersens och Pipers Löfstad, av Andreas Lindblom, bildserie av Åke Grundström (särtryck ur Fataburen). 32 sid.

Swedish Folk Art Past and Present, av Albert Eskeröd. 12 sid.

Führer durch die Sammlung des Nordiska Museet Stockholm. Zweite Aufl. 32 sid.

Studiebesök på Nordiska museet och Livrustkammaren. 4 sid.

Skansens program.

I samarbete med Föreningen för svensk kulturhistoria och Folklivsarkivet i Lund har museet utgivit 4 häften av tidskriften Rig.

Förste intendenten Andrén:

Möbelstilarna, en handbok i den svenska möbel- och inredningskonstens historia. 4:e uppl. 280 sid.

Thomas Renström — en efterlyst guldsmed, i Rig, sid. 101—103.

Möblernas historia (tills. med I. Henschens Ingvar), i Fakta 7, sid. 60—64.

Amanuensen Axel-Nilsson:

An equestrian aquamanile from Vä, i Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1960, sid. 107—136.

Förste intendenten Bengtsson:

Nelsons "Victory" i Blekingeskären (tills. med A. Sjövall), i Fataburen, sid. 101—112.

Styresmannen professor Berg:

Die Erforschung der schwedischen Volkskultur, i Schwedische Volkskunde: Festschrift für Sigfrid Svensson, sid. 13—37.

Etnologiska forskningsmetoder, i Rig, sid. 65—75.

Gravlax och surströmming, i Gastronomisk kalender 1962, sid. 48—59.

Matvanornas utveckling, i Fakta 7:3, sid. 81.

Sudna kringlor och knosterbröd, i Industria, nr 11, sid. 61—63.

Recension i Rig.

Redigerat (tillsammans med M. Lagerquist och S. O. Jansson) Fataburen och (tillsammans med M. Lagerquist och S. Svensson) Rig.

Intendenten Biörnstad:

Leksaker och spel. 48 sid.

Emballage, i Fataburen, sid. 204—209.

Ombyggnad i Nordiska museet, utförandet, i Svenska Museer 1960, nr 2, sid. 6—12.

Förste intendenten Curry-Lindahl:

Contribution à l'étude des vertébrés terrestres en Afrique tropicale, del I.

- Exploration du Parc National Albert et du Parc National de la Kagera. 333 sid. + 48 planschblad. Bruxelles. Fiskarna i färg. 4:e uppl. 231 sid. Stockholm.
- Flyttfåglarnas tropiska vinterhem. 138 sid. Stockholm.
- Skogar och djur. 160 sid. Stockholm.
- Våra Fåglar i Norden, del III, 2:a uppl., sid. 1023—1534. Stockholm.
- A note on the Moose in Sweden, i Proceedings of the 8th Technical Meeting of the International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (I. U. C. N.) (= La Terre et la Vie, No 1, 1961), sid. 110—112.
- Bo Witt-Strömer. Nekrolog i Vår Fågelvärld, 20: 266—267.
- Conservation and predation problems of birds of prey in Sweden, i British Birds, 54:297—306.
- Fjälllämmeln (*Lemmus lemmus*) i Sverige under 1960. Fakta och teorier, i Fauna och Flora, 56: 1—27.
- Från hav till berg i Belgien, i Jorden Runt, 33: 618—624.
- Great Tit collecting fur from moulting European Bisons, i British Birds, 54: 404.
- International Council for Bird Preservation — Svenska Sektionen. Redogörelse för internationellt och nationellt fågel skyddsarbete under perioden 1958—1960 (tillsammans med professor Sven Hörstadius), i Vår Fågelvärld, 20: 79—89.
- Introduktion (till "Människans resp. naturens del i landskapets förslitning och kulturernas nedgång under de senaste årtusendena i Medelhavsområdet med angränsande öknar och halvöknar" av Théodore Monod), i Ymer, 81: 1.
- Landscape changes and the vertebrate fauna in Sweden during the last 150 years, i Bijdragen tot de Dierkunde, 31: 27—44.
- L'aspect physiologique des migrations des oiseaux, i Douzième Rapport Annuel de l'Institut pour la Recherche Scientifique en Afrique Centrale, sid. 163.
- Le Congo, la Belgique et l'ONU, i Textes et Documents du Ministère des Affaires Etrangères, 132: 1—7; omtryckt i Textes et Documents, 137.
- Les oiseaux du nord, i Douzième Rapport Annuel de l'Institut pour la Recherche Scientifique en Afrique Centrale, sid. 161.
- Naturvårdens organisation i U. S. A., i Svensk jakt, 99: 254—259.
- Nils Gyldenstolpe. Nekrolog i The Ibis, 103 A: 627.
- Nils Gyldenstolpe. Nekrolog i Vår Fågelvärld, 20: 266.
- Om nöjet att jaga. Jakten som etiskt och praktiskt problem, i Svenska Turistföreningens Tidning, 29: 5: 20—21.
- Ruff displaying to Spotted Redshank and Long-tailed Skuas, i British Birds, 54: 283—284.
- Rovdjuren och jämvikten i naturen, i Kring lägerelden, 6: 3—7 o. 24.
- Ruwenzori — isberget på äkvator, i Naturens Verden 1961, sid. 210—215.
- Sarek, i Sveriges nationalparker, andra uppl., sid. IV: 1—56. (Även separat utg. 58 sid.)
- Skärgård i Blekinge, i Blekinge 1960-talet, sid. 87—94.
- The Congo, Belgium and U.N.O. i Memo from Belgium (Ministry of Foreign Affairs), 3: 2—7; omtryckt i Memo from Belgium, 7.
- "The Helsinki Congress and the future", i British Birds, 54: 82—83.
- Tropiska Afrika, i Ymer, 81: 278—282.
- USA föregångsland för naturvårdens organisation, i På Fritid, nr 4, sid. 9.
- Recensioner i The Journal of Wildlife Management, 25: 213, 214—215, 348—349.
- Notiser i Newsletter of the International Wildfowl Research Bureau, No. 11, sid. 26—27, 32.

Förste intendenten Eskeröd:

Swedish Folk Art Past and Present. 12 sid.
 Soziale Organisation, i Schwedische Volkskunde: Festschrift für Sigfrid Svensson, sid. 153—179.
 The Story of Israel in Swedish Folk Art, i Sweden, An Exhibition in Israel, sid. 4—5.
 Stjärngossar, i Fataburen, sid. 228—231.

Professor Granlund:

”Zwei gleich gross machen.” Eine nordische Prokrustessage, i The supernatural owners of Nature. Stockholm Studies in Comparative Religion I, sid. 38—52.

Der gegenwärtige Stand der schwedischen Volkskunde, i Schwedische Volkskunde: Festschrift für Sigfrid Svensson, sid. 38—63.

Den gamla bondekulturens upplösning. Föredrag och diskussioner vid fjortonde nordiska folklivs- och folkminnesforskarmötet i Åbo 1959, sid. 71—74, 142—143.

Gödsling m. fl. artiklar i Kulturhistoriskt lexikon, bd VI.

Svensk redaktör för Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid.

Intendenten Holmquist:

Bergsgårdens silversamling: Nordiska mästare. 94 sid.

Drottning Lovisa Ulrikas toalettservis, sid. 172—178, Gossen Albert Ivar Stenbocks resebestick, sid. 178—181, Vinkannen från Almesåkra, sid. 181—185, samtliga i Fataburen.

Recension i Rig.

Förste bibliotekarien Jansson:

Bibliographie der wichtigsten Arbeiten auf dem Gebiete der dänischen, norwegischen und schwedischen Volkskunde 1945—1956, i Deutsches

Jahrbuch für Volkskunde, Bd 7, sid. 229—266.

”Förfädernas Almanack, den fornlåldrige Runestaf”, i Kalmar läns fornminnesförening: Meddelanden 44, sid. 157—159.

Honungsmått m. fl. artiklar i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, band VI.

Kulturgrenzen und Kulturwege, i Schwedische Volkskunde: Festschrift für Sigfrid Svensson, sid. 108—130.

Redigerat (tillsammans med G. Berg och M. Lagerquist) Fataburen.

Redigerat (tillsammans med B. Hansen och K. Weibust) Studier tillägnade John Granlund 25.10.1961 (festschrift överlämnad i manuskript).

Intendenten Lagercrantz:

Iris, Vineta och Gröna Anna, Rörstrandsserviser 1860—1960, ny upplaga. 92 sid.

Navidrex — kortfattad handbok i pottologi. 30 sid.

Kring ramens kulturhistoria, utg. av Gustaf List AB, sid. 21—30.

Nyheter i ståletsning, sid. 199—204, och Snibbskålen från Stora Dala, sid. 185—196, båda i Fataburen.

Operakällarens ombyggnad, i Form, sid. 596—603.

Artiklar i Ica-Kuriren.

Förste intendenten Lagerquist:

En schatullmakare från senbarockens dagar, Johan Hugo Furlö och hans verk, i Röhsska konstslöjdmuseets Årstryck, sid. 37—51.

Till minnet av Otar Hökerberg, i Föreningen för Svensk hemslöjds årsberättelse, sid. 3—4.

Högreståndsmiljö för alla, i Form, sid. 284—287.

Inledningsartikeln Meubles (sid. 60—61) samt katalog över möbler o. a. i Kunst uit Zwedens gouden eeuw (på holländska).

Redigerat (tillsammans med G. Berg

och S. O. Jansson) Fataburen och (tillsammans med G. Berg och S. Svensson) Rig.

Intendenten Liedgren:

Så bodde vi. Arbetarbostaden som typ och tidsföreteelse. 168 sid.

Fil. dr Ljung:

Hospital m. fl. artiklar i Kulturhistoriskt lexikon, bd VI.

Förste intendenten Mancker:

Lapland i färg (med engelsk, tysk och fransk översättning). 44 sid.
Lappmarksgravar. Dödsföreställningar och gravskick i lappmarkerna. Acta Lapponica XVII. 325 sid., 1 karta.
Älvens vatten blänker motsols. 159 sid.

I minnets loggbok seglar skutorna förbi, i julpublikationen Hällungen, sid. 12—15.

Samefamiljen på Skansen, i Svenska Journalen, nr 29—30, sid. 15.

Flammarion — Lundmark — samerna, i Knut Lundmark, en minneskrift, sid. 88—89.

Dag Hammarskjöld och Svenska Fjällklubben, i Dag Hammarskjöld, en minneskrift, sid. 70—73.

Dag Hammarskjöld, i Till Fjälls, sid. 4—5.

Recension i Ethnos, sid. 111—112.

Redigerat Acta Lapponica.

Förste intendenten Nylén:

Tradition och Nutid. 34 sid.

Kleidung, i Schwedische Volkskunde: Festschrift für Sigfrid Svensson, sid. 343—367.

Tradition och nutid, sid. 77—100,
Två buntar tyg, sid. 221—223, och
Mönster för industrien, sid. 223—225,
samtliga i Fataburen.

Nordiska museet undersöker brudkronor i svenska kyrkor, i Rig, sid. 130—131.

Nybyggnad i Nordiska museet, planering, i Svenska museer, 1960, nr 2, sid. 1—5.

Dräkttillbehör, i Svensk slöjdtidning, nr 2, sid. 1—12, 15.

Skåderätter, i Julstämming.

Intendenten Olsson:

Recensionier i Arkitektur.

Djurvårdaren Pinter:

Der Grossschuppensamler, *Moenkhausia oligolepis* (Günther), und seine Zucht, i Aquarien- und Terrarien-Zeitschrift, 14: 196—198.

Die Zucht von *Thayeria boehlkei*, i Die Aquarien- und Terrarien-Zeitschrift, 14: 225—228.

Djurvårdaren Rydh:

Lek av kantnål, i Akvariet, 35: 52—54.

Docenten Ränk:

Uudin (resumé: Uudin — das nord-eurasische Mückenzelt), i Virittäjä, sid. 40—47.

Vatjalaiset (resumé: Die Woten — ein Volk und eine Kultur, på finska), Helsinki. 154 sid.

Om estlandssvenskarnas folkliga kultur, i En bok om Estlands svenskar I, sid. 265—324.

Recension i Svenska landsmål, sid. 161—167, och i Finnisch-ugriscche Forschungen XXXIII, sid. 34—40.

Intendenten Stavenow:

Siden, sammet, läder, lärft. Klädsel på gamla stolar. 116 sid.

Ett par gustavianska guldbraceletter, sid. 170—172, och Örngott från Westfaliska fredens år, sid. 210—213, båda i Fataburen.

Ljus och rymd i ett kyrkorum, Vuoksenniska kyrkan av Alvar Aalto, i Nordisk tidskrift, nr 2, sid. 90—97.

Louis Sullivan 1856—1924, i Arkitektur, nr 8, sid. 139—152.

Staffan Hallström, i Paletten, nr 4, sid 118—120.

Professor Straubergs:

Folktro om baltisk trädskult, i Språkliga bidrag, Vol. 4, nr 16, sid. 41—70.

Bröllopsfirande i Örebro län i gamla tider, i Sveriges Bebyggelse, Landsbygden, Örebro län, del III, sid. 30—44.

Intendenten Tillhagen:

Folklig spådomskonst. 226 sid.

Thet folket som fara omkring, i Fataburen, sid. 37—60.

Die Berggeistvorstellung in Schweden, i The supernatural owners of Nature (serien Stockholm Studies in comparative Religion), sid. 123—157.

Dopseder i Sörmland, i Sörmlandsbygden, sid. 99—110.

Lekar samt Spel, i Fakta, bd 7, sid. 177—190.

Att fasta på malm, i LKAB-tidningen, nr 2, sid. 26—28.

De tavernares sömnhärbärgen; Från gästgivaregård till motell; Pungrän-san, Lilla Helvetet och andra resvägens lockelser; Färdvägens farligheter; alla i Good-Year-nyheter, nr 1, sid. 13—15, nr 2, sid. 4—6, nr 3, sid. 4—6 och nr 4, sid. 4—6.

Artiklar i Svenskt konstnärslexikon, bd 4, och i Röster i Radio-TV.

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1960

Nordiska museets nämnd får härmed avgiva berättelse rörande museets ekonomiska förvaltning år 1960.

Beträffande institutionens verksamhet i övrigt hänvisas till årsberättelsen för 1960, tryckt i Fataburen 1961.

Angående räkenskaperna för 1960 får nämnden anföra följande:

Efter verkställda avskrivningar och reserveringar redovisas för 1960 ett överskott av kronor 5 519:72, som tillsammans med från föregående år balanserat överskott kronor 2 223:17 eller sammanlagt kronor 7 742:89 balanserats till 1961.

Beträffande resultatet av den ekonomiska verksamheten under året samt ställningen vid årets slut hänvisas till nedanstående balans- samt vinst- och förlusträkningar.

Balansräkning den 31 december 1960

Tillgångar

<i>Kassa, postgiro, banker</i>		286 946:73
<i>Diverse fordringar</i>		
Fordringar enl. reskontra	286 533:43	
Fordran hos fondförvaltningen	<u>122 604:78</u>	409 138:21
<i>Förskotterat för vissa ändamål</i>		
Fältforskningar och förlagsverksamhet	60 242:26	
Övrigt	<u>17 983:74</u>	78 226:—
<i>Restaurangernas inventarier och varulager</i>		609 333:01
<i>Skansens materiallager</i>		7 321:46
<i>Skogsprodukter å Julita gård</i>		45 077:15
<i>Balanserade anläggningskostnader etc.</i>		
Å avdelningen på Skansen	1 135 120:79	
Övrigt	<u>28 618:63</u>	1 163 739:42
<i>Kapitaltillgångar</i>		
Museibygnaden	3 000 000:—	
Restaurangbyggnader	3 875 000:—	
Julita gård	1 101 800:—	
Svindersvik	401 000:—	
Tyresö slott	190 000:—	
Cirkus	300 000:—	
Sjöberg	60 000:—	
Samlingar och inventarier	4:—	8 927 804:—
	<u>Kronor</u>	<u>11 527 585:98</u>

Skulder

I förskott uppburna inkomster

Årskort för 1961	38 652:—	
Av beviljat statsanslag	294 300:—	
Förskottsbetalda hyror etc.	25 494:—	358 446:—

Diverse skulder

Leverantörer	765 363:09	
Källskatt	290 044:—	
Upplupna skuldräntor	46 798:50	
Övriga skulder	171 817:53	1 274 023:12

Reserverat för olika ändamål

Byggnadsunderhåll och inredningsarbeten ..	282 751:42	
Inköp till samlingarna	5 382:59	
Förlags- och vetenskaplig verksamhet	82 933:35	
Övriga ändamål	237 422:90	608 490:26

Lån av fondförvaltningen för fastighetsinvestering

968 000:—

Intecknings- och reverslån

Lån hos försäkringsbolag	3 038 217:—	
Mälarpövinsernas Hypoteksförening	198 290:79	
Kungl. Bostadsstyrelsen	58 858:61	
Stockholms stad	151 249:19	
Övriga reverslån	62 000:—	3 508 613:59

Nordiska museets fria pensionsstiftelse

220 880:77

Eget kapital

4 581 389:35

Vinst- och förlustkonto

Balanserad vinst	2 223:17	
Årets vinst	5 519:72	7 742:89

Kronor 11 527 585:98

Nordiska museets fondförvaltning

Balansräkning den 31 december 1960

Tillgångar

Värdepapper enl. bil. 1	2 434 660:17
Investering i byggnader å Skansen	968 000:—
Banker	734 835:82
Upplupna fondräntor enl. reskontra	19 390:34
Kronor	4 156 886:33

Skulder

Skuld till Nordiska museets kassaförvaltning

122 604:78

Fondkapital

Fonder enl. bil. 2	4 034 281:55
Kronor	4 156 886:33

Vinst- och förlusträkning för 1960

Inkomster	
Inträdesavgifter	2 607 933: 14
Årskort och årsbok	402 733: 70
Statliga och kommunala anslag	649 500: —
Fondräntor	181 237: 18
Inkomstärrenden och -hyror	538 171: 78
Vetenskaplig verksamhet	44 373: 29
Förlags- och undervisningsverksamhet	242 889: 37
Inkomstbringande företag på Skansen och Julita	2 181 386: 13
Utnyttjade donationer och reserverade medel	38 892: 51
Övriga inkomster	46 663: 74
	Kronor 6 933 780: 84
Utgifter	
Löner, pensioner, understöd och sjukomkostnader	3 336 636: 29
Omkostnader för årsbok och årskortsexpedition	61 920: 18
Vetenskaplig verksamhet	254 452: 68
Förlags- och undervisningsverksamhet	218 281: 14
Annonser och reklam	114 611: 05
Attraktioner och utställningar	364 544: 54
Underhåll av byggnader samt inredningsarbeten	226 386: 14
Inköp och underhåll av inventarier	37 981: 43
Djurföda	191 887: 36
Expeditions- och kontorskostnader samt telefoner	104 164: 20
Utgiftsärrenden och -hyror	33 731: 95
Ränteutgifter	179 564: 66
Försäkringspremier	51 515: 84
Gas, elektricitet, vatten och värme	259 197: 69
Parkanläggningar och vägar samt inre och yttre renhållning	296 615: 01
Diverse driftskostnader för inkomstbringande företag på Skansen och Julita	687 970: 37
Övriga driftskostnader	282 734: 82
Avskrivning å anläggningar	130 291: 82
Reserverat för reparation av Cirkusbyggnaden	60 000: —
Till fonderna överförd andel av fondräntorna	35 773: 95
Årets överskott	5 519: 72
	Kronor 6 933 780: 84

Stockholm den 17 mars 1961.

	J. NORDENFALK	
ÅKE SETTERWALL	GÖSTA BERG	INGVAR ANDERSSON
ÅKE WIBERG	BENGT PETRI	L. E. THUNHOLM

Ovanstående balansräkning och vinst- och förlusträkning överensstämma med Nordiska museets räkenskaper, vilka granskats på sätt som angives i revisionsberättelsen av den 8 juni 1961.

BERNHARD KARLGREN

EDVIN WIDE

SVEN HAGSTRÖM

Fondförvaltningens värdepapper den 31 december 1960

Obligationer	Nom.	Bokf.	Nom.	Bokf.
3 0/0	20 000:—	15 665:—		
3,5 0/0	434 000:—	431 107:50		
4,5 0/0	603:10	96:47		
6 0/0	1 048:37	838:70	455 651:47	447 707:67
Förlagsbevis				
3,5 0/0	50 000:—	49 750:—		
4 0/0	558 000:—	552 740:—		
4,5 0/0	5 000:—	5 000:—		
5,5 0/0	21 000:—	20 460:—		
6 0/0	11 000:—	12 705:—	645 000:—	640 655:—
Aktier			472 835:—	686 297:50
Inteckningslån				
5,5 0/0	115 000:—	115 000:—		
5,75 0/0	230 000:—	230 000:—		
6,5 0/0	70 000:—	70 000:—		
6,6 0/0	10 000:—	10 000:—		
6,75 0/0	150 000:—	150 000:—		
7,43 0/0	35 000:—	35 000:—	610 000:—	610 000:—
Reverslån			50 000:—	50 000:—
			Kronor 2 233 486:47	2 434 660:17

Bokfört värde den 31/12 1960 å inneliggande obligationer, förlagsbevis och aktier efter avdrag av värde regleringsreserv uppgår till kronor 1 709 334:67. Deklarationsvärdet samma dag kronor 2 291 646:—.

Institutionens värdepapper förvaltas på följande sätt:

	Nom. belopp	Bokf. belopp
Hos Stockholms stads fondförvaltning		
För allmänna fondförvaltningen	1 460 585:—	1 626 700:50
Avkastningen utgör säkerhet för reverslån hos Stockholms stad å kronor 150 000:—		
Hos Skandinaviska Banken		
För Ebba Lindaus fond	9 500:—	20 009:—
Hos Stockholms Enskilda Bank		
För Lagergrenska fonden	347 600:—	372 524:50
„ J. M. Dahlgvists donation	62 551:47	56 655:17
Hos Svenska Handelsbanken		
För J. Bäckströms familjefond	200 000:—	200 000:—
Hos Sundsvalls Enskilda Bank		
För A. G. Jansons fond	102 750:—	108 766:—
I eget förvar		
För Allmänna fondförvaltningen	50 500:—	50 005:—
		Kronor 2 233 486:47
		2 434 660:17

Nordiska museets fonder den 31 december 1960

Allmänna fonden	102 922: 47
Herman Fritiof Antells fond	100 000: —
Carl och Sophie Lundströms fond	10 000: —
Hilmer Åbergs fond	40 640: 90
Bobergska fonden	82 697: 33
Museibyggnadens underhållsfond	200 000: —
August och Thérèse Hazelius fond	50 000: —
O. Gröndahls donationsmedel	7 240: —
Valter Fevrells svenska fond	7 141: 74
Alexander och Sigrid Skånbergs fond	439 359: 81
Henrik Krooks fond	21 401: 30
Peter och Malin Beijers fond	25 800: —
Axel Wilhelm Casséns testamentsmedel	30 000: —
Oscar Hirschs fond	25 000: —
Ebba Lindaus fond	20 000: —
Hilda Kumlins fond	24 432: 14
Byggmästare A. G. Jansons fond	107 279: 62
Constance Anderssons fond	50 000: —
Grosshandlare Teodor Ericsons fond	51 140: 58
Jenny Maria Dahlqvists donation	121 353: 58
Folkets Hus-fonden	55 890: 31
Markisinnan Mary Lagergrens fond	369 540: —
Grosshandlare J. Bäckströms familjefond	204 515: 03
Fonden "Kyrka och kultur"	31 396: 80
Apotekare Ivar Röings fond	40 000: —
Pensionsfond för tjänstemän	363 651: 30
Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond	754 780: 33
Walter och Wilhelmina von Hallwyls pensionsfond	252 636: 42
Sundbornsprostens donation	35 167: 57
Artur Hazeliusfonden	54 399: 28
Johan August Hazelius fond	100 000: —
H. Lichtensteins fond	3 556: 60
Professorkan Thérèse Kjellbergs minnesfond	72 478: 32
Fritz Ottergrens fond	25 954: 63
Artur Hazelius fond av 30/11 1901	9 061: 46
Artur Hazelius monumentsfond	50 448: 20
Östgötagårdens fond	12 242: 76
Gunnar Hazelius fond	9 070: 94
Grillska förnyelsefonden	7 756: 63
Fondförvaltningens värderegleringsreserv	65 325: 50
	Kronor 4 034 281: 55

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1960

Undertecknade, som av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien respektive Stockholms Stadsfullmäktige utsetts att granska Nordiska museets räkenskaper och dess nämnds förvaltning för år 1960 få efter verkställd revision avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av nämndens protokoll, räkenskaper och andra handlingar, vilka lämna upplysning om museets ekonomi och förvaltning.

Räkenskaperna hava före revisionen underkastats särskild siffergranskning av auktoriserad revisor, som häröver avgivit berättelse.

I de vid revisionen granskade räkenskaperna för år 1960 för Nordiska museet ingå jämväl räkenskaperna för Skansenföreningen och för Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond.

Räkenskaperna för Nordiska museets pensionsstiftelse ha granskats utan anmärkning.

De i nämndens berättelse av den 17 mars i år lämnade och av oss påtecknade uppgifterna om tillgångar och skulder samt inkomster och utgifter överensstämma med räkenskaperna.

Efter vad vi under revisionen inhämtat om nämndens handhavande av institutionens förvaltning få vi tillstyrka, att ansvarsfrihet meddelas nämnden för den tid revisionen omfattar.

Stockholm den 8 juni 1961.

BERNHARD KARLGRÉN

SVEN HAGSTRÖM

Utsedda av Kungl. Vitterhets Historie
och Antikvitets Akademien

EDVIN WIDE

Utsedd av Stockholms Stadsfullmäktige

”Ju mer vi är
tillsammans
ju brunare
jag blir”

sa flickan om

LUMA
sollampa

Tänk, att få vara så där läckert solbrun, se ut som om man kommer direkt från fjällsemester – skulle inte Ni också tycka om det? Och inte bara se så frisk ut utan också vara det.

LUMA

bestrålningssats (sollampa, värme-lampa och armatur) får Ni i trevlig presentkartong.

FINNS I KONSUM

Förteckning över personer och institutioner som 1961 överlämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen¹

Gåvor till Nordiska museets arkiv

G. Afzelius; N. Afzelius; G. Berg; Märta Berg; Astrid Berglund; K. Bergman; Ragnhild Bergström; A. Biörnstad; C. Björkbo; G. Björkman; Svea Collijns dödsbo; G. W:son Cronquist; S. Curman; F. Dahlgrens dödsbo; T. Dahlman; Augusta von Düben; G. Eliasson, Lidingö; A. Essén, Västervik; Elisabeth Falk; Folkkrörelsernas konstfrämjande; Märta Gahn; Kerstin Gerbro, Härnösand; Svea Johansson, Urshult; E. Jäfverts dödsbo; G. Khevenhüller, Osterwitz, Österrike; Anna Knutson; E. Larson, Finspång; Lisa Lenarth; A. A:son Liljencrantz, Julita; E. Lindblad; Greta Linder; Maj Lorentz, Leksand; Ester Lundh, Hälsingborg; C. Lundin; S. Låås; E. Magnusson, Falköping; Birgitta Nisser; Gertrud Nyberg; W. Petterssons dödsbo, Sala; Ida von Plomgrens dödsbo; Sonja Ritzler; A. N. Sander, Älvkarleö; G. Selling; H. Storks dödsbo, Dals Rostock; Mai Thurell; E. Tryggelin; Gunhild Thuray, Washington, U. S. A.; B. Waldén, Örebro; Hilda Wenström, Uppsala; Asta Witkowsky; Eva von Zweigbergk; Gerda Öhman.

Gåvor till Naturhistoriska avdelningen

B. Dahlström, Johanneshov; Fru G. Ekström, Solna; H.-Å. Engström, Val-lentuna; S. Haak, Bromma; R. Hemström, Ektorp; B. Holmstedt, Bromma; P.-U. Mineur; H. Nilsson, Sollentuna; S. Nygård, Kangosfors; K.-H. Peilitz, Bromma; E. Persson; G. Persson, Linköping; G. Sandberg, Viggbyholm; Cecilia Ståhl; P.-Å. Ståhl.

Gåvor till Allmoge- och Högreståndsavdelningarna

Hans Majestät Konungen

En samling kopparkärl från
Tullgarns slott

Konstnärinnan Louise Adelborg

Askfat — assiett — 2 vaser —
samtliga Rörstrand 1925

¹Givarens adress är Stockholm, där ej annat anges.

LUMA på toppen

Flygvarningslampan i TV-mastens topp måste osvikligt fungera – annars sätts liv och lem på spel. Ingen kan klättra upp och byta den i rykande snöstorm. Luma har löst problemet genom att tillverka en lampa med mycket stor motståndskraft mot vädrets påfrestningar och med speciell livslängd.

Erfarenheterna från Lumas omfattande tillverkning av speciallampor kommer också nemmen tillgodo – i form av bättre hushållslampor. Prova t ex 60 watt

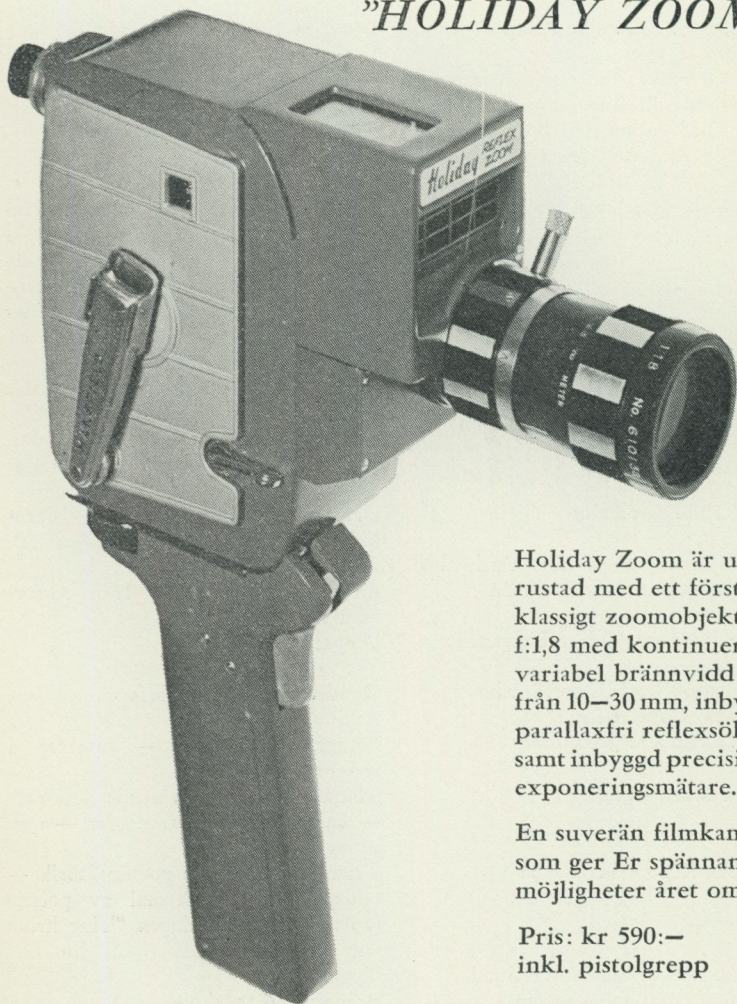
Pärlvit – den mjukt vitlysende lampan, som ger ett ögonvänligt ljus. Och tänk på att med 2-pack har Ni alltid en reservlampa till hands. Finns i Konsum.

det är från LUMA som ljuset kommer

- Fru Eva Adlercreutz, Näsbypark
- Kammarrättsrådet Gunnar Afzelius
Fru Gun Ahnlund
- Fru Anna Alin-Persson, Vinäs
Johan, Klas och Folke Andersson,
Kilafors
Klas och Folke Andersson, Kilafors
Fru Sol Margit Andersson, Sollerön
Herr Tord Andersson, Bollnäs
Direktör Åke Andersson
- Herr Erik Areschoug, Bromma
- Fru Alfhild Arosenius
- Bosättningskonsulent Lilly Arrhenius
Kapten och Fru Nils Barkman
- Förste intendent Bengt Bengtsson,
Lidingö
Herr Anton Berg, Österfärnebo
Professor Gösta Berg
Förste amanuens Jonas Berg
- Fröken Märta Berg
- Arkitekt Robert Berghagen
- Fru Carin Berglund, Loverslund
Fröken Ragnhild Bergström
Skriftställare John Bernström,
Västerås
Fru Ester Åkesson Beskow
- Kanna — 4 sejdlar med tennlock,
Rörstrand 1800-talets slut
Polhemslås — spelkortsetui
Pappersdockor — märken från apelsinpapper
Kjol
Betsel av trä
- Kolgrep — kolkrok — 8 listhyvlar
Tygprover
Yxor, 2 st
Bokbinderimaterial från omkring 1900
Karott, Gustavsberg — stekfat, Marieberg — saltkar, 2 st, Rörstrand — ljusplåt av mässing, 1700-talet — ljusplåt av bleck, 1800-talets förra del — malmstake, 1600-talet — ljusstake av mässing, 1600-talet — resestakar av malm, 2 st, 1700-talets förra del — järnljusstake — stryckjärn, 1700-talet — koskälla av malm — dubbelglas — glasbägare, 2 st — mässingsskedar, 4 st — järnnötknäppare — pennfat av trä, snidat av August Strindberg? Damastduk från 1600-talet — barnklänning från 1880-talets början
Rockmonogram, broderat
En samling klädnypor från Ångermanland
Pepparkakshjärta
- Dymlingsborr — hudskrapa
Ask
Fotografiram av trä — kameror, 2 st — scoutdräkt
Klänningsliv — broderade lösärmar — barnskjorta — dockkläder — tygprover
Teservis från Gävle porslinsfabrik — tekopp — servisföremål av porslin (29 nr) till utställningen "Ting kring vår tids måltid"
Tygprov
Broderier, 6 st, skolslöjd
Papperspåse
- Leksak, soldat till häst, 1800-talets förra hälft

*Återupplev Skansens ljuvliga sommardagar
bela vintern — filma dem med*

"HOLIDAY ZOOM"

Holiday Zoom är utrustad med ett förstklassigt zoomobjektiv f:1,8 med kontinuerligt variabel brännvidd från 10–30 mm, inbyggd parallaxfri reflexsökare samt inbyggd precisions-exponeringsmätare.

En suverän filmkamera som ger Er spännande möjligheter året om.

Pris: kr 590:—
inkl. pistolgrepp

Finnes hos varje välsorterad fotoaffär

Generalagent: BRENDLER & ÅKERBERG, Stockholm 42

- Civilingenjör Johan Beyer, Orrefors
Ingenjör Magnus Biehl
Direktör Arne Biörnstad
Intendent Arne Biörnstad
- Bjurfors skogsskola, Bjurfors
Fröken Bertha Björkbom
- Disponent och Fru Gunnar Björkman
- Grevinnan Blanche Bondes dödsbo
Albert Bonniers Förlag AB
- Doktorinnan Beata Borgström
- Gårdsägare Arvid Boström,
Niemisel
Ingenjör Arne Botvidson, Strängnäs
- Överstinnan Lily Bouveng
- Fru Anna Brodin, Färnäs
Fru Brita Brodin, Sollefteå
- Fröken Astrid Broman
Fröken Berta Broman
- Fru Susann Brunskog, Lidingö
Fru Elvira Bäckström
- Skogsförman Janne Cans, Mora
- Fru Ingrid Carlsson, Lofta
Fru Svea Carlsson, Frödinge
- Fröken Naja Cedergren
Fröken Vera Cedergren
- El. armaturer, 2 st, Orrefors — bord
Mangel
Leksak i plåt
Plåtburk — glasflaskor — 4 halsdukar — penntorkare — tesil — kolt — barnmössa
Sågkamrater, 2 st
Spegellampetter från 1775, 4 st — en samling klädespersedlar — hårprydnader — halsband — spetschal — väska — lakan och örngott
Guldterrin med fat, Georg Kuntzen-dorff, S:t Petersburg, 1763
Trälåda för Barnängens tvålar
Kastlådor, 10 st, med hyllfack — xylografier utgörande fullständig illustrationering av August Strindberg, Svenska folket i helg och söcken I-II — en samling äldre sätteriredskap
Toppluva — vantar — 2 tröjor — provbok med påskdekorationer i papper
Trävisp
- En samling leksaksbilar (ca 260 st) från 1940- och 1950-talen jämte katalog
Dopklänning — halskläde — hattflor — kragar — mönsterduk
Tygprov
En samling tygprover från 1887—1936
Herrkläder
Bordsur — damnäsdruk — skor — klänning
Klåkommissarie
Stearinplakett från Stockholmsutställningen 1897
Näversko — sågblad — spade — båtshake
Vävbok med vävnotor och tygprover
Handduk — pojkskjorta — lintyg — säck
"Gukdyna", bokbinderiverktyg
Miniatyrporträtt från 1745 föreställande friherrinnan Charlotta Regina Palbitzki, sign. Stålbom — textilsamling omfattande 106 nummer

*Höstlöv har fallit på nya beläggningar
utförda av*

AB VÄGFÖRBÄTTRINGAR
STOCKHOLM · LUND · KARLSTAD · UMEÅ

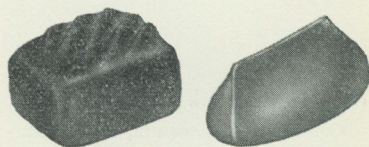
- Fröknarna Naja och Vera Cedergren Silverskål, G. Möllenberg 1848 — 19 champagneglas — dopklänning från 1845 — leksaker — trädgårdssoffa — låda
- Friherrinnan Edit Cederström Dräkter och dräktdelar — broderad duk
- Fru Svea Collijns dödsbo Husgeråd — textilier — kläder — emballage — bordsknivar
- Fru Marie-Louise Wulfcrona-Dagel Dräkt från Häverö socken, Uppland
- Jägmästare Gunnar Dahlén, Gävle Kil
- Fil. kand. Sofia Danielson, Lidingö Flaska
- Fru Brita Eek Kappa
- Godsägare Casimir Ehrenborg, Hovdala Dagsverkspenningar från Hovdala herrgård, Skåne
- Fru Sigrid Anna Maria Ekmarcks dödsbo Damastduk — märkdukar — 1 par broderade tofflor
- Kandidat Håkan Eles Emballage
- Direktör Erik Elinder Avgjutningar av marsipanformar
- Fru Brita Eng Spetsar
- Professor Gunnar Erdtman, Bromma Oljemålning, sign. Edw. Hammarstedt
- Fru Berit Ericsson, Lönneberga Bordduk
- Kyrkovaktmästare Folke Eriksson, Bispsfors Stämpelyxa
- Ingenjör Harry Ericsson, Tumba Papper till kistebrev
- Herr Holmfrid Eriksson, Ovanåker Spade — grep
- Herr Knut Eriksson Brödspade av järn
- Herr Per Eriksson, Ovanåker Kapsåg
- Fröken Elisabeth Falk Nylonstrumpor i originalförpackning — damhattar — läppstift — vinkaraff och 2 glas, Orrefors ca 1920 — emballage — modealbum och fotografier — leksaker
- Fröken Signe Fischer Docka med kläder — möbler till dockskåp — lantgård med djur från 1879, leksak
- Fru Eivor Fisher Arbetsritning och färgförslag till kudde i dukagång
- Fru Susie Fjällbäck Leksak, oxvagn
- Fröken Agda Fredenstam, testamentarisk gåva Möbler — hackknivar i miniatyr — 2 silhuetter
- Fru Selma Fredrikson Örngottsbroderi från 1696
- Fru Ellen Fröling och fröken Anna Rydberg Dockmöbel i rotting med tillhörande tavlor
- Fröken Valborg Fröman Damhatt
- Fru Anna Frösén, testamentarisk gåva Snidad käpp, enligt traditionen tillh. Gustaf Vasas fader

Från aztekernas gudaspis till chokladälskarnas Paradis

När svenska folket äter sina favoritpraliner — Aladdin, Fortuna och Paradis, för att nämna de allra populäraste — funderar de väl knappast på var allt detta goda kommer ifrån. Men det är faktiskt en hel del intressant kulturhistoria förknippad med de moderna chokladprodukterna. Kakaon, även dess namn, är ett arv från den gamla aztekiska kulturen i Mexico, där man drack den kokt med kryddor, vatten och vildhonung. Inspirerad av dess goda smak och stora näringsvärde gav Carl von Linné kakaon dess latinska namn, Theobroma, vilket betyder "Gudaspis".

Pralinen föddes i mitten av 1700-talet vid det franska hovet. Dess upphovsman var den fantasifulle köksmästaren hos maréchal Du Plessy-Pralin, en ädling vars hela berömmelse alltså vilar på att han lånat sitt namn till en lækker chokladbit med lika lækker fyllning.

Köp hem en ask Marabou praliner och infoga Er själ i kultursammanhanget.

M A R A B O U

Fru Ebba Geijer, Uppsala

Fröken Ida Glenman, Bromma

Fru Elin Grandin, Klinten

Fröken Dagmar Granlund, Djursholm
Kapten L. Grapengiesser, Asbysand
Godsägare Baltzar Grill, Godegård
Hemmansägare Holger Grundström,
Sorsele

Plåtslagaremästare Ragnar Gryth,
Hedemora

Herr B. Grönberg, Hägersten
Bröderna Grönlunds plåtslageri,
Skara

Fru Signe Gullstrand

Fru Mimi Gustafsson, Bromma

Herr Gunnar Gylén, Ovanåker

Fil. dr Gustaf Hallström

Herr Gunnar Halvarsson, Växbo

Professor P. G. Hamberg, Göteborg

Föreningen Handarbetets Vänner

Herr Karl Hansson, Ockelbo

Hemmansägare Sigrä Hans Hansson,
Hansjö

Skjorta och halsdukar tillh. ryttmästare Carl Geijer (1805—59) — tyllmossa, halvuntar, krage och manschetter tillh. fru Sophie Geijer (1811—47)

Damkängor — hackho med knivar — 2 bakformar — 2 järngritor

Gardin — kjolar och blusar, 3 st —

brudklänning — byxor — vantar —

strumpor, 4 par — barnskjortor, 2 st

— dockkläder — väskor, 2 st —

portmonnäer, 3 st — band- och tyg-

prover

Fällbord från 1800-talets början

Filt av nöthårgarn, 1700-talet

Rock och kalsonger från 1700-talet

Rävtana

Tvättbrädesmaskin — 2 brännvinskaggar — smidestång

Emballage

Lödugn — pallar — saxar — lödkolvar m. fl. plåtslageriverktyg

Näsduksetui från 1880-talet

Armband av flätat hår

Röjningsbila — grep

Lapsk mansmossa, Enare, Finska

lappmarken — 2 st omaka skidor

Stångklave — timmerkedja

Professor Axel Hambergs fjällutrustning bestående av: vadmalskostym —

kängor — kista av trä och segelduk

— 2 istavar — barometer — läder-

väska — läderbyxor — halsduk —

benlindor — gehäng med mineral-

hammare — myggnät. Dessutom ju-

gendstol — tavla från 1905 — foto-

grafi — dräktdelar

Linnetabletter, 2 st

Slevämne — märkyxa — gallrings-

rits — stocksåg — yxor, 5 st —

barkspade — kedjebindslen, 2 st —

lastkrokar, 2 st — björnbindslen, 2

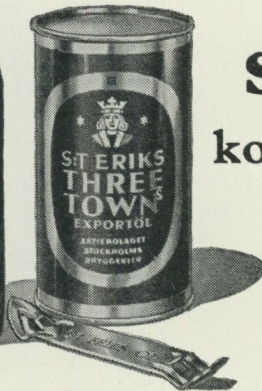
st — länskoppel, 2 st — båtshake —

kolharka — mellanskakel — navare

— silltång — hammare — skovel —

vattenämbar — grep — jordborr

Kaffekvarn

S:T ERIKS

THREE TOWN[®] EXPORTÖL

Säg **TT**
kort och gott!

STOCKHOLMS
BRYGGERIER

tvätta
med
pekfingret!

Slå 252500 till

Nockeby Tvätten

det bästa "tvättmedlet" för såväl vit- som kemtvätt

Fru Sigrid Hanström
Fru Ingeborg Hazelius dödsbo

Intendent Gunnel Hazelius-Berg

Bankdirektör Gösta Hedman, testamenterisk gåva

Herr Helmer Hellman, Upplandsbodarne

Hemmansägare Martin Henriksson, Morjärv

Revisionsintendent Erik Hjolman, Mellösa

Fru Gerda Holmquist
Fröken Dagmar Hullström

Kungl. Husgerådskammaren

Herr O. A. Häfström, Upplandsbodarne

Fru Aina Häggglund
Dr Lave Ingvarsson, Gävle
Ingenjör Sigurd Isacson, Lidingö
AB Oskar Jansson

Herr Bror I. Johansson, Åshammar
Herr Fingal Johansson, Värnamo
Herr Konrad Johansson, Gävle
Fru Lisa Johansson, Vilhelmina
Fru Bengt Maria Jonsson, Malung
Herr Erik Jonsson, Kilafors
Fru Karin Jonsson, Johanneshov

Skogsarbetare Lars Jonsson, Bollnäs
Herr Lars Jonsson, Hedesunda
Hemmansägare Uno Jonsson, Hudiksvall

Fru Alice Karlsson, Vimmerby
Fru Emilia Karlsson, Högsby
Fru Frida Karlsson, Lönneberga

Damcape av svart kläde
Strumpor — servetter — daguerrotypi — spel — ram — porträtt — kniv — hårarbete — emballage

Pappfodral med märklappar — kakformar

Brevskrin av ben — följande silverföremål: dryckeskanna, 1771 — sockerskål, 1788 — 3 skedar, 1767, 1848 — fruktkniv 1850

Ställningssågar av trä, 2 st

Spånfågel

Dop-, bröllops- och begravningskonfekt

Silverlamékläanning

Docka — sorgsmycken, halsband och brosch

Blå sidendamast vävd 1752 hos B. Peyron, mönstret ritat av Jean Eric Rehn

Stocksåg — barkspade — huggyxa — tumklave — flottarhake — mätinstrument — sparryxa — snickaryxa — oxhyvel — borr — rundstavshyvel

Stekgryta av gjutjärn

Rubank

Modellbåt, Vaxholm I

Våg-, sick- och bettelmaskin — städ — ambultar — stakar — tänger — m. fl. plåtslageriverktyg

Huggyxa

Bila — yxa — tävla

Rotyxa

Näverbälte, leksak

Tygprover — 2 par vävskaft

Timmersaxar, 2 st — stämpelyxa

Örngott — hänglakan — duk — samtliga från Delsbo sn, Hälsingland

Timmerklave

Selkrok — björnsax

Bila med skaft

Duk

Handdukar, 3 st

Filt

VÅRT MÄRKE — KVALITETSMÄRKET

för { boktryck
litografiskt offsettryck
ståltryck

IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI AB

Gamla Brogatan 26, Stockholm

Telefon 229970

- Fröken Maria Kinberg, Hackvad
 Fru Greta Kjellström, Bromma
 Direktör Carl Kreuger
 Intendent Bo Lagercrantz, Lidingö
 Fru Dagny Lagercrantz, Bromma
 Antikvarie Lars O. Lagerqvist
 Bröderna Lagerström AB
 Fru Anna Landergren
 Fru Ester Lange
 Fru Ulla Larsson, Johanneshov
 Herr Wihlborg Larsson, Perstorp
 Advokat Sten B:son Leijonhufvud och
 Friherrinnan Birgitta Nisser
 Fru Maja Leijonmarck
 Konsulinnan Beatrice Lesslie,
 Göteborg
 Fru Elisabeth Liljenström
 Herr Per Lind
 Fru Edith Lindberg
 Fru Elsa Lindberg
 Museilektor Ernst-Folke Lindberg
 Fru Ingegerd Lindegren
 Fru Hildur Lindgren
 Herr Olof Lindgren, Hamrånge-
 fjärden
 Lisellska stärbhuset, Malung
 Framlidna Fröken Astrid Lithander
 Ingenjör Nils-Henrik Lovén
 Fröknarna Ebba och Hedvig Lund-
 berg, Lidingö
 Fröken Märta Lundberg
 Fru Karin Lundeberg, Järna
 Herr Karl Lundholm
 Mattprover, 2 st, från 1870—97,
 Karlskoga sn, Värmland
 Bläckhorn — 2 fotogenlampor — 2
 ljusstakar — 3 bikupor med delar —
 skovel
 Fotokopior och tapetprov från Villa
 Kvikkjokk
 Påse att smälla vid bröllop, Gotland
 Sidenförkläde
 Barnmössa
 En samling äldre stilprover
 Damastduk vävd 1943 på Brunssons
 vävskola
 Bröllopsgratulationer från Leksands
 sn, Dalarna — en samling dräktdelar
 — 3 bandskedar
 Mönsterduk från 1796 — plånbok
 Timmerbila
 En samling dräktdelar — mönster
 m. m.
 Täckbåge
 Pressbord med tillhörande presshäst
 och ställ för strykjärn
 Spegel — virkad börs
 Gjutjärnsmortel med stöt, Toresunds
 sn, Södermanland
 En samling handskrivna färgrecept —
 färgbok, tryckt 1813
 Bilglasögon från 1919 — förpack-
 ningar — badcape från 1923 — rid-
 spö — fotografiram
 Skyltar, 3 st
 Kaffeservis med kopparpanna, leksak
 Armbågsstöd för handskprovning —
 1 par skylthänder — 12 par handskar
 — fickflaska
 Pikyxa
 Vävsked — sängöverkast — gardin —
 tygprov
 Lappföremål från Västerbottens län:
 manskolt — skoband — pärlsmystackad
 lädersnodd
 Fotografiställ
 Trätallrik — förklädesband
 Modell till dörrlås av trä
 Flickklänning från 1881
 Klichéer till kistebrev

NORRKÖPINGS TIDNINGARS AKTIEBOLAG

*Utgivare av Norrköpings Tidningar
och Östergötlands Dagblad*

**Vårt verksamhetsområde omspänner även
BOKTRYCK – OFFSET – TIDNINGSTRYCK**

A-B. BANAN-KOMPANIET

Bokbindare Carl Lundin, Sollentuna

Bokbindaremästare Bertil Löfgren

Fru A. Maeckel, Karlstad

Kapten Ernst Malmbergs stärbhus

Fru Elisabeth Mattsson

Fröken Karin Melin, testamentarisk gåva

Civilingenjör Pontus Melin, Jakobsberg

AB Metallmanufaktur, Lidköping

Herr Anton Moréus, Mora

Fru Sigrid Möller

Fru Elsa Natt och Dag, Bromma

Agronom Gunnar Nelsson,

Fridlevstad

Fröken Christel Niklasson, Bromma

Friherrinnan Birgitta Nisser

Fru Inger Nordenfelt

Nordiska museets Vänner

Herr Anders Nordström

Herr Ragnar Nordström, Oppmanna

Herr Carl Norling, Kristdala

AB P. A. Norstedt & Söner

Kappsäck — träfodral — ask med stålpennor

Ram för uppdragning av guldtrycks-linjer på bokryggar

Möbeltyg, 2 prover

Den avlidnes porträtt, sign. C. L. 1918

Blus av tyll och spets — broderad fischy — pärlbroderad väska — diadem — skospännen — prydnadsblomma

Renässansskåp — bordsuppsats av porslin

Kritpipshuvud

Följande föremål av silver: 2 matbestick — gaffel — kniv — knivlägg

Hästskor, 4 st

Tallrik från 1912 — tygprover

Bonad i röllakan från 1900 — vävnadsprov — damastduk

Sidentäcke

En samling boktryckstilar

Förkläde från Leksands sn, Dalarna — halskläde — solfjäder — bandbroderi — mönster

Damhatt

Senmedeltida ring — empirediadem

— urna av silver sign. Gustaf Möl-

lenborg 1837 — fajansurna med lock,

Marieberg 1775 — fällbord med må-

lad spelscen — dryckeskastell i masur

— 2 geridonger — 2 kandelabrar i

etsat stål — oljemålning "Frieriet" av

Knut Ekwall — 2 sviter av Gustaf

Reuter, målade väggbonader från

Delsbo sn, Hälsingland — vaxstapel-

ställ i silver sign. Möllenborg 1859 —

tedosa i silver sign. Casper Plöhm

1798 — glasskål sign. K. Lindeberg,

Kosta — jugendvas — 2 st äggkoppar

i silver — snusdosa av guld med

miniatyrporträtt av Karl XIV Johan

Smörpress

Smörkärna

Rock

Bössa av tenn med 41 st patriser av

stål — stilsats — 3 band med stilpro-

ver — hel- och halvkaster av olika

typsnitt

BIRGER NILSSONS VERKSTÄDER AB

FRIHAMNSVÄGEN 1, STOCKHOLM NO

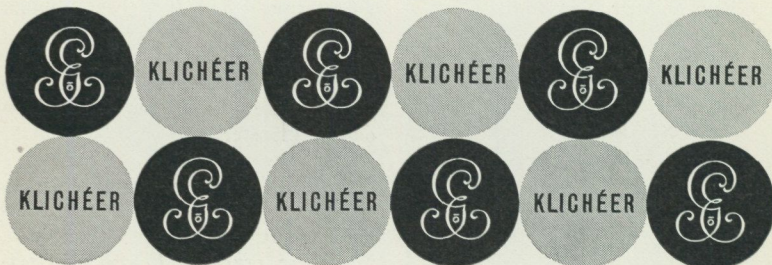
Plåt, Smide, Metall- & Mekanisk Verkstad

Växel: 62 36 52
62 47 85, 62 72 81

Spec. **STÄLLVERK** och **TRANSFORMATOR-
KIOSKER, GRAFISKA MASKINER
ROTERANDE LJUSREKLAMER
INDUSTRIMONTERINGAR**

AB GROHMANN & EICHELBERG • KLICHÉHUSET AB

GAMLA BROGATAN 27 TEL. 231695 STOCKHOLM

Halldins Åkeri & Renhållningsverk

Utför renhållning för fastigheter och industrier

Företrädesvis södra förstäderna

Införda offert - Tel. 46 05 33

Entreprenör för Skansen

Norrköpings bomullsfabrik, Norrkö-
ping

Förste intendent Anna-Maja Nylén,
Lidingö

Fru Ellida Ohlsson, Skurup

Fru Anna Olsson, Värlebo

Fru Birgit Olsson, Hägersten

Herr Dunder Lars Olsson, Sollerön

Herr Harald Olsson, Kilafors

Hemmansägare Olof Olsson, Bollnäs

Skogsförman Tros Helmer Olsson,
Tandö

Tandö

Dr pol. Cálmán de Pándy

Paul U. Bergström AB

Förvaltare Efraim Persson, Gävle

Länsjägmästare Eric Person, Gävle

Herr Erik Persson, Bollnäs

Herr John Persson, N. Valbo

Fabrikör Tage Pettersson

Dr P. V. Putman Carmer

Reijmyre glasbruk AB, Reijmyre

Fru Margareta Reuterswärd

Fru Ebba Rhedin, Göteborg

Ryttmästare Arvid Rhodin, testa-
mentarisk gåva

Fru Sonja Ritzler, Bromma

Jägmästare Eric Ronge, Lidingö

Fröken Siv Rosencrantz

Fru Gunborg Rosenlund, Solna

Fru Gertrud Rosenquist, Bromma,

fru Inga och fröken Ylva Almqvist,
Stallarholmen

Fröken Anna M. Rosmark

Fröken Helena Rydquist, testameta-
risk gåva

En samling bomullsprover

Påskkäring av papper — 3 påskbrev

Ylleschal till sorgdräkt, Skåne — en
samling tygprover, Skåne — skjorta
— nattkappa

Matta

Begravningskaramell

Solv av lin, 3 st

Trygor, 1 par

Timmerklave

Timmerkälke

Tärningsspel, 2 st

En samling leksaker

Lyftkrok

Lunnasax — klosågar, 2 st — kolfat

— kolkrokar, 3 st — kolgrep —

bågsåg — rävsaxar, 2 st — dymlings-

borr — näverflöte — tumklavar, 4

st — skära — flottarhake — märk-

hammare — barkspade — trygor, 3

st — laggkärl — skärhake — bilor,

2 st

Timmersax

Bila

Kubb av ek till kopparslagarambult

En samling leksaker

Jubileumsbägare i glas, "Reijmyre
1810—1960"

Dockskåpsmöbel i allmogestil —

— dockbuffé — dockskåpsmöbel

från 1930-talet

Brodnäsdud från 1876

Sockerskrin av silver, sign. J. G.
Bursell, Jönköping 1827

Damhatt från 1860-talet — sammets-
väska från 1890-talet

Skeppsblock, fragment

Broderat ylletäcke

Bärklänning från 1860-talet

Brudlakan, 1 par, med 4 örngott från
1809

Kaffekvarn — hackkniv

Mahognyskrin för spelkort — sig-
netring med gul topas — dominospel
— 2 miniatyrföremål — kaméring

Vår specialité:

LAX - FÅGEL - VILT

EGNA RÖKERIER

NILS-E. FRIDELL AB

ÖSTGÖTAGATAN 37

Tel. 42 39 17 - STOCKHOLM - Tel. 42 39 18

ALLA människor och **ALLA** kameror
kan ta fina färgkort på papper!

Kodacolor färgfilm

AB Stockholms Foderaffär

Spannmål - Foderämnen - Gödning

Utsädesvaror - Stråfoder - Torvströ

i parti & minut

Telefoner: 27 24 53 - 27 30 53

Postgirokonto nr 499 535

- Fru Cecilia Samuelsson, Rumskulla
 Fru Margit Samuelsson, S. Vi
 Doktorinnan Annie Silverstolpe, Näs
- Disponent Sten Simonsson, Södertälje
- Amanuens Kerstin Sjöqvist,
 Stocksund
- Skandinaviska Aerosol AB, Solna
 Overstelöjtnant K. G. Sohlén
- Herr Jakob Sporre, Oforsen
 Herr Karl Stark, Ockelbo
 Dr S. K. Stevens, Harrisburg, och
 Robert W. Millard, Essington, U.S.A.
 Fru Ingrid Stigmark
- Kapten Rolf Stjernswärd, Vittskövle
- AB Strömbergshyttan, Hovmantorp
- Amiralinnan Melanie Strömbäck,
 Bromma
 Seminarielärare Sverker Stubelius,
 Göteborg
- Fröken Ellen Sundström, Näsbypark
 Dr Gunvor Svartz-Malmberg
 Föreningen för svensk hemslöjd
- Svenska Tändsticks AB
- Fru Stina Svensson, Karlstad
 Herr Helmer Söderström, Åtvidaberg
 Fru Karin Tenggren, Bromma
 Herr Wiktor Thorstensson,
 Åshammar
- Fru Beatrice Thäberg
 Bankinspektör och Fru Albert
 Tondén
- Fröknarna Ingeborg och Stina Törne,
 Tävelsås
- Urafors Yxfabrik, Edsbyn
- Förningsduk
 Handduk
 En samling klädespersedlar — moc-
 kaväska — halsband — fickur —
 armbandsur — toalettartiklar — glas-
 flaskor
 2 halmviskor för vinbuteljer — 2
 ljusarmar skurna i trä — tavla
 Griffeltavla
- Prov på tillverkning, 15 st
 Guldhalsband från 1835 — guldme-
 daljong med kedja från 1886
 Tumklave — timmerbila
 Gallringsrits — timmersax — bärmes
 Tegelsten från guvernör Johan Printz
 bostad i Delaware
 Papperskniv — 2 svepaskar — ägg-
 kopp
 Livréknappar, 2 st, med friherrliga
 ätten von Nolckens vapen
 En samling glas från Strömbergs-
 hyttan
 Sockertopp
- Plåtburk och lock till dito för ansjo-
 vis, från 1870-talet — tråkage för
 ansjovis
 Spänne av förgyllt silver
 Kudde
 En samling kartonger till textila ar-
 beten av Anna Wettergren-Behm
 Tändsticksförpackning med lappmo-
 tiv
 Assiett, Gustafsbergs tillverkning
 Yxa
 Snörmakerier för gardiner
 Skogslykta — vändhake — kolkrok
 — kolgrep — kolharkor, 2 st —
 klyvsåg
 Bröllops- och begravningskarameller
 Duschapparat — järnsäng — leksaks-
 vagn — nysilverföremål — prydnads-
 föremål — textilier
- En samling dräktdelar, huvudsakli-
 gen barnkläder — papplåda
 Barkjärn — huggyxa — timmer-
 mansyxa — täljxor, 2 st — snic-
 karyxa

En kvalitetsfirma för

KÖTT-, FLÄSK- och CHARKUTERIVAROR

AB Hj. Westerlunds Eftr.
STOCKHOLM

FATABUREN bör bindas!

Vi har tryckt denna årsskrift och kan även leverera pärmar till densamma à kr. 4:— (exkl. porto).

Rekvirera pärmar och lämna inbindningen till Er egen bokbindare!

TRYCKERI AB THULE S:t Eriksg. 33, Sthlm K, Tel. 52 02 45

ERICSSON & KÖHLERS NYA AB

BIBLIOTEKSGATAN 9
(vid Stureplan)

TELEFON: 11 19 56, 11 19 57

Fröken Karin Waern, Saltsjöbaden

AB Fredrik Wagner
Överläkare Fredrik Wahlgren,
Lidingö
Prins Eugens Waldemarsudde
Fil. lic. Berit Wallenberg

Kungl. Vattenfallsverket

Ryttmästare Swen Wawrinsky
Byrådirektör Harald Welin
Herr Verner Vestin, Stråttjärna

Arkitekt Bertil Wetter, Lidingö

Wetterlinds Manufaktur AB, Storvik
Herr Kristian Vikner, Enskede
Herr Gustaf Winnberg,
Skinskatteberg

Kassör Carl Wirström, Vällingby
Fröken Malvina Wretman, Uppsala
Fru Britta Yngström
Länsskogvaktare Gösta Åkerlund,
Bollnäs
Fröken Rut Öberg, Lidingö

Fil. mag. Gerda Ödman

AB Birger Öhlin
Fru Astrid Örnäs, Johanneshov,
testamentarisk gåva
Fru Anna Östergrens dödsbo

Servett och långservett, troligen av
sachsisk tillverkning från 1700-talets
förra del

Takarmatur av mässing, 2 st
Knivar med porfyrskaft, 6 st

Stigbyglar av trä, 1 par
Reformklänning av siden från 1919
— urna av fajans, Rörstrand 1872 —
pokal av glas — stol med klädsel av
gyllenläder

En samling skogs- och jordbruksred-
skap från Jokkmokks och Sorsele sn
Knyppeldyna på fot från 1884

Modell av timmerkoja
Stocksåg — yxa — vändhake — båg-
såg — sågblad till kvarnsåg — lägg-
järn

Lerkrus med mineralvatten — ask
med gengaständstickor — jutesäck
för lök, Egypten

Yxämnen, 5 st

Uggleskylt av kopparplåt

Flåhacka — bågsågar, 2 st — kolpi-
kar, 2 st — kolarlykta — kolgrep —
stocksåg — hållhake — bankar, 2 st
— kage — filklave — dragsax —
kolharka — kaffepanna — timmer-
svansar, 2 st — hindertyg — rykt-
borste — koppling till kolskrinda —
karbidlyktor, 2 st — vändhakar, 2 st
— barkspadar, 2 st — skrånktång —
yxor, 5 st — kätting

Tapetrullar, 2 st

Märkduk daterad 1837

Brudkrona av silver

Yxa — barkspade

Halsduk — förkläde med virkad
spets — 1 luft gardiner

Broderi- och spetsprover — mönster-
ritningar — litografiskt tryck

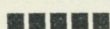
Oljetryck i ram

Mahognybyrå — toalettspiegel —
porträtt

Lampsjöja knuten av lingarn

en varas vara
eller icke vara
kan bero på
rätt reklam

tala med

AB SVENSKA TELEGRAMBYRÅN

Stockholm • Göteborg • Malmö • Hälsingborg

NORDSTRÖM & SON AB

Firman grundad 1874

Kontor och lagerexp.: Brahegatan 4. Tel. 67 06 35 (växel)
Butik: Sibyllegatan 16. Direktlinje: 62 67 60

Stor sortering av:

SKINN & LÄDERVAROR
PÅROR TOFFLOR GALOSCHER
PORTEFÖLJER PLÅNBÖCKER PORTMONNÄER
HANDSKAR LIVREMMAR

SLOTTS
senap

Kungligt gott på Skansenrestaurangernas bord

Gåvor till Nordiska museets bibliotek

G. Afzelius; Allhems förlag, Malmö; Almqvist & Wiksell/Gebers Förlag AB; T. Althin; E. Andrén, Solna; Arbetarrörelsens arkiv; C. Axel-Nilsson;

B. Bengtsson, Lund; G. Berg; Märta Berg; Bergens kunstforening, Bergen; Bibliothèque nordique, Paris; A. Björnstad; Inger Bonge; L. Bonnevier, Karlstad; Brödinstitutet; Byggnadsaktiebolaget Hallström & Nisses, Sundsvall;

E. Carlsson, Bottnaryd; T. Clemmensen, København; K. Curry-Lindahl; N. Dencker, Uppsala; Det Kgl. Utenriksdepartementet, Oslo; Det nationalhistoriske museum, Hillerød; Drättselkammaren, Eslöv;

A. Ejwertz, Laholm; S. Erixon, Vällingby; A. Eskeröd, Näsbypark; Etnografski muzej, Split;

Elisabeth Falck; Eivor Fisher; Focus Annonsbyrå AB; Franska turistbyrå; A. Friberg, Norberg; Föreningen för svensk kulturhistoria; Förlagshuset Norden AB, Malmö;

Gemla Fabrikers AB, Diö; L. Gentz, Bromma; J. Granlund; Gustafsbergsföreningen gm T. Stubelius; E. Gustavsson, Uppsala;

A. Haberlandt, Wien; B. Hallerdt, Falun; P. G. Hamberg, Göteborg; Y. Hammenberg, Lund; Handelshögskolan, Göteborg; Handelshögskolans bibliotek; Ingeborg Hazelius; Gunnel Hazelius-Berg; B. Helmfrid, Åby; R. Hemmer, Helsingfors; H. Henningsen, Helsingør; M. Hofrén, Kalmar; Kersti Holmquist; Horniman museum and library, London; H. Huhtanen, Helsingfors; Å. Hultkrantz, Vällingby; Ann-Marie Huss; S. Håård, Lidingö; E. Høvding, Brønnøysund;

Industriens utredningsinstitut; Ingeniörsvetenskapsakademien; Instituto de Investigaçao Cientifica de Angola, Luanda;

A. Jakovsky, Paris; P. Johnsson, Broby; A. Joleik, Bergen; Lisa Jonsson, Bollnäs;

T.-I. Kaukonen, Helsingfors; G. Khevenhüller, Launsdorf; O. Klindt-Jensen, København; W. Kock; Konsthistoriska institutionerna vid Stockholms universitet; Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner; H. M. Konungens bibliotek; Kulturhistorisches Museum, Stralsund; Kungl. biblioteket; Kunstindustrimuseet, København;

B. Lagercrantz, Lidingö; S. Lagercrantz, Uppsala; M. Lagerquist, Lidingö; E. Laid; H. Larsson, Tärna; Leksands Lions Club, Leksand; Leksands sparbank, Leksand; P. Leser, Hartford; Rut Liedgren; Edith Lindberg; Elsa Lindberg; Estrid Linder; G. Lindgren; T. Lindgren; Birgit Lindmark; A. Lindström, Västervik; L. Linnarsson, Alingsås; W. Liungman, Djursholm; S. Ljung;

AB Aug. Magnusson; E. Manker; J. H. Martin, Lidingö; C. C. Matthiessen, Ullerslev; P. Michelsen, Lyngby;

Kungl. Nederländska ambassaden; J. Nilsson, Eneryd; J. V. Nordberg, Vänersborg; N. Nordqvist, Bromma; Nya Kopparbergs bergslags hembygdsförening, Kopparberg; A. Nyblin; I. Nylander, Uppsala;

Julius Olséns Litografiska Anstalt; Marianne Olsson, Lidingö; H. Olstone; K. Patriotiska Sällskapet; B.-A. Person, Varberg; A. W. Petterssons dödsbo, Sala; AB Pripp & Lyckholm, Göteborg;

Rautenstrauch-Joest Museum, Köln; Red. av Beklädnadsfolket; Red. av Färgeriteknik, Göteborg; Red. av Globen; Red. av International dictionary of regional European ethnology and folklore, Vällingby; Red. av Jorden runt;

ZETTERLUND & THELANDERS
BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

KUNGSTENSGATAN 12, STOCKHOLM VA
TELEFON 23 11 80 (VÄXEL)

Viktor Petterssons rörledningsfirma

LUNTMARGATAN 86
Tel. 310437, 346618, efter kontorstid 370706

UTFÖR:

Gas-, vatten-, avlopps- och värmeledningar

Strömning } näringsrik
billig
dagsfärsk

all slags fisk PARTIFISKHALLEN
Vintervägen 19-21

Stockholms läns Fiskförsäljning ek. för.
TEL. växel 231250 STOCKHOLM

Red. av Lantarbetaren; Red. av Metallarbetaren; Red. av Nordisk boktryckarkonst; Red. av RLF-tidningen; Red. av Skogsindustriarbetaren; Red. av Svensk jakt; Red. av Svensk slöjdtidning; Red. av Urnyheterna, Malmö; Red. av Vi; Red. av Vår stad; M. Rehnberg, Lidingö; K. Rencke, Malmö; Rikets allmänna kartverk; Riksantikvarieämbetet; L. G. Romell, Djursholm; G. Ränk, Vällingby;

Saltsjöbadens kommunalkontor, Saltsjöbaden; Samfundet Nordiska museets Vänner; Aida Sandström; S. Schoubye, Tønder; Margit Siwertz; Skövde sparbank, Skövde; S. Solders, Blyberg; Stadskansliet, Landskrona; Statens Lokalmuseumstilsyn, København; Elisabet Stavenow, Lidingö; H. Stenmark; K. Stenring; Stifts- och landsbiblioteket, Västerås; Anna-Lisa Stigell, Åbo; AB Stockholms Bryggerier; Stockholms universitet; K. Straubergs, Bandhagen; J. Svennung, Uppsala; Svenska handelsbanken, Karlshamn; Svenska institutet; Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag; Svenska slöjdföreningen; Svenska Unescorådet; Sveriges riksbank;

T. Tallroth; H. Thunaeus; C.-H. Tillhagen, Lidingö; Tryckeri AB Thule; Tunabygdens fornminnes- och hembygdsförening, Borlänge;

K. Uldall, Lyngby; Ultraförlaget AB, Solna; Universitetsbiblioteket, Göteborg; Universitetsbiblioteket, Lund; Universitetsbiblioteket, Oslo; Universitetsbiblioteket, Uppsala;

S. Wallin; Å. Wiberg; C. T. Widén, Austin; K. R. V. Wikman, Åbo; E. Wikman, Åbo; R. Wildhaber, Basel; R. Wolfram, Wien; N. G. Wollin;

Mare Zastrov, Bandhagen; L. Zecchin, Venezia.

ELDIN & CO AB

Norr Mälarstrand 84
Tel. 54 4515, STOCKHOLM

Kontorsmaterial & Trycksaker

Specialavd.: PLASTPÄRMAR
FICKOR OCH REGISTER I PLAST

DE-HÅS LIVSMEDELS AB

Maria Prästgårdsgata 15 – Tel. 415311, 430135

KÖTT, CHARKUTERIER OCH KONSERVER

HEDENBYS PARTIAFFÄR AB

Klaratorget, Stockholm
Kontor: Folkskoleg. 22^V
Tel. 68 68 73

*Grönsaker och
rotfrukter i parti*

Skansens restauranger

begagna alltid

Tårt- och Fatpapper

från

**SVENSK PAPPERS
MANUFAKTUR AB**

Sundbyberg Tel. Sthlm 281783

AB Olof Nyberg

RENSGATAN 14
TEL. 34 08 30

Byggnads- och inredningsglas

Speglar och sliperi

Allt i plast

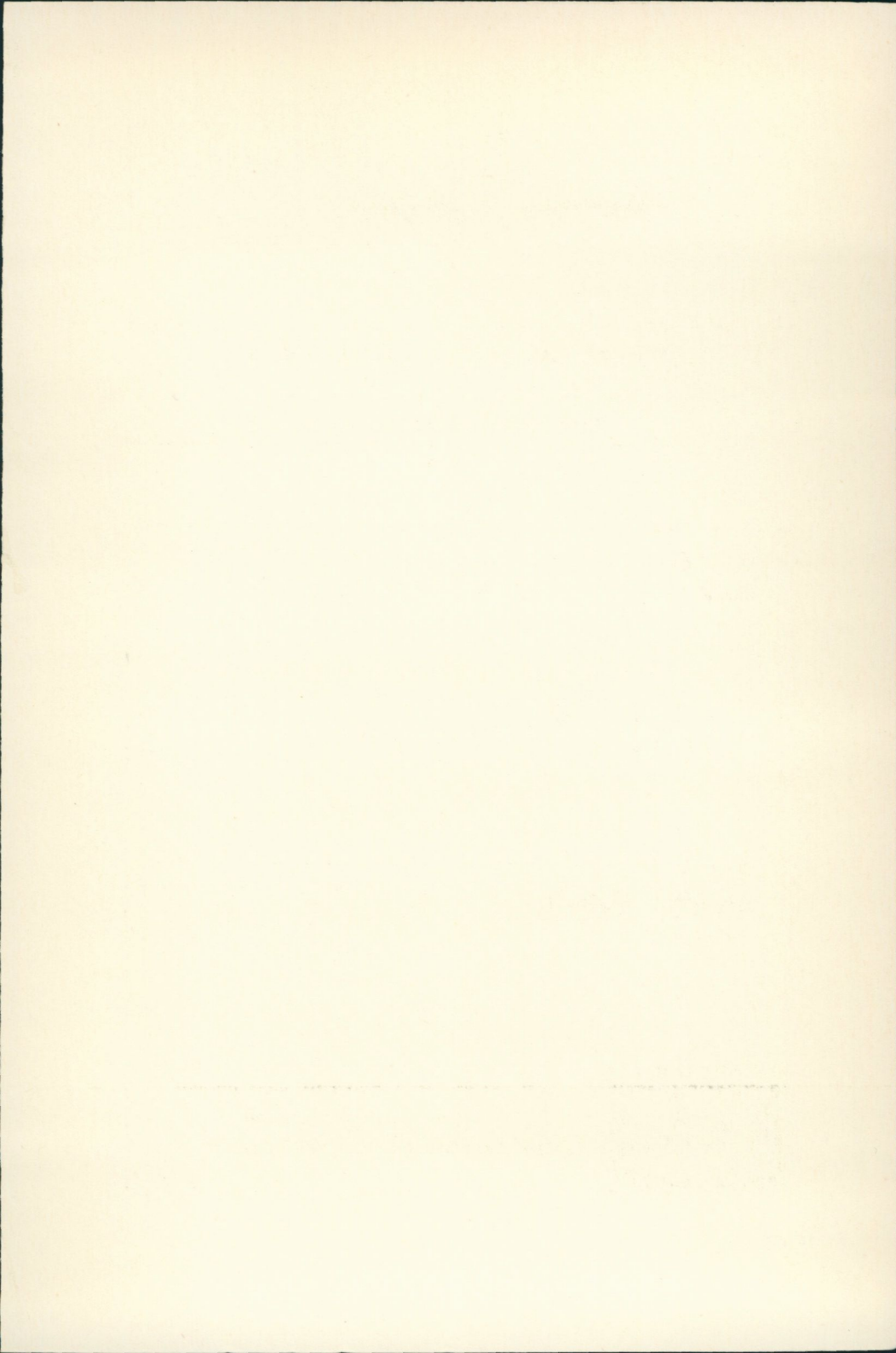

Uppsättning av kakelugnar (även antika)

öppna spisar, isolering, plattsättning

JOHN ERICSSONS PLATTSÄTTNING AB

NORR MÄLARSTRAND 74 · TEL. 520220

Vackert glas från

SKANSENS
GLASHYTTA

Årskort till Nordiska museet och Skansen
kostar 20 kronor, varvid årsboken Fataburen medföljer

Fataburen separat kostar 12 kronor